

Irodalom, művészet,
környezet

Hetvenhét jeles hetvenes

„A szélességet az ég derekán keresztül
„méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

Szenesedésből mentett drágakövek

Az egymást félszavakból is értő '28-asokkal (édesanyám korosztályával) indított sorozatunknak 22. darabja az 1949-ben született jeles hetvenesek évkönyve. A kiválasztott korhatáron szóra bírt évjáratokhoz szép lassan hozzáöregedve, magam is emez életkornak már-már a küszöbén, egyre jobban megértem elsőre az életmérlegükről vallókat, miközben mindnyájan az X, Y, Z (sőt maholnap az alfa) generáció dekódolni próbálgatott jelenében osztozunk. Velük együtt – hiába, hogy mi, megalkuvásmentes önkeresők sokáig szentül hittük, nekünk aztán '68-ban benőtt a fejünk lágya – mégis egyre többet tanakodok magunk fölől.

A Magyarországon '49-ben születettek (177 649 lélek) közel kétharmada kortársunk ma is, amit vallomásaikban maguk is annak a ritka szerencsének tulajdonítanak, a nyilatkozók közül markánsan sokan hálatelten konstatálják, milyen jó, hogy ilyen hosszan nem volt itt háború és összeomlás. Miközben már csak picivel délebbre vagy keletebbre ropogtak vagy ropognak a fegyverek. És földrészünk soká irigylet nyugatbéli lágyrészein elindult azóta egy csendes, baljós szenesedés.

A '49-esek a Nagy Háború vége felé született és a második világhégés alatt felnőtté ért szülőjelöltek ivadékai. Szüleik azok, akiket veteránoknak vagy építőknak szokás nevezni. Ők azok, akik a húsleves fölött elhitették velünk, ők csak a püspökfalatját vagy a nyakát szeretik – mindig az aprónépnek jut tehát a melle húsa, a combja. Mert szemükben mindent felülírt, hogy nekünk jobb legyen. Életpárti önfeláldozásuk nyomán jöhetett pár népesebb évjárat, miután (az akkor még ős-nevén illetett) Szülő I. megszólította Szülő II.-t (vagy vice versa – ámbár itt a nemzésnek is juthatott valami kis szerep): mondok egyet, kettő lesz belőle... És lett a hívó szónak – foganatja.

Hetven körül ismerős igék fülünknek, ismerős jegyek: a „nagy generáció” világ-megváltó forrongásai... A „nomád nemzedék” szelíd fundamentalizmusa... Szép, komoly, főbe kólintó alkotások: Képzelt riport, Sárka rózsza. A Szerelem és a Szerelmesfilm. Megáll az idő...

„Az érettségi után telibe kapott bennünket is '68 – rögzíti találó korjellemzésében Marno János. – Amit manapság divat a Romlás dátumaként emlegetni. Nekünk pedig sarokkövünk, startkövünk, vált, Összefoglaló szellemi manifesztumunkká, melyben egybevegyült mindaz, amiből a későbbiekben olyan megrázó katarzissal lehetett kiábrándulni. '68 a mi elszenesedett ékkövünk.”

Startkő, ékkő? Kénkő is: történetesen ez a két év az, 1968 és 1969, amikor kétszázezer fölöttire kúszott fel az abortuszok száma Magyarországon. Önirtásunk abszolút csúcsa ('69-ben): 206 817. (És egészen 1973-ig százezer fölött marad a művi vetélések száma.)

A mi hetveneseink azonban, most is még száztízeznél többen, itt vannak velünk. Közöttünk. Nem kevesen a nem kevés unokájukkal büszkélkednek. Szenesedésből kimentett sok kis drágakővel. „Sose vagy elég öreg ahhoz, hogy fiatalabbá ne válj – üzeni sorstársuk, Temesi Ferenc. – Mert nem az évek számítanak az életedben, hanem fordítva: az élet az éveidben.”

Bognár Antal
a lapszám szerkesztője

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXI. évfolyam I. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene),
Kovács Ildikó (szöveggyűjtés), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő) **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (történelem), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**,
Gráfik Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radnóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (1) 247-6657 • (30) 5111-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Aknay János festőművész	35
Bakonyi Péter író, költő, újságíró, szociológus	157
Balla Zsófia költő, újságíró	8
Barbinek Péter színművész	75
Bocskay Vince szobrászművész	145
Borbás Gabi színművész	38
Botlik József történész, író, teológus	11
Botos Ferenc könyvtáros, tanár, költő	98
Csákány Zsuzsa vágó	107
Csatári Bálint geográfus	100
Dávid Géza oszmaniista, történész	102
Dávid István orgonaművész	129
Doncsev Antoni szobrászművész	45
Dukkon Ágnes irodalomtörténész	132
Dunai Tamás színművész	81
Entz Géza művészettörténész	62
Faragó Laura énekművész	96
Fekete Gizi színművész	116
Fekete László keramikus- és szobrászművész	153
Fogarasi Klára fotótörténész, néprajzkutató	136
Földi Péter festőművész	98
Galkó Balázs színművész	79
Gantner István táncművész	94
Gáti Oszkár színművész	26
Gáts Tibor citerakészítő, népi iparművész	70
Gedő György ökölvívó, edző	53
Gulyás Buda operatőr	80
Haas János tervezőszervező, műgyűjtő, galériás	58
Hála József geológus technikus, etnográfus	141
Heilig Gábor zenészerző, szövegíró, előadóművész	125
Hollai Kálmán színművész	30
Hubert Ildikó irodalomtörténész	109
Huzella Péter zenészerző, gitáros-énekes	115
Jankovics József irodalomtörténész, kritikus	41
Kántor Péter költő, műfordító	131
Karinthy Márton színgazgató,ínházrendező, író	104
Kárpáti Tamás festőművész	150
Kovács katáng Ferenc író, műfordító	3
Kozma Mihály labdarúgó	105
Lantos István zongoraművész	83
Lezsák Sándor költő, politikus	127
Luzsicza Árpád festő- és grafikusművész	19
Maracskó Gabriella festő- és grafikusművész	80
Margócsy István irodalomtörténész, kritikus	92
Marno János író, költő, műfordító, műkritikus	39
Mészáros Mária üvegtervező, szobrász- és keramikumművész	156
Nagy Gábor képzőművész	87
Nagy Gábor színművész	64
Nagy László labdarúgó, edző	124

Nagy Varga Vera etnográfus, muzeológus	161
Nagy Zoltán Mihály költő, író	49
Nemes Ferenc szobrászművész	140
Nógrádi György biztonságpolitikai szakértő, közgazdász	61
Ördög Csilla újságíró, szerkesztő	21
Pál Ferenc műfordító, irodalomtörténész	66
Pannonhalmi Zsuzsa keramikusművész	57
P. Papp Zoltán költő, szerkesztő	77
Péter Ágnes képzőművész	148
Reményi József Tamás szerkesztő, kritikus	51
Reviczky Gábor színművész	46
Rostás-Farkas György író, költő, újságíró	36
Schneller István építész	17
Schuster Lóránt producer, szövegíró	60
Szalay Sándor asztrofizikus, zenész	72
Szőnyiné Szerző Katalin zenetörténész	54
Temesi Ferenc író	143
Thomka Beáta irodalomtörténész, fordító	122
Tomasevics Zorka szinkronrendező	6
Tóth László költő, író, irodalom- és művelődés- történész, műfordító, szerkesztő	113
Tuncsik József cselgáncsozó	111
Ungár Anikó előadóművész, bűvész	5
Váncsa István szöveg-előállító szakiparos	68
Verőci Zsuzsa sakkozó, edző, szakíró	23
Zelnik József etnográfus, író	88
Zempléni Mária operaénekes	28
Zentai Péter László szerkesztő	119
Zoltán András nyelvész, szlavista	151

Szenesedésből mentett drágakövek
(Bognár Antal előszava).borítóbelső

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 131.

Druzsín Ferenc: A közhely remekművei?
(Fejezetek a népszínmű történetéből)

NAPÚT

**Irodalom, művészet,
környezet**

XXI. évfolyam I. szám

**Hetvenhét
jeles hetvenes**

BOCSKAY VINCE
ELFELEJTETT KÖLTŐ

Az igaz ember a Nap útját járja – tartja a keleti mondás.

A jubileumi esztendőben is oly sok nap előttünk még, hogy: járjuk.
Kívánjuk derűvel mindenkinek!
(A szerkesztőség)

Kovács katáng Ferenc

író, műfordító (Nyíregyháza, 1949. január 9.)

Szokos Iván festménye
(60×70 olaj, vászon, 2017,
magántulajdon. Fotó: Szondi György)

(Ablaklakó csillagközelben.) Nézegeti magát az ablakkilincsre akasztott kerek tükörben. Nem hisz a szemének. Ennyit öregedett volna az éjszaka folyamán? Ráncok, megduzzadt táskák a szeme alatt, lilásfekete szemhéj. A szakálla gyorsabban nő, mint az infláció.

Az üvegtáblák alján gyöngyöző vízcseppek torlódnak egymásra. Egy papír zsebkendővel itatja fel. Halvány csíkok maradnak utána, végül azok is eltűnnek. Labdázik a vizes papírgombóccal. Bal lábát derékszögben ferdén maga elé emeli, bal karját mellmagasságba vonja. Jobb kezét mélyen hátulról lendítve egy szabályos baseball-dobómozdulatot tesz az ablaknak háttal. Megcélozza a szemközti hálószobaajtó kilincsét. Nem talál. Mint egy fonnyadt medúza, fényes csíkot húzva maga után, lecsúszik a papírgombóc a barnára pácolt deszkán.

Lazító, nyújtózkodó mozdulatokat imitál. Fejét hátra-, előre-, körbetekergeti, nem tud leszokni róla, pedig mindig elszédül. Bepárásodik a szeme, lüktetni kezd a homloka és a halántéka. Szúró fájdalom hasít az öreglyuk környékére. Többször egymás után. Masszírozása közben a foramen magnumról mókás dolgok jutnak az eszébe, és a kízó fájdalom ellenére is elmosolyodik. Olvasta valahol, hogy a koponya alapján lévő öreglyuk elhelyezkedése az olyan állatokra is jellemző, amelyek rendszeresen két lábon járnak. Például a kenguru és az egyiptomi ugróegér esetében az öreglyuk – hasonlóan az emberéhez – előrébb tolódott a négy lábon közlekedőkéhez képest. Egy magaslaton ágaskodó szurikáta mozdulatai rémlenek fel előtte. A hegyes orrú őrszem felveti a fejét, mókás mozdulatokkal jobbra-balra kapkodja, mint egy óraműves robot. Éles fejhangon hatféle vészjellel képes riasztani a többieket. Óránként jön a váltás, mint a Néphadsereg őrségügyeletében...

Ilyesmire még buján habzó sörök mellett sem gondol szívesen. Na jó, van az a korsós szám, különösen baráti körökben, amire az ő nyelve is megered. Elmereng.

Varázsütésre elszáll a fejfájása. Csuklóban kézfejét leejtve, alsó karját maga elé tartva a szirti macskának is nevezett szurikáta pózába vágja magát. „A dolgozó népet szolgálom!” – kiáltja fennhangon. Lopva kiles az ablakon, nem hallja-e valaki. „Pihenj, szerelvényt igazíts!” – fejezi be a katonásdit. Egy szál Björn Borg boxeralsóban ácsorog a függönytelen ablakban. Szemből akár láthatnák is, ha egyáltalán érdekelné valakit, hogy mi történik ideát.

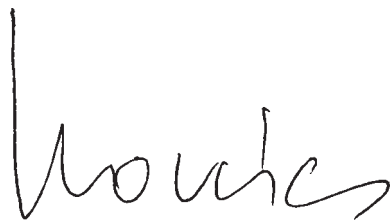
Egyszer megüti a guta – fut át az agyán. Magában beszél. Nosztalgiazik. Remeg mindene, mint a legyektől megszabadulni akaró lovak bőre. Habot nyom a bal tenyerébe, két adagra osztja, ujjhegygel egyenletesen a borostáira keni.

Kínéz a tükör mögül. Három emelet magasságából látja a szemközti járdát. Mit vegyen fel, ha végre elszánja magát, hogy bemenjen a könyvtárba? Nem könnyű eligazodni, pulóveresek, széldzsekisek, sísapkások, nyakócon járók is bekerülnek a látóterébe. Gyors mozdulatokkal lehúzza a habot az arcáról. Letörli a maradékot, térdmagasságban a hideg radiátorra teríti a törülközőt. Bosszút használ, tenyerét a hónaljába törli.

Ha lesné valaki a szokásos napi készülődését, most egy darabig a nyomát sem látná. Kávét főz, előblíti a tarka tehenes, feliratos bögréjét. „Jó reggelt!” – válaszol a szöveglufiban olvasható angol üdvözlésre. Észreveszi, hogy megint magában beszél. Magával. Sokat és hangosan. Hol biztatólag, hol korholón. Mint elegáns kívülálló, veszi magának a bátorságot, hogy a rádióból harsogó, világraszóló eseményeket kommentálja. Mániákus újságolvasó, sok forrásból tájékozódik, feljogosítva érzi magát, hogy kioktassa a hiányos műveltségű riportereket. Mire elkészül a reggelije, már jól felbosszantja magát. Vérnyomása az eget ostromolja. A széles ablakpárkányon ülve, szőrös lábszárát vakargatva kávézik, majszolja a száraz, kihűlt pirítóst. Ezt a mai napot is szívesen elhalasztaná máskorra.

Kovács katáng Ferenc a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett villamosmérnöki diplomát, 1982 óta él Norvégiában. Az Oslói Egyetem Média és Kommunikációs Intézetének nyugalmazott főmérnöke. Oktatástechnológia, interaktív multimédia, videózás és filmdramaturgia tartozott a munkakörébe. – Fest, rajzol, kiállításai voltak Magyarországon, Bulgáriában, Norvégiában. Illusztrációi jelentek meg folyóiratokban, szépirodalmi kötetekben. Szerkesztőhelyettese az Ághegy és a Magyar Liget című magyar nyelvű skandináv irodalmi folyóiratnak. A norvég–magyar kulturális kapcsolatok ápolásáért 2012-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki.

Író, műfordító. Alkotásait Kovács katáng Ferenc néven jegyzi. Műfordítói munkásságáért 2017-ben elnyerte a Cédus Művészeti Alapítvány Napút Hetedhét díját.

Ungár Anikó

előadóművész, bűvész (Budapest, 1949. január 11.)

Azt hiszem, ha édesapám nem látja meg bennem a „női bűvész” lehetőségét – ami az 1960-as években ritka jelenség volt világszerte –, akkor talán színészként élem az életem.

Amikor a sikereimről, a díjakról és elismerésekről kell beszélnem, nem tudom függetleníteni magam attól, hogy ez az édesapám sikere.

Szerencsés és boldog emberként éltem meg a varázslatokat, melyeket

könnyedén és természetesen tudtam színpadra vinni.

A műfaj nemzetközisége révén bejárhattam a fél világot, megismertem az élet sokszínűségét, és mondhatom, értékekkel teli, izgalmas kaland volt ez a „varázslás”.

Az, hogy nő létemre a nemzetközi szakma is elismert, mindennél többet jelentett nekem.

Magyarországon pedig megajándékoztak egy lovagkeresztrel is!

Pályafutásom alatt sok olyan színész, zenész kollégával lehettem egy színpadon, akik komoly, meghatározó szerepet töltöttek-töltenek be kulturális életünkben.

Ami a hitemet illeti, hogy valójában mit is szerettem a varázslattal átadni: sosem képzeltem magam többnek, mint az adott előadás pillanatában egy jelenségnek, mely által megpróbálom elhitetni a közönséggel a „csodát”.

Hiszem, hogy az illúzió, a fantázia, a „mese” fontos boldogságforrás az egyébként mindent megmagyarázó és levezető modern, fejlődő világunkban.

Tomasevics Zorka

szinkronrendező (Pomáz, 1949. január 12.)

Pomázon születtem meg január 12-én, 11.15 perckor egy bába és apám segítségével. Előtte 10 órakor anyám még felmosta a konyhát. Ragaszkodott a Hajnalka névhez, apám és nagyanyám azt mondta rá, hogy az nekik is jó, mert szerbül is megvan: Zorka. Azóta is így szólít mindenki, anyai nagyanyám kivételével, aki erősen magyar érzelmű volt Sopron megyéből. Egyébként Németh Annának hívták, szerb nagyanyámat Madzsar Zsivanának. Ez tipikus közép-európai jelenség. Anyám apja sváb volt, így jól megkavartak.

Kilenc hónap múlva, amikor éppen járnai kezdem volna, gyermekparalízist kaptam. Kórházról kórházra hurcoltak a szüleim, míg nem több műtét és kezelés után, négy és fél éves koromban talpra álltam és futottam, ugráltam, hármásával szedtem a lépcsőket.

A Külső Bécsi úti általános iskolában még bandavezér voltam, aztán 1959-ben a Böszörményi útra költöztünk, és a Németvölgyi úti „mackós” iskolába kerültem. Itt nagyot fordult az életem, mert megszeppentem, gátlásos lettem. Ez persze nem akadályozott meg egy kis jégen csúszkálásban. A 3 centivel rövidebb lábam eltörött, és helytelen gipszelés következtében 9 centire rövidült, a térdem használhatatlanná vált. Rettegtem attól, hogy osztályt kell ismételnem a hosszú lábadozás miatt, ezért makacsul elindultam a suliba – bottal. Fél év múltán eldobtam, de erősen sántítottam; senki sem foglalkozott azzal, hogy a töréskor kificamodott a csípőm, és ennek később több műtét és törés lett a következménye.

A Táncsics Mihály Gimnáziumban érettségiztem, itt már visszajött a bátorságom, remek csapatunk volt. Fogalmam sem volt, hogy mi legyek, bár kicsinek gyermekorvos akartam lenni (azt láttam magam körül), később régész (rendszeresen olvastam az Élet és Tudomány című folyóiratot), még később művészettörténész, mert ilyen irányú könyvekkel, regényekkel láttak el a szüleim, tekintve, hogy már nem tudtam annyit csatangolni. Gondoltam, tanár leszek. Már az orvosi vizsgálaton elbuktam. Azt mondták, hogy testi fogyatékkal nem mehetek tanárnak, mert nem fogadnának el a tanulók.

Ezek után dolgoztam fenyőfadisz-készítőként, fotósként az Országos Levéltárban, a vendéglátóiparban tisztviselőként. Majd utánam nyúlt egy osztálytársam, akinek az édesanyja, Révész Mária szinkron dramaturg, a Pannónia Filmstúdióban dolgozott. Felvettek, végigjártam a számlátrát adminisztrátortól a felvételvezetőig. Aztán elvégeztem az OPAKFI felsőfokú gyártásvezető-képzését, 1979-ben felvételiztem a Színház- és Filmművészeti Főiskolára adásrendező szakra, Horváth Ádám osztályába.

Később megtanultam szinkronszöveget írni, noha semmilyen idegen nyelven nem tudok, de magyarul meg „filmül” annál jobban. Egyébként angolul,

németül, franciául, oroszul, eszperantóul, latinul tanultam, de hasztalan. Olaszul magamtól, szerbül meg családi alapon. Szóval nem adnak el Európában. Így aztán szervezek, rendezek, írok, olvasok. 2000-ben elvégeztem a BAV becsüsi tanfolyamait négy szakirányon, festmény, műtárgy, bútor-szőnyeg, ékszer témában. Ez is a „művtőri” iránti olthatatlan szerelmemnek köszönhető. És mivel zenerajongó vagyok, egy évet hallgattam Faragó Béla zeneszerző zene-történeti előadásából a kőbányai jazz-konziban.

Erre mind-mind szükségem volt a rendezéshez, meg a többire is: esztétika, vallástörténet, irodalomtörténet, filmes stúdiumok stb.

Több mint 5000 filmet szinkronrendeztem. (*A nyolcadik utas: a Halál, Nikita, Ovizsaru, Kommandó, Csengetett, Mylord?* – 26 rész, *Bűvölet* – 700 rész), utószinkront (*Cigánytörvény, Az ember tragédiája* – animációs), előhangfelvételt rajzfilmekhez legalább húszat (*Ének a csodaszarvasról, Macskafogó 2., Luther-sorozat, 100 éve történt, Toldi*). Rendeztem színdarabot a Magyarországi Szerb Színházban, 23 hangoskönyvet a Móra Kiadónak, írtam egy-két rádiójátékot, amit még szeretnék megrendezni és adásba csempészni.

Egy alkalommal a Duna TV-ben dolgoztam Vadász Ágnes rádióbemondóval, aki elmondta, hogy a Pázmányon tanít beszédtechnikát. Mondtam, nahát, hiszen azt is tanultam! Ősszel megkeresett azzal, hogy hiány van tanárokból, sőt Wacha tanár úr azt mondta, hogy legyen színes a paletta, elfér köztük egy szinkronrendező is: meghívtak óraadónak.

Sok helyen sok mindent, sokakat tanítottam, elmeséltem, hogy eltanácsoltak a tanítástól. Na és, kedves gyerekek, most hol ülök? A katedránál! Tizenhét évig tartott.

Most hogy hetvenkedem? Váltani akarok, helyet, helyzetet és témát. De hogy mi legyen...?

Brusins Zoltán

Balla Zsófia

költő, újságíró (Kolozsvár, Románia, 1949. január 15.)

(Ki hetvenkedhet.)

Ez a hetven év nem a tömegével hökkent meg, nem a sokaságával. Hanem azzal, hogy határ. Egy életszakasz vége és kezdete. Nemcsak fiatal nem vagyok már, de középkorú sem. Ezen a bukkanón hirtelen idős, öreg, élemedett lettem, vagy, ahogy ma nyafkán mondják: szépkorú. Egyik osztálytársamnak van igazsága, hálát kell adnunk azért, hogy ezt az életkort megértük, hiszen nagyon sokan ennél ifjabbban tűntek el világunkból. A tanúk fogyatkozása, az, hogy életem meghatározó elemeit és élményeit viszik magukkal a nemlétbe, engem is megszaggat, megrövidít, az eltűnők által is öregszem: fogyatkozom, mint a hold.

Kell-e ünnepelni azt, ami tovatűnt?

De tovatűnt-e valóban, vagy itt kering minden és mindenki a világűr örökkévalóságában?

Szülőházam, Erdély, januárban, az évforduló hónapjában kinyújtotta karját Marosvásárhelyről és magához ölelt. Két költővel, Markó Bélával és Kovács András Ferencsel beszélgettem, Bíró József mondott verseket, szép lassan, követhetően. Markó Béla a verseimet-életemet átható erkölcsről beszélt. Minden, amit mondott, értő és a részletekre figyelő. Bár valóban igyekeztem a magasabb csillagrend szeme előtt élni, s azt nem tudhatom, hogy milyen mértékben sikerült,

Fotó: Kurucz Árpád

számomra mégis örök kérdés, hogy sikerült-e érvényeset, maradandót leírnom, hogy jó költő vagyok-e, ahogyan József Attila is föltette ezt a kérdést halála előtt írt búcsúlevelei egyikében. Erre a választ a több évtizedes költői barátságok, a közös sors, az egyéni művek és az életpálya ismerete inkább el-, semmint felfedi.

Vajon amíg élünk, megtudhatjuk-e, kivé lettünk vagy kivé lehattunk volna? Nem ez a legfontosabb kérdés persze, hanem az, van-e elszánás, erő és tehetség bennem ahhoz, hogy a vers koncentrátumában az emberi sorsot fölszikkasztassam.

Életem emlékei a mélyben lapanganak. Olvastam, hogy az elfojtás a legjobb megőrzés, mert amikor az ember fölszabadul a gátlás alól, akkor gazdagon bugyognak elő a részletek. Nem tudom, így van-e, de tény, hogy csak kérdésre jutnak eszembe életem eseményei. Az otthon, ez úgy mozog bennünk, mint a Föld mágneses északi sarka. De az otthon egyenlő a gyermekkorral, annak illat-, szag- és érintésvilága jelenti a meghitt közegget. Anyám gyors, apró simogatásai a fejemen, apám frissen mosott ingének az illata, ahogy ölébe kap, a konyhánk kávé- és pirítóskenyérgőze vagy a nagymosás lúgszaga. Az otthon képzetét padlásunk napszította gerendáinak ijesztő reccsenései, házunk előtt a piac tordaipecsenye- és

lócitromszaga teszi, no meg a széles, zöldséggel telt vesszőkosarak fölött a hóstáti asszonyok ezer szoknyájának és keményített, magasított kendőinek sustorgása tölti be. A szódás- és a jegeskocsik vaskos lovainak patája csatog az utcai kövezeten, majd az üvegező vándoráros kiáltása harsan föl magas házunk udvarának visszhangos hangszekrényében: „Oblóók! Oblóók!” Esetleg a köszörűs hívogatja megrendelőit: „Kééseek! Ollóók!” Máskor az üstfoldozó hangját verik vissza a falak: „Forrasztóóó! Reparálóóó!”

Apámra emlékszem, ahogyan sűrű cigarettafüstben ül a szobájában, író barátaival, Majtényi Erikkel, Szász Jánossal, László Béla bácsival (első Petőfi-kötetemet tőle kaptam). Harag György, a rendező valamit mesél, apám pedig letesz az öléből, kiküld a szobából, mert nem gyerekek való a beszédjük. 1956 őszére is emlékszem, apám kézen fogva visz szeptember 15-én, az első iskolai napon a megnyitóra. Zeneiskolás vagyok, ekkor még zongora szakos, és az I/B-be járok, a Batthyáneum épületébe. Nemes Nagy Ágnes 1956-os erdélyi útinaplójában említi meg, hogy szeptember 15-én Kolozsváron a Farkas utcában sok iskolába igyekvő gyerek jött vele szembe, apja kezét szorongatva... Lehet, hogy láttuk egymást? A könyvből hirtelen rám néz a múlt, egy váratlan, hiteles tanú: testetlen találkozás későbbi életem egyik meghatározó szellemi nagyságával. Amikor Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs ugyanezen a látogatáson betért a Magyar Színházba az ifjú Krasznai Paula színésznőt keresve, akkor ott – a dátumból tudom – éppen apám naiv, bizakodástól lobogó, irányzatos és elfogult szocreál színdarabját próbálták, a *Vádolom magam* címűt. 1956 novemberében volt a bemutatója. De addig még forró

őszi napon hallgatjuk a Kossuth rádió híreit, közleményeit, szüleim aggodalmas arcára emlékszem, majd a betóduló barátaikkal való hajnali vitákra és tőzsomszédunk dühös, fogcsikorgató dunnyogására a folyosón: „Megéri! Megéri!” És még mennyi minden történt azon az őszön! Látogatóba utaztunk, apai nagynénémhez, a kórházba, Irénkéhez, aki anyámmal végig együtt volt Auschwitzban, apám népes családjából a deportáltak közül csak a szüleim és ő jött vissza. És itt felszakadnának a történeteik, de most nem, nem, ezeket most nem mesélem el. Pedig ez is a gyermekkor, a felfoghatatlan elbeszélés is a gyermekkorom, az otthon levés része. Búcsúzni mentünk akkor Bukarestbe a harmincnyolc éves, haladó Irénkéhez. Novemberben temetjük el, Kolozsváron. Apám sírja néhány méternyire fekszik az övétől, őt – negyvenhat évesen – három év múlva vittük a Házsongárdi temető felső részébe. Tőlük rugaszkodott el az életem?

„Á-sok / ások / nyavalyások // B-sek / bések / szerencsések” – skandáljuk majd az osztálytársaimmal a decemberi évharmadzárás táján. Az osztálytársaim közül Szabó Zsuzsi és Imecs Juli, a két éltanuló már a földben pihen, öten Erdélyben róják köreiket a zenei zeniten, a többiek pedig a világba szóródva gyűrik a hetvenes távot; ők is a múlthoz és egykori otthonomhoz pecsételnek engem. Magukhoz és magamhoz szorítanak.

Az ölelés menedék, néha fullasztó szorítás. Az emlékezés is átkarolás.

Mintha az élet a gyerekkor volna; ami utána következik, az már csak cifrázás; mintha csak kijáratok és felkanyarodók volnának egy hosszú autópályán. Egyre több dologról hallgatok. Ahogy telik-múlik az idő, egyre több elvégezetlen dolgom

akad. És egyre több az elmondhatatlan emlék. Agyonnyomnak a részletek: a középiskolai évek, a birkózás a hegedüléssel, amit végül megszerettem, bár mégsem lettem zenekari muzsikus. A különböző főiskolákon hallgatott esztétika- és filozófiaórákról kellene beszámolnom, egy brassói szobafogságról 1965-ben, amelynek során az első olyan verseket írtam, amelyek bekerülnek majd válogatott verseskötetembe is. Írhatnék a hét évig tartó első szerelemről, és az első versközleményeimről az Igaz Szóban, majd első könyvemről, amely 19 éves koromban jelent meg *A dolgok emlékezete* címmel.

A zeneakadémiai évek, nagyszalontai és nagyváradai vakációk következének, a híres Gaál Gábor Irodalmi Körben lezajlott irodalmi csaták, aztán a világirodalmi felfedező olvasmányok és első versközlések. Diákélet, zenekritikák, nagyszerű tanárok. És komisz élelmiszer-, fűtőanyag- és könyvhiány szegélyezi az utamat.

És még mennyi minden 1993-ig, amikor életem nagy szerelmének elvesztése után áttettem lakóhelyemet Budapestre, ahol nagyszerű barátok segítettek átlendülnöm az életformákat és országokat elválasztó szakadékok fölött. 1996 óta nem vagyok egyedül, férjemmel, a (ez itt a szemérmes jelző helye) költővel és esszéistával, Báthori Csabával osztozom az íráshoz szükséges szobákon, könyveken, kölcsönös kritikai olvasaton és a világ ritkuló csendjén.

Nem álláskereső életrajzi vázlatot írok itt, ezért majd fejezetenként folytatom életem történeteit. Legközelebb a 75., majd a 80., 85., 90. születésnapom alkalmából.

Ki itt belépsz és rám gondolsz, soha ne hagyj fel a versolvasással!

Üdvözet az Olvasónak!

Botlik József

történész, író, teológus (Szőny, 1949. január 15.)

(Feljegyzések egy emlékirathoz.) Szőny nagyközség kórházában, gróf Gyürky Viktor-né a századelőn épített, a második világháború után nyomban azzá átalakított kastélyának első emeletén jöttem a világra. Innen két nap múlva – miután megkereszteltek a szemben álló katolikus templomban – édesanyám hazavitt a közeli Dunaalmásra. Ott töltöttem a gyermek- és ifjúkoromat, ezért ezt a települést tekintem szülőfalumnak. Egyébként anyai ágon felvidéki (Mátyusföld, Rév-Komáromtól keletre), apai ágon székelyföldi (Gyergyó) származású, azaz „gyökerű” vagyok, ami már tíz-tizenkét éves koromtól döntően meghatározta fokozatosan kialakuló mély elkötelezettségemet az elszakított területeken kisebbségi sorban élő magyarság iránt.

A széles folyam, a Duna – melyben fürödtünk, fateknőben csónakáztunk, horgásztunk – másik partján már Csehszlovákia kezdődött. Mindössze néhány száz méterre a túlsó félen, helyi szólásban a „Túsófélen” (soha nem hallottam, hogy Csehszlovákiában vagy „cseszkóban”), szemben, a kicsiny Pat községben (Szlovákia legdélibb települése) anyám rokonai éltek és élnek, s ők is magyarok. Annak idején nem ők hagyták el Magyarországot, a szülőföldjükön voltak és maradtak. A trianoni békediktátum (1920. június 4.) rendelte, szakította oda őket az új, addig soha nem létezett államba, egymillió felvidéki magyarral együtt. A gúnyhatár – itt: a Duna vonala – azonban soha nem választott el minket. Az évenkénti egy-két látogatás, a fogadtatások során már gyermekkoromban megtapasztaltam összetartozásunk tudatát, mely kitephetetlenül élt bennünk és bennük. Átellenben a Duna partján pár száz méterre laktak tőlünk, mégis több mint harminc kilométert kellett hozzájuk utazni. Vonattal az 1891 végén megnyitott Almásfüzitő–Esztergom közötti, hajdani helyi érdekű vasúton, majd tovább a magyarországi Komáromig, vagyis hajdani Új-Szőnyig. Onnan gyalog át a Duna-hídon a valódi s döntően magyar lakosságú Komáromba, vagyis a hajdani (1919-ig) törvényhatósági jogú szabad királyi városba és az azonos nevű vármegye székhelyére. A falum szóhasználatában „Túsó-Komáromba” (szlovákul: Komárno), ahonnan akkor, az 1950-es évek végén kelet felé az autóbusz csak Izsa községig közlekedett. Itt anyámmal leszálltunk a járműről, és Dunaalmással szemben gyalogosan folytattuk utunkat a Duna töltésén Pat falucskáig, a rokonainkhoz.

Növekedésem, az évenkénti találkozások által mind erősebben érzékeltem a rokonaim által megélt kisebbségi-nemzetiségi sorsot, ösztönösen megérezve: egyazon nyelvet beszélve velük ők mégis másként élnek, de azt vállalva megtartották magukat magyarnak. Az apai ág bölcsőhelyére, Gyergyóba („Gyirgyóba”) csak felnőtt koromban, az 1970-es évek közepén jutottam el először. Azóta már jó néhányszor Erdélyt is keresztül-kasul jártam, persze Gyergyót is.

A talán ezerötszáz kötetes dunaalmási falusi könyvtárban hatodik-hetedik osztályos koromban leltem fel a komáromi születésű Takáts Sándor (1860–1932) a török hódoltsággal foglalkozó műveit a végvári vitézekről és a bajvívó magyarokról. Írásai és hősei lenyűgöztek, mert az iskolai órától már gyermekként jól ismertem fogadott szülőfalum történetét, amelynek egyik igen nevezetes eseménye az oszmán világhoz kapcsolódott.

A helyi szájhagyomány szerint a mai református templom helyén, a Duna-parti hajdani bencés kolostorban – udvara volt 4., 5. és 6. osztályos koromban az iskolám, a korábbi kálvinista elemi tanoda épületének udvara! – kötötték meg Bocskai István erdélyi fejedelem (1605–1606) közvetítésével a bécsi Habsburg-ház és az isztambuli török Porta követei 1606. november 11-én a zsitvatoroki békét. Más adat szerint a klostrom romjai között felállított török sátorban írták alá a szerződést, amely az elnevezését onnan kapta, hogy az 1860-as évekbeli mátyusföldi folyam-szabályozások előtt évszázadokban a Zsitva folyó fő ága még a kolostorral átellenben (Zsitva-tó) ömlött a Dunába. A húsz évre szóló béke a tulajdonképpeni hadiállapotot rögzítve vetett véget az 1591 óta tizenöt éven keresztül zajlott úgynevezett „hosszú háborúnak” a három részre szakított Magyar Királyság területén. Fogadott szülőfalumban 1994. augusztus 7-én avatták fel a zsitvatoroki béke emlékművét.

Dunaalmással átellenben, a folyam túlszéljén, Dunaradvány településrészén, Zsitvatő ma is lakott helyen az itteni szájhagyomány szerint viszont az 1940-es években még állt az az öreg tölgyfa, amely alatt megkötötték a hajdani egyezséget. A helyén 2006-ban, a zsitvatoroki béke 400. évfordulója alkalmából a felvidéki magyarlakta falu népe emlékművet állított. A hat méter magas hídszerkezet három ága – melyek hat harangot tartanak – a két hadviselő felet és a békét közvetítő személyt, Bocskait jelképezi. Az emlékjel záróeleme egy fényes félhold, amely a török hódoltságra emlékeztet.

Visszatérve a gyermekkoromba, Takáts Sándor hatására, 12-13 éves koromban döntöttem el, hogy történetíró és író leszek. Az általános iskolai hetedik osztályos koromtól emiatt a tantárgyak közül már csak a történelem, a magyar irodalom és a földrajz érdekelt. Tudatosan nem tanultam a matematikát, a fizikát és a kémiát, mondván: ezekre az ismeretekre úgysem lesz szükségem. E tudományokból csak azt tudtam, ami az órákon rám ragadt. Később így volt ez a középiskolában is. Szinte faltam a történelmi, irodalmi és földrajzi tárgyú könyveket, és nyolcadik osztályos koromra „elfogyasztottam” a falusi könyvtárat. Ezt minden bizonnyal a „genius loci” (ezt a fogalmat persze akkor még nem ismertem), vagyis a „hely szelleme” is ösztönözhetette bennem.

A Gerecse hegység északi nyúlványai, az almásfüzitő-esztergomi vasútvonal és a Duna között lapuló fogadott bölcsőhelyem történelmi és irodalmi nevezetességű település. Itt húzódott a Római Birodalom híres pannóniai erődített határvonala, a limes, és itt haladt át Buda, illetve Bécs felé az országút (miként ma is a 10-es főút). Az itteni (dunaalmási) akkori római telep elnevezése Asaum volt. Felette, a Kőpíte-hegy oldalában az első kőfejtőket a rómaiak valószínűleg 97 és 101 között nyitották meg. A rabszolgákkal kitermelt hatalmas mennyiségű követ a későbbi Szőny község területén Brigetio városa és a légiós tábor építéséhez szállították. Az erődítmény az 5. század első feléig állt fenn. A hajdani Brigetiőba vezető, csaknem kétezer éves „kőhordó út” több kilométeres szakasza ma is létezik, hazánk leghosszabb épen maradt római

kori útja, amelyen korabeli vízáteresz, illetve vízelvezető árok is megtekinthető. Emellett Dunaalmás fontos régészeti lelőhely, ahol bronzkori urnasíros temető, földvár, kelta telepnyomok és honfoglalás kori temető is található. Az utóbbit kopjafával jelölték meg.

Falum első írásos említése Almas, Árpád-házi I. (Szent) László király (1077–1095) egyik oklevelében 1093-ban fordul elő mint az uralkodó birtoka. Negyed század múltán, 1216-ban III. Ince pápa (1198–1216) már a szentmártoni (későbbi és mai nevén pannonhalmi) apátság önálló uradalmi között sorolta fel az I. László király tiszteletére felszentelt templomával együtt. Az 1241–1242. évi tatárjárás idején Almás elpusztult, később újra benépesült. Évszázad múltán, 1342-ben Anjou I. Károly (Róbert) király (1307–1342) is megfordult a községben, és innen keltezte egyik oklevelét. Fia, Anjou I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) viszont 1367-ben visszavette az almási birtokot a szentmártoni apátságtól. Évszázad múltán, 1422 és 1462 között a falu a komáromi vár tartozéka Villa Almas néven. Az 1526. évi mohácsi vész utáni második török hadjáratkor 1529-ben felégették – ekkor pusztult el a bencés kolostor, amelynek szerzetesei ezt megelőzően elmenekültek –, és csak 1570-ben népesült be újra Rév-Almás elnevezéssel, mely szerint itt átkelő működött a Dunán.

Közel két évszázaddal később, 1751. szeptember 4-én Habsburg Mária Terézia királynő (1740–1780) a gödöllői Grassalkovich-kastély meglátogatása után a Dunán hajóval Bécs felé tartva kiszállt Rév-Almásra. Elbeszélgetett a falu lakosaival, és a hajdani római korabeli fürdő maradványait is megtekintette. Néhány évvel korábban, 1746-ban a királynő megbízást adott Torkos Justus Jánosnak (1699–1770), Pozsony szabad királyi város tisztiorvosának, hogy készítse el az almási kénes gyógyvíz elemzését. Kutatási eredményeit még ebben az évben, *Thaermae Almasienses* címmel a pozsonyi Royer-nyomda adta közre.

Vajda Pál kereskedő leánya, Julianna – a későbbi Lilla – 1776-ban, Komáromban született, majd 1798 tavaszától 1855. február 15-én bekövetkezett haláláig Dunaalmáson élt. Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) szerelme, szépreményű ihletője volt, akivel a költő a dunántúli utazása során, 1797 márciusában, Komáromban ismerkedett meg. Nem volt közömbös a poéta iránt, de meguntván a várakozást az állás után járó Csokonaira, és szülei ösztönzésére, 1798 márciusában férjhez ment egy Lévai István nevű gazdag dunaalmási fatereskedőhöz. Csokonai a csalódását a *Lilla* című, *Érzékeny dalok III. könyvben* alcímű szerelmi ciklusában örökítette meg. A szájhagyomány szerint a költő Dunaalmást is felkereste. Lilla férje 1840-ban meghalt, később újabb házasságot kötött Végh Mihály református lelképásztorral. Lilla 79 éves korában halt meg, romantikus síremléke a domboldali temetőben található. Utolsó kívánságaként azt kérte családjától, hogy vele temessék el Csokonai hozzá írt búcsúlevelét és a költő halála után megjelent, *Lilla, Érzékeny dalok* című verseskötetét.

Falum közepén Lilla egykori lakóházát 1933-ban lebontották, és a ma is álló épületet emelték a helyébe. Még ebben az évben megalakult a Csokonai Casino a község és a szomszédos Neszmély társadalmi életének fellendítésére. Ez lett a „Népház”, évtizedek óta a Csokonai Művelődési Ház nevet viseli emléktáblával a homlokzatán, amely Lilla hajlékát említi. Az 1960-es évek derekán az épületben a helyi orvos, Ferenczy Miklós helytörténeti kutatásaira alapozva és kezdeményezésére Csokonai-Lilla emlékszobát létesítettek.

Az akkor még „Népház” nagyterme melletti két nagy helyiségben ekkoriban a több helyen működő általános iskola 7. és 8. osztálya kapott helyet, két évig itt koptattam a padokat. Szüleimmel a szomszédságban laktam, egy fagerendás (szoba, konyha, kamra) házban, onnan ez időben a falum nyugati részébe, az akkor benépesülő „Kültelekre” költöztünk, ahol felépült az akkor divatos kocka alakú családi házunk. A régi otthonunkat a községi tanács lebontatta, és a helyén díszkertet alakítottak ki. Aztán 1966-ban itt állították fel Csokonai Vitéz Mihály mellszobrát, Szabados Béla (1894–1970) szobrászművész alkotását.

Egy kisközség történetében ritkaság, hogy országosan is nevezetes esemény helyszíne lesz. Az 1849. augusztus 3-án lezajlott almási csata részhadművelete volt a szabadságharc utolsó győztes ütközetének, tíz nappal az augusztus 13-ai világosi fegyverletétel előtt. Az ellenséggel körülzárt komáromi erőd honvédcsapatai az ostromzár szétszakítására azzal a fő céllal törtek ki, hogy visszafoglalják Győr városát. Egyes alakulatok azért nyomultak Almás felé, hogy megakadályozzák az osztrák egységeket a honvéd főserég hátbatámadásában. Az almási csata augusztus 3-án hajnali 3 órakor kezdődött. Klapka György (1820–1892) tábornok katonái az Által-ér hídjánál lepték meg az ellenséget, amely hanyatt-homlok menekült Esztergom irányába. A győztes csata alig egy óráig tartott. A honvédek hősieks helytállását Dunaalmáson 1999-ben a híd közelében süttői kőből készült, másfél méter magas és hetven centiméter széles, kokárdát formázó emlékművel örökítették meg.

Dunaalmási általános iskolai tanulmányaim befejezése után, 1963 szeptemberében a szomszédos Tata város gimnáziumába kerültem diáknak, majd érettségi (1967) után – sikertelen egyetemi felvételik következtében – öt évig fizikai munkásként dolgoztam. Voltam erdészetnél fakitermelő, szőnyeggyárban festődés, bútörüzemben anyagmozgató, kőfaragó-vállalatnál kőfűrészkezelő, majd papírgyári malmos és végül rotációs nyomdai gépmester.

Már diákkoromban verseket és prózát írtam, amelyek itt-ott (Komárom megyei napilap hétvégi melléklete, Magyar Ifjúság) megjelentek. Ezek nyomán kerültem 1971-ben a megyei napilap szerkesztőségébe Tatabányára, ahol végigjártam az újságíróvá válás fokozatait: 1983-ig munkatársként, majd olvasó-szerkesztőként (1983–86) dolgoztam.

Közben elvégeztem a MÚOSZ Újságíró Iskoláját (1972–74), aztán a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem szakos középiskolai tanári és könyvtárosi oklevelet szereztem (1974–80). Egy év múltán – a témával feltűnést keltve – summa cum laude minősítéssel megvédtem egyetemi bölcsészdoktori disszertációm, amelyben az erdélyi magyarság két világháború közötti kisebbségi helyzetét elemeztem. Miután több kiadót megjárt, a doktori dolgozatom nyolc év múltán, 1988-ban Budapesten látott napvilágot nyomtatásban (*Erdély tíz tételben. 1918–1940*), 40 ezer példányban.

Feltehetően az elszakított felvidéki, az erdélyi, kárpátaljai és délvidéki magyarság iránti fokozott érdeklődésem felkeltette az „illetékesek” érdeklődését. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából a kérésre 2009. szeptember 8-án kiadott iratanyag-másolatok szerint 1977 végén kezdte megfigyelésem a Komárom megyei Rendőr-főkapitányság ÁB szerve III/II. osztályának „titkos megbízottja”, aki egyébként kollégám volt a megyei napilapnál. Jelenléteiben rendszeresen „ellenagítációt folytató nacionalistának” bélyegzett, aki

emellett „Erdélyt és a Felvidéket követeli vissza”. A fenti ügynök ún. 6-os kartonját (személyi lapját, melyet szintén kikértem) 1988. december 13-án zárták, tehát általa ez ideig minden bizonnyal állambiztonsági megfigyelés alatt tartottak. Az ÁBTL-iratanyagom átvétele után felhívtam a vidéken élő volt kollégámat, és megkérdeztem: „Foglalkozol még besúgással?” Rövid csend után azt válaszolta: „Nyugodj meg, jelentett rólad más is” – és letette a kagylót. Igaza volt, mert az átvett anyagban egy másik fedőnévvel jelzett iratot is találtam, méghozzá egy Rendkívüli események dossziéja címűben. (Amikor Budapestre költöztem, a megfigyelési anyagom bizonyára követett új lakhelyemre, és más ügynök vagy ügynökök „vigyázták” személyemet.) A kiadott iratanyagomhoz mellékelte, 2009. szeptemberi levél szerint: „Lehetőség van arra – amennyiben ezt írásban jelzi –, hogy a folyamatosan bővülő számítógépes adatbázisunkban ismételt kutatást folytassunk Önre vonatkozóan. Ezt azonban az iratfeldolgozó munkánkat figyelembe véve csak néhány év elteltével érdemes kérnie.” Azóta eltelt egy évtized, lehet, hogy már találtak újabb „leleteket” a megfigyelésemről.

Történeti, irodalomtörténeti és -kritikusi pályám egyébként 1980-ban indult, és a legismertebb havi irodalmi és művelődési folyóiratokban (miskolci Napjaink, debreceni Alföld, kecskeméti Forrás, szegedi Tiszatáj, győri Műhely, tatabányai Új Forrás stb.) jelentek meg írásaim az elszakított magyarság sorsát bemutató művekről. E lapokban láttak napvilágot pályaképportréim a határon túli jeles írókról (Dobos László, Gál Sándor, Bálint Tibor, Beke György és mások). A Napjaink folyóirat Égtájak, majd Kritika rovatának szerkesztőjeként 1988 és 1990 között elsősorban szintén a külhoni magyarság alkotóinak írásait, illetve a műveikről szóló ismertetéseket, kritikákat adtam közre.

Miután Tatabányáról 1986 tavaszán Budapestre költöztem, a Magyar Nemzet tördelőszerkesztője lettem. Természetesen eközben tovább folytattam a Kárpát-medence-járást, miközben már gondjaim voltak Erdélyben a román állambiztonsággal (Securitate), Kárpátalján a szovjet KGB-vel, a Délvidéken a szerb rendőrséggel. Visszafordítottak a határon, megfigyeltek, hosszan követték Trabant személygépkocsimat, sőt többször néhány órára „védőőrizetbe” kerültem. Mindez az ismert politikai rendszerváltozások után az 1990-es évek elejéig folytatódott. (Minderről az emlékiratomban majd részletesen írok.)

A Magyar Nemzet a határon túli magyarság sorsát bemutató újságírójaként 1991-től tevékenykedtem, majd 1996-tól 2000-ig az elszakított felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, délvidéki és őrvidéki nemzetrészeink helyzetéről hetente írásokat közlő Magyar égtájak című rovatot szerkesztettem.

Közben újabb tanulmányokat folytattam: 1992 és 1996 között a budapesti Sola Scriptura Lelkészképző és Teológiai Főiskolán gyarapítottam ismereteimet, ahol hittanári oklevelet vehettem át. Később az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának elvégzése után, 2004-ben PhD tudományos fokozatot szereztem. Értekezésem címe: *Kárpátalja közigazgatása 1938–1945*. A következő évben *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*, I. köt. *Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1938–1945.*, II. köt. *A Magyarország-hoz történt visszatérés után 1939–1945*. (Nyíregyháza, 2005) című, összesen ezeroldalas művem második kötetében láttam napvilágot.

Még a Magyar Nemzet rovatszerkesztőjeként, 1998-tól az esztergomi Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola kommunikáció szakán óraadó

tanárként kezdtem oktatói pályámat. A Magyar Nemzet és a Napi Magyarország 2000. áprilisi összeolvasztása után főállásúként tanítottam a főiskolán, majd 2001-től adjunktussá neveztek ki. Ekkor hívtak meg Piliscsabára, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara kommunikáció szakára óraadónak, ahol határon túli magyar sajtótörténet tárgyat oktattam. Az egyetemen kezdetben szintén adjunktus (2004–05) voltam, 2005-ben docensnek neveztek ki. Kommunikációs tárgyaim mellett a történelem szakon is tanítottam, 2012-ben vonultam nyugállományba.

A PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának 2005-től vagyok oktatója, 2010 és 2017 között a doktori iskola tanácsának választott belső tagja. Ezenkívül az iskola témakiírója és témavezetője. Irányítással eddig öten szereztek PhD-fokozatot, közülük négyen kárpátaljaiak. Tízen tették le az abszolutóriumot, most a témavezetésemmel készítik doktori értekezésüket.

Végül számvetés. Eddig 22 könyvem jelent meg, ebből kettő angol nyelven, az Amerikai Egyesült Államokban. Ezenkívül 200 tudományos publikációm látott napvilágot, valamint szerkesztő-riporterként (előadóként) 35 hosszabb (40–60 perces) történelmi ismeretterjesztő filmet (ebből 30-nak a forgatókönyvét is én írtam) és 40 önálló rádióműsort készítettem. Műveim felében (11 könyv) a kárpátaljai magyarság, a ruszinság és a görögkatolikusság történetének fehér foltjait, a túlélésért folytatott küzdelmeit, helyzetét és sorsát tártam az olvasók elé. Minden bizonnyal e munkásságomnak köszönhetem, hogy 2003 és 2008 között az Ungváron megjelenő Együtt című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat szerkesztőbizottságának voltam tagja, 2009-től a lap tanácsadója vagyok. Kárpátalját immár három évtizede a fogadott szülőföldemnek tekintem.

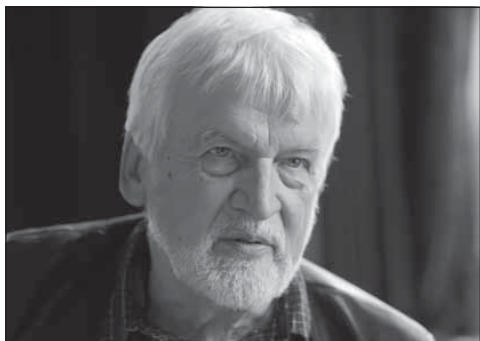
Itt tartok most. A fenti sorokkal elkezdtem emlékirataim megírását.

Díjaim, kitüntetéseim: A Nógrád Megyei Tanács és a Palócföld című folyóirat díjazottja (1984, 1985); Váradi-Sternberg János-díj (2000); Magyar Művészetért Díj (2009); Pro Patria in Exteris (Corvinus Society Kanada, 2009); Kárpátaljai Magyar Nívódíj (2010); Hodinka Antal-díj (2010); Pável Ágoston Emlékérem (Vas Megye Önkormányzatának Közgyűlése, 2012); Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Díszoklevele, (2019)

Schneller István

építész (Budapest, 1949. február 2.)

(Életutam.) Visszatekintve az elmúlt 70 évre – a történeti megközelítés szemszögéből – a legfontosabb, hogy az életem során nem volt háború, sem Magyarországon, és – leszámítva a délszláv háborúkat – Európában sem. Ma már úgy gondolom, hogy ez a mintegy 75 év béke olyan nagy ajándék, amit sem igazán felfogni, sem igazán élni vele nem tudtunk. Ugyanakkor életem során több olyan sorsfordító eseményt éltem meg, amelyek igen nagy kihatással voltak nemcsak sorsom alakulására, hanem belső lelki-szellemi fejlődésemsre is.

Az egypárti kommunista diktatúra és az „új” forint bevezetésének évében születtem. Édesapám, Schneller István építésmérnök volt, s akkor tájt egy nagy kivitelező vállalatnál dolgozott, míg édesanyám, Kelement Klementina egészen 12 éves koromig otthon volt, úgynevezett háztartásbeliként. Mindkét oldalról hosszú múltra visszatekintően evangélikus családi hagyományok vettek körül. A Schnellerek generációkon keresztül lelkészek voltak Kőszegen, anyai ágon nagymamám testvére volt evangélikus lelkész, ő keresztelt meg. A nehéz politikai helyzetről akkor mit sem tudva

éltem felhőtlen gyermekkoromat egészen az '56-os forradalomig.

1956-hoz, a forradalomhoz és az annak leverése utáni tragédiákhoz kötődnek első tudatos emlékeim. Egyszerre éltem át a szabadság levegőjének mámorító gyönyörűségét és a leveretés tragikus letargiját. Ezek az élmények egy életre meghatározónak bizonyultak egész világfelfogásomra és sorsomra. Édesapám 1957-től ugyanis csak vidéken kapott munkát, mivel a vállalati munkástanács titkára volt. A család évekig elvándoroltan élt, s ez kihatott szüleim későbbi elválására is. A veszélyeztetettség és az óvatosság levegője nyomta rá bélyegét későbbi általános iskolás éveimre.

1963-ban, az úgynevezett enyhülés egyik első évében kerültem a Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium matematika tagozatára. Két nagy tanáregyéniség, Kőváry Károly (egykori szerzetes) matematikatanár és Kamocsay Dezsőné (egykori Horváth János-tanítvány) szellemisége és az itt kötött, életre szóló barátságok máig meghatározónan formáltak. Barátaim, Surányi László, Dékány István és Vincze Márta matematikusok vagy matematikatanárok lettek, de nyitott szellemiségük humán érdeklődésemet is inspirálta.

1968-ban, a prágai tavasz és a szégyenletes bevonulás évében, katonai szolgálatom letöltése után kerültem, reál és humán tudás házasításának igényével, a Budapesti Műszaki Egyetem Építésmérnöki Karára. Itt két nagy tanáregyéniség volt rám nagy hatással: Hajnóczi Gyula, akinek térelméleti munkássága és Meggyesi Tamás, akinek urbanisztikai szemlé-

lete végigkísérte szakmai életutamat. Az egyetemi évek alatt is életre szülő barátságok születtek. Itt kerültem máig élő barátságba Szuromi Imre építész-festővel, akivel közös kiállításunk is volt: ő képeket, én verseket állítottam ki. Hasonlóan az egyetemhez kötődik Miklóssy Endre építész-íróval, valamint Szaló Péterrel kötött barátságom is.

1973-ban szereztem diplomát, és ebben az évben ismertem meg későbbi feleségemet, Kuklis Katalint, akivel mintegy 42 éve élünk egymást megtartó házasságban. Mindkettőnkre igen nagy hatással volt Gyökössy Endre református lelkész, aki 1977-ben össze is adott bennünket. Két fiunk született, Domonkos és János, akik bizonyos értelemben folytatják munkáimat. Domonkos fiam Budapest középtávú fejlesztési stratégiáján dolgozik. János fiam művészettörténész, a kortárs festészet ismerője. Mindkettőjüknek négy-négy gyermeke van, így nyolc unokával ajándékoztak meg bennünket.

1975-től 1990-ig a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetben (VÁTI) dolgoztam, három év kivételével, amikor (1983–86 között) a BME Urbanisztika Tanszékén voltam tudományos ösztöndíjjal. Itt készítettem kandidátusi értekezésemet, amelynek tárgya az építészeti térelméletek városi léptékű alkalmazása. Ez a munka alapozta meg későbbi egyetemi pályafutásomat, és főépítési tevékenységemhez is eszmei alapot szolgáltatott. A VÁTI-ban, terület- és településtervezőként, nyílt szakmai légkörben ismerhettük meg a magyar településhálózat és ezzel párhuzamosan a magyar társadalom legégetőbb problémáit is. Ezek az ismeretek közrejátszottak abban, hogy az időszak végén többünket a rendszerváltozás

során kialakult új irányító szervezetekbe vetett a sors.

1990-ban Demszky Gábor felkért, hogy műszaki főpolgármester-helyettesként vegyek részt Budapest fejlesztésének irányításában. A felkérés a VÁTI-ban szerzett tapasztalatok mellett, a Gabčíkovo–Nagymarosra tervezett vízlépcső, az erdélyi falurombolás, valamint az akkor szocialista nagyberuházásnak tűnő világiállítás elleni mozgalmakban való aktív szereplésemnek is szólt. 1991–1994 között műszaki főpolgármester-helyettes, míg 1994-től 12 éven át Budapest főépítésze voltam. Ez a közel 16 év volt szakmai pályafutásom zenitje. Munkámat óriási kihívásnak éreztem, többnyire örömmel és harcosan végeztem. Sok jó városfejlesztési ügyet készítettem elő, közöttük Budapest Duna menti, észak és dél irányú fejlesztését, és sok káros ügyet sikerült megakadályoznom, így Budapest történeti arculatának megváltoztatását.

2006-ban a korrupció elhatalmasodását, a politika direkt befolyásolását látva tiltakozásul lemondtam főépítész munkámról, és főállású egyetemi tanár lettem a Szent István Egyetem Tájépítészeti Karán, ahol több munkatársammal létrehoztuk az első ötéves egyetemi urbanisztikai képzést településmérnök szak néven. A szak elindításáért és irányításáért 2011-ben Szent-Györgyi Albert-díjat kaptam. 2015-ig a Településépítészeti Tanszék és a szak felelős vezetője voltam. 2017-től, nyugdíjba vonulásomtól óraadó egyetemi tanár vagyok.

A 2006-os évhez kötődik egyetlen politikai pártszerű képződménybe, az Élőlánc nevű ökopártba való belépésem, amelynek keretében, a sok tanácskozás mellett, Lányi András-sal szerveztünk a forradalom 50. évfordulóján botrányosan végrehajtott

2006-os rendőrterror ellen egy fáklyás felvonulást.

Szakmai munkám hozadéaként számos konferencián vettem részt, tanulmányokat, cikkeket publikáltam, amelyek közül a legfontosabbak megjelentek *Az építészeti tér minőségi dimenziói* címmel, legteljesebb formában a Terc Kiadó 2005-ös kiadásában.

Szakmai életutammal párhuzamosan egy belső életúton végigkísért a legközelebbi barátokkal folytatott dialógus és sokáig egy közös beszélgetéssorozat. Ezek kapcsán ismertem meg Tábor Bélát, a 20. század egyik legnagyobb magyar gondolkodóját, Kunszt György építész-filozófust, Isztray Botond író, Dúl Antalt, a Hamvas Béla-örökség gondozóját. A korábban említett barátok és ők voltak azok, akik szellemi életutamat leginkább alakították.

Legfontosabb szellemi munkám Meister Eckhart nagy német misztikus írásainak az életemet szinte végigkísérő tanulmányozása volt. Német nyelvű prédikációit két évtizeden keresztül fordítottam és tanulmányoztam. Először 2000-ben, majd 2017-ben jelentősen kibővíve, egy terjedelmes

előszóval jelent meg egy kötetem *Válogatott prédikációk* címmel.

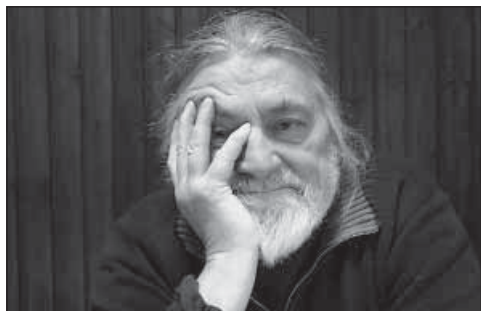
Életem során végig érdekelték a teológia és a filozófia kérdései. 2008–2012 között ezért – Gáncs Péter püspök barátom biztatására – elvégeztem az Evangélikus Hittudományi Egyetem (először BA, majd MA) teológus szakát. 2012-ben oklevelet szereztem. Diplomamunkám a teológia és az építészet határán álló *A szakrális terek alakváltozása* címet viselte. Jelenleg kiadás előtt áll egy azóta írt könyvem *Modern szakrális épületek* címmel. Szintén a jelen feladatai közé tartozik – mintegy időskori ajándékként – egy evangélikus templom tervezése Káposztásmegyerve.

A teológia elvégzése óta, Joób Máté evangélikus lelkész felkérésére, a kelenföldi evangélikus gyülekezetben egy senior férfikört vezetek, ahol a nyugdíjba vonulás és az időskor küszöbe átlépésének kérdésköre mellett aktuális hitbeli kérdéseket beszélünk meg.

Luzsicza Árpád

Luzsicza Árpád

festő- és grafikusművész (Tatabánya, 1949. február 17.)

Fotó: Zátonyi Tibor

(Helyeim.) ...azt is írhatnám: Tájaim. A Hely intimebb, bensőségebb és kisebb is, a Hely lehet egy régen múlt ágy a Vörösvári úton, egy törzsHely a Fekete Holló első Helyiségében az ajtó mellett, és lehet Hely-jegy a Malév TU-154-esén Párizs felé, az ablak mellett.

Az iskolában nem az első sorban az ablak mellett vagy az utolsó sorban volt a Helyem, inkább valamiért

a második sort kedveltem, azért, mert ott lehet a legjobban puskázni.

Vannak tárgyait is, illetve voltak. Elkeveredtek, elvesztek, eldobálódtak. Egy ecset egy híres festőtől, egy söralátét a megivott sörök emlékeivel, egy régi notesz már elavult telefonszámokkal, csavarok elveszett anyához, fekete-fehér fotóim egyre halványuló lányokkal. És tájak már elveszett utazásaimról, amikre én még emlékezhetem egy darabig, és talán más is, akivel akkor együtt voltunk.

Gyorsul a múlt.

És azt is írhatnám: lakóHelyeim.

Ilyen Érsekújvár, apai őseim, rokonaim városa és nyugHelye.

Azután Szekszárd, anyai ágon emberek emlékei a szőlőhegyek alatt.

Áporka – feleségem emlékeivel és a kopjafákkal.

Tatabánya. Első emlékeim. Szülőhelyem.

Egymáshoz kötődünk, elsodrótam és vissza-visszatértem, egy kislány, egy-egy kiállítás, barátaim, vissza-visszatérítenek.

Óbuda, Budavár, Óbudavár
3 Hely, 3 lakóHely, 3 otthon.

2000-ben három kiállítás ezeken a Helyeken. Óbudavár a Balaton-felvidék legkisebb és legszebb faluja. Óbudán műtermem volt akkoriban, festékszaggal átitatva, és persze az

első kerület, Budavár, kisvárosi életformával, stílussal, mindig lemaradva 50-100 évvel! Ezt a lányom is érti, hiszen itt nőtt fel.

Én még szánkózhattam a Marczibányi tér környéki utcákon. Sok hó volt és kevés autó. A járdán nem sétáltunk, arra való az utca. Orgonát lopni tavasszal kötelező volt. A Bimbó Csárda udvarán érett a cseresznye.

PRÁGA: 1977-től öt évig volt itt a Helyem, a Lužického semináře utcában a Kampán, a Képzőművészeti Akadémián a Stromovkán. PRÁGA: szürke tetők, szürke falak, kopott utcák, kopott ruhák, bús emberek, szomorú életek. Megmerevedett az idő és a tér. Valahogy ez jó volt nekem, itt marasztalt Hašek és Neruda – együtt éltünk Hraballal. De a műtermekben és bennünk élt az élet, és esténként a Két Szívben az ajtó mögött még talán megvolt a remény, és a boldogság is elő-előtűnt a prágaiaknak.

PRÁGA – ilyen volt negyven éve, amikor ott volt a Helyem, a Lužického semináře utcában, az ajtó mellett.

Azóta sokszor kiállítottam képeimet Prágában, Prága persze más lett azóta, ahogy talán én is más lettem.

Ezek a HELYEIM, talán az Életem.

Ördögh Csilla

újságíró, szerkesztő (Székesfehérvár, 1949. február 17.)

(A hetvenedik...) Megtisztelő a felkérés, nehezen visszautasítható. Pedig nemszeretem feladat. Magamról? Mikor mindig is másról, másokkal, másokat... mert nem nekem lett volna helyem itt, hanem a tavaly születettnek. Akit már nem érhetett utol semmilyen felkérés, ha volt is volna ilyen. Mert ő már nem lehetett hetven. Sőt, a hatvanat is a hiányában élték meg a barátai, olvasói. Ördögh Szilveszternek hívták. A magam hetvenéből csak 18 telt nélküle. Mintha most is ő biztatna: próbáld csak, helyettem, helyettünk is!

Életút, pályakép, számvetés? Idekíváncozik pár sor egy hajdani színpadi játékból, azt is együtt láttuk, persze, a legendás 25. Színházban:

„Minden út, minden ösvény, minden folyó
Erdők közt, hegyek közt, síkságokon
Minden út, minden ösvény, minden folyó
Nappal és éjszaka, fényben és sötétben
Vezet valahová
Vezet valahová.

Minden út, minden ösvény, minden folyó
Beletorkollik egy másik útba
Minden út, minden ösvény, minden folyó
Csodákat rejt és gyönyörű
Vezet valahová
Vezet valahová.”

S aztán szinte hallom, Jobba Gabi, Zala Márk s a többiek hangján az énekelt verziót, ami máig visszhangzik bennem:

„Minden út, minden ösvény, minden folyó
Ha sáros, ha rögzös, ha hosszú
Minden út, minden ösvény, minden folyó
Végtelen, végtelen, végtelen
Vezet valahová
Vezet valahová.”

Kezdődjék hát az utazás – sok kis elkószálással, odatévedéssel, visszatalálással.

Születtem 1949. február 17-én, Székesfehérváron... – ez a hivatalos verzió. Csak hát ez sem így, nem egészen. Édesanyám elindult ugyanis velem a szíve

alatt Budapestre, a Nagykanizsáról induló menetrend szerintivel. Hogy az övéi között, biztonságban várja a jöttöm, számításai szerint bő két hét múlva. Nem tudtam kivárni a végállomást, az előkészített nyugis szülőhelyet, nekem elő kellett bújni, kicsit körülnézni, mielőtt eldönteném, melyik várost választom rövidebb-hosszabb távon lakóhelyül. Bátor anyácskám egy kalauz és egy hajdani apáca közreműködésével és gyaníthatóan az égiek hathatós segítségével félúton a világra hozott – aztán a fehérvári kórház adott pár napig szállást, s ahogy dukál, dokumentációt a továbbiakhoz. Miszerint Kovács Csilla, született 1949. február 17-én... na igen, ez is egy átmeneti állapotom rögzítette. Mert akkor még édesanyám hivatalosan a rég a Donnál maradt, ám sok évig visszavárt első férje nevét viselte. Szerелеmgyerek voltam, mi tagadás, állítólag csodás-csélcsap, amorózó küllemű, szép hangú, könnyű kezű apácskám már-már orvosi utasításra ismerte, fogadta el, szerette meg Horváth Izabella, akit az első házassága hozott, marasztalt Pestről Kanizsára. Ahol még sokáig gyökértelen maradt, hiszen alig született meg kisfiuk, az ifjú apát máris a front-ra vezényelték az akkori hatalmasok. Rajta kívül alig akadt ismerőse, barátja az ifjú anyának – rokona pedig egy szál se, pedig szép nagy családból származott, tizennegyedik gyerekként. Hát ezért iparkodott velem valahol az övéi között fészket rakni. S majd a nagyfiát is utánunk hívni, amint lehet. Na, ezt a plánumot fúrtam én meg kalandos születésemmel.

Visszavitt minket a vonat Kanizsára. Apám meg három évig udvarolt még nekünk, amíg anyácskám hajlandó volt feleségül menni hozzá. Így lettem hivatalosan is Molnár. A későbbi Ördögh-változat jótékonyan feledtette, milyen érzés volt hallani a rikkancsoktól a szalagcímeket: „Meghalt Molnár Csilla!” Odáig azt hittem, egyedüli példány vagyok.

Iskola, középiskola – nagyszerű tanárokkal, kisvárosi mértékkel hírességgé cseperedés, ígéretes diákszínpadi jelenlétek, színészi ambíciók –, és persze utak és elágazások. Végül marad a bölcsészkar, az akkor méltán híres ELTE. Másodszorra sikerül bejutni. Magyar–francia szak. És a csoportunkban az a fiú, akit egy éve eltanácsoltak Szegedről – különben sosem találkozunk, bár időben a figyelmünkbe ajánlotta őt még negyedikben kiváló tanárom az ország innenső végén: „Olvassák el a novellát, ismerjék meg a kortársukat, ez a bátor hang hiányzott idáig!”

Imponáló indulás – zavarba ejtő szerénység. Vonzó párosítás. Nem csoda hát, hogy amikor pár nap múlva siettem volna az Egyetemi Színpad felvételijére – lásd: színészálmok –, engedtem a meggyőző érvelésnek, és pár utcával arrébb, a Gorkij moziban kötöttünk ki. Akkor kezdődött a Jancsó-sorozat. És a mi történetünk.

Utak és elágazások... Az egyetemi labirintusban évek alatt sem volt könnyű kiismerni magunkat, nem csoda hát, hogy a második héten simán eltévedtem. A legfelső emeleten szerényen megbújó kicsi tanszék. Néprajz – szól a kiírás. S a hirdetőtáblán: lehet elsőéveseknek pár előadásra, szemináriumra jelentkezni, év végén vizsgázni, a többi majd kialakul. Máig hálás vagyok a sorsnak, hogy oda vezérelt, a legizgalmasabb tudásanyag őrzőjéhez, tanáraihoz. És hozzá remek társak, a kíváncsiakból, csak pár név találomra: Tarján Tamás, Kóthy Judit, Moldován Domokos, Joób Emőke, Probstner János, Sepsiből Salamon Anikó, Nyitráról Szanyi Marika, Bostonból Szent-Györgyi Kati, Svédországból

Nils Thedenskog... – tessék bátran utánuk nézni, a Google korában nem lesz nehéz! (Istenem, róluk is mennyivel szívesebben írnék...)

A diplomám szerint lettem középiskolai magyartanár, etnográfus-muzeológus. Némi gyakornoki közjáték következett, Dömötör Tekla jóvoltából, ő valamit látott bennem, ezért közölte *áper* Szilveszterrel, akit várt Kecskemét, a Forrás, hogy eszébe ne jusson engem elvinni a tanszékről. Nos, ha ő nem is, nagyon várt s a következő szemeszterben megszületett Bálintunk bizony újra csak eltérített az addig járt utamtól.

Hogy aztán 1975 őszétől 2007 tavaszáig a valaha volt Magyar Rádióban találjam meg pályámat, hivatásomat – hozzá újra jó mestereket, játszótársakat. Mentségemül szolgáljon, hogy nem én hagytam cserben őket, szeretett rádióink percmemberek zsákmánya lett. Az utak lezárultak, a hitek megkoptak, a társak megfogyatkoztak, a mesterek által ránk bízott tudással hiába házalnánk.

Számvetés: van két nagyszerű fiam, végre egy csodás unokám is megtisztelt világra jöttével bennünket. Van néhány jó barátom – ha a legjobbat fájón hiányolom is, amíg élek. Van egy hazám – nem a magasban, nem körülöttem, de a könyvespolcomon, a szívemben, az emlékeimben. Valamicskét tán magam is hozzátehettem. Sok ez vagy kevés? Obulusnak elég lehet majd? Kharóné a döntés. De nem sürgetem.

Örökök
Csilla

Verőci Zsuzsa

sakkozó, edző, szakíró (Budapest, 1949. február 19.)

Nehezen születtek meg az elmúlt hetven évemet összefoglaló soraim. Anynyi minden történt 1960 óta, amikor egy lófarkat viselő kislány száz száza-

lékkal megnyerte Budapest általános iskolai és úttörőbajnokságát. Óriási volt az öröm, így kezdődött a pályafutásom, a kis híján hatvan esztendő a sakk varázslatos világában. Tíz sakkolimpián képviselhettem a magyar színeket, négy olimpiai ezüst- és két bronzérem, számos tábladíj, világbajnok-jelöltség, három magyar bajnoki cím – az egyik szuperbajnoki –, kilenc olimpián, öt világbajnokságon bírászkodtam, jövőre már negyven éve lesz, hogy szakíróként is tevékenykedek.

Sakkmester 1964-ben lettem, két év múlva először játszhattam sakkolimpián. A bemutatkozás Oberhausenben nem sikerült fényesen, a nagy izgalom rányomta bélyegét első par-

timra, gyalogelőnnyel tisztet néztem el, elvesztettem a harmadik partimat is, bedobtak a „mély vízbe”, a szovjet csapat elleni csatába. Lesújtó kezdés, nagy bánat, 3-ból fél pont. Távirat érkezett, a szülői aggodalom küldte a biztató sorokat: „Szedd össze magad, bízunk benned.” Nem maradhatott el a válaszom, hat partiból 5,5 ponttal hoztam helyre a kezdeti botlást. A magyar sakk legnagyobb sikereit hozó hetvenes, nyolcvanas évek bevezetőjeként 1968-ban Lipeckben győztük le az OSZSZSZK csapatát, a leány ifi táblákon már együtt játszottunk Ivánka Máriával, akivel vállvetve küzdve a hat olimpiai érmet is megszereztem. Az első ezüstérmet egy évvel később, Lublinban. Csodálatos érzés volt a dobogón állni – Honfi Károlyné volt a tartalék –, véletlenül az összeöltözés is remekül sikerült, piros, fehér, zöld ruhákban vehettük át az érmeiket. A grúz sakkozás egyik ikonja, Nana Alekszandrija még tavaly, Batumiban is emlegette, hogy mekkora mattot kapott tőlem; a szovjet együttesel nem tudtunk konkurálni, az ezüstérem fényesen csillogott, s méltán lehettem büszke a második táblán szerzett 10 pontomra a 12 játszmából.

Bajnokságon az első érmemet a januárra halasztott viadalon értem el, végig betegen játszottam, az utolsó fordulóban szabad voltam, illetve már jelenésem volt a MÁV Kórházban, vakbélgyulladással műtöttek. Nagy öröm volt 1971-ben az Európa-kupán elért első helyem, a legendás grúz világ-bajnoknőt, Nona Gaprindasvilit is sikerült legyőznöm. 1972-ben Szkopjében nagy izgalmak után harmadikok lettünk, sokat hibáztunk. Férficsapatunk megszorongatta a szovjet válogatottat. Ezüst- és bronzérem, elégedetlenek nem lehettünk. Egy évvel később elő-

ször nyertem bajnokságot, 1974-ben ismét két helyszínen rendezték meg a sakkolimpiákat, mi a kolumbiai Medellinben játszottunk. Az utolsó fordulóban mérkőztünk meg a szovjet válogatottal, az aranyéremért ment a csata, a vesztes érem nélkül maradt. Világossal kaptam ki, szörnyű csapásként éltem meg, ahogy 1976-ban, utolsó partimat elveszítve nem lettem világ-bajnokjelölt. Az olimpia kimaradt, Haifában nem játszhattunk. 1977-ben két és fél pontos előnnyel lettem bajnok, és Buenos Airesben már én játszhattam az első táblán.

Az argentin fővárosban férfiválogatottunk fantasztikus hajrával, utolsó négy mérkőzését megnyerve ért elsőként a célba. Navarovszky László kapitányként tökéletesen irányította a csapatot, a jó érzékkel elfogadott döntetlenajánlatok vagy a kínált békekötések, az összeállítások remek intuícióval történtek, s ebben nagy segítséget nyújtott szekundánsként Bilek István nemzetközi nagymester és orvosunk, Liptay László nemzetközi mester. A nagy feszültség okozta kisebb nézeteltéréseket is bámulatos hidegvérrel kezelték. A Buenos Airesben élő magyarok kitüntető szeretete, gondoskodása is szerepet játszott a világraszóló siker elérésében.

Felejtethetetlen emlék marad, amikor Navarovszky László a magasba emelhette a győztesnek járó aranyserleget, a Hamilton–Russel Kupát, Portisch Lajos, Ribli Zoltán, Sax Gyula, Adorján András, Csom István és Vadász László átvehette az aranyérmet.

Szerencsére az ünneplésből kijutott női együttesünknek is, vertnek látzó helyzetből lettünk ezüstérmesek a nagy fölényrel első szovjet négyes mögött. Makai Zsuzsa és Kas Rita volt még csapatunk tagja. Nagy bánatunkra a győztesek tiszteletére nem

játszották el a himnuszukat. A FIDE kongresszusán megkaptam a nemzetközi nagymesteri címet. Csodálatos volt a hazaérkezés, az ünneplés.

Egy esztendővel később egyéni pályafutásom legnagyobb sikerét értem el, a Rio de Janeiróban megrendezett világ bajnoki zónaközi döntőn a győztes grúz-szovjet Nana Joszseliani mögött veretlenül lettem második, s ezzel világ bajnokjelölt. A sorsolás szeszélye folytán vele játszottam a páros mérkőzést, 6-3-ra kaptam, jó esélyeket szalasztottam el. Kevés idő volt a kesergésre, Máltán rendezték meg a következő sakk olimpiát. Előtte azonban egy teniszcsata kapcsán találkoztam Serényi Péterrel, aki a Népszava sportrovatában dolgozott, s a beszélgetés elindította szakírói pályafutásomat. Máltáról debütáltam, összesen tizenhat olimpiáról, hat világ bajnokságról a helyszínről tudósítottam, nem számolva az itthonról írottakat.

1980. december 6-án játszottuk a máltai Mediterrán Kongresszusi Központ nagytermében a sakk olimpia utolsó fordulóját. A magyar és a szovjet női és férfiválogatott hihetetlen versenyfutása jellemezte az olimpiát. Csak a zárónapon dőlt el az aranyérmek sorsa. Két arany vagy két ezüst? Egy arany és egy ezüst? Két perccel a játékidő vége előtt a két aranyérem látszott biztosnak, aztán egy-egy hiba, s az aranyak ezüstökké változtak. Férficsapatunk a szovjet válogatottal holtversenyben az élen végzett, de a Bucholz-pontszámítás Karpovéknak kedvezett. Női együttesünk félpontos hátránnyal végzett a második helyen. Mindkét válogattunk megőrizte veretlenségét, férficsapatunk 11 fordulón keresztül egyedül

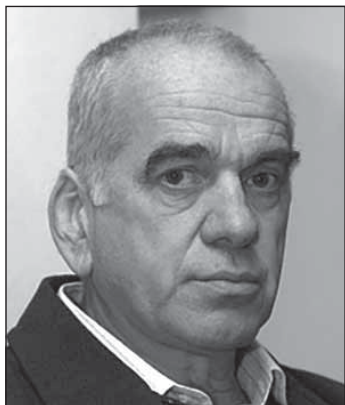
vezette a mezőnyt, női együttesünk 8 fordulón át állt az élen.

Két évvel később Luzernben bronzérmesek lettünk, 1986-ban Dubajban negyedszer lettünk ezüstérmesek. A tizedik olimpiámra 1992-ig kellett várnom. Nem bántam meg, hogy 1988-ban visszautasítottam az olimpiai csapatba kerülésért sebtében kiírt körversenyen a részvételemet. Utolsó olimpiámon is tábladíjas lettem, a csapat másodszor ért el negyedik helyezést. A tíz olimpiámon összesen 118 partit játszottam, 62 győzelmet arattam, 48 partim végződött döntetlennel, nyolcszor szenvedtem vereséget, utolsó öt olimpiámon megőriztem veretlenségemet. 1994. október 13-án jelentettem be, hogy lemondok a válogatottságot. A moszkvai sakk olimpián bíráskodtam először, egy évvel később már megkaptam a nemzetközi versenybírói címet. 1996-ban és 2002-ben a női olimpia főbírójának neveztek ki, 2000-ben, 2001-ben, 2008-ban és 2015-ben a női világ bajnokság főbírója voltam, én vagyok az egyetlen A kategóriás magyar bíró. Még hét olimpiára kaptam meghívást. Tavaly Batumiban nagy öröm volt újra találkozni a régi nagy grúz ellenfelekkel, Nona Gaprindasvillal, Maja Csiburdanidzéval, Nana Joszselianival és Nana Alekszandrjával. 2004-ben a brissagói Kramnyik-Lékó világ bajnoki döntőn nagymesterünket sajtófőnökeként segítettam, a sorsdöntő utolsó parti befejező lépéseit könnyeimmel küszködve tudósítottam, Vlagyimir Kramnyik a 7-7-tel megvédte világ bajnoki címét.

Vesce Zsuzs

Gáti Oszkár

színművész (Szekszárd, 1949. február 21.)

(Bármire képes lehetsz...) Azt kérték, írjak a Ványa bácsiról, a szerep megszületéséről, a próbafolyamatról, a rendezővel és a társakkal kialakult termékeny vitáinkról. Én inkább beszélgetnék valakivel. Vagy valakikkel, akik 55 éve tartó életem apró rezdüléseinek, örömeinek, feszültségeinek, harcainak, sikereinek és kudarcainak részesei, hisz ezekből állt össze Ványa bácsi, és persze a többi, az évtizedek alatt eljátszott, megélt és időnként átélt szerep. Ennek az összefonódásnak legaktívabb szemlélői az utóbbi öt-hat évben a lányaim. Ők látták legtöbbször az általam a színpadon eljátszott életeteket, és a mindennapok küzdelmeiben is érzelmi társaim.

Igaz, még rendkívül fiatalok, 9 és 12 évesek, de a csodára ebben a korban vagyunk, voltunk a legfogékonyabbak.

A legnagyobb varázslatnak a mesét tartom, és erre nevelem őket is, a színházban és este, lefekvéskor, amikor olvasok nekik. Maugli, Vuk, Noé, Bambi, János vitéz vagy Henrik király, Cyrano, Sade márkí, Othello, Ványa bácsi, és még sorolhatnám a különös, egymástól eltérő, de velem mégis rokon lelkületű embereket és állatokat, akiket estéről estére a csoda szintjére emelünk, közösen, én a hangommal, gesztusaimmal, ők vágyakozó, a mindent befogadás képességével csillogó szemükkel.

Ez a beszélgetés csak részben képzeletbeli, nagy része lezajlott közöttünk, csak az idő, mely mindent átmos és az eseményeket nem eredeti sorrendjében juttatja az eszünkbe, változtatott rajta oly módon, mintha minden zavaros és érthetetlen lenne. De én remélem és hiszem, hármunk számára minden világos és érthető, az összefüggések szerep és élet, mese és valóság között, és ahogy bennem, bennük is minden a helyére kerül.

– *Papa, amikor bejöttünk a nézőtérre, volt egy letakart kupac a hintaágyon, később persze kiderült, te vagy alatta, de addig eltelt még legalább húsz perc. Ennyi ideig mire gondoltál, hogy ne kelljen mocorognod?*

– Vukra vagy Bambira. Nekik is volt olyan pillanat az életükben, biztos emlékszel, amikor a létük függött attól, hogy mozdulatlanok legyenek. Nekem sokkal könnyebb dolgom volt. Azt képzeltem, a bokorban kuksolok, és jól elvackolom magam, körülöttem minden zöld meg melegbarna és páfrányillatú. Láttam egy mókust, kezében félig elrágott makkal, majd egy hatalmas szarvasbogár araszolt méltóságteljesen az orrom előtt. Mire elért hőn áhított búvóhelyére, elhangzott a végszó, s nekem, mint aki álomból ébred, Ványa bácsiként kellett válaszolnom.

– *Na jó, de mikor végre felébredtél, miért nem keltél fel, egész felvonás alatt ott maradtál fekvve, épp csak az orrodát dugtad ki a takaró alól, akkor már nem kellett félned.*

– Ványa nem fél, csak szemlélődik, nem akar belekeveredni a jelenlévők helyzetébe fizikailag, csak saját lelkiállapotának változásait vetíti rájuk, egy mondattal, szemvillanással. Emlékszel Akelára, a Ridegfarkasra, amikor a Gyűlés Szikláján várja sorsának alakulását? Alatta a fiatal farkastömeg, ő meg mancsára hajtott fejjel figyel, néha összehúzza a szemét, de mi tudjuk, mi játszódik le a lelkében. A mozdulatlanságban rejlő erő a farkascsapat viselkedésén érződik. A szándékot a többiek lelkéből kell előhívni, az akarást vagy nem akarást a társak mozdulatai, szavai keltik életre. Képzeld el Jelena Andrejevna-t mint fiatal nőtény farkast, aki attól borul ki, hogy Akela csak nézi. Persze Akela már öreg, alkalmatlan a hódításra, de a fiatal nőtény felkavarja a szívét.

– *Ezért kell az ötliteres uborkásüveg az udvarláshoz?*

– Nem, ezzel csak azt akartam érzékeltetni, hogy rossz állapotban van, iszik. Az uborka orosz szokás szerint közömbösíti az alkoholt, meg talán kevésbé bűdös, és így nem annyira visszataszító. De Jelenát nem hatja meg sem az uborka, sem a váratlan kitárulkozás.

– *De hiszen meg se hallgatott, otthagyt, magadnak mondtad el mindazt, amit neki szerettél volna. Mint amikor az autóban egy-egy hosszabb út alkalmával azt hiszed, hogy hátul alszunk, és hangosan magadban beszélsz.*

– Ebből is láthatod, hogy a színpadi lét szinte azonos a valósággal. Noé is csak mondta a magáét. De senki nem hallgatott rá. És általában rövid ideig tart. De ott, abban a pillanatban Ványának egyedül kell lennie, önmaga számára is

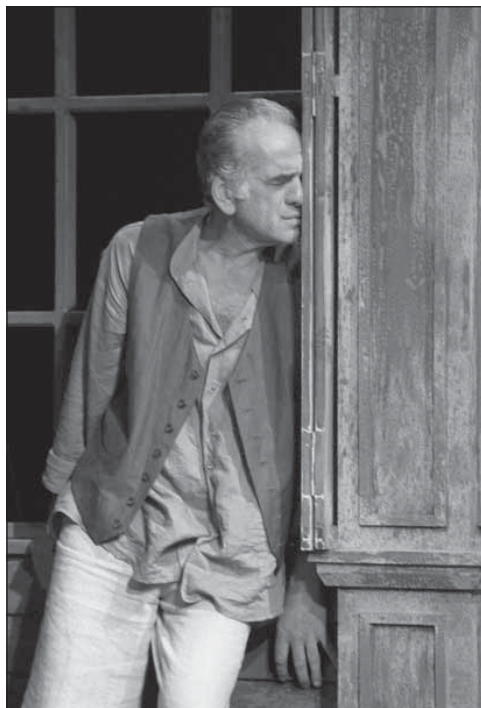
most fogalmazódik meg először életének megoldatlansága és vágyainak teljesülhetetlensége.

– *És akkor jött a rózsza. János vitéz bedobta a tóba, és övé lett Iluska. Te meg minden előadáson tönkreteszel egy csokor virágot.*

– Nem is. Csak szétmorzsolja, mert a szíromszőnyegen puhább a járás. De, papa, ne csodálkozz, a doktor sokkal izgalmasabbakat mondott, meg fiatalabb is. És tó sincs.

– *Az tényleg rossz lehetett, hozod a frissen szedett virágot, ők meg ájultan csókolóznak. Persze, ha csak ledobtad volna, akkor nem kellene minden előadáson friss rózsza.*

– Tudjátok, apátok mindig a komplikáltabbat, a bonyolultabbat, a mélyebben fekvő rétegeket szereti kutatni. Ványa belső gyötrelmét, végtelen feszültségét, tehetetlenségét, visszafojtott agresszióját egy eldobott virágcsokor nem mutatja kellően. Az, ahogy a rózsafejeket egyenként markokra fogja, szinte kisajtolva belőlük

Csehov: Ványa bácsi – Vojnyickij szerepében
(Győri Nemzeti Színház, 2003,
rendező: Szántó Erika)

a levelet, mintha a szerelmet csavarná ki magából, közelebb van a pillanatokon belül bekövetkező robbanáshoz.

– Hú, az tényleg rémes volt! Szegény professzort amikor nem találtad el, azt hittem, dühödben magadat lövöd le.

– Ez különös. Erika, aki a darabot rendezte, szintén szerette volna, ha egy pillanatra magamra fogom a pisztolyt, de nem tudtam meggyőzni magamat, és végül ez kimaradt.

– Viszont nem maradt ki a sírás. Színpadon még nem láttalak sírni. Az nehez? Mire gondolsz, valami szomorúra?

– Nem is tudom. Amikor elkezdtünk próbálni, sejtettem, ez kemény dió lesz. De Szonya segített. Emlékeztek még, amit a szándékról magyaráztam. Ez is valami ahhoz hasonló. De kell hozzá Szonya, a szavai, a gesztusai, a dorgálása, csendes, gyengéd, édes simogatása, mint mikor este jó éjszakát kívánunk egymásnak, és megjelennek az álommanók, és addig-addig fészkelődnek a szemetek sarkában, hogy kibuggyan egy csepp, és a szikrázó üveggömbön gurulva úgy érzed, bármire képes lehetsz, még arra is, amit korábban lehetetlennek gondoltál.

Gábor

Zempléni Mária

operaénekes (Budapest, 1949. február 21.)

Pár nap múlva 70 éves leszek, belegondolni is furcsa. Egy ízig-vérig zenészcsaládba születtem. Szüleim mindketten zongoraművészek voltak. Kiskoromban, míg el nem váltak, gyakran egyszerre két zongora is szólt otthon, a zene természetes közegünk lett. Bár testvéreim és én is zenészek lettünk, úgy gondolom, életünk

meghatározó tanításait, élményeit anyai nagymamámtól, Ómitól kaptuk. Nagyszüleim Felsőgödön laktak, és mi, gyerekek minden iskolán kívüli időnket ott töltöttük velük.

Iskoláimat a Lorántffy Zsuzsanna utcai Ének-zenei Általános Isko-

lában, majd a Móróc Zsigmond Gimnázium zenei tagozatos osztályában végeztem. Nyugodt szívvel mondhatom, hogy a pályám során nagyon nagy segítséget adtak az ott tanultak. És az élmények! Már akkor is imádtam énekelni: kórusban, duóban, trióban, szólóban, mindegy, csak énekeljünk! Erre volt is lehetőség.

Az iskola, mivel Kodály Zoltán segítségével alakult meg, híres lett, és ha az országba látogatott egy-egy neves személy, hozzánk jöttek iskolalátogatába. Volt néptáncóránk, mindennap énekóra, és ki-ki tanult valamilyen hangszeren.

Richard Strauss: *Salome* – címszerep
(Magyar Állami Operaház, 1990,
rendező: Szikora János)

Már akkor operaénekesnek készültem.

Az érettségi után majd egy évet laboratóriumi asszisztensként dolgoztam, és közben készültem a Zeneakadémiára. Ez alatt az év alatt tagja voltam a Budapesti Kórusnak. Így ismertem meg belülről az oratórium műfajának színe-javát.

1968-ban felvételt nyertem a Zeneakadémia ének tanszakára, Sipos Jenő lett a mesterem, akivel egy életre szóló barátság kötött össze. Élete végéig vezette a pályám. Nem tudok eléggé hálás lenni neki. Nemcsak az énekletés fortélyaira tanított, szeretetével irányított a pálya útvesztőin. Csodálatos ember volt.

1975-ben végeztem az opera szakon és szerződtem a Magyar Állami Operaházba. Nagyon boldog voltam, amikor '75 szeptemberében először

léptem át a Ház kapuján mint tag. Teljesült a gyerekkori álmom. Aztán jöttek a szerepek sorban. Kicsik, közepesek, nagyok. Abban a szerencsés helyzetben voltunk mi, „akkoriak”, hogy a mi karrierünket felépítették az Opera vezetői. Gazdálkodtak az énekesekkel. Nagyon sok szerepet énekeltem, nem volt ritka, hogy egy darabban több szerepet is játszottam. Na nem egyszerre, hol ezt, hol azt. Szívesen énekeltem a mai szerzők műveit, érdekelt, hogy valamit én találhatok ki.

Az énekletés minden műfaját kipróbálhattam. A hangfajomnak megfelelő szinte valamennyi oratóriumot elénekeltem, voltak dalestjeim. Gyakran és szívesen énekeltem operettet, pályám elején nagyon sok népdalt. Mi is kellett volna még!

1986-ban férjhez mentem Békés Andrásához, nagy szeretetben éltünk majd 30 évet.

Tulajdonképpen minden szerep-álmom beteljesült. Sőt! Az élet megajándékozott Richard Strauss Saloméjával. Soha nem gondoltam, hogy találkozunk. Mikor felkértek rá, nagyon vacilláltam, való ez nekem? Aztán pályám egyik meghatározó szerepe lett. 1990 januárjától énekeltem 2005-ig, nyugdíjba vonulásomig. Ez volt az utolsó előadásom is, 2005. május 4-én. Valójában az utolsó énekhangjaim.

Visszanézve az elrohant évekre szerencsésnek mondhatom magam. Megtaláltam a boldogságot, és az lehetett a munkám, amire mindig is vágytam, amiben mindig örömet leltem.

Férjem halála óta teljes visszavonultságban élek népes családommal.

Zempléni Mária

Hollai Kálmán

színművész (Salgótarján, 1949. február 26.)

– Sokan ismerik Kaposvárról, és még többen emlékeznek budapesti berobbanására, amikor Latinovits Zoltán után átvette Bozzi úr szerepét az Operettszínházban. Négy éve, egy váratlan tragédia miatt visszavonult, pedig egész életében lételeme volt a színház.

– A gyerekkoromról nem akarok sokat fecsegni; a családomból már csak egyedül én élek. Hárman voltunk testvérek. A nővérem és a bátyám születése között tíz év telt el, mert közben az apánkat elvitték malenkij robotra. A háború alatt katonaként szolgált, leszerelt, de mivel a családi nevünk Heiser, német név, ez már elegendő volt ahhoz, hogy elhurcolják. 1947-ben, gyalog jött haza az oroszoktól, és soha nem mesélt arról, hogy mi történt vele.

– Színházi berkekben azt beszélnek, hogy ön már akkor színész akart lenni, amikor más gyerek a jelét tanulta az óvodában...

– Valóban, egyszer csak, ötévesen, odaálltam a Klári nevű óvó néni elé, majd az anyám füle hallatára kijelentettem, hogy színész akarok lenni. Csak néztek rám... Mindez Salgótarjánban történt, egy olyan családban, ahol kétkezi munkával keresték a kenyeret... Aztán az általános iskolában elkezdtem verseket mondani, majd nyolcadikos koromban egy osztálytársam édesapja elvitt egy amatőr társulathoz. A középiskolát a salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumban végeztem, megyei szavalóversenyeken indultam, fociztam, és beiratkoztam a zeneiskolaiba is. Bánatomra abban az évben nem indult zongora szak, ezért kezdtem oboát és angolkürtöt tanulni. A hangszer tanulást másodéves továbbképzősként hagytam abba, amikor kemény 900 forintért Kaposvárra szerződtem segédszínésznek.

– Hogyan került a kórusból a Színház- és Filmművészeti Főiskolára?

– Soha nem felejttem el, hosszú hajam volt, és éppen a Csínom Palkót játszottuk, amikor megkaptam a behívót. Nagy szerencsémre Taszárra kerültem – Kaposvártól 5 kilométerre –, ráadásul a művészszázadba. A csapat többsége a különböző művészeti főiskolák előfelvételseiből állt. Egész idő alatt szavaltam, és minden kultúrfoglalkozáson ott voltam, hogy ne kelljen részt vennem a kiképzésen. Egy év után sikerült leszerelnem, éppen akkor, amikor jelentkezni lehetett a színművészetire. Engem nem nagyon izgatott, de a barátaim – akikkel részt vettünk a Zsámbéki Gábor és Ascher Tamás vezette stúdióban – nagy rózsaszín lapokat töltögettek ki a színésztársalgóban. Mindenki írogatott, én meg kártyáztam drága igazgatómmal, Komor Pistával, aki apám helyett apám volt. Mucsi Sanyi odahozott egy oldalt, mondván, „ezt alá kell írni”, fogtam, aláírtam. Odavitték a párttitkárhoz, ő is aláírta, majd Komor Pistához is, aki szintén. Meg voltam róla győződve, hogy a szerződésemről van szó, és fizetésemelést kapok. De nem, a jelentkezési lap volt. Megjött az érte-

sítés, és Komor Pista mind a három rostálásra fölhozott a saját kocsiján. Első alkalommal jelezte a vizsgabizottságnak, hogy „a srác játszik a Cigánybáróban egy epizód szerepet, ezért estére vissza kell érnünk”. A harmadik rostán már majdnem egy órán keresztül nyaggattak. Énekelnem is kellett, és amikor a zongorakísérőnek elmondtam, hogy mit hogyan kérek, feltűnt a tanároknak, hogy zenét is tanultam.

– Szerette a főiskolás éveket?

– Nagyon-nagyon szerettem. A kollégiumban ugyan nem jutott hely – albérliként laktam az unokatestvérem családjánál –, de hamar megkedveltem a budapesti életet. Akkoriban vékony srác voltam, mert nem nagyon volt mit enni – ami volt, azt lefociztuk –, és dolgoztunk reggel 8-tól este 10-ig. Kazán István és Versényi Ida közösen vezették az osztályt. Ida néni magunk közt csak „Ida bácsinak” becéztük. Én 190 centiméter magas voltam, ő fél fejjel magasabb nálam.

– Emlékszik az első fővárosi szereplésére?

– Természetesen! Az első pesti beugrásom 1974-ben volt, az Operettszínházban. Hadics László váratlanul szívinfarktust kapott, a helyére kellett beugranom hercegeként a *Két úr szolgálja* musicalváltozatában. Emlékszem, aznap bejött az osztályba Vámos László – aki egyébként nem tanított minket –, körül nézett, és megkérdezte: „Azt a magas, fekete úriembert hogy hívják?” Mondták, hogy Heiser Kálmán. (Szerintem, akkor nemcsak a hangomat, hanem az alkatomat is figyelte, hogy Hadics ruhái jók legyenek rám.) Vámos kísért velem az Uránia fölötti széles erkélyre, odaadott egy példányt a darabból, és délután fél 3-kor azt mondta, hogy este be kéne ugrani. Kérdezte, hogy láttam-e a darabot? Mondom, nem. „Nem baj” – válaszolta, öt órákor lesz egy beugrópróba, addig tanuljam meg! Ötkor a tanár úrral bementünk az Operettbe. A Vígben és a Nemzeti Színházban gyakran megfordultam, de az Operettben akkor jártam először. Jött a zongorakísérő is, megismert, mert ő kísért a harmadik felvételi rostán. A főszereplők azonban nem voltak ott. A sminkesek fehér szakállat készítettek nekem, és a fejfedőmhöz egy ősz paróka is tartozott. A herceg nem nagy szerep, időnként bemegy a színpadra és rendet csinál. A fő jelenethez egy vaslépcsőn három emeletet kellett fölfelé mennem a színpad fölé. Odafele egy vonalban voltam a 3. emeleti páholyokkal, onnan már nem látszott a karmester. Megkértem a kellékeseket, hogy a szöveget tüzzék ki szemmagaságban, az énektudással pedig nem volt baj. Hétkor gond nélkül lement az előadás. Hadics László két hét múlva kijött a kórházból, de a vaslépcsőn nem mehetett föl a harmadikra... Megnézte az előadást, és gratulált.

– A nagyközönség egy másik beugrás révén ismerte meg; amikor – ugyan csak az Operettben – átvette Bozzi úr szerepét Latinovits Zoltántól...

– Mire eljutottam a Bozziig, addig a Budapesti Gyermekszínházban volt egy korábbi beugrásom is. Sok nagyszerű darabot, köztük a *Pro Urbe – A városért* címmel egy jazzmusicalt is játszottunk ott, mert osztályfőnökünk, Kazán István volt a társulat igazgató-főrendezője. Amikor Shakespeare *Vízkeresztjéből* beteg lett a Malvoliót játszó színész, én ugrottam be a helyére. A teljes történethez tartozik, hogy az akkori barátnőm jó ismerőse volt Ruttkai Éva. Éva imádta a jókedvű fiatalokat, és a barátnőm óriásiakat tudott kacagni. Éva éppen ráért, amikor a lány megkérte, hogy nézze meg vele a *Vízkeresztet*, amiben a fiúja – azaz én – játszom Malvoliót. Ruttkai Éva egy hatalmas kalapban érkezett, és

az igazgatói páholyban foglalt helyet. A lent ülő ötszáz gyerek mind őt nézte. Előadás után hagyott egy cédulát: „Várjuk a Rátkay Klubban!” A barátnőm sürgött, hogy gyorsan öltözzek át, de tudni kell, hogy nekünk, növendékeknek a Fészekbe és a Rátkay Klubba tilos volt belépnünk. Persze ezúttal nem mondhattam nemet. Amikor benytitottunk, ott állt velem szemben a pultnál Latinovits Zoli. Éva, amint meglátott, azt mondta: „Na, itt van őkegyelmessége, Malvolio.” És azonnal elkezdte játszani Máriát, hiszen a *Vízkereszt*-ben négy szerepet is játszott pályája során. Zoli csak hallgatta, majd megszólalt: „Hallottam már magáról!” Mondom, köszönöm szépen, bemutatkoznék... „Nem kell, már mindent tudok” – válaszolta. Zoli nem ivott, hiszen főpróbája volt a Bozziból. Majdnem két hónapig próbálták, mert a rendező, Vámos László és a szerzők rászabták a figurát. Ez volt élete utolsó szerepe.

– *Látta valaha Latinovitsot Bozziként?*

– Február 26-án van a születésnapom. Nem hiszek a számmisztikában, de 1976-ban ugyanezen a napon volt a premier. A bemutatóig háromszor láttam a darabot, mert annyira tetszett. Az járt a fejemben, hogy, Atyaúristen, micsoda szerep! Fantasztikus lehet kutyát játszani, meg gonosz embert, akiből aztán jó ember lesz... Aztán ott vannak a színpadon hat-hét éves gyerekek... Kutyát és gyereket vinni a színpadra, az biztos siker. Ráadásul Békeffi színpadi szövegei, Zsüti – G. Dénes György – dalszövegei és Fényes Szabolcs dalai fergetegesek voltak. A próbákön már érezhető volt Zolin, hogy van, amit nem bír, és vannak olyan számok, amelyektől fél. Két hónapig próbálta, majd nyolcszor eljátszotta. És a nyolcadik előadás után történt vele az, amit ma sem akarok elhinni.

Békeffi István: A kutyá, akit Bozzi úrnak hívtak – Dr. Edvardo Bozzi, ügyvéd szerepében, Kovács Krisztián (Filippo) társaságában (Fővárosi Operettszínház, 1976, rendező: Vámos László)

Akkoriban nagyon sokat találkoztam vele, tudom, hogy szerette, ha Bagóval, a kutyájával sétálhatott, szeretett bejárni a Fészekbe. Ő nem lehetett öngyilkos, ő eltűnt.

– *Végül hogyan esett önre a választás, hogy kapta meg a szerepet?*

– Zoli után, a szereplőválogatáskor öt Kossuth-díjas színészt is behívtak erre a szerepre. Meg kellett tanulni egy jelenetet, amelyben Kertész Péter játszott a fiatal ügyvédet. Ott ült Fényes Szabolcs, Vámos László és Békeffi, de egyik próbajáték sem tetszett nekik. Én a ruhatárban ácsorogtam, és egyszer csak behívtak. Bemutakoztam. Vámos László megkérdezte: „Növendék, megtanulta?” „Tudom, tanár úr, az egész felvonást!” „Csak ezt az egy jelenetet kérjük.” Eljátszottuk, utána megkérdezte, hogy tudnék-e valamit énekelni. És elénekelttem a nagy nótát, „Az élet voltaképpen szép...”, ami még most is

eredeti hangnemben szól a számból. Tíz taktust, ha énekeltem, és az „öreg zsonglőrök” felkiáltottak: „Ez az!” Ekkor lett a keresztapám Fényes Szabolcs, ő nevezett el Hollainak.

– *Hány évadon keresztül játszott a Bozzit?*

– Még majdnem három évig. A társulattal kimentünk Leningrádba egy hónapra, egyik nap a *Csárdáskirálynő* ment, a másik nap a *Bozzi*. A Nagymező utcai jegypénztár nyitásakor minden hónapban akkora sor állt, hogy a vége a Népköztársaság útjára kanyarodott. 1980-ban mégis hirtelen levették a műsorról. Kiderült, hogy megfilmesítik a darabot, de abban másra osztották a főszerepet, ez hatalmas pofon volt. Akkor már rég az Operettszínház tagja voltam; igaz, előtte Kazán István óva intett: „Kálmán, ne szerződjön oda, mert éhen fog halni!” Mikor az évfolyamról még senkinek nem volt ajánlata, nekem az Operett már szerződést ajánlott. Várkonyi Zoltán, Ádám Ottó és Vámos László harcolt ezért a már Hollainak nevezett fiatalemberért. Várkonyi beült a *Bozzi* próbájára, megszólított, és megkérdezte: „Növendék, eldöntötte már, hogy hova szerződik? Hozzon egy kávét!” Behoztam, és azt mondta: „Nem muszáj aláírnia...”. Arra célzott, hogy vendégként is játszhatnék az Operettben, és leszerződhetnék a Vígbe. Nyáron Ádám Ottó, a Madách igazgatója kölcsönkért, és a Madách Színház bemutatta a *La Mancha lovagját* Koltai Jánossal a Szentendrei Teátrumban, ebben a *Little bird, little bird* című dalt énekeltem. (A Görög Kancsó étterem tulajdonosa később mesélte, hogy amikor meghallották a Duna-parton a dalt, teríteni kezdték az asztalokat.) Akkoriban nem volt időm sem udvarolni, sem inni. A pályám során előadás előtt és alatt sosem ittam. Utána, nem mondom... Előfordult, hogy korsóból ittam a nagyfröccsöt. A kutyajelmez olyan vastag volt, hogy előadásonként három-négy kilogramm lement rólam.

– *Mely szerepeire emlékszik még szívesen?*

– A Rejtő Jenő könyvéből készült *14 karátos autó* iszonyú bukás volt, de rögtön utána elkezdtük a *Csókolj meg, Katám!* című amerikai musicalt, amelyben Fredet, azaz Petruchiót játszottam. 1978-ban elhívtak Szolnokra a *La Mancha* címszerepére, majd Győrbe, a *Búcsúelőadás* című musicalre. Akkoriban egy Trabanttal jártam, soha nem hagyott ott. ’78-ban készült Rajnai András rendezésében a *Kalap és Turandot története* című tévéjáték. Béres Ilonával Barcelonában elnyertük a legjobb férfi és nő alakítás díját. Ugyancsak akkoriban történt, hogy Keres Emil, a Radnóti Színpad igazgatója meghívott a *Volt egyszer egy kabaré* című zenés darabba, amelyet Bodrogi Gyula rendezett. A színház helyén egykor kabaré működött, ennek állított emléket az összeállítás. Én játszottam a színigazgatót. Jártuk vele az országot. Az Operettben szerettem volna eljátszani Tevjét a *Hegedűs a háztetőnből*, mert a könyv alapján nem olyan öreg, mint amilyen a filmben Topol, vagy Bessenyei a színpadon. De Vámos Laci mindig azt mondta, hogy ezzel várjak még. Akkoriban rádióztam is, verseket mondtam, de amikor tíz évvel ezelőtt, a hatvanadik születésnapomon keresték az archívumban, a felvételek már nem voltak meg. A pályám negyven éve alatt éneket és prózát is tanítottam. Több olyan filmben is játszottam, ami nemzetközi sikert hozott, köztük a legismertebb Mihályfi Imre *Átok és szerelem* című alkotása. Amikor Debrecenben a *kaktusz virágát* játszottuk, az akkori igazgatóm, Gali László elem tett egy biankó szerződést és azt mondta: „Annyit írsz be, Kálmánka, amennyit akarsz.” Ahelyett, hogy elfogadtam volna – én,

római katolikus a reformátusok között, és azóta már mindent eljátszhattam volna –, nem éltem vele. Szerintem a jó Isten ezzel próbálta jelezni, hogy jobban kellene hallgatni rá. Ehelyett elmentem Szegedre. A *Valahol Európában* című musicallel tértem vissza Budapestre, a Halasi Imre vezette Operettbe, majd 2000-ben megkaptam a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét.

– *Mikor lépett utoljára színpadra?*

– 2009-ben a szolnoki Szigligeti Színházban a *Vörös Pimpernel* című amerikai musical egyik hercegét játszottam. Később a darabot fölhoztuk a Tháliába is, ott is elég sokáig műsoron maradt.

– *Néhány éve egy váratlan egészségügyi trauma miatt visszavonult a színpadtól, és látássérültként éli a mindennapjait...*

– 2015-ben Anna lányom harmadéves vizsgaelőadására készültünk, Marosvásárhelyre. Előző nap, még Pesten betértem egy Haller utcai étkezdébe, ahol a kedvenc gyerekkori ételem volt az étlapon: erdei gombás rizottó. Az erdei gomba kicsit édes volt, mintha cukorral meghintették volna, a rizottó emiatt etette magát. Ma már tudom, hogy romlott gombát ettem. Egész éjjel rosszul voltam, mintha megfordult volna velem a világ. Másnap korán reggel valahogy felöltöztem, hogy beugorjak az Operettszínházba egy fotózásra, amelyet az „egykori gyerekeim”, azok a fiatalok szerveztek, akikkel húsz évvel korábban együtt játszottunk a *Valahol Európában* című darabban. Utána beültem a kocsi-ba, és elindultunk a határ felé. A sofőr azt hitte, hogy részeg vagyok, azt mondta, nem baj, ezer kilométer megtétele alatt majdcsak kijózanodom. Akkor már egyre homályosabban láttam. Útközben föl hívtunk egy ismerős orvost, aki Debrecenben dolgozik. Úgy volt, hogy csak beugrunk hozzá, de el kellett küldenem a kocsit, mert a sürgősségin 15 percnyi vizsgálat után megállapították, hogy gombamérgezést kaptam. „A művész úr innen most nem mehet ki” – mondta az orvos. Egyetlen kérdésem volt: „Hajnalban indultunk, csak azt mondjátok meg, hogy miért van ilyen sötét?” A romlott gomba méreganyaga tönkretette a szemidegeket, és megvakultam. Sok helyen vizsgálták itthon és külföldön is, de nem tudnak meggyógyítani. Ködös sötétséget látok, néha pedig minden kifehéredik. Négygyerekes apaként ma már olyan egyszerű vagyok, mint egy rántott leves. Egyedül élek egy egyszobás lakásban. Nagyon hálás vagyok Rák-si Katalinnak, a Színházi Dolgozók Szakszervezete titkárának, aki segítséget toborozott számomra a közösségi hálón. Színházközei önkéntesek kísérenk sétálni, velük járok vásárolni, és segítenek a napi dolgokban. Szeretném megemlíteni a nevüket: Szeben Ági, a korábbi Nemzeti Színház titkárságvezetője, Bárdos Margit, akivel a *La Manchában* játszottam együtt, Oláh Bódi Éva, aki valaha csodálatos Oliver volt Simon Zsuzsa osztályában és ma már hivatást váltva szociális munkásként dolgozik, valamint a gyönyörű hangú színésznő, Orosz Helga. Többen is arra biztattak, hogy vonuljak be egy színészotthonba, de eszem ágában sincs, az számomra az élet végét jelentené. Ha nem történt volna velem az, ami történt, most már tényleg eljött volna az idő, hogy eljátsz-szam Tevjét a *Hegedűs a háztetőn*ből.

(A beszélgetést

Rojkó Annamária készítette)

Aknay János

festőművész (Nyíregyháza, 1949. február 28.)

1970 decemberében költöztem Szentendrére, itt találtam rá a végleges otthonomra.

Ebben az időben találkoztam sok olyan kortársammal, művészekkel és nem művészekkel, akikkel mai napig megmaradt a jó barátság. Ez az időszak nagyon küzdelmes volt számomra, befolyásolta a későbbi pályámat

is. 1972-ben barátaimmal együtt megalapítottuk Szentendrén a Vajda Lajos Stúdiót, amely a mai napig is működik.

Ezekben az években nagy segítségemre voltak azok a gimnáziumi évek, amelyeket 1963 és 1967 között töltöttem el Budapesten, a Török Pál utcai Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban.

Az ott tanító művész-tanároktól és más tanároktól nemcsak én, de akik oda jártak, mind gazdag útravalót kaptak a további életre.

A tanulmányaim nagyban befolyásolták felfogásomat a világról és hazámról. Művészkollégák mély hatást gyakoroltak rám mind emberileg, mind szakmailag.

A teljesség igénye nélkül mindenképpen meg kell említenem azokat

a művészeket, akik nagy figyelemmel és szeretettel kísérték a pályám alakulását, mint például Barcsay Jenő, Pirk János és Deim Pál, de még megemlíteném azokat a kortárs író barátaimat, akik szintén sokat tettek azért, hogy művészetemet megismertessék a világgal, például Hann Ferenc,

Novotny Tihamér, Wehner Tibor és a néhai P. Szabó Ernő.

Nem illik más tollával ékeskedni, de amit Novotny Tihamér művészeti író hozzám írt laudációjában, annak minden sorával egyetértek: „A valódi művész sohasem azért fest, hogy önmagát népszerűsítse, hogy az emberek képéhségét kielégítse, hanem azért, hogy a talmi elkerülje, hogy a hamisság nélkül, tartalmas, igaz, szép és jó – vagyis a »színeváltozott« – kép élményét megjelje, megismételje, s ezáltal közvetíthetővé, tartóssá, állandóvá és örök érvényűvé tegye.”

Rostás-Farkas György

író, költő, újságíró (Újkígyós, 1949. február 28.)

(Számot kell adni a földi életéről, a tisztességről...) Egy szegénynegyed szoba-konyhás lakásában láttam meg a napvilágot. Mikor is történt? Az Úr 1949. esztendejében sírtam bele a nagyvilágba. Egy kiáltással jeleztem, üzentem az enyéimnek, az újkígyósi szegényeknek, hogy egy csillaggal több lett az égen.

De nem ez a lényeg. Megszülettem. Hogy miért? Ezt ne kérdezzétek. Vagyok, s (talán) ez a lényeg.

Így kezdődött... Hogy mikor és hol ér véget, azt csak az égiek tudják – de kezdjük a legelején.

Létszükségletemmé minősült a világ, a putri, a nap, a szél, az eső és a nagy-nagy magasság és mélység.

Édesanyám Lakatos Mária, édesapám Farkas József. Égig érő volt a szegénység, de a szeretet is, melyben ott éltünk és nevelkedtünk. A szeretet számomra azóta is mindennek az alfája és az ómegája. Szüleim igyekezete, törekvése a szebb és jobb életre arra serkentette a családot, hogy ebből a köztünk élő szeretetből minél többet adjunk másoknak is. Így teltek napjaink ott a legendás zugban, az újkígyósi végeken.

Azóta is mindig vallom, és amíg élek, mondani fogom, hogy nekem voltak a legjobb szüleim, testvéreim, és hozzáteszem, hogy a legjobb gyermekeim és unokáim is.

Valamikor nagyon régen, de nekem úgy tűnik, hogy tegnap volt, amikor gondoltam egy nagyot, és eljöttem Újkígyósról, az én kis szülőfalumból Budapestre szerencsét próbálni. Jól emlékszem: mindössze 54 forint volt a zsebemben. Ezzel a szerény munícióval és hatalmas tudásvágygal indultam, hogy bevegym a székesfővárost.

Nagyon sokszor nyilatkoztam már, és le is írtam, hogy olyan emberekkel találkoztam Budapesten, akik megfogták a kezem, felkaroltak, és mutatták az utat egy csóró cigány fiúnak, aki a mindenségről álmodott...

Egypár nevet a teljesség igénye nélkül meg kell említenem, mert nem lenne a történet teljes említésük nélkül: Fodor András költő, Szabad György akadémikus, Antall József történész, később miniszterelnök. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy 1957-ben már több tanulmányt is írt a cigányok történelméről, vándorlásáról.) Itt kell megemlítenem Gyurkovics Tibor, Mezei András, Gergely Dezső, dr. Ranner Gizella nevét is, és a sort még hosszan folytathatnám.

A cigányok és a magyarok történelme összefonódik, hisz közösen írtuk István, honalapító királyunk óta. Mi, cigányok ott voltunk a végváraknál, e homloknyi hazában mi is otthonra találtunk, szívélyesen fogadtak bennünket... Mindannyian tudjuk, hogy Isten gyermekei vagyunk és – Széchenyi mondásával élve – „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”.

Negyven év óta járom az országot, a kis falvakat, a cigány közösségeket. Sokan azt mondják, hogy tévedek, de én úgy tapasztaltam, hogy az emberek-

ben igenis él az őseink hagyományai iránti tisztelet, ahogy a régi közösségi kultúra és összetartozás utáni vágy is.

Hogy ezer év sok vagy kevés, azt nem tudom, de azt tudom, hogy a cigányok azóta Európa polgárai. A sorsuk olyan, amilyen. Szabadok, sorstalanok, hazátlanok. Mit is szeretnék ezzel mondani? Sokat is, meg nem is. Én, mint őseim is, mesemondónak születtem, s több évtizede csak mondom és mondom...

Azt kérdezem magamtól és mindannyiunktól: tudunk-e másokért is tenni, jó szóval, tanáccsal, cselekedettel, példamutatással? Vajon tudunk-e gyűlölet nélkül élni ebben a gyűlölettől terhes világban? Ez itt a kérdés!

Rajtunk is múlik, hogy a lét pereméről beljebb kerüljünk, hogy tanulhassunk, dolgozhassunk, minden tekintetben egyenrangúak legyünk hazánkban, s hogy hazánkban és otthonunkban nevezhessük ezt az országot.

Én azt valloam és hirdetem egész pályafutásom ideje alatt, hogy az a bizonyos kettős aranypánt fémjelez, a cigányságom és a magyarságom, és egyikről sem vagyok hajlandó lemondani.

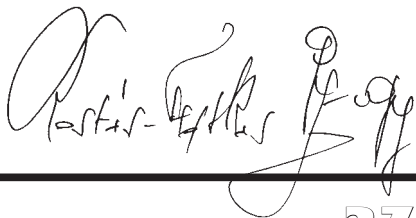
Sohasem éreztem, hogy más bánásmódban részesültem volna, sem cigányként, sem költő-íróként, mint a többi honfitársam – sőt! Ezzel kapcsolatban három dologról meg kell emlékezni ebben az írásban.

Íróként a legszebb és legfelemelőbb díjat kaptam meg, a József Attila-díjat (2005). Költőként abban a díjban is részesülhettem, ami annak idején Petőfi és Vörösmarty álma is volt, hogy Babérkoszorút kapjanak – engem ezzel is megajándékozott a magyar nép, a honfitársaim, az író-társadalom (2011). Nem utolsósorban, az újságíróknak járó legmagasabb díjat is megkaptam az újságíró-társadalom vezetésétől, aranytollas újságíró is lettem (2012). Tavaly, azaz 2018-ban pedig megkaptam a regionális Prima-díjat.

Nem gondoltam arra, hogy hivalkodnom kellene eddig megkapott díjaimmal, de azért a szíve mélyén mindenki úgy van vele, hogy az elismeréseknek, a díjaknak örül, mert azok azt üzenik az utókornak is, hogy a munkáját számontartják. Így elmélkedve és elgondolkodva azon, hogy Isten ily sok évvel megajándékozott – hiszen a hetedik X már az ablakomon kopogtat –, szembesülnöm kell azzal, hogy lassan lejár az én földi útutazásom ideje is. Számot kell vetni eddigi munkámmal, életutammal, megírt köteteimmal, s ami még hátravan, azokat gondosan befejezni, mert nem mindegy, hogy az ember mit és hogyan hagy hátra az utókornak.

Hogy mit gondol egy öreg író, amikor megtelik a szíve fájdalommal és üzeni akar az utánunk jövőknek, mielőtt letelik a földi idő, és átköltözünk a mennyei hazába? Arra is gondolnia kell, hogy ki nyit majd ajtót, s bátran belemer-e tekinteni az ottaniak szemébe. Mert egyszer számot kell adni a földi életről, a tisztességről. Így vagyok én a tükörben maradt tekintetekkel, melyek fényt és szeretetet kutatnak-keresnek.

Tehát csak azt tudom üzeni én is, amit Nagy László mondott, amikor Kormos István megkérdezte, hogy mit üzen az utókornak: „Csókolom az arcukat, ha még lesz nekik.” Valami ilyesmit gondolok én is, s még annyit tennék hozzá, hogy vigyázatok a tűzre, csókolom a szíveteket...

Borbás Gabi

színművész (Budapest, 1949. március 1.)

Színésznő vagyok.

1973-ban diplomáztam a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, Kazimir Károly osztályában.

Utolsó évben a Nemzeti Színházhoz kerültem (Marton Endre, Major Tamás).

Diploma után Fodor Imre, a legendás József Attila Színház igazgatója szerződtetett.

19 évig játszhattam ikonikus színesekkel, szinte minden este...

Két gyermekem született, fiam ma már hangmérnök, lányom festőművész.

Ennyi év után szakmailag beszorítottnak éreztem magam, átszerződtem az akkor induló Soproni Petőfi Színházba, Mikó István igazgató, Valló

Fotó: Sárosi Zoltán

Péter művészeti vezető mellé.

Csodás tíz évet töltöttem ott, imádtam a várost, a város is szeretett engem...

Akkor kaptam a Jászai Mari-, Kabos Gyula-díjat, a közönség „legjobb színésznő” aranygyűrűjét.

Különböző csatározások miatt, több kollégámmal eljöttünk Sopronból.

Kazimir tanár úr így bocsátott út-
ra: „Maga nagyon okos lány, de maga mindig csak mosolyogjon!”

Nem mindig sikerült...

Pesten a Radnóti Színházban kaptam szerepeket, majd Puskás Tamás – az akkori Vidám Színpad, azóta a Centrál Színház igazgatója – szerződtetett, immáron 15 évvel ezelőtt.

Aese-díjat kaptam (Gobbi Hilda alapította szakmai díj), nekem való jó szerepeket játszom.

„Ügyes kellner-had famulusa” soha nem voltam...

Sok-sok fiatalot tanítottam szép beszédre, meg persze emberségre, igazságra, költők gondolataira.

Semmit nem tennék másként. Szerencsés csillagzat alatt születtem...

Színésznő vagyok. Szín-Ész-Nő – remélem.

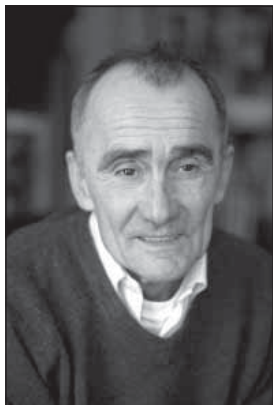
Borbás Gabi

Ödön von Horváth: *Kasimir és Karoline* – az 'Énekes' szerepében (az előadáskép a Centrál Színház 2019. január 6-i bemutatóján készült, fotó: Horváth Judit)

Marno János

író, költő, műfordító, műkritikus (Budapest, 1949. március 3.)

(Hetven – plusz-mínusz kettő –, avagy: mi tudtuk, hol áll meg?) Elsősorban a barátom adventi halála tegye indokoltá ezt a kis összefoglalót. Óvele lett újra értelme a létemnek, azután, hogy hétévesen magamra hagyott a nagyanyám, mert a kisebbik lánya is szült neki egy fiúunokát Ausztráliában. A távozásától ágnak estem, nem azonnal, előtte kint álltam az Egyenlőség utcai fiúkkal a házunk előtt, ahol nem voltam hajlandó viszonzni a „Mami” pusziját, sem kikísérni őt a vasútállomásra, anyám és a nővéreim társaságában, akik búcsúzkodtak tőle. Hajóval ment az új unokájához, már nem emlékszem, hogy Triesztből-e, vagy a hajó hallgatott a Triest névre; hétéves voltam, a többi fiú mind idősebb nálam, repülőgép

húzott el felettünk a magasban, és mindenki azt firtatta, miért nem utazik a nagyanyám is repülővel. Én, azt hiszem, a hajót többre tartottam, a tenger, az óceán nagyobb kalandnak tűnt a lelkemben, mint a röpködés az égen. Második osztályos tanulóként akkor még kitűntem a többiek közül, ám ez hamarosan megváltozott, betegeskedve, csak nagy ritkán látogatva az iskolát lecsúsztam a szürke jelesek közé. A fent említett barátommal azonban csak a hatodik-hetedik osztályt járva találtunk egymásra, ő kiváló tehetségekkel és egészséggel, az egész iskola legjobb sportolójaként, továbbá kivételesen szép arcával és nemesvad-alakjával, -mozgásával tanárokat és diákokat egyaránt meghódított, ez azonban mintha csak ingerültséget keltett volna benne. Sértődékenységet. Ő Piliscsabán született, az apja magas beosztásban, a Budapest–Esztergom és Budapest–Komárom vasútvonal pályamestereként koordinálta a szükséges javításokat, sínseréket, mindent, amit kell, és közben okította a fiát a sportokban és a műszaki ismeretekben, készségekben. Csinos férfi volt maga is, de a fia, az én *briliáns barátom*, hamar a fejére nőtt. Én idegennek számítottam az akkor még kezdetlegesnek mondható, nagyobbírszt svábok által lakott faluban vagy községben – úgy gondolom, a kezdetlegesség a svábok kitelepítésének lett a következménye; bennünket, az ugyancsak kitelepített és osztályidegennek minősített Marno családot, az anyám foglalkozása okán, egy akkor még Zöldkeresztnek nevezett házba költöztetett a falu elnöksége és párttitkársága, egy korábban viszonylag jómódúnak vélhető sváb család kiűrtett házába. Soha a későbbiekben nem tértek vissza megnézni, ugyan hogyan alakulhatott egykori tulajdonuk sorsa. Előbb Zöldkereszt, majd Egészség ház lett belőle. Pedig '56 után néhány évvel megindult a magángépkocsik, az Opel Recordok és Opel Taunusok szaporodása, ebből következtethetett az ember, hogy Nyugat-Németországban már megszületett a jóléti társadalom, 1960–61-től kezdődően már biztosan. A barátoméknak nem lett autójuk, viszont tévéjük a legjobb akkoriban, Munkácsy márka, amelyhez olyan magas és minőségi antennát építettek ketten, apa és fia, hogy kitűnő minőségben

foghatták a pozsonyi és a bécsi adót is. Ám a barátságunknak mindez csak a hardverét adhatta, a szellemi-lelki kapcsolat gyúanyagát az egymásétól ugyan különböző, ám annál nyugtalanítóbb magányosságunk szolgáltatta. Még az általános iskolában spontán ellenállást kezdtünk gyakorolni az egyes tanárok és az egész iskola intézményével szemben. Szabotáltuk a tanulást, a közös programokat, az állami ünnepeken tüntetően nem jelentünk meg, és természetesen kerültük is az iskolát, amikor kedvünk támadt hozzá, és még belefért az ellenőrző füzetünkbe. A középiskola azután két évig szüneteltette az állandó együttlétünket, ő egy technikumban tanult tovább, én Pannonhalmára mentem, apám kívánságára, mivel a börtönben több szerzetessel került baráti viszonyba. A harmadik évre búcsút vettem a papoktól, ingázó diák lettem a pesti Eötvös-gimnázium és Piliscsaba között, és evvel magától értetődően folytatódott az aktív barátság, mindketten minimalizáltuk az intézményi kötelezettségünket, és már a középiskola második két évében művészetet, illetve ellenművészetet csináltunk, nem kapcsolódva be semmiféle műkedvelő műhely munkájába, mivel azok mindegyikében a kortárs intézmények államilag preferált ideológiái, ideái diktálták az amatőr ízlést, kísérletezést is. A fővárosi „underground” eseményekről, a tényleges ellenművészetről még mit sem tudtunk, abból kellett tehát főznünk, ami adva volt. Voltak az olvasmányok, amelyeket a középiskolában nem ajánlottak a figyelmünkbe, szerencsére azonban akkor már javában regnált a Nagyvilág nevű világirodalmi folyóirat, abban találkoztunk először Beckett-tel, akinek a *Godot*-ja és *Az utolsó tekercse* felzárkózott bennünk Kafka – s amit akkor még nem tudtunk tudatosan: József Attila – mellé; továbbá élt Piliscsabán egy madárküllemű, habókos festőművész, a vezetéknevét nem ismerem (vagy elfelejtettem), csak a sajátját: Aranka, és ez a kis törékeny bohém, aki kb. annyi idős volt, mint most én, nappal gyakran járta a falut és Pilisligetet, ahol lakott, és amit ma Klotildligetnek nevez ismét az új értelmiségi és úri villatulajdonos. Klotildliget csakugyan gyönyörű helység, a pilisi Kopasz-hegy lábánál tekereg, főbb utcáit gesztenyefasorok szegélyezik – de akkor még Aranka a ligeti vasútállomás közvetlen közelében, egy romos villában élt és dolgozott, a jóságos férje támogatásával, aki a vasúttól ment nyugdíjba, abból élhetett az idős pár. Aranka Párizsban tanult sok évig, sok-sok festővel, költővel, művésszel került jó kapcsolatba, Tamkó Sirató Károllyal talán intim barátság is érett közöttük – Aranka tehát kedvenc látogatóit, vendégeit látta meg bennünk, késő éjszakákba merülő beszélgetésekbe keveredtünk vele. Pokolian sokat nevettünk. Arankán is, persze, meg az öreg Bovaryján, Aranka Rembrandt-sapkáján és az áttekinthetetlen káoszon, amit teremtett ez a lélek a házban. Egy éjszaka megsértetten jöttem el tőlük, mert Aranka színt vallott: az egyetlen példány *Zarathustráját*, Nietzsche-től, nem nekem, hanem a barátomnak ajándékozta, vagyis, vontam le a következtetést, a művészi, filozófus talentumot benne látta meg, nem énbenem. Ez pokolian fáj, egyben igazságosnak is éreztem a választását. Mentünk hajnalban hazafelé a vasút menti vízmósásokkal teli földúton, nyögdecselem a sebfájástól, amin a barátom jót mulatott. Épp azokban a hetekben Ligeten színházat is akartunk csinálni, mert az agrárszakiskolának volt egy remek színpada, színházterme, és ez az épület majdnem útba esett. A színpadi tervünk pedig kútba, hamarosan, és az érettségi után telibe kapott bennünket is '68. Amit manapság divat

a Romlás dátumaként emlegetni. Nekünk pedig sarokkövünk, startkövünk, vált. Összefoglaló szellemi manifesztumunkká, melyben egybevegyült mindaz, amiből a későbbiekben olyan megrázó katarzissal lehetett kiábrándulni. '68, a mi elszenesedett ékkövünk.

Méno Genon

Jankovics József

irodalomtörténész, kritikus (Seregélyes, 1949. március 10.)

– *Egyenes volt a szakmai útja? Példaképeiről, mestereiről kérdezem.*

– Nehéz, de töretlen. Akinek jó tanárok, emberséges mesterek, nagy céhbeli tudással rendelkező idősebb kollégák jutnak osztályrészül, annak a hosszú útra szánt lova gyémántpatkót visel. Különben elbukik.

Óriási szerencsém volt ebben is. Géhert követően mindig a legjobb, legnemesebb emberekre találtam rá, úgy, hogy valójában ők találtak rám. Még csak azt sem mondhatnám, hogy jókor voltam jó helyen. Szorgalmas, igyekvő és érdeklődő, megbízható voltam, szükség esetén a tanulást sem rühelltem, mint Jónás a próféta-ságot, és kezdetben nem tűntem ki különösképpen semmivel. Szürkén szürke voltam, de eminenciásnak egyáltalán nem éreztem magam...

Olcsó ruházatomon nem volt semmi extravagáns. Soha nem akartam az események centrumába kerülni, de valahogy mégis, előbb-utóbb oda jutottam. Utólag látom, hogy közös fényképeinken vagy leghátul, takarva, vagy valahol a szélén álltam. Megtaláltak a tanárok és a feladatok, s e kapcsolatból hamarosan a mester-tanítvány viszony alakult ki. Első évfolyamos régi magyar irodalmi szemináriumunkon a „rettenetes vadember”-ként, vagy némi irodalmi allúzióval „vadkan, dúvad”-ként számontartott Kovács Sándor Ivánt – aki végül is elsőként állított irodalomtörténészi röppályára, látott el sok munkával, s közölte életem első komoly publikációját a Tiszatájban (melynek kritikai rovatát szerkesztette akkor) – például legelső megszólalásommal, egy 6-8 perces korreferátummal hódítottam meg, Bethlen Miklós erdélyi önéletíró szépirói jellegzetességeit előszámlálva. Nagy pozőr volt, tudta, hogy kell bánni az emberekkel. Amint befejeztem a korreferátumomat, éppen véget ért az óra. Azzal fejezte be mondandóját, hogy bizony, Bethlen Miklós önéletírása körül még sok megoldatlan kérdés van, s kiment a tanteremből, becsukva maga mögött az ajtót. Kisvártatva azonban benyi-

tott, s rám mutatva azt mondta: „Majd maga talán megoldja őket.” S újra behúzta maga mögött, immár véglegesen, az ajtót. Mindenki elhűlve nézett rám. Rajtam csak pár pillanattal később futott végig annak a felismerése, hogy engem itt úgymond kiválasztottak. Fantasztikus, egyben letaglózó érzés volt. Legalábbis engem egy életre eljegyzett az önéletíró erdélyi kancellárral. Két nappal később már ott is voltam, ahogy mi hívtuk (de ő is szerette használni neve rövidítését), KSI-nél, s munkára jelentkeztem. Őt hamarosan elvitték Budapestre a Kortárs főszerkesztőjének, s várt, amíg én lediplomáztam, azonnal magához hívott olvasószerkesztőnek. Rendkívül sokat tanultam tőle filológusként és szerkesztőként egyaránt, sajnálom, hogy a Kortársnál eltöltött kezdeti gyönyörű idők után kapcsolatunk megromlott, mert nem tudta elviselni, hogy harmincéves korom körül igyekeztem saját irodalomértékelő szempontjaimat érvényre juttatni.

Példaképeim között persze azért ő is ott van a két másik szegedivel, Keserű Bálinttal és Ilia Mihállyal együtt (de megemlítem még Csetri Lajost és Tamás Attilát is). Ők a magyar szakon, míg az angolon Hankiss Elemér és Szegedy-Maszák Mihály volt az, aki a sok, többnyire vidéki vagy a Pestre nem kellő, nem túlságosan művelt, nem is nagyon érdeklődő egyetemista számára igyekezett nagy elánnal egy új univerzumot feltárni s nyelvi otthonról hozottaitak pallérozni.

– A család, az indulást vagy a háttérterőt adó szülei, mai családja?

– A (kis)kamaszkorom legszebb nyaraira emlékszem. Szegények voltunk, de szüleink a tőlük telhető legjobb körülményeket igyekeztek biztosítani. Anyai nagyapámék a dinnyetermesztéséről híres Heves megyei

Csányból származtak Seregélyesre. Igyekeztek meghonosítani itt is a magukkal hozott növénytermesztési tudást, a dinnye körüli teendők művészté fejlesztett, harmonikusan végzett teendőit hozzáigazítva az időjárás parancsuralmához. Márciustól augusztus végéig a falutól 6-8 kilométerre kaptak a téesztől egy darabka földet, ahol bemutathatták művésztüket. Nomád életmód, földbe mélyített, de nyáron kellemesen hűvös kunyhókban, ásott kút, tapasztott kemence a nagyon finom kenyerek és cipók sütéséhez (gyerekeknek mindig kiscipó), még kisnyulat is hoztak kapáláskor, mint a Családi körben, a melegágyak készítése a palánták számára. Utána irtóztató sok munka a növények védelmében, szélről is óvni, s amikor már méretes alakot öltenek, kutyákkal őrizni éjszaka a nyulak rágása ellen, apámat többször elkísértem ilyen éjszakai kalandra, a fényszennyezés nélküli milliárd csillag fénye alatt, az izgalom és félelem érzése a környezet minden miccenése miatt. Mert éjszaka, távol a civilizációtól minden hang hallatlanul felerősödik, egy élénk fantáziájú, 6-8 éves kisfiú, aki apai nagyanyjának a fekete kakasról verejtékező félelmet keltő rémmeséitől retteg, melyektől csak egyetemista koromban tudtam megszabadulni, amikor Vörösmarty egyik novellájában fellélegezve megtaláltam a forrását. Addig, járjak bár erdőn-mezőn, kukoricaföld keskeny gyalogútján, ahol az éles levelek maguktól is megvágják az embert, s füttyül a szél, a baracskai börtönből éppen tegnapelőtt szökött meg két gyilkos, biztos itt akarnak ruhát szerezni az átöltözéshez... „Menj ki, fiam, hozzá be vizet!”, s te a kút vize vödörtől okozott ráncolódásán a falu végén kútba ugrott leány arcát véled felismerni... Rohansz be a vö-

dörrel, nagy részét a lábadra locskolod... Örölsz, hogy végre bent vagy, nem a szellemek, hanem az emberek világában. Otthon nemigen volt könyvünk, még Biblia sem volt, csak egy recens vacak (Stoll Béla kifejezése) imakönyv, nekem általában csak mesekönyveket vettek, még később is, Grimmek, Benedek Elek, Illyés Gyula 77-je, ezek sem voltak szívvidámító olvasmányok, talán még Benedek apó. Szerencsére a falu egyszobányi könyvtárából mázsaszámra lehetett hazahordani a köteteket. Hetedikes koromban azonban fordulat állt be olvasási szokásaimba. Apám Várpalotáról, ahol a bányában dolgozott, egy bőrkötésű, négykötetes Csehov-összest hozott haza, a már a kötése miatt is egzotikus szépségű és finom tapintású könyvegyüttes megmutatta számomra, mi is az igazi szépirodalom, elhatároztam, hogy én mindig ilyenekkel akarok foglalkozni.

Anyámat, apámat meztelenül nem láttam, magam is szégyenlősen tartam el jelentéktelen férfiaságom minden külső jelét a teknőben való fürdetéskor. Két könyv is volt, melyek meghatározóak voltak szexuális neveltetésemre nézve. Azok is eldugvák. Amikor anyámék nem voltak otthon, elkezdtem kutatni az előlem rejtett titkos dolgok után, legyenek azok bármik is. A fehérneműs szekrény legfelső polcán így bukkantam két könyvre. Az egyik valamilyen Hirschler nevű orvos kék fedelű nemi felvilágosító könyve volt, amelyből jelentősen önfelvilágosítottam önmagam. Sőt, amit nem nagyon javasolt, tehát tilos volt, azt ki is próbálgattam. Nem is volt az olyan rossz, hogy ennyire tiltsanak tőle... Ifjú kollégáimmal siettem is a titkot közölni. A másik még izgalmasabbnak tűnt, a címét a váratlanul felbukkanó látvány miatt

el is felejtettem: a vége felé meztelen nők szaladtak szögesdrótok között, mintha az életükért szaladtak volna... Pedig szépek voltak. Akkor láttam először felső- és alsóruha nélküli nőt. Nem állítom, hogy nem nézegettem gyakran őket, főleg ha még a másik könyv állításaival össze is kapcsoltam a látványt.

Azt hiszem, anyám ezt a módszert elfogadta nemi jártasságom csiszolására. Többször szóvá is tette, úgy by the way, hogy valaki mindig összekuszálja a fehérneműk elvágólagos (ezt a katonaságnál tanultam ugyan) rendjét... Én csak lapultam... De tudta, hogy én is tudom, hogy ő is tudja. Végül is ez is egyfajta szótlan vérszerződés volt kettőnk között.

A hat évvel később született öcsém, Sándor hozott még némi örömet az életembe. Eleinte ugyan nagyon utáltam, mert míg az udvarunkon a szomszéd gyerekek (!) nagy hangzavarral, örülten fociztak, én nem tudtam elaltatni a ványadt kölyköt. De eljött a mi időnk is, amikor napról napra kettesben fociztunk, apám hálót szőtt az általa szépen kialakított kis kapunkra, s napestig oda löttük a gólokat, úgy megtanítottam focizni, hogy meg sem állt a Videotonig, majd a Debrecenig, Siófokig, s vissza Debrecenig, ahol most a focisuliban edző, s éri el srácaival a jobbnál jobb eredményeket. Akinek még mondanak ezek a nevek valamit, Nyilasival és Törőcsikkel együtt ifiválogatott; akkor már feleségemmel kimentünk egy kőbányai pályára megnézni a meccsüket, s amikor bekiabáltam a pályára széléről, hogy les volt, a partjelző sporttárs épp a közelemben volt, és zászlajával meg akart fenyíteni, mondván, hogy na mondja meg, mért volt les, mért volt les, jobbnak láttam nem hergelni a mestert s a nő mögé bújni.

Pár évvel ezelőtt felmentem Seregyes honlapjára, ahol Münnich Ferenc és egy sztahanovista munkás volt feltüntetve mint a falu híres szülöttei, meg a két Jankovics fiú, nem tudom, hogy még most is ott vagyunk-e.

– *Van-e olyan idézet, amelyik jól fogalmazza meg életemmáját? Követ-e benső ars poeticát?*

– Igen, volt egy ars poeticám. Igyekeztem mindig olyan szerzőkkel foglalkozni, akik szerintem nem kapták meg az őket megillető elismerést, magyarul szólván kiestek a kánonból, vagy hamis hírüket költötték, vagy hamis híreket, cselekedeteket fűztek nevükhöz. Sajnos, a magyar irodalomban sok ilyen volt, hagytam még másoknak is eleget. Akiket én felvállaltam, egyedül vagy munkatársak segítségével, az az erős szubjektívizmussal megvádolt önéletíró Bethlen Miklós volt, vagy a régi magyar irodalmi kánonból politikai és/vagy vallási (vagy bármilyen) okokból még a 20. század közepén is kiakolbólított költő, Gyöngyösi István egész életművének kiadása (az állandó munkatárssal, Nyerges Judittal, és az utolsó, a levelezéskötetet Tusor Péter történetével), vagy az állítólagos szexuális mássága miatt mellőzött Ányos Pál meghurcolásának, verseinek és ismeretlen prózájának sajtó alá rendezése (Schiller Erzsébet irodalomtörténetével), de ilyen volt a 17. századi prédikátor Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor is, akit azért állítottunk kisebb pellengerre, mert a katolikus vallásra való

áttéréséről írt vallomásában füllentett kicsinyég.

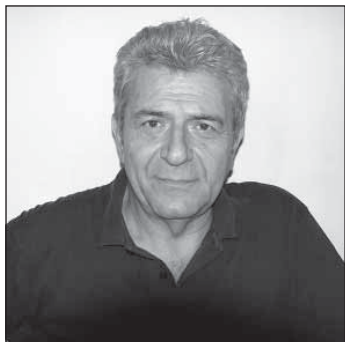
Három-négy idézetet mottóként magam elé tűztem szorgoskodó életem folyamán: nem tudom, hogy valamelyiket sikerült volna-e igazán megvalósítanom. Először még laza voltam, s kínálkozott is az *Omnia sponte fluant* (kb. És minden lágyan ellebeg); aztán elkezdtem *alámerülni a múlt mélységes kútjába*, de az „én, én, én”-ig nem jutottam el soha; majd Párizs városának jelmondatát frekvenciáltam, *Fluctuat, nec mergitur* (hanykolódik a hajó a habokon, de nem merül el), aztán, immár fejem sokszor betörve, úgy döntöttem, hogy *Gnóthi szeauton* (Ismerd meg tenmagadat). Lehet, hogy fordítva kellett volna kezdeni? Mindenesetre a 6. évtized végén a szakma két díjjal jutalmazta tevékenységemet. Nekem ítélte a régi magyar irodalom egyik legfontosabb, Klaniczay Tiborról elnevezett díját, s többek között elnyertem a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárának elismerését a tudományos munkáért. Ez sem kevés, mert belegendoltam, ha másfél évszázaddal ezelőtt éltem volna, Arany Jánostól vehettem volna át az elismerést.

(Kérdező: Szondi György)

Doncsev Antoni

szobrászművész (Szófia, Bulgária, 1949. március 17.)

Édesanyám festőművész volt, elsősorban portrékat festett, és mindig nagy érdeklődéssel figyeltem, amikor alkotott, azt hiszem, tőle örököltem a művészet iránti szeretetet, így nem volt kétséges, hogy az iparművészeti technikumba jelentkeztem.

Elvégzése után, mivel az álomom a fémszobrászat volt, 1970-ben felvételt nyertem a Budapesti Iparművészeti Főiskola (a mai Moholy-Nagy Művészeti Egyetem) ötvös szakára. Tanáraink voltak: Engelsz József, Pölöskei József; nagy hatással volt rám rajztanárom, Gerzson Pál. Tanulmányaimat a diploma megszerzése után a

főiskola Továbbképző Intézetében folytattam. A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének 1978 óta vagyok tagja. 1980-ban saját műtermet szereztem Budapest központjában, különféle megbízásokat kaptam a művészeti alapon keresztül, készítettem lámpatesteket, feliratokat, cégereket, kandelábereket. Közben részt vettem több önálló, valamint kollégáimmal közös kiállításokon.

Első nagy munkám Szegedre vitt, ott együtt dolgozhattam Gerzson Pál tanárommal. Nagy megbízásaim közé tartozik az apostagi zsinagóga felújítása, ott a beltéri dizájn kialakítása volt a feladatom, lámpatesteket, csillárokat, korlátokat készítettem. Megrendeléseim voltak Németországban, ahol először kiállítás keretén belül mutatkoztam be kisebb-nagyobb vasplasztikáimmal, szobraimmal.

2009-ben részt vettem a Budapest, VII. ker. Dohány utcai Hungária fürdő rekonstrukciós munkálataiban mint restaurátor.

Akkor vagyok boldog, amikor fémszobrászattal foglalkozom. Nagyon szeretem a tűzben forgatott, melegített vas megmunkálását, olyanná tehetem, alakíthatom ezt a kemény anyagot, amilyennek látni szeretném. Belelátok az anyag melegségébe, ebből a kemény, rideg anyagból finom formákat is létre tudok hozni.

Mindig találok időt, anyagi eszközöket arra, hogy olyan plasztikákat készítssek, amelyek élvezetet jelentenek számomra. Sokszor több ideám van, megtervezem, megrajzolom, és munka közben, ha kell, többször változtatok, alakítok, míg nem látom olyannak, amilyennek elképzeltem.

A mai napig rendszeresen részt veszek szobraimmal kiállításokon.

Utóbbiak voltak például: a szentendrei Malomban a *Labirintus* (2014), a Harmónia (2015) című kiállítás. A Múcsarnokban 2017-ben a *Körülöttünk* című kiállítás, szintén 2017-ben Szegeden a Reök-palotában rendezett, *Káosz és rend* című kiállítás, valamint a kétfévente megrendezésre kerülő ötvösművészeti biennálék.

Amikor egy új ötletem megvalósul, és pozitív visszajelzést kapok, az új energiával tölt fel.

Reviczky Gábor

színművész (Tatabánya, 1949. március 28.)

A színész, mikor felgördül a függöny, azonnal kész tények elé van állítva. Egyből találkozik a közönséggel, és ha jó színész, akkor kibocsátja az antennáit és kapcsolatot teremt a nézővel. Az első pillanatokban döntenie kell a játékról. Arról, hogy hogyan kell viselkednem, mit is játszok aznap este. Akár egy vígjátékban is, mert ha olyan közönséggel találkozom, amely a komoly humor

megcsináltatta velem. Azért sajnálom végül is, hogy nem beszélek angolul. Mert van hozzá fülem, olyan fejem, hogy tudnának használni, ezt meg is tapasztaltam. Végül már ki kellett húznom a nemzetközi listából, hogy beszéltem a nyelvet.

Hogy melyik hollywoodi sztár lenne az, akivel behelyettesíthető Reviczky Gábor?

felé hajlik, akkor annak megfelelően kell játszanom. Soha nem mondhatom azt, hogy nem megyek ki a színpadra, vagy hogy nem engedhetik le a függönyt miattam. Nekem végig kell csinálnom az előadást, és mindent meg kell tennem azért, hogy siker és eredmény legyen, mert különben értelmetlen dolgot művelek. Tehát tények elé vagyok állítva, és engem kizárólag a tények érdekelnek. Mindenféle politikai megnyilvánulásban is.

Sajnos nem lettem olyan színész, amilyennek kellene... A nyelvtudás miatt.

Rengeteg külföldi filmbe hívtak. Mert beírtam, hogy beszélek angolul. Vagányságból. Én franciát tanultam a főiskolán, a középiskolában pedig németet, angolul csak néhány szót tudtam...

Úgy csináltuk például végig a *Miss Arizonát*, hogy Sándor Palika

Dennis Hopper, az jó fazon. Akkor a *Szelíd motorosok*ban mégiscsak részt vettem volna? A Nicholson mellett? Ebből biztos lett volna valami, ha édesanyám nem kap '56-ban rohamot. Mert mi Ausztráliába mentünk volna, tudniillik az ausztrálok ugyanabban a munkakörben helyezték el a magyar emigránsokat, amelyben voltak. Az apám a Komárom Megyei Építőipari Vállalatnak volt a gazdasági igazgatója, főkönyvelő volt, csak hogy mai fogalmat használjunk. És az anyám rohamot kapott, pedig már ott volt az autó, hogy megyünk Ausztráliába, és az apám egy ausztrál bútorgyárnak lett volna a gazdasági igazgatója.

Soha nem játszom azonban el az a gondolat, hogy „*mi lett volna, ha...*” Majd a következő életemben valamelyik másik helyre megyek. Nem vágyakozom erre, mert én annyira magyar lelkű ember vagyok, hogy két napra nem tudom elhagyni az országot. Nekem honvágyam van, ha csak

Olaszországba megyek, nem bírom ki, haza akarok jönni.

Édesanyám komoly pszichés problémákkal küzdött. 13 éves voltam, amikor öngyilkos lett. Skizofrén volt. Vonat elé vetette magát.

Tulajdonképpen ezzel a betegséggel akkoriban egyáltalán nem tudtak mit tenni. Természetesen mi sem tudtuk, hogy hogy kezeljük, hiszen egészen elképesztő mutatói voltak anyámnak. Például ilyen, hogy ott vagyok nála látogatóban, eldobja magát a földön, a gerincének egyetlenegy pontján áll, és rendkívüli energiával, hangosan követeli az ő anyjától, hogy „*Anyá, mi lesz az ebéd?*” És a nagymama bejön: „*Jaj, édes kislányom, mi baj?*” „*Mi lesz az ebéd?!?*” Nagyanyám mondta, hogy „*Bableves*” – és akkor anyám fölpattant és rendbe jött. Csak engem akart mindig látni. Akkor már komoly kezelés alatt állt. Nem ismerték föl, hogy ez egy nyomelemhiánytól is van. Ma már sokkal jobban tudják kezelni a skizofréniát. Csak sokkolták őket, ez pedig egy rettenetesen durva módszer,

hogy kisütik az agykérget, kiégetik az emlékeit, és akkor újra kell kezdenie minden napot: nem ismeri meg se a férjét, se a gyerekeit. Nem is értem, hogy hogy lehetett ezt bevezetni, az orvosok hihetetlen módon nem értettek semmihez. Engem nagyon szeretett.

Azt lehet mondani, hogy nekem nem is volt anyám. Az öcsémmel kettesben voltunk otthon, amikor ő pólyás volt. Az apám dolgozott, muszáj volt neki, tehát az öcsémet én etettem. Mi végig egyedül voltunk. Apám azt találta ki, hogy összeköltöztette a családot – együtt élt a keresztapám, nagyapám, nagyanyám –, hogy valamiféle család legyünk. Anyám helyett nagyanyám volt, apám helyett meg nagyapám, így kimaradt az apa, az anya az egész életemből.

Nagyon rossz gyerek voltam, öt ellenőrzőm volt, hét iskolába jártam. Hatévesen már motoroztam, hétévesen cigiztem. Folyamatos balhék.

Ezek után milyen is lettem? Szeretek mindenkit megtisztelni, nagyon türelmes ember vagyok, nagyon sokáig hallgatok másokat, viszont amikor kezd felmenni a pumpa, akkor ott minden repül. Utána – megbánom. Nagyon könnyen megsértődtem, ha valami nem tetszett, hazamentem.

Párhuzamosan futballoztam és amatőr színjátszással is foglalkoztam. És bizony, ha valamelyik kolléga megbántott vagy megsértett, akkor a futballt választottam. Ha eluntam a futballt, akkor visszamentem megint az amatőr színjátszást művelni. Valóban, mindig végletesen

Miguel de Cervantes: *Don Quijote* – címszerep,
Bodrogi Gyula (Sancho Panza) társaságában
(Nemzeti Színház, 2015, rendező: Vidnyánszky Attila,
fotó: Hunyadi Margit)

gondolkodtam, nőkkel is... Akkor vége, nincs visszaút!

Négyszer nősültem. Én jó férj vagyok, soha nem szerettem ki egy aszszonyból sem. Mindig beleszerettem egy másikba, és amíg nő voltam, nem csaltam meg soha.

Könnyen esem szerelembe, sajnos ilyen típus vagyok, de muszáj ellenállnom. Nem engedhetem meg magamnak, hogy azonnal szerelmes legyek, vagy meglátni és megszeretni... Nyilván azért vagyok színész, mert ez megvan. De én ezt az érzelmet nem engedem el. Szerencsére nem vagyok hősszerelmes, így a színpadon nem is kell elengednem, ott el tudnám, a magánéletben pedig vigyázok az ilyesmire, mert nekem megvan a kapcsolatom, a társam, isten őrizz, nincs szükségem ilyesmire!

Az iskolában rendszeresen problémáim voltak, persze... később, már fiatal színészként is állandóan megüült a bajom a *szervekkel*...

A helyzetek mellett nem szerettem elmenni, és nem kontrolláltam magam, hogy ezt kéne vagy nem kéne... A humornak az alapja mindig a helyzetfelismerés, és azt kell kihasználni. Tehát az én humorom önállóan nem működik, csak ha más ember hozza magát helyzetbe, amit én kifigurázok vagy kiélezek. Ilyen vagyok. Önállóan nem működik... Vagyis – dehogynem. Ha elkezdek írni, akkor működik.

Gyerekkoromban nagyon sokat írtam. Most már egyáltalán nem. Versekert írtam. Egyszer azonban elolvasták, és összetéptem az egészet. Nem engedtem, hogy belenézzenek. Apám beleolvasott... Pedig biztos, hogy jól csináltam, mert németórán egyszer

az *Erlköniget* kaptuk, hogy fordítsuk le, és én az iskolai versenyt fölényesen megnyertem a fordítással. Volt érzékem hozzá.

A komoly empátiájú személyeknek mindig van pluszaurájuk. Fölmegy valaki a színpadra, és már látom, hogy alkalmas-e, vagy sem.

A tehetség empátia nélkül nem tud színész lenni. A tehetség kisugárzása... Más az aurája egy tehetséges embernek. A nagyon empatikus embernek még nagyobb.

A tehetséges ember egy idő után elkezd sejteni, hogy mennyire.

Gyerekkoromban is folyton ezt hallottam: *csináld, mert nagyon tehetséges vagy!*

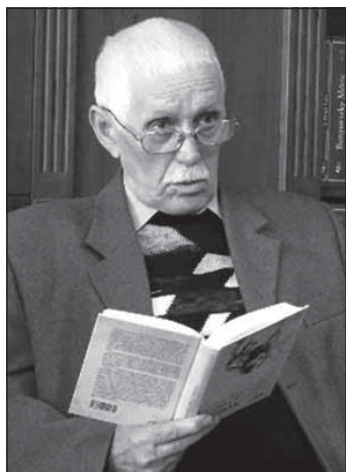
Meg kell találni a közönséggel a hullámhosszot, hogy hatni tudjak rájuk. Ahol a légy zümmögését is meg lehet hallani. Az a színész művészte. Amikor az ember annyi ember előtt önmaga tud lenni. Ahol a legjobban tudnak hatni, ahol a gondolat a legjobban összeáll, az mindig egy koncert, komolyzenei, az mindig a leggyógyítóbb hatású... A darab zenéje, a darab ritmusa kezd bennem dolgozni – már az olvasópróbán.

Úgy látszik, színésznek születtem... Sok mindent meg lehet tanulni, a színészetet azonban: nem.

(A színművész monológját több helyütt elhangzott mondataiból Szondi György állította össze; a szöveg zöme az Arckép című portréfilm első részéből származik. Rendező, kérdező: Kadarkai Endre, Echo Tv, 2015)

Nagy Zoltán Mihály

költő, író (Nagymuzsaly, Szovjetunió – ma: Ukrajna, 1949. április 8.)

(Villanások.) Észszerű kíváncsi: hetven évről hetven sorban. Ennél kisebb terjedelem némelyek szerint esetleg méltánytalan lenne, a nagyobb viszont biztosan szószátyárkodásra sarkallna.

A megszabott terjedelem akkor is feszesen kitölthető, ha a megszólított az eddigi életutat kísérő események, jelenségek közül csak tucatszámban próbál pillanatokra felvillantani.

Hol másutt kezdhetném? Ifjúkoromban, ráeszmélve a létezés csodájára, a legnagyobb élményt az a felismerés jelentette, hogy *való vagyok*. A „ki vagy és mi végre” gondjával még nem törődve kiscsikóként futkároztam, magam fabrikálta fakorsolyával siklottam patakunk jegén, madarásztam korabeli kölykökkel, megéhezvén

karéj kenyeret kértem, nyelvet öltve nagyanyámra, aki sápirozva sajnálta tőlem a vizes-cukros – mégis felségesen jóízű! – falatokat.

Első *hátforzongató* élményem bújócskázás közben esett meg velem. Csípőtem szememet a kiszáradt patakmederben dúsan növekvő paprikafű, ezért a híd alá kúsztam be. Utolsóként találtak rám, bosszúból elzárták mindkét kijáratot. Sokáig hasaltam a szűk kürtőben, a kiúttalannak tűnő bezártságban egyre inkább elfogott a félelem, végül teli torokból ordítani kezdtem. Arra járó idősebb férfi szabadított ki, akinek arca-alakja ma is előttem, de – milyen gyarló az emlékezet! – két emberöltővel ezelőtt mintha vele együtt a nevét is eltemették volna.

A *teremtés* csodájával hét falu határában aranykező asztalos- és kerékgyártóként ismert anyai nagyapám műhelyében szembesültem először. Órákon át püsszenés nélkül figyeltem, hogyan lényegülnek át keze alatt otromba tuskók, hasábfák kézbe simuló szerszámnyéllé, bútorokká, szekérkerékké. Ma is azt gondolom, a legszebb csoda a teremtésé, akár kézzelfogható, akár „csupán” szellemileg érzékelhető formában valósul meg. Bárcsak olyan *elegáns szakszerűséggel*, embert próbáló energiák mozgósítása nélkül tudnék alkotni, mint egykor Ferenc nagyapám!

1956 őszén első osztályos lettem. Utam az iskolába minden reggel a futballpálya mellett vezetett el. Október sokadikán veres csillagos katonai repülőgépek karvalyhada dübörgött el fölöttem, olyannyira alacsonyan, hogy hasra zuhanva rémülten belefúrtam arcomat a pálya megsárgult fűvébe.

Az *olvasás igényét* bibliás szüleim plántálták belém. Ők megmaradtak a Szentírásnál, engem messzebbre csábítottak a népmesék, a magyar és más népek irodalmi nagyjainak művei. Volt olyan könyv, amit mezei gyalogúton bandukolva olvastam, belebucskázva az ösvényt keresztező árokba. Máskor a heverőként szolgáló kiságyon elnyúlva *faltam* könyvet és szovjet gyártmányú fekete vályogkenyeret.

Az írásvágy valószínűleg születésem óta bennem lappangott, mígnem – olvasmányaim és főleg az akkor még szokásos szomszédolás során közvetve szerzett élmények hatására – egyszer csak buzgárként feltörve igyekezett megvalósulni. Mindenekelőtt az idősebb férfiak történeteit próbáltam megjeleníteni, de „tollhegyre tűztem” saját nemzedéktársaim civódásait is, természetesen eszményített hősöket teremtve és velük azonosulva.

1968 tavaszán besoroztak katonának. A politikai tiszt – nyilván a váll-lapján sárgálló csillagocskák ragyogásából táplálkozó fenségtudattal – az első foglalkozáson szemünkbe mondta: „Azért vagytok itt, hogy megtanítsunk benneteket ölni...” Magyarozatként hozzátette: „Természetesen azokat, akik minket akarnak megölni.” A barbarizmus eme büszke kinyilvánítása sokunkat letaglózott, engem annyira, hogy kórházba kerültem, ahol a kezelés végén szolgálatra alkalmatlannak minősítettek.

Elmém háborgását később és egyebekben is a szükségszerűen ki-, illetve megismert *látszat* és *valóság* iszonyú különbözősége okozta, okozza ma is. Sokszor felrőttem a balsorsnak, hogy miért nem lehet a szomszédoló atyafiak közül bárki a falu, a kolhoz, a járás, az ország első embere, hiszen sokkal okosabban és hasznosabban intézne hivatali dolgokat.

Érettebb fejjel tudatosult bennem: a *kontraszelekció örök*, mert az ember eleve Isten *elfuserált teremtménye*. Épp ezért van, kell legyen az arra hivatottnak dolguk tollal és papírral, a művészet egyéb eszközeivel: *szembesíteni* saját fajtájukat elvetemült önvalójával. Attól kezdve hiszem, hogy az írás nem lehet külön bejáratú öncél, hiszen éppúgy *szolgálat*, mint istentiszteleten az ékes szóval elhangzó szentbeszéd. Vagy Illyés Gyula vélekedése: „Ami kimondva, azzal fel is oldva.”

Népem, kishazám fájoan sok megfogalmazni és kimondani való tragédia elszenvedője, túlélője. Arra vállalkoztam, hogy – felismerve az egy időre engem is megtévesztő sátáni hatalmak visszataszító lényegét – *hitelességre* törekedve, a tőlem telhető nívón megjelenítsem a velünk történtek borzalmait. Novel-lákban és első regényciklusomban *tetten érhető* ez a szándék. Fogadtatásuk kapcsán sikert említenek a hozzáértők, bár a második részt leszólják. Szerencsére egyformán jól tűröm az elismerő és a fanyalgó véleményeket. Második regényciklusom csaknem teljes agyonhallgatása sem hozott ki a sodromból, bár az abban megrajzolt, a *gondolkodás* csodáját megkapó természetességgel művelni képes öregember súlyosan *elmarasztalja* a talmi értékek fogságába vágyakozó embertársakat, a köz- és hitélet irányítására alkalmatlanná vált ősi és jelenkori intézményeket.

Itt, a megengedett terjedelem felső korlátja előtt megtorpanva bevallom: fogalmam sincs arról, hetven halmon túl mi történhet még velem, mi telhet még tőlem. Egyvalami biztos: „*Ám legyen. Zokszó nélkül / viselem, ha Isten félretesz. / Hogy jöttem és elmegyek, / nincsen abban semmi érdekes.*” (Idézet saját magamtól.)

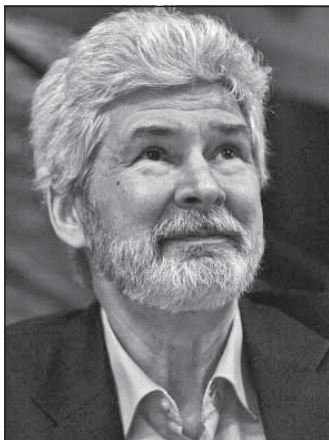
Nagy Zoltán Mihály

Reményi József Tamás

szerkesztő, kritikus (Debrecen, 1949. április 10.)

A Hajdúságból elszármazott pesti kiskamaszként, a gyerekbetegségek piros cédulás elzártságában temérdek meghitt délelőttöt töltöttem a mennyezetig érő könyvespolcok elé tolt ágyban (a Visegrádi utcai udvari lakásban nemhogy könyvtárszoba, de gyerek-, háló- és nappali szoba sem volt, két helyiség nyílt egymásba), a polcokról taláломra leemelt könyvek és némi csokoládé (ünnepi esetben egy doboz Macskanyelv) társaságában. A Magyar Földrajzi Társaság bordó könyvei és a Gondolat Kiadó új, Világjáró sorozatának kötetei ebben az idillben meghatározó szerepet játszottak: felfedeztem velük a világot. De adódott másféle felfedezés is. A kisiskolásként sorra vett (zöld) Gárdonyik után kíváncsivá tett egy borítólapon nélküli könyv: Reymont *Parasztokja*. Egy este aztán lelkesen rontottam be ugyancsak ágyban olvasó szüleimhez: micsoda nagy regény ez, hogyhogy erről a Reymontról nem hallani! Hát, Nobel-díjas, mondták mosolyogva. Az önfeledt műélvezet és a „szakmai” önértet találkozásának pillanata volt ez, s elmondhatom, hogy egész szerkesztői-kritikusi pályám ennek jegyében telt: kortárs szerzők és művek felfedezésének kockázatával és megunthatatlan gyönyörűségével.

Már gyakorló tanári hónapjaimba kaphattam ebből előleget: a Radnóti-gimnáziumban átmenetileg a tanítványom volt Márton László, koraérett

és tehetséges diák, megmutatta jelentős mennyiségű írását... Első könyvkritikámat egyetemista diáktársam, Csaplár Vilmos bemutatkozó kötetéről írtam a Napjainkba, ahol 1971-től Kabdebó Lóránt rovatvezetésével rendszeresen publikálhattam. 1975 könyvhetén egy tök ismeretlen szerző *Sors-talanság* című regényét

méltattam. (Spiró – egyébként jogos – háborgása előtt is voltunk néhányan, akik fölfigyeltünk a szerző újdonság elbeszélői erényeire, csak épp fogalmi készletem, legalábbis nekem, nem volt az érveléshez. Sajnáltam később, hogy Kertész-monográfiájában barátom, Szirák Péter félreolvasta ezt a dolgozatot, elismerte maga is.) Elemmentaris élmény volt a hetvenes években Hajnóczy Péterrel, Bereményi Gézával irodalmi riportot készíteni, Újvidéken megismerkedni a *Cuniculus*szal egészen fiatalon berobbanó Balázs Attilával, a későbbi Új Sympó-s főszerkesztő Sziveri Jánossal. Mindannyian pályám meghatározó alakjai lettek s maradtak. (A földjéről száműzött, majd korán meghalt Sziveri névvel alakult irodalmi társaság tagjaként a kilencvenes évek elejétől az évente odaítélt Sziveri-díjjal is a pályakezdő teljesítmények fölmutatását szolgálhattam, szolgálhatom máig; például a jóformán ismeretlen Háy János kapta 1993-ban, Szálinger Balázs 2000-ben.)

A Mozgó Világ ideje, mondanom sem kell, maga a felfedezésorgia

volt 1979 és 1984 között, szerkesztői működésem euforikus korszaka. A Mozgó eltaposása után nagy szerencsémre Létay Vera Filmvilágjában folytathattam a lubickolást; legelső munkáim egyikeként Jeles András Madách-adaptációjáról szervezhettem szenvedélyes hangú vitát a Király István és Balassa Péter közötti sávban...

Tíz évig gazdája lehettem a legnagyobb magyar versrovatnak: a Magyar Rádió *Első közlés* című, kezdetben hetente többször is elhangzó műsorában több ezer vers nyomtatás előtti „ösbemutatóját” tarthattuk, s nemcsak a legnagyobbak éppen készülő köteteit kísérhettem így végig szinte darabról darabra (Oravecz Imre alakuló *Halászóemberét* vagy Takács Zsuzsa virágzását a kétezres években), hanem itt ismerhette meg a nagyközönség például Röhrig Géza vagy Grecsó Krisztián korai verseit.

Ezzel párhuzamosan egy könyvkiadó, a Palatinus szerkesztőjeként is hódolhattam szenvedélyemnek. Utolsó büszkeségem, hogy két kötettel útjára bocsáthattam az utóbbi évtized talán legjelentősebb novellistatehetését, Szvoren Edinát.

A Palatinus kiment alólam (mint amikor a vízilabdakapus alól, úgy-

mond, kihúzzák a sámlit), de makacs természet vagyok, úgy látszik, mert a Katolikus Rádióban 2018-ban is futott egy sorozatom a 2010-es években feltűnt fiatalokról...

Itt látható fényképem is, Szarka Zoltán nekem kedves felvétele, stílszerűen egy díjátadón készült: 2014-ben adtuk át (Merényi Ágnessel és Závada Pállal) a Békés Pál-díjat elsőként Tompa Andreának, a *Fejtől s lábtól* szerzőjének. (Talán megbocsátható indiszkrétció, ha elmondom: máig bennem él az emléke, ahogy Andrea még levonatban átadja a művét az Alexandra Nyugati téri kávézójában, s néhány napra rá már lelkesen íméleztem kurátortársaimnak...)

Ami nagyon fáj: ebben a születésnapi összeállításban (is) együtt kéne szerepelnünk egyetemi csoporttársammal, szerzőtársammal, barátommal, Tarján Tamással, hisz ő szintén idén lenne hetven – de már nem ünnepelhetek vele. Közös köteteink – irodalmi paródiáink, műelemzéseink – sora egész felnőttéletünkben egyben a felfedezőút közösségét jelentette. Most tovább, egyedül.

Reményi József Tamás

Hetvenesek évkönyve – így hívjuk magunk között a Napút e számát. A hetvenesek estje – koronázza személyes egymásra ébredésükben emberi szépen a jubiláns kiválóságok együtt szereplését: 1928-tól minden esztendőben. Húsz éven át Tarján Tamás „vezényelte le” a mintegy százötven percek – rögtönzésekkel teli beleérző felkészültséggel elegánsan. Felejtethetetlen találkozások.

És maga már nem érthette meg, hogy ő is az ünnepek között legyen.

Gedó György

ökölvívó, edző (Újpest, 1949. április 23.)

Fotó: Róth Tamás

A Fóti úti zsinagóga lépcsőjén találtak rám újszülöttként. Innen elvittek az újpesti kórházba, majd különféle nevelőszülőkhöz kerültem. Engem az ország nevelt és pénzelt, soha nem szenvedtem különösebb hiányt anyagiakban.

Általános iskolai tanulmányokat Békéscsabán folytattam, okleveleket is ott szereztem autogén és villanyhegesztői szakmában. Akkor voltam 18 éves. Azóta Békéscsaba díszpolgára lettem.

Első komoly munkahelyem a Magyar Hajó- és Darugár, szovjet megrendelésre készítettünk 3600 tonnás tengeri szállítóhajókat. 1969-ben azzal a hajóval utaztam Koppenhágába versenyre, amelyet mi gyártottunk annak idején.

A sportot 1956-ban, közvetlenül a forradalom előtt Békéscsabán, az Építők ökölvívó szakosztályában, alig hétévesen kezdtem. Először 1963-ban a Magyar Pamut ökölvívó szakosztályában jóstolták

meg az edzőim – Szigeti Ferenc és Szalay László mester –, hogy még olimpiai bajnok is lehet belőlem. 1967-ben a Vasasban Adler Zsigmond oltalma alá kerültem. Zsiga bácsi (Papp Laci edzője) nevelt, apám helyett apám volt.

Ekkor kezdődött a komolyabb pályafutásom, noha még nem volt versenyzési engedélyem sem. Mire ezt fölfedezték, már végigvertem fél Európát. Így kerültem ki az 1968-as mexikói olimpiára. Sajnos, ott leégett a magyar csapat, én sem hoztam a legjobb formámat. A csorbát a '69-es bukaresti Európa-bajnokságon sikerült kiköszörölni: két aranyéremmel tértünk haza. Szép emlék Bukarestből az Operaház akkori vendéggjátéka, a *Bánk bán*. A társulat – sike-reinkről értesülve – minket is meghívott, és máig felejthetetlen számomra, amikor Simándi József a *Hazám, hazám* kezdetű áriát énekelte. A bukaresti magyarokkal együtt, a zsúfolásig megtelt bukaresti operaházban állva és könnyezve hallgattuk a művészt.

1971-ben Madridban nyertünk Kajdi Jánossal, Badari Tiborral egy-egy aranyérmet. Ezután kétszeres Európa-bajnokként készültem a müncheni olimpiára. Ma már tudjuk, hogy ez volt az újkori történelem legsötétebb olimpiája, ekkor gyilkolták le a Fekete Szeptember terrorbrigád tagjai az izraeli

sportolókat, és öt percen múlt, hogy mi ketten Zsigával megmenekültünk. Sőt, miután az Olimpiai Bizottság elnöke a játékok folytatása mellett döntött, megnyerhettem a századik magyar olimpiai aranyérmet. Földi Imre kapta a kilencvenkilencediket.

1973-ban törvényellenesen (már elmúltam 24!) elvittek katonának két évre. A '74-es kubai világbajnokságra nem biztosítottak felkészülési lehetőséget, el is vesztettem a meccset az egyébként teljesen szabálytalanul, de Castro engedélyével mérkőző Hernandezzel szemben.

Az edzői tevékenységemet is '74-ben kezdtem a Vasasnál. Száz gyerekkel dolgoztam, miközben magam is edzettem, tehát tanítva tanultam, versenyeztem. Majd következett a moszkvai olimpia. Az egyetlen olyan magyar sportoló vagyok, aki négy olimpián vehetett részt.

A moszkvai olimpia után polgári pályára léptem, társadalmi és szociális problémák megoldásában segédkeztem, és az ökölvívás szervezetének a működtetésében is részt vettem.

Három gyermekem van, gyönyörű szép kis unokám, Dorina most másfél éves. A célom a jövő nemzedékek nevelése a magam szakterületén, hogy megtalálják azt az utat, amely számukra is nemzetközi sikereket tud biztosítani.

Szőnyiné Szerző Katalin

zenetörténész (Sopron, 1949. április 24.)

Mottó: „A köszén mozgatja a világot.

...ez teszi lakhatóvá

a mindinkább elhidegülő Földet...

Azért a neve fekete gyémánt.”

(Jókai Mór)

(Arcképvázlat fekete gyémánttal.)

Amikor megkaptam Szondi György szerkesztő úr megtisztelő felkérését, hogy 70. életévemhez közeledve írjak 70 sort a pályámról, jó diák módjára átlapoztam az előttünk járó '48-asok kötetét. A muzsikások szinte mind ismerőseim, pályatársaim, akikkel középiskolás korunk óta párhuzamosan fut a pályánk. Ahogy átolvastam az írásait, különös érzés fogott el: ugyanazt a történetet olvasom. Más-más változatban, de a magamét. A szüleink többnyire mind a Nagy Háború után születtek, s egy rövid gyermek- és kamaszkor után a második világháborúban értek felnőtté. Szörnyű traumák és veszteségek érték őket. Általában

semmijük sem maradt a pusztai életükön kívül, s amikor egymásba szerettek, összeházasodtak, s mi 1949-ben megszülettünk, remélték, hogy egy jobb világ vár a gyermekeikre. Közös az is, hogy a szüleink nem mentek el az országból sem 1945-ben, sem 1956-ban, vagy ha elmentek is, visszajöttek. Rendíthetetlenül hitték, hogy ez az ország a hazájuk, itt van dolguk, sorsuk, s hogy a túlélés, a felemelkedés, a siker alapja mindig csak a becsületes munka lehet.

Azt mondják, az ember sorsának néha postacíme van. A Lővérek (vagy német eredetű helyi elnevezéssel Lőverek) alatt, egy gyönyörű elhagyott villában születtem, melyet Füredi Oszkár, a város neves építésze épített. Születésnapom sajtója teli volt győzelmi jelentésekkel és a Mindszenty-Esterházy-per baljós részleteivel. A várható időjárás hűvös éjszakát, meleg nappalt jósolt. A városok május elseje ünnepére készültek.

Mondhatnám, hogy a gyerekkorom szinte eseménytelenül telt el. Kishúgommal mindig együtt voltunk, szinte minden létező gyerekbetegségen átestünk, és a Felvidékről szüleivel együtt kitelepített bányamérnök édesapánkat az ötvenes években igen gyakran áthelyezték. Nagyon sokat költözködtünk. Sopronból Perecesre, onnan Lyukóbányára, Lyukóbányáról Komlóra, Komlóról 1953-ban a metróépítés miatt az Újlipótvárosba. Két elementáris élmény ért azonban: szüleim négyéves koromban becsentek a *Trubadúr*ra és a *Carmen*re a Margitszigeten. Az operairodalom két remekműve rabul ejtett, jó muzsikát keresve akkortól mindig a rádió állomás-keresőjét forgattam, és a közeli lakó régi soproni ismerős, Botvay Margit zongoratanár tanácsára szüleim beíratk az általi zenei ma-

gánóvodába. A felnőttek azt suttozták, érdemes zenét tanulnom. 1956 vízvárosi ősze után azonban minden megváltozott, füstbe mentek a zene-tanulással kapcsolatos álmok. 1957 májusában kiköltöztünk Törökbálint-ra, s az Ady Endre utcában 1974-ig, férjhezmenetelemig tartósan otthonra találtam.

A Bálint Márton által vezetett Törökbálinti Általános Iskolában csodálatos nevelőtestület működött, és nagyon sokat tanultam a gyerekektől, a közelemben élő felnőttektől, akik valamilyen módon szintén a kitelepítettség, „gyűttmentség” százféle megpróbáltatásától szenvedtek. Hamar megtanultam, hogy ne a vagyoni külső jelek, ruházat, módos ház alapján ítélem meg az embereket, hanem a munkájuk és cselekedeteik alapján. Szervezett zenei oktatásra csak tízéves koromtól járhattam, de zongoránk nem volt. Két évig egy közeli baráti családnál gyakorolhattam. Két év alatt három-négy év anyagát végeztem el. Majd ismét feltűnt Botvay Margit tanárnő, aki a szüleim kérésére meghallgatott és útba igazított. Részletre zongorát vásároltunk, s gondos felkészítés után felvettek a XI. kerületi, Fehérvári úti zeneiskolába. A Székely Arnold-növendék Borbás Pálné, Juci néni tanított zongorára, mintegy tíz éven át ő készítette fel a Veres Pálné Gimnázium mellett Gergely Ferenc osztályába, az orgona szakiskolai felvételre, majd a zenetudományi tanaszakra, később a zeneakadémiai zongora-záróvizsgára, s magára az életre, szinte minden élethelyzetre.

Szüleim a hangszergyakorlás, olvasás mellett nagy hangsúlyt helyeztek a nyelvek taníttatására. Gyakran hoztak fel példákat arról, hogy a háború alatt azok menekültek meg, akik oroszul is, németül is jól tudtak. Én

azonban nem a háborúra, hanem a békére készültem. Hamar beláttam, hogy Veres Pálné-s angol tagozatos érettségim, majd angol nyelvvizsgám után minél előbb németül is meg kell tanulnom, ha a Zeneakadémia zene-tudományi szakára jelentkezem. Szabolcsi Bence, Kroó György, Ujfalussy József, Kurtág György növendékeként sikeres zeneakadémiai felvételi vizsgám után (1969) professzoraim hatására Verdi miatt olaszul, Liszt miatt franciául kezdtem el tanulni. A külföldi diáktáborok, zeneakadémiai éveim alatt átéltem weimari, kismartoni élmények, majd két jugoszláviai nyaralás azután kirajzolta, mit is szeretnék a muzikológusdiploma után csinálni. 1974-ben Legány Dezső osztályára jelentkeztem az MTA Zenetudományi Intézetébe, aki a magyar zenetörténeti osztályon a Liszt- és Erkel-kör kutatási feladataiba vont bele. Elsőként a méltatlanul elfelejtett Liszt-Wagner-famulus, Mihalovich Ödön zeneszerző és zeneakadémiai igazgató életművére irányította a figyelmemet. Majd jött a többi elfelejtett életmű, id. Ábrányi Kornélé, Dohnányié, Hubayé. Életem fő szólama azonban a nemzeti dallamok, a *Himnusz*, *Szózat*, *Rákóczi-induló*, Brahms *Magyar tán-*

cainak a forráskutatása lett. Nagy család támogatott ebben, fizikus férjem, cseperedő fiaim, később családjaik, két unokám.

Egyszer megkérdeztem Édesapámat, miért is lett ő bányamérnök. „Gömörből jöttünk – mesélte –, s már maga a Gömör szó is szemet jelent.” Sok arrafelé a szénbánya. „A bányászok meleget és világosságot visznek az emberek életébe” – mondta egyszerűen. Édesapám mintájára valahogy hasonlóan fogalmaztam meg a magam számára is a saját életfeladataimat. Bármilyen kihívások elé állított is a sors – a Zenetudományi Intézet után a Zeneakadémia Könyvtárában, majd a Zeneműkiadóban dolgoztam, végül húsz évig az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának munkatársaként (15 évig a tár vezetőjeként) mások mellett az Esterházy-, továbbá az Erkel- és a Liszt-gyűjtemény őre voltam –, a zene erejével, a gyarapított, feltárt, megőrzött, bemutatott művek, sokszor ismeretlen remekművek világító erejével meleget és fényt kívántam vinni az emberek életébe.

Ödön 'heró' s .

Pannonhalmi Zsuzsa

keramikusművész (Újpest, 1949. április 29.)

A diploma után (1969–1974, Magyar Iparművészeti Főiskola) az Iparművészeti Vállalat Kerámiaüzemének tervezője lettem. Kis szériás prototípusokat terveztem. Alkalmam volt porcelán, félporelán alapanyagra különböző agyagmázakat, új máz- és alapanyag-kísérleteket végezni, és az eljárást a gyakorlatban alkalmazni. Terveim között készletek, tárgye gyűttek, növénytartók, építészeti burkolattervek szerepeltek. Feladataim közé tartozott a Török Pál utcai Művészeti Szakközépiskola esti tagozatán kerámia szakos diákok tanítása.

Péceli műtermemben önállóan dolgozom 1979 óta. Két terület fontos számomra: az építészethez kapcsolódó plasztikai munkák, önálló teret meghatározó szobrok, építmények és a finom,

nagyon könnyed porcelánok, plasztikák, használati tárgyak stb. A magyarországi kerámiaművészeti alkotótelepek munkájában rendszeresen részt veszek, így Siklóson a *Kerámia a kertben* című programban dolgoztam. Kecskeméten a Nemzetközi Kerámia Stúdióban legalább tíz alkalommal dolgoztam ösztöndíjasként.

Nekem jutott az a feladat 1996-ban, hogy létrehozzam a Vásárhelyi Kerámiaszimpóziumot. Hódmezővásárhelyen – Közép-Európa legnagyobb kerámia-központjában – kiváló technológiai háttérrel, 21 éve működik a szimpózium (17 országból 250 művész volt a vendége). A vásárhelyi tapasztalat számomra mint művész számára nagyon jelentős, hiszen a programokban az aktív részvétel sok új információt, tudást jelent. Ez a tudás (technikai, régészeti, néprajzi, restaurátori, történelmi, művészettörténeti...) beépül az egyéni művészeti munkámba, gazdagítja azt.

A szimpózium megtartása mellett 2005-ben elindult a 12 hónapon keresztül működő Hódmezővásárhelyi Kerámia Művésztelep és a Művészeti és Oktatási Központ. Ma Nemzetközi Kerámia Központ néven fogadja a világ minden részéről a keramikusművészeket.

Díjak: VIT pályázat (1976), a Magyar Művészeti Alap nívódíja (1982), Gábor-díj (1994), Ferenczy Noémi-díj (1996), Ipari formatervezési pályaművek kiállítása, miniszteri dicséret (1998), Pécel város díszpolgára (2000), érdemes művész (2013).

Külföldi tanulmányutak: Hollandia, Svájc, Jugoszlávia, Csehszlovákia, NSZK, NDK, Németország, Szlovénia, Szlovákia, Franciaország, Horvátország, Bulgária, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Ausztria, Belgium, Luxemburg.

Köztéren áll 35 művem. Számos csoportos és 25 egyéni kiállításon vettem részt (legutóbb a Vigadó Galériában, 2017).

Pannonhalmi Zsuzsa

Haas János

tervezőszerkesztő, műgyűjtő, galériás (Budapest, 1949. május 3.)

Ha kedves munkahelyemen nem hoznak olyan döntést a kilencvenes évek közepéhez közeledve, hogy a digitális lapkészítési eljárás bevezetésekor a hagyományos tervezőszerkesztői szaktudással rendelkező, javakorabeli kollégákat váltsák fel az új eljárásra bizonyára fogékonyabb ifjakkal, most nem rónám e sorokat a Falk Miksa utcai, hovatovább negyed százada létrehozott galériámban.

De megtörtént, a Népszabadság nélkülüm működött tovább, én viszont ott álltam a berögződött napi munkavégzési rutin nélkül. Egy ideig keresgéltem, milyen lehetőség kínálkozik számomra a sajtóban, a nyomdászatban. Tervezőszerkesztőként dolgoztam a Hócipő magazinnál, de az nem volt egész állás. Végül egy olyan ajánlatot fogadtam el, amely immár nem tanult s évtizedekig gyakorolt szakmámhoz, hanem az egyik, szintén régen űzött kedvtelésemmhez kötődött, a műgyűjtéshez. Egy vidéki galéria tulajdonosai kértek fel, hogy valósítsam meg a tervüket, egy fővárosi galéria létrehozását, működtetését. Meg is nyitottuk, de amikor három év múlva egy másik helyre kívántak átköltözni, már nem mentem velük; igaz, nem is

hívtak. Megvettem a Falk Miksa utca 13.-ban egy udvari lakást, jórészt a saját gyűjteményemmel berendeztem, s annak darabjait kezdtem árulni.

Olyan gyűjtemény volt, melyet egy sokat dolgozó és rendesen kereső ember képes létrehozni: az összegyűjtött pénzéből elkezd vásárolni, tetszetős, ám nem vagyonokba kerülő képeket. Aztán, ahogy járja a galériákat, megismerkedik a kereskedőkkel, s kiderül, olyan festmény is van a birtokában, amelyiket a kereskedő egyik ügyfele régóta keres, ezért a vételárnál jobban továbbadható. És a gyűjtemény darabjai elkezdenek cserélődni, s az így keletkező bevételből újabb képek vásárolhatók. Az ember pedig megtanulja mindazt az alkotókról, a technikákról, a piac működéséről, ami biztonságot adhat neki adás-vételkor.

Az elsőként vett képem azonban a mai napig megvan, bár igazán nem lett volna nehéz eladnom. Akkor már évek óta a Zrínyi Nyomdában dolgoztam kéziszedőként – de ennek ismertetését kissé távolabbról kezdem el. Onnan, hogy szüleim 1944. május 5-én házasodtak össze. Édesanyám, a zalaszentgróti Huber Ilona, és édesapám, a budapesti Haas László nem sokáig maradhatott együtt: édesapámat munkaszolgálatra hívták be, egész anyai családomat Auschwitzba deportálták. Csak anyám és a nővére tért vissza a háború után, így, négy évvel később megszületvén, a nagyszüleimet nem ismerhettem meg. Apai nagymamámat, Kellner Adélt sem, aki Pápán született. Ő még régebben, fiatalon meghalt. Dédnagymamámat viszont évekig látogattam,

aki sokat mesélt a családról, Pápáról. Nagyanyám nővérei, Paula és Teri felnőttkoromig jelen voltak sorsomban. Én Paula néninek a háborúban megölt fia, Makai János után kaptam meg az ő nevét. Szüleim Budapesten kezdtek új életet, hittek egy új, egy jobb világban. A család egyetlen, várva várt gyermekeként nagy szeretet vett körül. Zalaszentgróton édesanyám nővérének öt fia született, hatodik gyerekként sok nyarat töltöttem ott velük, ott tanultam meg úszni, biciklizni, ott voltam először szerelmes...

Gyerekkorom Pesten a Terézvároshoz kötődik, óvodáskoromtól az érettségig; általános és középiskolai időmet végig a Szinyei-Merse utcai Általános Iskola és Gimnáziumban töltöttem.

15 éves voltam, amikor meghalt az édesapám, akiért rajongtam. Életem tragédiájának tartom ma is. Édesanyám hamarosan egy nagyon rendes emberhez ment férjhez, aki elvitt az Újpesthez kézilabdázni, de az nem nekem való volt. Érettségi után nem vettem fel az egyetemre, spanyol nyelvszakra jelentkeztem. Katonának meg nem akartam még menni, így nyomdásztanuló lettem. Kezdetben nem tetszett, hisz ügyetlen voltam, de megtanultam, s akkor már szerettem is csinálni. Olyan munka volt, amelynek azonnal láttam az eredményét. És nagyon jó csapatba kerültem, már a tanműhelytől kezdve. Tulajdonképpen egész életemben nagyon szerencsés voltam a tekintetben, hogy a családban is, munkahelyen is voltak olyan személyek, akikről példát vehettem. Akiknek jelleme, gondolkodása, cselekedetei szilárd pillérként álltak előttem, ezekre életutam jövőbe vezető hídját mindig tovább lehetett építeni. Nem vettem fel egyetemre, de megtanultam egy nagyon jó szakmát, és

egy nagyon jó csapatban dolgozhattam. Munka mellett tanultam tovább, így lehettem később a Diafilmgyártó Vállalat nyomdájának vezetője. Amikor fokozatosan megvilágosodott előttem, hogy az igazgatói feladatkör döntően olyan elemekből áll, amelyek nem nekem valók. Ezután lettem tervező-szerkesztő.

A Zrínyiből vonultam be katonának, s egy hónap után itt, a Falk Miksa utcában a Honvédelmi Minisztérium nyomdájába vezényeltek. Akkor már ismertem első feleségemet. Ő is itt lakott, az utca elején, s hamarosan összeházasodtunk. Nászajándékként több vendégünktől is pénzt kaptunk. Miklós bácsi, a nevelőapám javasolta, hogy ebből vegyek egy festményt. Azt mondta, van egy ismerőse a Bizományinál, aki szerint Czóbel Béla-festményt lenne érdemes venni. Egy hónapig kerestem, s akkor, 1972 januárjában sikerült Czóbel-képet vennem, egy csendéletet. Miklós bácsi ezt már nem érte meg, egy héttel az esküvőnk után váratlanul meghalt. Én ettől kezdve mániákusan kezdtem járni a bizományikat. Az eladók megismertek, tudták, mi érdekel, kezdtek ajánlani az újonnan érkezett darabokból nekem szántakat. Én a főállásomból szerzett jövedelmet természetesen a családi kasszába tettem – egy fiam van, Robi –, különmunkáim díjaiból pedig csakis képeket vettem.

Addigi kapcsolatokat a képzőművészettel részben Teri nagynénémnek köszönhetem – gyerekként vitt múzeumba, kiállításra –, de főleg egy másik művészeti ág negligálásának. Jó nagynénéim megmutattak egy zeneértő ismerősüknek, aki megállapította, hogy jó hallásom van, érdemes lenne zenét tanulnom. Kaptam egy hegedűt, s a Dohány utcai zeneiskolában egy olyan tanárnőhöz írtattak be, akit ször-

nyen idegesített az ügyetlenségem. Egy idő után, bár rendben elindultam hozzá, nem érkeztem meg. Kiállításokra mentem be, olykor a tárlatok megnyitóján is részt vettem. Főleg az akkor még Egressy Gábor Művelődési Házként működő későbbi Metró Klubba jártam el, ahol délelőtt és délután voltak programok. Én beültem a vetített képes előadásokra, letettem a szék mellé a hegedűtöket, s jól eltöltöttem az időt. Ez addig tartott, amíg anyám el nem ment beírtni, és a zeneiskolában csak csodálkoztak rajta.

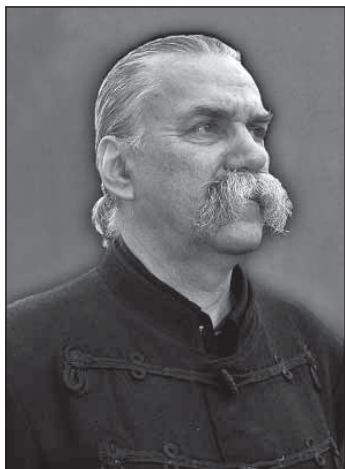
A 20. század magyar művészete vonzott, elsősorban a két világháború közötti, stílusban és tehetséges alkotókban rendkívül gazdag korszak. Abban is szerencsém volt, hogy amikor elkezdtem a gyűjtést, a modern művészet még nem volt divatban, s ha festményt látva azt mondhattam magamban: „hűha”, azt gyakran meg is tudtam venni. A mai napig ez a kör adja meg galériám jellegét.

Életemben sok szenvedélyem volt és van. Ilyen a közösségi élet – tagja vagyok például annak a csapatnak, amelyik a Szabadság téri gábrieles, sasos emlékmű ellen tiltakozik napról napra, immár öt éve. Vagy a sport – mert ha ügyetlen voltam is világeletemben, azt nagyon élvezem, ahogy mások tudnak bánni fizikai adottságaikkal. Kisgyerekkorom óta szenvedélyes Honvéd-szurkoló vagyok. És ilyen a zene is. Annnyira, hogy a hatvan évet elérve tettem meg, hogy meghallgatva a Jazz and More kórus előadását, megkerestem Halkovics Ágnes karnagyot, nem lenne-e mód arra, hogy az éneklés iránti ősi vágyamat náluk kiélhessem. Feltételelesen befogadott, ott ragadtam, s már kilenc éve vagyok Jani bá' a fiatalok között.

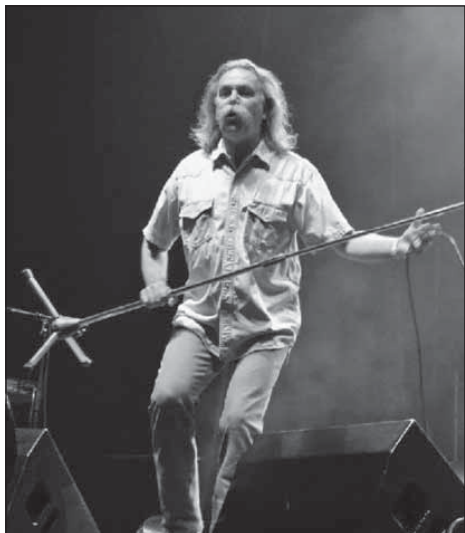
Schuster Lóránt

producer, szövegíró (Budapest, 1949. május 20.)

Szerettük a zenét, utáltuk a rendszert. Az „erő” nálunk volt. Az emberek szerették, amit játszottunk, és szerettek minket is. A közönség soraiból mentünk fel a színpadra. Műfajokat, szakmákat teremtettünk. „Népdalokat” írtunk. Sokszorosan megfizettük az árát mindennek. Nem gazdagodtunk meg, de nagyon sokan meggazdagodtak abból, amit mi hoztunk létre. Egy felvidéki magyar újságíró vetette papírra a következőt: „A P. Mobil együttes tette a legtöbbet a magyar rockzene elterjesztéséért, és ők profitáltak belőle a legkevesebbet.”

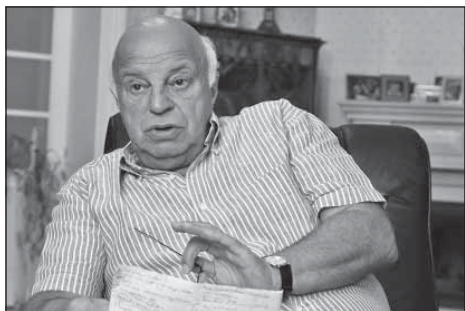
A kereskedelmi rádiók és tévék mostani, zenei környezetszennyezést folytató műsorait figyelve az az érzésem támad, mintha nem is

léteztünk volna. Át akarják festeni a múltat, mint a Rolling Stones a vörös ajtót feketére. Mi elmegyünk, de a számok maradnak. A rockzene örök és elpusztíthatatlan.

Nógrádi György

biztonságpolitikai szakértő, közgazdász (Budapest, 1949. május 22.)

A Városliget szélén születtem. Mint mindenki a generációból, mi is nagyon szegények voltunk. Egy udvari lakásban nőttem föl, ahol a pincéből hoztam föl a tüzelőt, s nem volt meleg víz.

Számomra kitörést a tanulás jelentette, egész életemben tanultam. Elvégeztem az egyetemet (később a Hamburgi Katonai Akadémia egy kurzusát, és 1999-ben a NATO 15 hetes

vezetési tanfolyamát is), doktoráltam, kandidáltam, s 22 éve professzor vagyok. 1975 óta tanítok a felsőoktatásban

Minden évben megjelenik egy könyvem, nagyok sok előadást tartok belföldön s külföldön egyaránt.

Entz Géza

művészettörténész (Kolozsvár, Románia, 1949. május 24.)

Magamról nem szívesen írok, és ezen még az alkalom és a megtisztelő felkérés sem változtat érdemben. Mindazonáltal ez talán kevés az elutasításhoz, ezért arra gondoltam, hogy néhány mondatban felvázolom, ami engem most és már régóta komolyan foglalkoztat.

A polgári társadalom lehetősége Magyarországon, ez a fő és engem minduntalan foglalkoztató legáltalánosabb kérdés, ami a ma még élők számára a szovjet berendezkedés hazai agóniájának idején, tehát az 1980-as évek második felében került érdemben napirendre. Addig azzal a tudattal éltünk, hogy a kétpólusú világ beláthatatlan ideig fennmarad, és a mi életünk már minden bizonnyal a nagy keleti birodalom erőterében fog lezajlani. Ezt nemcsak mi gondoltuk így, erre a meggyőződésre egy egész világrend épült.

Utólag persze van magyarázat, hogy a fordulat mégsem pusztán véletlen volt, hogy a szovjet birodalom „eleve” kudarcra volt ítélve, de erre fölkészülni nem lehetett. Amikor mindez mégis bekövetkezett, a szükségszerű útkeresésben, homályos körvonalakkal, de az addig elvetendőnek minősített múlt sötét részeként, kizárólag negatív összefüggésekbe állított polgári világ valamiféle, nyilván korszerűsített rekonstrukciója derengett fel, legalább szavakban meg nem kérdőjelezett stratégiaként.

A politikai berendezkedés átalakítása (csak) szócsaták, igaz, sokszor baljóslatúan disszonáns zajában, de gyorsan és eredményesen lezárult. Egy majdani polgári nemzetnek cselekvési keretet adó, szilárdnak mondható és korszerű alkotmányos rend is hamar formát öltött. Három évtized távlatából azonban, ki továbbra is reménykedve, ki pedig éppen re-

ménytelenül, azt látja, hogy a társadalom nem ezt a pályát követte. Európai, de regionális összehasonlításban is alacsony jövedelmi szintű, önszervező képességekben gyenge, autonóm és civil intézményekben hiányos, agyonmanipulált közegben kereshetjük az egykor oly biztosnak hitt, csábítóan szép jövő felé vezető járható utakat.

Két évvel ezelőtt egyik egyetemünktől felkérést kaptam a magyar műemlékvédelem történetének előadására. Az európai polgári kultúra egy, az utóbbi évtizedekben csak Magyarországon lezárult szelencéjének tartalma tehát a téma. Kérdés: lesz-e és mitől valamikor erőnk a szelencét újra megnyitni? Ez az a mondhatni szakmai kérdés, ami kényszerűen és közelebbről foglalkoztat. A szóban forgó szelence azonban nem is olyan kicsike, vagy, ahogy sokan gondolhatnák, nem túl nagy jelentőségű, átmenetileg nélkülözhető valami. A hiányából adódó károk dimenziói azonban sajnos csak hosszabb idő után válnak

a nem beavatottak számára láthatóvá, márpedig az életünket meghatározó dolgok többségében természetes módon nem vagyunk beavatottak, ezért sok más mellett a műemlékvédelem ügyének gondját nagymértékben a kultúra folyamatosságáért is általános felelősséget viselő államnak kellene magára vállalnia. Ha ezt mégsem teszi, az a kultúra, esetünkben a *polgári kultúra* megszakítottságának mélyrétegeit érintő jelenségkörre utal. A politikának végső soron a *közvélemény* szab irányt, és nem csak a demokráciákban. Mi a helyzet ebből a szempontból a hazai műemlékvédelemben? (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a „műemlékvédelem” kifejezést sajnálatos módon az utóbbi két évtizedben sikerült kiirtani a közbeszédből, és mindenki – a jogszabályokkal az élen – örökségvédelemről beszél. Ez a téma önálló tanulmányt igényelne, amibe most nem mehetek bele, mindazonáltal a következőkben a „műemlék” szót használom az egyértelműség kedvéért.)

A műemlékvédelmet általában indokoltnak és fontosnak tartják az emberek, az állami műemlékvédelem tevékenységét azonban széles körben igen negatívan ítélik meg.

Közkeletű, felszínes magyarázat a műemléki szakma doktrinerségét, életidegenségét, „kekeckedését” teszi ezért felelőssé és a műemlék-tulajdonosok visszatérő sérelmeit sorakoztatja fel. Az ellentmondás lényegi oka azonban nem ez, hanem az, hogy az *állam tartósan nem teljesíti*

- a közérdekként fel- és elismert,
- ezért alkotmányos kötelezettségekben rögzített,
- törvényekben és jogszabályok rendszerében előírt feladatokat.

Mit értek azon, hogy az állam ez ügyben tartósan nem teljesíti a feladatait?

A mai válság gyökerei az 1970-es évtized második felére nyúlnak vissza. Alább ennek néhány máig ható összetevőjét sorolom fel.

A magas szakmai színvonalú magyar műemlékvédelem a Kádár-korszakban a *rendszer kirakatának része volt*, ezért kapta meg 1957-től tartósan a támogatást. A paternalista berendezkedésben, társadalmi autonómiák hiányában társadalmi támogatottság nem ölthetett formát, a *műemlékvédelem is az állami akarat (lényegileg: erőszak) része volt és maradt*. A hosszan tartó politikai változatlanosság a műemléki metodikát is konzerválta, a szakma társadalmi nyomás és demokratikus nyilvánosság híján nem kényszerült *érdemi* vitákra és kommunikációra, nem fejlődhetett ki a jó kompromisszumok és a szakmai viták kultúrája.

A gyökeresen új kihívások tehát, amelyek a politikai berendezkedés és a tulajdonviszonyok átalakulásának, valamint a piacgazdaság elemeinek megjelenésével álltak elő, a szakmát a belső feszültségek kiéleződése, a kompromisszumképtelenség állapotában találták. A szakterület nem volt képes megfelelő időben és módon reagálni a társadalmi és gazdasági változásokra.

A műemlékvédelem válsághelyzetére egyik 1990 után kormánynak sem volt érdemi stratégiája, a korszakot leginkább az átgondolatlan vagy logikusan végig nem vitt átszervezések dömpingje jellemzi. Az elmúlt évtizedben a válságot csak mélyítő intézkedések sora tovább fokozódott, végül az intézményes magyar műemlékvédelem teljes széteséséhez/szétveréséhez vezetett.

Az eredmény: a szakterület korrekt és valós irányítása lehetetlen, és ez minden érintett szereplő szá-

mára rossz, a gyakorlatban nap mint nap fölösleges, káros és feloldhatatlan (érdemi tanulás nélküli) konfliktusok okozója. Ennek következménye a nemzeti identitásunkat megalapozó és gazdasági értelemben is pótolhatatlan erőforrást jelentő értékeink szemünk előtt lezajló értelmetlen pusztulása és pusztítása.

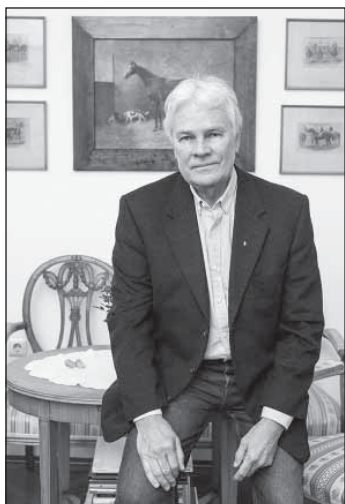
A megoldás azonban korántsem lehetetlen, mert igenis van jó, persze gondos kormányzati és szakmai

munkát igénylő megoldás, még csak a spanyolviaszt sem kell újra feltalálni. A kérdés: mikor és ki kezdi el ezt a munkát, amely persze az idő előrehaladtával egyre költségesebb, bonyolultabb és időigényesebb lesz?

Nagy Gábor

színművész (Budapest, 1949. május 25.)

Művészcsaládban születtem, édesapám Nagy Zoltán, a forintok tervezője és metszője, több híres magyar bélyeg alkotója. Gyermekkoromban keramikus szerettem volna lenni, de érettségi után a színészet mellett döntöttem. A főiskolán az első évben a harmadik rostáig jutottam, így egy évet a Nemzeti Színház stúdiójában töltöttem, Bánsági Ildikó, Lukács Sándor, Ujlaki Dénes társaságában. Itt találkoztam először a színházzal belülről. A főiskolán Ádám Ottó és Várkonyi Zoltán tanítványa lettem. 1972-ben végeztem, a Víg szerződett, kilenc évet töltöttem egy fantasztikusan erős társulatban, olyan jelentős művészek mellett, mint Ruttkai Éva, Darvas Iván, Latinovits Zoltán.

Ekkor indult tévés, filmes karrierem. Zsurzs Éva rám bízta Fabricius szerepét a *Fekete város*-ban. Egyik napról a másikra így váltam nézőből,

csodálóból partnerré, például Venczel Vera partnerévé, aki az akkori fiúk álma volt. Az első forgatási napon Bessenyei kipróbált. Tökéletesen a szerepének megfelelően iszonyatosan keményen rám nézett, állom-e a tekintetét – álltam. A felvétel után összemoszolyogtunk, és a kinti forgatásokra menet jókat beszélgettünk. Pécsi Sándor a sminkszobában, mikor az aznapi jelenetekkel foglalkoztunk, többször megkeresett, és néhány mondatban szórendváltoztatást kért tőlem. Nekem rettenetesen tetszett, hogy otthon is foglalkozott a szerepével. Ezekről a kis változtatásokról még szerethetőbb lett az alakítása. Szerencsére ennek bizonyítékát is évente lehet csodálni a (televíziós) ismétlésekben.

Ezután következett a *Bob herceg*, Keleti Márton filmje. Óriási indulás, félelmetesen nagy színészekkel. Talán másképp alakul a sorsom, ha a következő rám osztott címszerep, a *Csínom Palkó* forgatása közben nem hagy el minket.

Mészáros Márta több filmjében is szerepeltem. Elsőként a *Szabad lélegzetben*, ahol Kútvolgyi Erzsébet partnere voltam. Volt egy ágyjelenetünk. Az operatőr a kitűnő Koltai Lajos volt. Márta egy lepedőt terített ránk, amit folyamatosan vizeztek, hogy izgalmasan áttetsző legyen. A magyar lepedő és a magyar (film)vászon nem fogadott szót.

Ebben az időben sok tévéjátékban is szerepeltem, és Maár Gyula több alkotásában, például a *Déryné, hol van?*-ban, ahol Törőcsik Mari Júliája mellett Rómeó lehettem. Néhány évvel ezután, nagy fordulattal Fábri filmjében, az *Ötödik pecsétben* kaptam egy tökéletesen más karaktert, a fiatal és könnyörtelen tiszt szerepét. Ezen a forgatáson történt meg, hogy Latinovits Zoltánnal egy rendkívül nehéz monológot vagy harmincszor vettünk fel. Fábri félrehúzott, és azt mondta: „Én egészen másra gondoltam ezzel a szereppel kapcsolatban, de köszönöm a türelmedet, hidd el, megéri!” A film fényesen bizonyítja az igazát.

Közben Szolnokra szerződtem, ott több főszerepet játszottam, az *Ármány és szerelemben*, Pinter *Árulásában* és az *Imádok férjhez menni*-ben. Nyaranta Kazimir Károly Kőszínházában játszottam, majd négy év után hívására a Tháliába jöttem. Itt ismertem meg Mikó Pistát, aki évekkel ezután, soproni igazgatóként oda szerződttetett. Sopron nekem életforma. A gyönyörű szerepek mellett szerető, érdeklődő közönség, séták a hegyen a próbákra, reggeli úszás, jó éttermek. A családom is szereti, ha tehetik, velem tartanak.

A kezdeti csodálatos filmes élmények kései reflexei azok a pillanatok, amikor nézőim állítanak meg azzal, hogy annak idején rajongóim voltak. Ma már középkorú férfiak vallják, hogy valamiféle példaképként néztek rám.

Az utóbbi években izgalmas új élmény ért. Először Mikó István egy darabjában kemény rockzenei háttérre énekelhettem. Nem volt egyszerű feladat. Sopronban, a *My fair lady*-ben, Pickering ezredes számomra nagyon kedves karaktert osztották rám. Majd Elton John *Aidájában* játszottam. Legutóbb pe-

Sánta Ferenc: Az *ötödik pecsét* – Latinovits Zoltán társaságában a forgatás közben (1976, rendező: Fábri Zoltán)

dig Sálinger András – Szarka Gyula *Zenta 1697* című igazi rockoperájában Heister tábornok szerepét játszottam, énekeltem.

Utoljára – de nem utolsósorban – két büszkeségemet kell még megemlítenem. Borbála lányom Pongor Ildikóval, az Operaház balerínájával kötött házasságunkból született, és azóta két unokával ajándékozott meg. Júlia, aki most egyetemista, Tóth Zsuzsával – második feleségemmel – közös gyermekünk.

[Handwritten signature]
65

Pál Ferenc

műfordító, irodalomtörténész (Gyömrő, 1949. május 29.)

Summázva az elmúlt, három hónap híján hetven évet, azt hiszem elmondhatom, hogy szerencsés korba születtem. Miért volt szerencsés ez a kor? Mert majd háromnegyed évszázadig nem volt háború, a Kárpát-medencében nem történtek nagy természeti katasztrófák, és az 1956-os forradalmon kívül nem voltak olyan emberpróbáló és -formáló események, kataklizmák, amelyek életek ezreit követelték volna. Nem kellett hát megélni olyan egyszeri, Hemingwaytől tanult helyzeteket, amelyek valakinek ott és akkor meghozzák az emberi kiteljesedést, hanem mindenki lassan, egy kígyó vagy egy nádszál hajlékonyságával építgethette az életét. Talán ezért mondanám szerencsésnek, mert nemzedékem megélhette 1956 felszabadító élményét, majd a lassú kibontakozás folyamatát, a hatvanas évek idáig gyűrűző rock- és beatforradalmát, az irodalmi és kulturális „TTTájékozódás” fokozatosan szélesülő szemhatárait és a rendszerváltozás egy ideje már kihunyó örömét.

Mi várt ebben a korban egy 1949-ben született, átlagos képességekkel megáldott emberre? Először is az a jó későn megtudott igazság, hogy születésével megakadályozta és évtizedekre eltolta szülei olaszországi útját, amelynek során megmerítkezhettek volna az itáliai művészetben. Talán e zsigeri lelkifurdalás miatt tartott a világrajövetel után az életre keltésem jó

fél óráig, ki tudja, milyen fizikai és spirituális nyomokat hagyva a tudatban. Majd szülői betegségek és az újabb testvér, egy hűg jövetele miatt néhány hetes megőrző bölcsođe rabsága következett, amelyből végül a megadó apai szeretet szabaddított ki.

Az első lépéseket ezért tétován és idegenül tettem meg a világban. Az akkor még stigmaként kezelt balkezesség, az életben megkeményedett anya és a szeretetben feloldódó, bohémságra hajló művész apa mellett a Kis-Svábhegyre beköltöztetett proletárok gyermekei között visszahúzódó, intellektuális fellépés miatt a lányok társaságába történő száműzöttség szinte terelt a magányos foglalatosságok talán legkönnyebbike, az olvasás felé. Ezért kamaszkorom végéig a könyvek világába gubóztam, és az irodalmi helyzetek mintájára építtem fel az életem, csak évek múltán döbbenve rá, hogy mennyi helyzetet, lehetséges emberi kapcsolatot kihagytam vagy rosszul kezeltem, mert mindent a maga lepárolt vegytisztaságában képzeltem el. Mégis voltak olyan, reveláló erejű pillanatok, amelyek bezártságom ellenére meghatározták az életemet, ahogyan Csontvárynak is az a belső „angyali” hang, amely bejelentette, hogy a napút festője lesz.

Az első – ennek talán ma már nincsenek kellemetlen melléköngéi – ilyen esemény, amikor az olyan-amiilyen oroszitanítás ellenére úgy tizen-

három éves koromban egyik pillanatról a másikra abban a megvilágosító élményben volt részem, hogy tudok „nyelvül”, és jobban beszélek oroszul, mint szeretett (mert csinos) orosz-tanárnőnk, aki nemegyszer munkás-őr-egyenruhában jött be az órára. Az ezután következő nyelvi forgatagból (spanyol, olasz, francia, német, angol) egy később ugyancsak megvilágosodásként érkező pillanat emelt ki és határozta meg az utamat: a portugál nyelv felfedezése egy hajnalba hajló mulatságon, amely olyannyira távoli és idegen volt a magyar közegben, hogy az 1930-as években Rónai Pál, később kivándorolt hazánkfi a egzotikus keleti és kis törzsi nyelveket tanulmányozó asztaltársaságában is képes volt elfogadtatni. Adyt olvastam, előbb spanyolul, majd portugálul, amely régiesebb hangzásával azonnal megragadott, és azután betöltötte az életemet. A hetvenes évek közepétől nyelvet tanítottam, tolmácsoltam, és így beutaztam a világ egy részét, de hiába voltam sikeres, jó nyelvtanár és tolmács, valami hiányzott, amit az sem oldott fel, hogy az egyetemen aktív részese voltam a portugál tanszék létrehozásának és megindításának, olvashattam és irodalmat taníthattam.

És most kanyarodjunk csak vissza a kezdetekhez: gyermekkorom a Vár-bazár művészközegében telt, a bálterem méretű műtermekben, ahol édesapám és nagybátyám faragták a szobraikat, majd pedig otthon, a lakásunkat lassan betöltő kerámiák

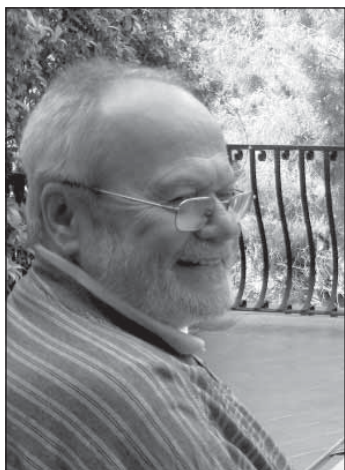
között botladoztam. Ezért máig furcsa borzongás, jóleső, otthonos érzés fog el, ha egy műteremben, szobrok, festmények, művészi fényképek között járok. De „balkezességem” (emlékszem a család kőszobrászai szívszélhűdést kaptak, amikor bal kezembe fogtam a kalapácsot) és talán a túlzottan nyelvi látásmódom miatt nem lettem képző- vagy iparművész, bár máig nagy rokonszenvet érzek az élő anyagot megformáló művészemberek iránt. Az alkotás vágya kínnóan élt bennem, és ezt össze kellett házasítanom valahogy az anygali üzenetekkel, amelyek a nyelvek felé tereltek.

Végül a legigazibb és belső készletéből a műfordítást választottam, amelyből természetesen nem lehetett és máig nem lehet megélni, de végül a „polgári foglalkozás”, az egyetemi oktatómunka mellett töltöttem éjszakákat azzal, hogy szinte lefordíthatatlannak tartott prózaszövegeket farigcsáltam, próbáltam megszólaltatni magyarul. Így azután, áldott jó lelkű és végtelenül türelmes feleségem segítségével, akitől sokszor elraboltam az éjszakai együtt álmodás felemelő érzését, mégis sikerült elfogadható polgári nevelést adni a két fiamnak, akikre legalább annyira büszke lehetek eredményeik alapján, mint arra, hogy talán kedves portugál költőm, Pessoa magyarországi népszerűségéhez hozzájárulhattam.

Váncsa István

szöveg-előállító szakiparos (Biharnagybajom, 1949. június 11.)

Senkinek a faluban akkora kakasa nem volt, mint nekünk, az utcabeliek a csodájára jártak, irigyelték, főleg, miután híre ment, hogy ez a kakas a görényt, a nyestet és a menyétet is elzavarja. Csakugyan roppant állat volt, ennek megfelelően önelégült, rátarti és szigorú. Idősebb is volt nálam, én kétéves lehettem, ő legalább három vagy több, ő volt a mester, én a tanítványa. Máshol már megírtam, hogy valahányszor csak felbukkantam a baromfiudvaron, nekem rontott, fellökött, majd a hátamra ugorván kéréltelhetetlenül megtiport, nyilvánvalóan avval a céllal, hogy elsajátítsam az illedelem, a jó modor és tisztelettudó viselkedés alapjait. Feküdtem a baromfiudvar tyúkszaros földjén, rezignáltan pillantottam a jövőbe, okosodtam. Aztán megjelent

anyám a seprűvel és rendet csinált. Világképem alakulásában ez a kakas döntő szerepet játszott, általa tanultam meg, hogy az élet örömök és megpróbáltatások véletlenszerűen alakuló szekvenciája, nincs sors, nincs végzet, nincs semmifajta rendezőelv, kivéve azt az egyet, hogy minden mulandó, és ennek megfelelően irreleváns. Persze gondolhatnánk arra is, hogy ha az embert minden alkalommal, amikor a baromfiudvarba belép, állhatatosan megtapossák, akkor ez éppenséggel a rendezőelv meglétét igazolja, ám ez félreértés. A kakasoknak, mivel tojást nem tojnak, aránylag korán nyakukat szegik, konkrétan abban a sorrendben, ahogyan a háziasszonynak sikerül őket elkapnia. Hogy melyik marad meg magnak, az nagyobbbrészt esetleges. Nálunk történetesen egy olyan példány vált a baromfiudvar koronázatlan királyává, amely mintha csak a pleisztocén megafaunából csöppent volna közibénk, így aztán csakis a vak véletlennek tudható be, hogy később első tanítómként, mesteremként, gurumként vált feledhetetlenné. Még később hatalmas fazék leves lett belőle, és fölöttébb jóízű.

A baromfiudvaron túl egy másik világ kezdődött, a gyönyörök kertje, a falu török cukrászának a birodalma, ahova én mint szomszéd gyerek, eo ipso bejáratos voltam, és annyit kaptam volna Dzsemál bácsi fagyijából, amennyi csak belém fér. Csakhogy nem fogadhattam el. Azért nem, mert a torkom már egy nyalintásnyi fagyitól is begyulladt; ezt onnan tudtam, hogy néha azért tettem egy-egy próbát. Begyulladt. Az a körülmény, hogy semmifajta gondviselésben, isteni szeretetben, őrangyalban és effélében nem hiszek, nagyobbbrészt sanyarú gyermekkoromnak köszönhető. Ami persze nem azt jelenti, hogy jó az, ha az embernek sanyarú gyerekkora van, mert attól a szeme felnyílik; szó sincs ilyesmiről. Ami jó, az jó, ami rossz, az rossz, ez is, az is véletlenszerűen szakad a nyakunkba, de ez is, az is elmúlik. Aki a dolgok folyásába többet akar belemagyarázni, önmagát csapja be. Onnan tudom, hogy volt idő, amikor a

jelenségek kaotikus hömpölyében magam is logikát, szabályrendszert, törvényszerűséget véltem megpillantani, aztán rájöttem, hogy ez hülyeség. Azóta úgy érzem, nekem jobb így, valamivel. Másnak esetleg úgy a jobb, ha az összes maszlagot elhiszi.

Nem vagyunk egyformák, nincs olyan bölcsesség, amely valamennyiünknek a hasznára volna, egymásnak az élet lényegi dolgait illetően releváns tudást át nem adhatunk. Amit mégis, az vagy nem releváns, vagy nem tudás, de leginkább se egyik, se másik.

Ugyancsak szomszédunk volt a falu kovácsa, őt is megírtam már, de nem emlékszem, hol és mikor. Ha emlékeznék, kimásolhatnám onnan és beszúrhozhatnám ide, ehelyett sajnós kénytelen vagyok megírni megint. Az élet harc. Veteményeskertünket a kovácsudvartól csak egy drótkerítés választotta el, zsenge korom jelentős hányadát ama kerítés mellett töltöttem, onnan mindent lehetett látni és pláne hallani. A kovácsudvar a falu legizgalmasabb helyszíne, erről a mai gyerekeknek sejtelmük sincs, de a mai felnőtteknek se nagyon. Kovács addig volt, amíg voltak szekerek, amelyeken időnként pótolni kellett az abroncsot, és voltak lovak, amelyek a szekereket húzták, őket viszont patkolni kellett. Ez volt a gyakoribb, és ez volt az érdekesebb is. A kovács a pata méretének megfelelően megformálja a patkót, majd a patkószögekkel hozzáerősíti. A szereposztás az, hogy a ló gazdája tartja a ló lábát, a kovács pedig szegel. Sérült, töredezett patájú lovaknál előfordulhat, hogy a patkószeg nem egészen oda megy, ahova kéne, ilyenkor a ló rúg, az eltalált személy pedig keserű szókra fakad. Az ötvenes években járunk, annak is az első felében, az emberek akkor még nem a telefonjaikat nyomkodták, hanem szóban érintkeztek egymással, volt megfelelő szókészletük, voltak drámai erejű kifejezéseik is. Egy-egy lórúgást követően oly szenvedélyek törtek elő a kovácsudvaron, hogy azokhoz képest a Macbeth egy bábszínházi produkció benyomását kelti; nyiladozó értelmem nap nap után a magyar népnyelv feneketlen mélységeivel, legritkább kincseivel és kirobbanóan kreatív használatával találkozhatott, az ilyesmi pedig nem múlik el nyomtalanul. Akartam én lenni ez is, az is, harangozó, csősz, kisbíró és a jó ég tudja, mi, de a nyelv már kisgyerekként rám tekeredett, mint a hínár, ez az egyetlen eszközöm, máshoz nem értek. Egyébként harangozók, csőszök és kisbírók ma már talán nincsenek is. Betűvetők még igen, de nem tudni, minek.

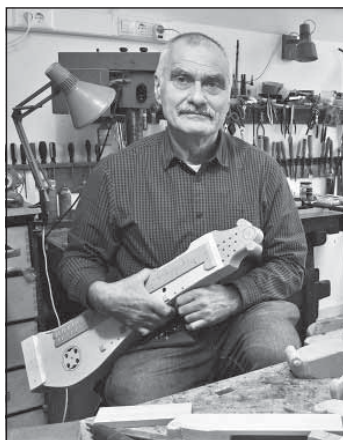
Gáts Tibor

citerakészítő, népi iparművész (Kaposvár, 1949. június 13.)

Apám Ludovika Akadémiaát végzett katonatiszt, születésemkor bérautós fuvarozó, édesanyám óvónő volt. Mindketten amatőr művészek is voltak életük végéig. Rendszeresen rajzoltak, festettek, több kiállításuk is volt. Anyám a Képzőművészeti Főiskolára is járt egy évet, de mivel mintaóvónői diplomája már megvolt, és özvegy nagyanyám nem tudta anyagilag segíteni, kénytelen volt abbahagyni.

1950-ben Balatonberénybe költöztünk, anyám óvónőként szolgálati lakást kapott, apám meg körzeti mozigépész lett. Az ötvenes évek elején munka mellett megalakították a Somogyi Tücsök Bábszínházat, az összes díszletét és a bábokat is maguk tervezték és készítették. Gyermekeként öcsémrel együtt végignéztük a próbák és előadások nagy részét, figyeltük a bábkészítést, mi magunk is megpróbálkoztunk egy-két báb vagy játék elkészítésével.

Szüleim építkezésbe is belevágtak, új házunk a Balatontól mintegy kétszáz méterre épült, szép kilátással a tóra, egy kis, erdős-bozótos völgy mellett. Ettől kezdve miénk volt a környék, a nádasok, a rét, a bozótos, szabadon jártunk-keltünk, kunyhót, hajót építettünk, íjat, nyilakat, játékokat készítettünk magunknak, fára másztunk, fürödtünk, télen szánkóztunk, korcsolyáztunk, horgásztunk a nád mellett. A természet megfigyelése,

a benne élés kifogyhatatlan csoda volt számomra, ami nagyban befolyásolta későbbi életemet.

Azután visszaköltöztünk Kaposvárra, ami némi törést jelentett számomra, nehéz volt a falusi szabadság után a várost megszokni. Az általános iskola két utolsó osztályát és a gimnáziumot itt végeztem el.

Nagyon jó tanárok tanítottak mindkét iskolában.

A gimnázium után a Gödöllői Agrártudományi Egyetem hallgatója lettem. Az utolsó években egyik évfolyamtársam behozta a citeráját a kollégiumba. Nagyon megtetszett a hangja, és a népdalok is közel álltak hozzám, így elhatároztam, hogy megtanulok rajta játszani. Zenetanulásra Balatonberényben nem volt lehetőség, Kaposváron meg inkább a sport, a vívás érdekelt. A citerajáték nem tűnt túl nehéznek, zenei előképzettség nélkül is megtanulhatónak látszott. Maga a hangszer sem volt bonyolult, így gyerekkori fúró-faragó ismereteim birtokában elhatároztam, hogy készítek magamnak egyet. Egész jól sikerült, de úgy éreztem, tudok és muszáj is még jobbat készíteni.

Ötödéves egyetemista voltam, mikor megnősültem, feleségem, Péter Ágnes szobrászművész akkor kezdte a főiskolát. Budapesti harmadik emeleti lakásuknak a kamrájában készítettem néhány citerát. Közben már Gödöllőn dolgoztam, a Mezőgazdasági Gép-

kísérleti Intézetnél, a szántóföldi gép-esítési főosztály ökonómiai csoport-jában, tudományos segédmunkatárs-ként. Egyik barátunk javasolta, hogy adjam be a citeráimat a Népművészet Ifjú Mestere pályázatra. Sikerült el-nyerni a címet, és egyúttal tagja lettem a Fiatalok Népművészeti Stúdiójának.

Előadásokat hallgattunk, tapasztalatokat cseréltünk, egymástól tanul-tunk, közösséget építettünk, a to-kaji táborokban meg tapasztalhattuk az együtt gondolkodás és a közös munka örömet. Gyermekkoromban megismerkedtem a falusi élettel, itt vi-szont a népművészet egyes területeit, a népi kézművességet és annak szel-lemisségét, a hagyományok megőrzé-sének, a mai életben betöltött sze-repének fontosságát ismertem meg. A citerakészítésben mesterem nem volt, szakirodalom sem volt, csak ma-gamra hagyatkozhattam. Szerencsére ösztönösen jó irányba indultam el. A citera igen változatos hangszer, így sok szabadságot hagy a készítőnek. Nem másoltam, hanem a képeken, fotókon, múzeumi vitrinekben látható citerákat megfigyelve azok azonossá-gait, megoldásait összevetve saját for-mákat alakítottam ki. Ezek hagyomá-nyos magyar népi citerák, ugyanakkor „Gáts-hangszerek” is, megfelelően a tradicionális citerajáték technikai igé-nyeinek és hangzásvilágának.

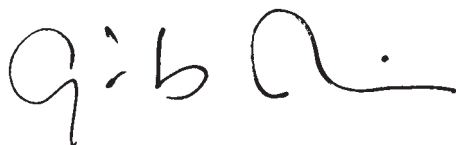
Népművészeti kiállításokra, pályá-zatokra beadva sorra kaptam a külön-féle díjakat. Mivel mérnöki fizetésem igen kevés volt, megpróbáltam hang-szereimet értékesíteni. A Konsumex Külkereskedelmi Vállalat vitte első ci-teráimat külföldre. A szegedi hang-szergyári citerák gyártásának meg-

szüntetésekor a Triál Sport- Játék- és Hangszerkereskedelmi Vállalat kere-sett meg, évi száz citerát kértek. Mivel elegendem volt a többnyire hamis vagy bizonytalan alapadatokból végzett gazdaságossági számításokból, nem sokat gondolkoztam, a hasznosabb-nak ítélt tevékenységet választottam, ahol rögtön látom a munkám értelmét és eredményességét. Otthagytam az intézetet és citerakészítő lettem.

Nem egy jól jövedelmező foglal-kozás, viszont jó érzéssel tölt el, hogy hangszereimmel örömet okozok gyer-mekeknek, felnőtteknek egyaránt, így munkám nem hiábavaló. Vallom, hogy a zene és a művészetek jobba teszik az embereket. A Triál vállalat megszűnése után már saját magam értékesítettem hangszereimet, első-sorban a magyar citerásoknak, isko-láknak, népdalköröknek, de nagyon sok külföldi fesztiválon is részt vettem. Ma is folyamatosan, aktívan dolgozok, hetvenévesen is remélem, hogy ez még eltart egy kis ideig.

Fontosabb elismeréseim:

A Népművészet Ifjú Mestere címet 1976-ban, a Népi Iparművész címet 1979-ben, a Népművészet Mestere kitüntető címet pedig 1993-ban kaptam. A Mesterségek Ünnepe, Budapesten 1997-ben az Év Mesterének választottak. A népi kultúra és hagyományok, valamint a népzenei érté-kek megőrzése érdekében végzett mun-kámért 2014-ben Magyarország köztársa-sági elnöke a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést adományozta.

Szalay Sándor

asztrofizikus, zenész (Debrecen, 1949. június 17.)

Ahogy közeledik a 70, alig van olyan nap, hogy valamiért ne gondolnék vissza a hetvenes évek Magyarországra. A *Megáll az idő* generációja voltunk, ekkor szabadult fel az éveken át elfojtott intellektuális energia, kreativitás, tele voltunk reménnyel. Az „ami nem tilos, az szabad” jegyében egymás után alakultak a rockzenekarok, virágzott az avantgárd zene, tudományokban is nyitottabb lett az ország. Gimnázium alatt nekünk is volt osztályzenekarunk, az iskolában próbáltunk, a Yardbirds és a Shadows zenéjén teszteltük a környezet tűrőképességét.

Debrecenben nőttem fel, szüleink mindketten fizikusok voltak, és ez meghatározó része lett életünknek. Öcsém, András, gyermek-

korunkban állandóan barkácsoltunk, hol repülőmodelleket, hol gitárokat, wah pedált, a végén már szintetizátorokat terveztünk és építettünk. Az egyetemet a KLTE-n kezdtem, de a második év után az ELTE-re váltottam, hogy Marx Györgytől tanulhassak elméleti fizikát. Ő nemcsak az ország egyik legnagyobbvonalúbb fizikusa volt, hanem a budapesti intellektuális élet egyik központi személyisége is. A tanszéken rendszeres vendég volt Borsos Miklós, Juhász Ferenc, Bíró Yvette. Így találkoztam Bódy Gáborral is, akivel az első pillanattól kezdve egy hullámhosszon voltunk. Rövidesen elkezdtünk komputeranímációkat készíteni az ELTE miniszámítógépén, így készült két rövidfilm, a *Pszichokozmoszok* és a *Mozgástanulmány*. Rajta keresztül találkoztam Vidovszky Lacival, akivel évekig dolgoztunk együtt, részben Bódy Gábor filmjein, részben az Új Zenei Stúdió projektjein, például Jeney Zoli egyik lemezén is rajta vagyok.

Rendkívül intenzív évek voltak ezek, napközben az egyetemen asztrofizikán dolgoztam, éjszaka különböző stúdiókban, sokszor Presser Gabi és Zorán lemezein, néha a filmgyárban Babos Gyuszival. Ekkor alakult meg zenekarunk, a Panta Rhei is. Hétvégéken Debrecenben próbáltunk, és további szintetizátorokat építettünk a „ha nincs pénzed, építsd meg magad” jegyében. Bennem már akkor is szorosan összefonódott a fizika és a zene.

A sok zene mellett azért elkészült doktori disszertációm is, amelyben az elemi részecskék fizikáját kapcsoltam az univerzum szerkezetéhez. A Panta Rhei is kezdett jobban beindulni, és a sok egyetemi klub mellett egyre többet tudtunk saját zenénkől is felvenni. Sokszor a rádió stúdiójából a felvételek végén az Alföldi étteremben kötöttünk ki, feleségem, Szlávecz Kati, aki akkor biológushallgató volt, néha az ELTE-kórus-próba után csatlakozott barátaival, időnként Bódy Gábor is felbukkant. Bajusz, a pincér magától hozta pogácsát, a söröket, napi viccekkel fűszerezve. Ebben a környezetben jött létre a Panta Rhei és az ELTE kórusának közös projektje – Victor Matyi barátunk segítségével elkészült Grieg Peer Gynt-szvitjének rockfeldolgozása. A hetvenes évek vége felé több

mint egy évet dolgoztam Bódy Gábor *Nárcisz és Psziché* filmjén, amelyben Vidovszky Laci segítőjeként a szintetizátorokat programoztam.

1980 nagy fordulatokat hozott életünkben. Katival összeházasodtunk, és hamarosan másfél évre Amerikába költöztünk. Fantasztikus érzés volt így kezdeni közös életünket. Berkeley és Chicago volt ekkor a modern kozmológia két nagy központja, ennek a közepébe cseppentünk. Mindennap hajnalig bent voltunk az egyetemen, én a számítógépeket hajtottam, Kati pedig a csigák viselkedését tanulmányozta (ezek is csak éjszaka aktívak, mint a csillagászok, úgyhogy ez jól működött). Ebben az intenzív életben persze benne volt az a bizonytalanság, hogy nem tudtuk, lesz-e valaha ehhez hasonló lehetőségünk, így minden percet megpróbáltunk kihasználni.

Szerencsénk volt – a következő évtized alatt az idő felét Magyarországon, felét az Egyesült Államokban töltöttük (akkoriban ezt már eltúrték). Fizikában is váltottam, egyre inkább az foglalkoztatott, hogyan jött létre az univerzum szerkezete, a kozmikus háló (Cosmic Web), amelynek alapvető építőkövei a galaxisok. Mint később kiderült, Berkeleyben kezdett munkánk az ekkor keletkező új, fizikai kozmológia alapjait rakták le.

A magyarországi évek alatt folytatódott a zene is – 1981-ban András öcsém Presser Gabival és Kiss Pista hangmérnök barátunkkal elkészítette az *Electromanticot*, ami azóta is az elektronikus rock egyik legszebb zenéje. Ehhez András egy mikrokomputeres rendszert épített, a MUZIX81-et, amely nemzetközileg is feltűnést keltett. Megpróbáltuk Magyarországon gyártani, de mire az engedélyek beszerzése után külföldön is piacra került, már az első hullámot lekéstük. Ekkor az Omegával dolgoztunk sokat, részben lemezeken, részben koncerteken is. Matolcsy Kálmánnal (Panta Rhei keyboards) és Andrással hárman vettük fel a teljesen elektronikus *P. R. Computer* lemezt, amely a MUZIX81 technológiájára épült.

1987-ben, Budapesten született meg Tamás fiunk. Röviddel ezután a Johns Hopkins Egyetem meghívására a következő néhány évet Budapest és Baltimore között váltogattuk, 1992-ben pedig végleg Amerikába költöztünk. Ekkor a Johns Hopkins része lett egy forradalmian új csillagászati kísérletnek, ez volt a Sloan Digital Sky Survey. A projektben egy speciális digitális távcső

A38, 2018. április

épült meg, amely a következő évtizedek alatt az univerzum eddigi legnagyobb térképét hozta létre. Én vállaltam, hogy ebből egy mindenki számára használható adatbázist építek. Ekkor ismerkedtem meg a Microsoftnál Jim Grayjel, és ez a találkozás alapvetően megváltoztatta az életemet. Jim az adatbázisok leghíresebb szakértője volt, Turing-díjas (ez a számítástudomány Nobel-díja). Jim segítségével egy minden addiginál nagyobb és elegánsabb rendszert építettünk. Ez lett a SkyServer, amit eddig több mint hétmillió ember használt. A tudományban ez volt az első igazi Big Data alkalmazás.

A következő tíz év alatt a Jim Grayjel közös munkák dominálták kutatásaimat, a számítástudomány és később az adattudomány irányába mozdultam. Rendkívül érdekelt, hogyan tudunk új módszerekkel az állandóan növekvő tudományos adattömegekben új jelenségeket találni. Egyre inkább nyilvánvaló, hogy a szemünk láttára jött létre a tudomány egy új, negyedik paradigmája, ahol az empirikus, elméleti és számítógépes módszerek után innovatív adatfeldolgozás révén jönnek létre az új felfedezések („The Fourth Paradigm”).

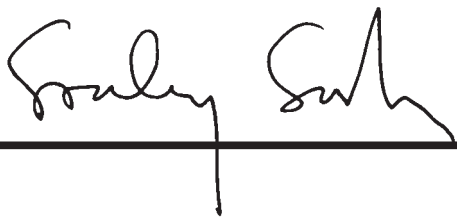
Ez nemcsak a csillagászatban van így. Feleségem (ő is a Johns Hopkins professzora) ökológus, a talaj szénkörforgalmával foglalkozik. Egy izgalmas közös projektet kezdtünk: saját építésű kis wireless-szenzorok mérik a talaj nedvességét és szén-dioxid-kibocsátását. Jól jött a szintetizátor építésekor tanult elektronika – a rendszer az elmúlt tíz év alatt több százmillió mérést küldött az adatbázisba, nagyságrendekkel többet, mint amit kézzel tudtunk volna gyűjteni.

Mindeközben egyre kevesebb időm jut a zenére. Egyszer-egyszer Paul Reed Smith barátommal, a híres PRS-gitárok tervezőjével játszunk. Nem számítottam rá, hogy a régi zenésztársaimmal valaha is fellépünk. Mégis, két éve a Panta Rhei elérhető tagjaival, fiatal zenészekkel kiegészítve, összeálltunk egy-néhány koncertre. Egészen fantasztikus élmény volt, talán a közönség számára is, hogy néhány órára újra a hetvenes években találtuk magunkat, előbukkantak a régi emlékek.

Számomra soha nem vált el a fizika a zenétől, mindkettő ugyanannak a kreatív folyamatnak a része. Egy asztrofizikai cikk megírása ugyanaz az esztétikai élmény, mint egy új zenedarab felvétele. Mindkettő a kommunikáció egy magas formáját igényli, amelyben a munkatársakkal, zenésztársakkal szavak nélkül is egy közös cél hajt bennünket.

Életem során sokszor váltottam irányt, elkezdtem valami egészen új dologgal foglalkozni a fizikán és a zenén belül is. Mégis most úgy érzem, talán ennek a kiadványnak is köszönhetően, hogy egy pillanatra sikerült újra összetalálkoznom régi önmagammal, pedig Hérakleitosz szerint *egyetlen ember sem léphet kétszer ugyanabba a folyóba, mert az már nem ugyanaz a folyó, és ő már nem ugyanaz az ember* – Panta Rhei.

Titulusok: Szalay Sándor Bloomberg Distinguished Professor a Johns Hopkins Egyetemen (USA), az Adattudományi Intézet vezetője. Az MTA levelező tagja (1990), Széchenyi-díjas (1991), American Academy of Arts and Sciences, Fellow (2003), az ELTE díszdoktora (2008), Humboldt-díj (2004), Microsoft Jim Gray-díj (2007), IEEE Fernbach-díj (2016).

Barbinek Péter

színművész (Budapest, 1949. június 21.)

(Universitas 1965.) „Ak-
kor halljunk egy verset!”
– hangzott a nézőtér
sötétjéből, miközben
szorongva álltam tizen-
hat évesen az Egyetemi
Színpad deszkáin, felvé-
telre aspirálva.

*

Mire idáig jutottam
az emlékezésben, rájöt-
tem, hogy nem fogom
tudni „dióhéjban” (hat-
van sorban) összefogni
pályám ötvennégy évét, így úgy dön-
töttem, hogy lexikális adatok helyett
kiemelek néhány pillanatot, amiért
megérte színésznek állni.

*

(Csokonai 1978.) Debrecenben
Csokonait játszottam Páskándi darab-
jában. „...én azt mondom, barátim,
az is bolond, aki poétává lesz Magyar-
országban!” – a tépelődő vallomást
egészen a rivalda szélén mondtam.
A néma csöndben egy idős női hang
szólt halkán, inkább csak önmagának:
„Szerencsétlen ember!” A nézőtér
csak óvatos szipogások hallatszottak,
én meg álltam ott elől.

*

(Hortobágy 1988.) A Hídi vásá-
ron voltam kézműves barátaimmal.
Bőrösök, fazekasok, késesek. Kinn
aludtunk a tanyán. Hatalmas pusztai
este volt milliárd csillaggal. Bársony
szellő, a szabadság illata. „Nem Pes-
ten történt...” – kezdtem. A parázs
izzott, az üvegek körbejártak, a társa-
ság (húsz-huszonöt ember) hallgatott.

Én meg mondtam.
Hajnalig. Reggel kar-
cagi késes barátom
csak nézett. „Adj
egy forintot!” Adtam.
„Csak hogy el ne vág-
ja a barátságot” – és
a kezembe nyomott
egy gyönyörű (egy-
pengés!) szalonná-
zóbicskát. „Az éjsza-
káért – azt mondta.
– Most értettem meg,
mi a költészet, meg
mi a színészet.” Nem

szólt többet, én meg azóta azzal sza-
lonnázok.

*

(Bázel 1998.) Magyar muzsikus
barátaimnál vacsoráztam Bázelban.
Az asztalnál ott ült Holéczy Ákos ba-
rátom, amerikai felesége, kislánya és
kislánya. Tíz- meg tizenkét évesek.
Ákos bort töltött, és a barátságos
kristálypohárban gyöngyözve forgott
a finom Rajna menti ital. „Felfelé száll
borban a gyöngy, jól teszi” – idéztem
Vörösmartyt. Ákosnak felcsillant a sze-
me: „Mondd végig!” Végigmondtam.
Aztán jött a *Vén cigány*, a *Szép Ilon-
ka*, Arany-balladák, Petőfi, Radnóti,
Tóth Árpád, Ady, József Attila, Illyés...
A gyerekek csak ültek, kipirult arccal,
némán. Hajnali öt óra lett, iskolába
menésről szó sem lehetett. Ákos beírta
az ellenőrzőbe másnap: „A gyerekek-
nek egy magyar színész magyar ver-
seket mondott egész éjjel, ezért nem
voltak iskolában.” Mindketten kaptak
egy soron kívüli ötöst irodalomból.

*

Heltai Jenő: *A néma levente* – Csaba, Kővári Judittal
(Békés Megyei Jókai Színház, 1984,
rendező: Barbinek Péter)

(Budapest 2008.) „Mester! Engedje meg, hogy bemutassam a magyar hangját!” – mondta egy napfényes délelőttön a produkció asszisztense az Andrássy út egy teraszán kávézó Donald Sutherlandnek. Ő intett, ülünk le. Csend. „Szóval, te vagy a magyar hangom.” „Igen...” Csend. „Mondj valamit magyarul!” Én elmondtam egy Ady-nyolcsorost, igyekezvén úgy tempózni, intonálni, ahogy akkor szoktam, mikor őt szinkronizálom. Csend. Okos, kék szeme ellágyult. „Well! – mondta. – Mondhatjuk, hogy te vagy az én magyar hangom, én meg a te angol arcod.”

*

(70.) „Mondtam neked apukám, hogy a férfiszenész negyvenéves korára érik be!” – énekelté racsolva az *Altona foglyai* nagy sikerű pesti vendégszereplése utáni banketten a Hevesi Sándor téri színház emeleti ruhatárának szürke márványlapjára kucorodva a rettegett színikritikus, Molnár Gál Péter. Franz von Gerlachot adtam, a húsz évvel a háború után a padláson bújtatott náci tisztet. „Hány éves is vagy?” „Harmincöt” – feleltem. „Apukám! Hamarabb lettél negyven!” – mondta *mgp* szemrebbenés nélkül.

*

Manapság, ha megkérdik, hány éves vagyok, ezt mondom (Esterházy előtt is tisztelegve): „Harminc évig negyven voltam, aztán egyszerre hatvanöt lettem.”

De tíz éve hatvan vagyok!

P. Papp Zoltán

költő, szerkesztő (Budapest, 1949. június 21.)

„Ajándék az egész élet” – írja Márai Sándor. De kitől és miért? – kérdezhetnénk. A válasz megtalálása akár egy életre szóló költői program lehet. Gondolataim motorja, üzemanyaga, vezetője a vers. Ha izgat egy téma, egy látvány, egy érzés, egy titok, a vers már mocorog bennem. „Aki ír, mindennap beszélni tanul, az érett költő végül elszóttanul” – írom a *Hamulékony portünet* című kötetemben.

Magamról a legtöbbet verseim tudnak, olykor engem is meglepnek őszinte nyíltságukkal. (Lásd még: web: ppapp.fw.hu, ill. Wikipedia, Cédrus Művészeti Alapítvány: *Önlexikon*.)

A POÉZISRŐL

S lőn költészet
és ez így jó

elérni a felsőbbrendű Szépet
vallja E. A. Poe

mi ez a káprázat
igazán senki sem felel

eszőlős száguldás a fény felé
az érzetek áldozati-máglya-lángja
rövidebb út a vesztőhelyhez
kezdetben kis örvény
ringlispíl szédület
majd a szellem feketelyuka
élet-halál praktika
szoktató a tűrhetetlenhez
mese az örök kiseddeléhez
kegyelmi állapotban
boldog tévetegség?

SZÜLŐHÁZ

vedlik csillámpikkelyes bőröd
szégyenlős vályog hú sod
vértelen vacog
cserebogarak labirintját
lassan megmutatod
betört ablakot nyitsz a szélnek
horpadt tetődön a cserepek
helyet cserélnek
görbe kéményed hűvös íjával
ijesztgeted a telet
gyomos udvarra hull
büszke tanúságod
gyermekkorom elpereg
kerekes kút láncszakállú vödre
gyümölcsfát dúdol a víz alatt
téglakupac rozsdarúd kerítést
mímelve itt maradt
védtelen szülőház koptathat
az idő kvarcpora
megmaradsz épen
kifosztott álmod otthona

Máig – kisebb-nagyobb megszakításokkal – az említett vályogfalas családi házban élek, a csepeli Királyerdőben. Reál és humán iskoláim elvégzése után húsz évig tanítottam középiskolákban, főiskolákon, egyetemen. 1976 óta publikálok, főképp verseket, de esszéket és glosszákat is.

ÓRAVÁZLATOK

*A virágot osztó tanárt
kicsöngették az osztályból,
érvei a katedra alá
gurultak,
a tétel lapulva
a könyvben maradt,
de a következő órán
orchideák nőttek,
mind felfalták
a virágföldet,
s a tanár
gomblyukakba,
lányhajakba költözött.*

CSODÁLKOZÓK

*amint az ember tanul
a tömör anyag úgy lazul
átlátszó medre nincs tóvá
ahogy a hang foszlik a légben
a bűn tűnik az űrben
úgy ritkul a tér
ahogy a gondolat
elárul a létben
a végtelen ívek
metszetében
kicsorbul arcunk éle
csak a csodálkozó szemek
élnek örök életet
máglyákban élve*

A sport most is jelen van az életemben. Ifjúsági válogatott kenusból többszörös magyar bajnok szörfös lettem, ha megrebbenek a falevelek, ha időm engedi, indulok szörfözni. Ki ne szeretne repülni, mint a madarak! A 2015-ös évet a siklóernyőzéssel töltöttem. Télen a sísélés ragad magával, de mindemellett három éve versenyszerűen asztaliteniszezek.

MINTHA NYÁRFA ÁLLNÉK

*Féltettél Anyám a grundfocik
porillatú csonttörésétől, de fürge
biciklit gurítottál alám,
bukdácsoló messzi utcákat,
idegen tájakat rajzoltál
agyam emlékHzugaiba.
Büntetlenül térdepelhettem hét évig
a dugó-dara párnán, karcsú kenumban.
Szorgalmas hullám útjaim
a fürdőző Föld derekát övezték,
így ötvöződött kíváncsi kedvem
fogcsikorgássá, sohamegadássá.
Az edzések, mint tűz-víz ölelések,
líhegő vasnyögések,
a versenyek, acélkard csengések,
szilaj harc, próba-halál, játék.
Azóta lapátom, hajóm elhagytam,
gyors folyamban, mintha nyárfa állnék,
fogyó homokba markoló gyökerek,
cifra virtus, konok szándék.*

SZÖRFÖZŐK

*óriás félszárnyú
lepkékre szegezett
boldog krisztusok
súlytalan suhogással
siklanak röppennek
a fodrot formázó
rohanó hullámok
és a halványkék
lüktető levegőfürtök között
szétfröccsen a vízen a Nap
nem tudni már
honnán ragyog
kergetőznek az elemek
csak az idő halott
mennyei játék
tomboló öröm
nem élt így még
semmi senki
fortyog a tó
kacagnak az istenek
itt akarnak
mindig ünnepelni*

2002-ben megalapítottam a *Dunatükör* című irodalmi, művészeti és kulturális folyóiratot, azóta is „díjtalan”, magam szerkesztem. Édesanyám azt szerette volna, hogy pap legyek, magánhittanórákra is járatott, de idővel belátta, érdeklődésem más irányú. Ha nem is lelkipásztor, de a lélek útjait kíváncsian kutató vándor lettem. Írásaim célja: fogódzókat találni, minél több útitársra lelni.

Aki élni akar és nincs humora, nagy bajban van. Manapság a politika szüli a leghumorosabb és egyben fájdalmas eseményeket.

POLITIKUS

Ügyes ádáz
Arcán lázmáz
Gazdag tárház
Tudod átráz

(H)EPIGRAMMA

*Az életbe könnyű belehalni,
a halálba nehéz beleélni
magam.*

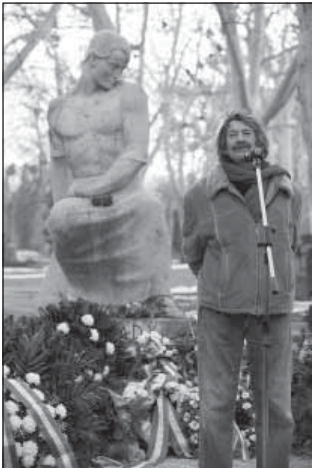
*Igaz, a halálba egyszer beleélek,
halálom szüli az öröklétet,
ha van.*

Végül a *Főszerep* című versem utolsó sorait idézem: „hisz van nekem írt / szerep egy drámai / már hallom a végszót / szeretném játszani”.

P. Paul Patton

Galkó Balázs

színművész (Budapest, 1949. június 29.)

Most tán állnánk meg,
Nem cél, nem pálya:
Ez a világ leghülyébb
Komédiája,
Mert öregsünk, öregsünk, öregsünk.

Voltak már jók is
Erényben, bűnben,
Kedves, jó kis asszonyok
Az életünkben,
De öregsünk, öregsünk, öregsünk.

GALVITRAVIZ

Fotó: Kerekes Zoltán

Gulyás Buda

operatőr (Budapest, 1949. július 3.)

1949-ben születtem.

1979-ben kaptam diplomát a Színház- és Filmművészeti Főiskolán.

1971-től 1991-ig a Magyar Televízióban dolgoztam, először mint kameraman, később mint vezető operatőr.

Filmjeim: *Klapka-légió, Macbeth, Öld meg a másik kettőt, Hamis a baba, Linda, Angyalbőrben, A három testőr Afrikában, Csak szex és más semmi, Kaméleon, Szabadság, szerelem.*

Gulyás Buda

Maracskó Gabriella

festő- és grafikusművész (Budapest, 1949. július 3.)

Nézni és hallgatni...

Alakok, helyzetek, viszonyok, érzelmek kusza szálainak, vonalainak nehezen kibogozható hálózatan át sejlik fel vagy tűnik el egy-egy elillanó kép, melyhez a szemlélő gondolatainak, érzéseinek fonalai is hozzászövődhetnek.

Nem hittem volna, hogy számomra ilyen sok idő adatik. Próbálkozásaim tanulság és példaszerűség nélküliek, tekintettel a letűnt századra és az elkövetkezendőkre is.

Maracskó Gabriella

FÖLDI PÉTER
HAJLÉKTALAN

MARACSKÓ GABRIELLA | HAJNALI TÉVELYGŐK

AKNAY JÁNOS
EMLÉK

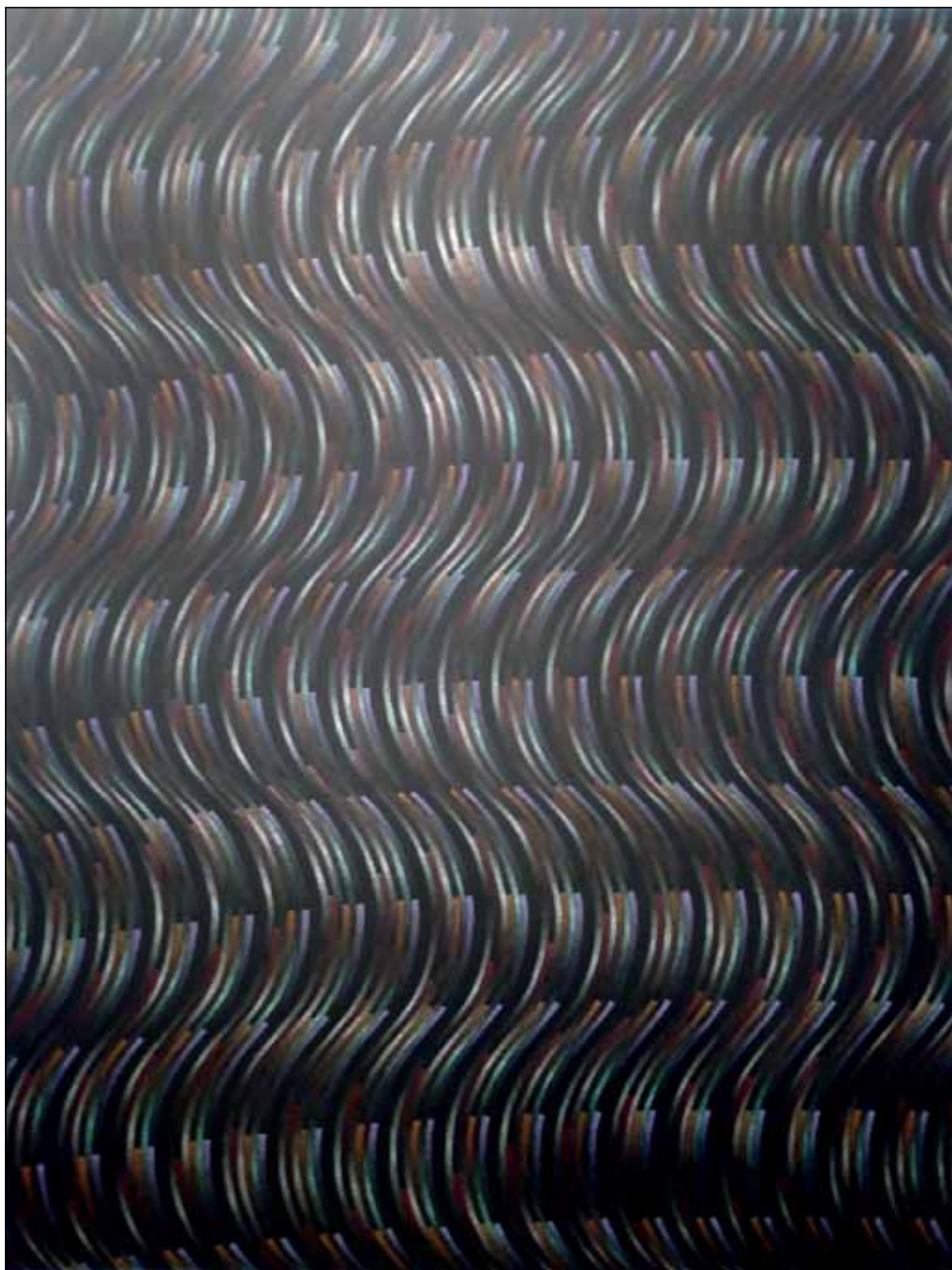
DONCSEV ANTONI
MEGFIGYELŐ

KÁRPÁTI TAMÁS
FESTMÉNYE

NAGY GÁBOR
ANGYALCSAPDA

NEMES FERENC
ALKOTÁSA

PÉTER ÁGNES
KIÁLLÍTÁSA

BOOSKAY VINCE
KÁLVIN
(SEPSISZENTGYÖRGY)

FEKETE LÁSZLÓ

EMBERMENTŐK EMLÉKMŰVE

– HOLOKAUSZT-EMLÉKMŰ – MEGBÉKÉLÉSI EMLÉKMŰ

LUZSICZA ÁRPÁD
LÁNYOM PIROS KABÁTBAN

MÉSZÁROS MÁRIA
FRUSZTRÁCIÓ 1.

PANNONHALMI ZSUZSA
PEGAZUS – PARNASSUS (PÉCEL)

Dunai Tamás

színművész (Mohács, 1949. július 10.)

A hetven egyrészt sok, mert nem tudom, hogy hogyan lehet egy életet hetven sorba sűríteni, másrészt kevés, mert az ember (mint Bartók Béla) mindig „tele bőrrönddel” megy el. Még annyi mindent szeretnék. Az eddigiekről csak töredékekben tudok beszélni. „Kék, piros, sárga, / összekent képeket láttam álmaimban / és úgy éreztem, ez a rend” – írja József Attila az *Eszméletben*.

Az első kép csak képzeletemben, elmesélésből: 1949. július 10-én, vasárnap délután három óra körül Mohácson három copfos, röpködő szoknya kislány (a nővéreim) rohannak a mi utcánkból a nagymama utcájába, boldogan sikítva, kiabálva: „Fiúú! Fiúú!” Rengeteg szeretetet kaptam, azóta csak visszaadok.

Második kép: ennek a nagymamának az udvarán egy papírcsákóval a fejemen fotóztak le, rövidnadrágban, kezemben a ki tudja, hányadik Vernevagy May Károly-könyvvél.

Aztán édesanyám keze, hófúvásban megyünk a templomba, szorítom, csukva a szemem, de tudom, hogy jó fele megyünk.

Pár évvel később megkérdezi tőlem: „Mi akarsz lenni, kisfiam?” „Mindegy, Anya, csak változatos legyen.” Hát igen.

Az első, harminckét basszusos tangóharmonikám, amelyen buzgón tanulom az akkori slágert: „Ahogy lesz, úgy lesz...”

A teherautók bógó motorja, amint megpróbálják letépni a vörös csillagot a szovjet hősök emlékművéről, amely előtt pedig első nyilvános szereplésként versben dicsőítettem a felszabadulást. Féltem, fogtam apám kezét. Ez a kéz adta először a kezembe a klarinétot, amellyel egy nem sokkal későbbi május elsején már ki is vonultam zenés ébresztőt fújva a dolgozó népek.

Nyolcadikos koromban elvesztettem édesanyámat. Fekete pulóverben jártam egész évben, sírni nem tudtam. Eszter nővérem íratott be a gimnáziumba, francia szakra.

Négy év alatt hat év zeneiskolai anyagát faltam föl, közben szavalóversenyek, kedves tanáraink, Ica néni, Pista bácsi. Keszthely, Helikon, országos első hely.

Felvételi Szegedre, orosz–francia szakra; az orosz nem sikerült, másnap a magyar igen.

Tizenegy hónap katonaság, fegyelem, erősödés; közben, amikor csak lehet, zene, irodalom. Aztán a szegedi egyetem, Paál István legendás csapata, előadás után (*Az óriáscsecsemő*) kezét fogtunk Déry Tiborral, Illyés Gyulával, Lukács Györggyel. Majd a *Ki mit tud?*, ahol újságpapírral megdobjuk (az amatőr színpad törvényeit tiszteletben tartva) Major Tamást, Szinetár Miklóst. Később ő az osztályfőnököm.

Harmadéves koromban Kerényi Imre Bessenyei fiának szerepét osztja rám, Ádám Ottó szerződést ajánl a

Joseph Stein: *Hegedűs a háztetőn* – Tevje szerepében
(Madách Színház, 2004,
rendező: Kerényi Imre, fotó: Bata Zsuzsa)

Madáchba. Hatalmas boldogság: negyedéves főiskolás koromban születik első fiam a *Kabaré* című vizsgaelőadás közben. (Második fiam az *Angi Vera* forgatásakor, lányom a *Doctor Herz* próbái közben.)

Innentől röpködnek az évek, 72 tévéjáték, filmek, rengeteg rádió, szinkron. Ádám, Lucifer, *Macskák*, Tevje. Szeret a közönség, kisebb, majd nagyobb díjak. Belül örülök, de tudom, nem az a

legfontosabb. Aztán a szabad szerepvállalás, a szabadújszás... Győrben *Isten pénze*, Szolnokon *La Mancha lovagja*. És végül csodálatos évadok Kecskeméten volt Szinetár-osztályos társamnál, Cseke Péternél.

Most, a hetvenedik életévemben négy bemutató. (Alig-alig látom három gyermekemtől született hat unokámat.) Ja és közben turnék a Klezmer zenekarral, Amszterdam, Toronto, Jeruzsálem.

2019 őszéig még meg kell tanulnom melodikázni, öt szólabban énekelni, táncolni, és ötnegyedben dobolni.

Szóval – ha Isten engedi – lenne még dolgom. És amikor csak lehet, nevetnék az unokákkal. Mert – ahogy Darvas Iván mondta egyszer – „nem az a fontos, hogy milyen öreg vagy, hanem hogy milyen vagy, öreg”.

Lantos István

zongoraművész (Budapest, 1949. július 10.)

Lantos István zongora- és orgonaművészt a magyar zenei élet „négyes fogatának” tagjaként ismerte meg a művészvilág és a közönség. A hangversenytermek mellett ideje nagy részét tanítással töltötte, több mint negyven éven keresztül a Zeneakadémia volt a második otthona. 1994-től rektorként irányította a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát. Művészi és zenepedagógusi munkásságát a legrangosabb díjakkal, köztük az érdemes és kiváló művészi kitüntetéssel, a Liszt- és a Kossuth-díjjal ismerték el. A neves művésszel, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjával pályájáról, élményeiről, terveiről beszélgettünk.

– Szoros kötődése lehet Zuglóhoz, hiszen gyerekkora óta ugyanabban a házban, ugyanabban a lakásban él...

– Születésem óta az Angol utcában lakom, soha nem költöztem máshova. Nagyon szeretem, hogy a városban van, mégsem városias; nyugalmas a környék, sok zöldterülettel, rengeteg madárral. Módom és talán belső igényem is lett volna elszakadni onnan, de mindig volt valaki a családban, akiről gondoskodni kellett.

– Gyerekkorában volt otthon zongora?

– Sokszor hallhattam otthon zenét, a zongora hozzátartozott a polgári otthonokhoz. Édesapám amatőr hegedűs volt, gyakran játszott nálunk vonóstrió vagy vonósnégyes. Édesanyám zongorázott egy kicsit, de ritkán játszott az öreg hangszeren.

– Egy családi legenda szerint a templomi orgonával is gyerekként ismerkedett meg...

– Nagyon izgatott a templomi orgona. A Bosnyák téri templom akkori kántora, Hámori Laci bácsi odaültetett a hangszerhez és vállalta értem a felelősséget. Én pedig négy-öt évesen olyan alaposan megtanultam az *Ez nagy szentség valóban* és a magyar himnusz, hogy a hívek odalént az én játékomra énekeltek.

– Mikor kezdte el a zenei tanulmányait?

– Hatéves koromban a szüleim zeneiskolába íratlak, Bólya Lajosnénál, Mária néninél kezdtem zongorázni. Tíz éven keresztül tanultam kedves jó tanárnőmnél, aki sajnos már nincs közöttünk. Az általános iskola nyolcadik osztálya után gépészeti szakközépiskolát választottam, mert gépészmérnök szerettem volna lenni. Emlékszem, a Magyar Posta Központi Járműtelepére jártunk gyakorlatra, ahol minden alkalommal nyakig olajosak lettünk. A Mártírok útja – ma Margit körút – és a Kapás utca sarkán lévő 3. számú Körzeti Zeneiskola volt

Magyarországon az egyetlen, ahol az 1960-as években orgonatanítás folyt, ott lettem Kárpáti József tanár úr növendéke. A gépészeti szakközép második osztálya elvégzése után a Bartók-konzervatórium akkori igazgatója, Fasang Árpád áthívott a zenegimnáziumba. Felvételiztem zongora szakra is. Tusa Erzsébet-hez kerültem, két évig tanított. Őszintén szólva akkoriban nem gondoltam, hogy engem valaha is föl fognak venni a Zeneakadémiára... De fölvettek, és néhány éven belül a Zeneakadémia neves professzoraival együtt hallgattam a növendékeket. Hát ez a sors!

– *Tanítványként milyen kapcsolatban állt a mestereivel?*

– Szép időszak volt, örömmel gondolok vissza azokra az évekre, amikor még diák voltam és kitűnő tanárokat ismerhettem meg, köztük fantasztikus tekintélyű tanárokat. A főiskola zongora szakán Solymos Péter lett a mesterem. Nagy megtiszteltetés volt számomra. Vele is éppolyan életre szóló barátságot kötöttünk, mint amilyet szinte minden tanárommal és muzsikustársammal, akikkel a pályám során találkoztam. Tanáraink – köztük Wehner Tibor, Nemes Katalin, Zempléni Kornél, Antal István és Vekerdi Iván is – igazi egyéniségek voltak. Kadosa tanár úrral is nagyon jó kapcsolatom alakult ki. Ahogy Kárpáti Józseffel, úgy Sebestyén Jánossal, kitűnő kollégámmal, a csembaló tanszak alapítójával is mély barátság kötött össze, nagyon sok együtt muzsikálással. Ő is játszott zongorán, csembalón, sőt orgonán is, így mindenféle felállásban tudtunk játszani.

– *A két hangszer közül melyik a kedvence, melyiken játszott gyakrabban?*

– Amíg aktívan koncerteztem, addig fele-fele volt az orgona és a zongora aránya. Szerencsésnek mondhatom magam, mert annak idején volt egy művészcsereprogram a szovjet koncertszervező irodával. Az ottani művészek általában kétévenként jöttek Magyarországra, és a magyar művészek kétévenként mentek a Szovjetunióba. Én azonban egyik évben orgonistaként, a másik évben zongoristaként utazhattam.

– *Mikor vetődött fel, hogy tanítson?*

– Már 1972-ben, miután végeztünk a Zeneakadémián, szóba került a tanítás. Abban az évben két karmesterrel és két szólistával amerikai turnéra indult az Állami Hangversenyzenekar. Ferencsik János és Lukács Ervin, a karmesterek mellett Kovács Dénes hegedűművésszel vettünk részt a koncertkörúton. Kovács Dénes – aki egyben a főiskola rektora is volt – említette, hogy a zongora szakon frissen végzett „négyes fogatot”, Kocsis Zoltánt, Ránki Dezsőt, Falvai Sándort és engem – akik számára az Országos Filharmónia már 1970-ben rendezett egy bérletsorozatot – meghívja tanítani. Mentünk is mind a négyen, de Kocsis Zoltán és Ránki Dezső később inkább a koncertezői pályát választották, ami érthető módon időben sem egyeztethető össze azzal a sok száz órával, amit tanítással kellett eltölteni. Mi Falvai Sándorral maradtunk, ő néhány órában még ma is tanít. Szép ifjúságom legnagyobb részét a növendékekkel töltöttem. Tanszakvezetőként az összes zongora-, orgona-, csembaló- és hárfavizsgán, valamint a felvételikén is ott kellett lennem, és akkor a tanításról még nem is beszéltem. Hivatalból vidékre is kellett járnom, mert a pécsi, szegedi, miskolci, debreceni és győri ének-zene tanárképző tagozatok mind a Zeneakadémiához tartoztak. Solymos Péter abban az évben utazott négy évre Japánba, amikor pályakezdő tanárként az akadémiára kerültem. „Megörökölttem” a diákjait,

bevallom, elég különleges érzés volt a saját osztálytársaimat tanítani. A jó kapcsolat azóta is megmaradt, több hallgató – köztük Gulyás Márta is – később oktatóként tért vissza a Zeneakadémiára. Annak idején hetenként nálam jött össze a társaság; zenét hallgattunk és borozgattunk. Gyűjtöttem a lemezeket, és ha vettem vagy kaptam valamilyen újdonságot, különlegességet, azt azonnal megmutattam a növendékeknek.

– *A hetvenes években nem tűnt furcsának, tabudöntögetésnek a tanár és tanítványai közötti baráti viszony?*

– Nem gondolnám. Hasonló zenehallgatások például Moszkvában is rendszerek voltak. Kétségtelen, hogy Moszkvában ez egy kicsit máshogy ment. Ott a növendékekben még volt egyfajta régimódi tisztelet a tanárok iránt. Baskirov professzor is szívesen fogadta növendégeit a lakásán. Egy alkalommal tanúja voltam, amikor egy kitűnő Baskirov-tanítvány, Nyikolaj Dimigyenkó, azaz Kolja, borozgatás után velem együtt már kilépett a mester lakásából, fején a sapka, hogy indulunk. A tanár úr kiszólt az ajtón és mondott neki pár szót, mire Kolja tisztelettudóan már a megszólításakor lekapta a sapkáját. Ez számomra máig felejthetetlen élmény. A körülmények persze olyanok voltak, amilyenek általában a Szovjetunióban. A magyar művészek legtöbbször azt kérték a szervező Goszkoncerttől, hogy a lehető legkorábbi repüléssel jöhessenek haza. Én meg azt kértem, hogy ha lehet, maradnék még egy hétig, hogy a konzervatóriumban hallgathassam a különleges tehetségek osztályában folyó tanítást. Nagyon meglepődtek, mert ilyet még nem kért senki, de végül teljesítették a kívánságomat. Mindennap bejártam a különleges tehetségek iskolájába. Amikor délután kijöttem, a gyerekek az iskola előtti padon ültek. Odaszóltam nekik, hogy „Daszvidanyja!”, erre aztán egyszerre ugrottak fel. A tanárok tisztelete egyébként Japánban is hasonló, számukra a tanulás életszükséglet. Náluk, ha valakit „szenszejnek”, azaz mesternek hívnak, az társadalmi rangot jelent. A tanárok, orvosok is a szenszejek közé tartoznak.

– *Mikor járt először Japánban?*

– 1976-ban. Akkor csak koncertezni mentem, de elég sok helyre eljutottam. Solymos tanár úr éppen Nagojában tanított. Ott találkoztunk. A koncertsorozat után egy kurzus keretében tanítottam. 1981-től a magyar delegáció tagjaként vettem részt Bartók- és Kodály-szemináriumokon. A szemináriumokat Szapporóban Tanimoto Kazujuki tanár úr szervezte, aki egykor Kodály Zoltán tanítványa volt, s aki nagyon fontos kapcsolatokat ápolt Magyarországgal. Rendszeresen visszajártam, majd 1986-tól '89-ig kint éltem Szapporóban, a tanárképző egyetemen tanítottam. Már akkoriban megvolt a kapcsolat a szapporói Otani Egyetemmel is. 1997-ben – éppen a rektori időszakom idején – készült el a szapporói Kitaka koncertterem. Budapestre érkezett tőlük egy japán delegáció, amelynek tagjai arra kértek, hogy a Zeneakadémia segítsen megszervezni számukra egy szemináriumot. Két zongoratanárt és egy vonóst hívtak. Azóta is évente járunk Japánba Falvai Sándor barátommal és Kiss András hegedűművésszel, a vonós tanszék vezetőjével. Kiss András halála után, az utóbbi években Perényi Miklós gordonkaművésszel, tanártársunkkal utazunk, épp a jövő héten indulunk újra.

– *Milyen programot terveztek az idei kurzusra?*

– Az ott töltendő egy hét alatt szoros lesz a program. Nagyon sok a jelentkező, ezért az érkezés másnapján meghallgatást tartunk. El kell döntenünk,

hogy ki az, aki aktívan, ki az, aki passzívan vesz részt a kurzuson. Kiválasztunk tíz-tíz növendéket, a többiek pedig hallgatják az intenzív munkát. Ebben az évben is lesz közös koncertünk Perényi Miklóssal. A kurzus végére közös záró hangversennyel készülünk, amelyen a legügyesebb muzsikusként vehetnek részt. Aki a hangversenyen a legjobb teljesítményt nyújtja, az bemutatkozási lehetőséget kap a jövő évi Budapesti Tavaszi Fesztiválon. Ezt a hagyományt immár 22 éve ápoljuk.

– *A Magyar Művészeti Akadémia tagjaként miből tartotta székfoglalóját?*

– Előadásomnak *Az improvizáció a komolyzene előadói gyakorlatában* címet adtam. Gyerekkoromban Gergely Feri bácsi volt a nagy improvizátor, akit minden vasárnap délben a ferences templomban hallgattunk, a mise után. Tőle az ember nagy kedvet kapott, inspirált minket a játékra. Az improvizálást próbálgatni kell, és én addig gyakoroltam, amíg orgonistaként végigkísérte az egész életemet. Sokszor még a zongorahangversenyek végén is improvizáltam. Emlékszem, már 1968-ban, a felvételi vizsgámon – miután eljátszottam a hivatalos programot –, Kadosa Pál akkori tanszékvezető megkérdezte, hogy nincs-e kedvem egy kicsit improvizálni például Mozart *Varázsfuvola*-nyitányának fúga témájára.

– *Általában mennyi időt tölt gyakorlással, mennyit ül a zongora előtt?*

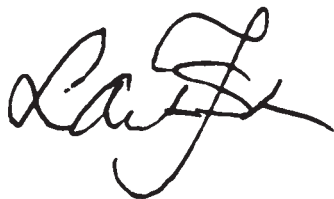
– Most, hogy nyugdíjba mentem, a magam örömeire újra egyre többet. Szerencsére már nincs meg a kényszer, hogy adott időben ezt vagy azt a művet el kell játszanom. A kötelező értekezletek, oktatói elfoglaltságok is elmaradnak. Oda indulok és akkor, amikor akarok, magam döntök a napirendemről. Ha éjszaka olvasni szeretnék, olvasok, ha nappal ebéd után le kívánok dőlni, semmi akadály. Akkor kelek, amikor akarok, nincs semmiféle kényszer. Nagyon élvezem a szabadságot, mert 45 év tanítás hosszú idő. Eddig mindig mindenre és mindenkire megpróbáltam időt szakítani, most végre a saját dolgaimmel is foglalkozhatom. Korábban a bútorkészítés is a hobbijaim közé tartozott, magam készítettem a lakás minden bútorát; mára csak a természetfotózás maradt. Filmre dolgozom, cipelem a régi nehéz kamerámat, velem lesz Japánban is.

– *Pályája során számos elismerést kapott. Mit üzennek önnek a művészeti díjak?*

– Valamennyi nagy megtiszteltetés számomra, és minden alkalommal elgondolkodtam azon, hogy az adott kitüntetést vajon miért is kaptam. A Bartók – Pásztory Ditta-díj pályám elején érkezett. Igazság szerint egy fiatal művész a Zeneakadémián szinte magától értetődően Bartókot játszik. Tusa Erzsébettel mi valóban nagyon sokszor léptünk vele pódiumra, az első jelentős produkciónk Bartók szonátája volt két zongorára és ütőhangszerekre. Ezt az alkalmat a véletlennek köszönhettem, mert Tusa Erzsébet Pásztory Dittával rendszeresen játszott a darabot. Annak idején nagyon sokat lapoztam kottát Pásztory Dittának. Ditta asszony nagyon szerény és kedves volt. 1970-ben egy német fesztiválra készültek, amikor Pásztory Ditta megbetegedett. Tusa Erzsébet akkor azt mondta nekem: „Ezt meg fogod tudni csinálni!” És valóban, el is játszottuk – így kezdtünk el „kétzongorázni”. Később a Magyar Rádióban zenepedagógiai sorozatok indultak Dimény Judit szerkesztésében, amelyeknek állandó közreműködői voltunk Tusa Erzsébettel. Nem spóroltam az energiával! Akkor és azután is azt tapasztaltam, hogy a művészi pályán és tanítás közben

az ember sokat visszakap a közönségtől és a növendékektől. „Tanítva tanulni”, ez egy mélységesen igaz bölcsesség, és talán jelent annyi értéket számomra, mint az érdemes és kiváló művészi elismerés és a Liszt-díj. A tavaly átvett Kossuth-díj talán az egész életemnek szólt: tanárként, barátként, rektorként is megpróbáltam mindenkinek segíteni.

(Rojkó Annamária interjúja)

Nagy Gábor

képzőművész (Budapest, 1949. július 17.)

(„Metszet.”) Elillant ez a tíz esztendő a hatvanadik óta! Köz-helyszerű megá-lapítások jutnak az embernek eszébe, sekélyes általánosí-tások az időről, és mindezek valójában a közelében sincse-nek annak a vágy-nak, ami bennem munkál, hogy meg-próbáljam felszázalni az általam meg-élt múltat, és azon belül a számomra valóban fontos tartományát az időnek.

Ilyen kereknek és talán jelesnek is nevezhető alkalmakkor munkál ben-nünk egyfajta rendteremtő igyekezet, hogy megélt dolgaink megragadha-tóvá váljanak mint tapasztalat vagy összegző tanulság.

Az emberi élet epizódjai, a találko-zások, az érintések kiapadhatatlan sok-félesége között gyomlálva felerősödik a távoli múltból egy-egy kedves arc és tekintet, keresve a megérdemelt he-lyét hetven év sokszínű és végtelenül gazdag, változatos eseményei között. Ohatatlanul szelektálunk. Példaértékű nagyszüleim, szüleim élete, emberi sorsuk meghatározó alapélmény. Ag-

gódó, szeretetteljes érintéseik jótékony hatása a mai napig kísér. Az ő hagyaté-kuk a tiszta emberi értékek megbecsü-lésére, a munka és az adott szó, a sze-retet és a barátság fontosságára hívta fel a figyelmem. A gyerekkoromat átölelő gondoskodó

törődés egy életre szóló muníciót, kimeríthetetlen bázisát adta emberi kapcsolataimnak, a különböző élet-helyzetekben való eligazodásomnak.

Sok adományt kaptam az eddigi utam során az élettől. Szerelmet, tár-sat, gyermekeket, festészetet, baráto-kat, valamint a tanítás embert formáló csodálatos felelősségét.

Fontossá váltak az élethelyzetek-ből kipattanó élmények, valamint azok a sugallatok, amelyek formát követel-ve maguknak megjelentek abban a képi látomásban, amit az idő egymás-ra rakódó rétegeiben sikerült megte-remtenem és képfolyammá érlelnem.

Kerestem a különös helyzeteket, a bennük szerepet játszó vagy ön-magukat önfeledten adó embereket,

s ezekből valamiféle letisztult képi rendszert akartam létrehozni. Szocio-grafikus figyelemmel követtem bizonyos, számomra archaikusnak tűnő emberi tevékenységeket, így például a kompátkelést vagy a Tisza-gáti találkozásokat. Emblematikus sűrítettségű tartalmat érzékelttem mindezekben, és fontossá váltak a megmértésnél.

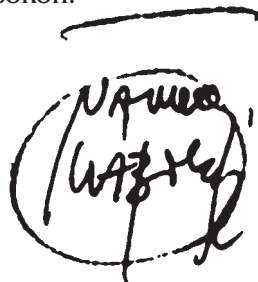
A lószerszámkészítő-, szíjgyártómestert, az asztalost, a kocsmárost, a földművest, a borászt, a zenetanárt, a címfestőt, a festőt, az orvost, a könyvtárost, a litográfust, a fotográfust, valamint a hivatalnokot egyszerre szeretném magamhoz ölelni, hogy köszönetet mondjak emberi adományaikért.

Tanulmányaimat szüleim meszesemenően segítették, tiszta szívből támogatták. 1972-ben végeztem a Magyar Képzőművészeti Főiskolán festő-tanár szakon. Először ösztöndíjas tanársegédként 1973-tól, majd ad-

junktusként és később egyetemi docensként ugyanitt tanítottam 2011-ig. 1986-tól önálló festő osztályt kaptam, valamint 1990-től a festő tanszéket vezettem, hat éven keresztül.

2000-ben elnyertem a doktori fokozatot a Magyar Képzőművészeti Egyetemen, 2004-ben habilitáltam.

Jelentősebb díjak: Munkácsy-díj (1980), a Vásárhelyi Őszi Tárlat Toronyai-plakettje (2007), Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt (2010), Pro Urbe Csongrád díj (2018), valamint számtalan szakmai jellegű díj országos kiállításokon.

Zelnik József

etnográfus, író (Gyula, 1949. július 19.)

Zelnik József az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnáziumban érettségizett 1967-ben. 1973-ban etnográfusként végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1973-tól a Népművelési Intézet munkatársaként dolgozott. Már az 1970-es évek legelején kapcsolatba került az ébredező szellemi-kulturális-politikai megújulást célzó mozgalommal, és annak egyik vezető ideológusává vált. Nézeteire jelentős hatást gyakorolt

Eric Voegelin, Martin Buber, Simone Weil, Hans Jonas, Dante, Adolf von Harnack, Paul Feyerabend szellemisége.

Családi háttere, egyetemi végzettsége és kapcsolatai mintegy predesztináltak arra, hogy kutatóként a tradíciók, a hagyományos formák és értékek átalakulása, megújulása és eltűnése kerüljön érdeklődése középpontjába. Az 1970-es években vált a hazai folklorizmuskutatások egyik úttörőjévé, és évti-

zedeken keresztül meghatározó alakjává. (A folklór akkor válik folklorizmussá, amikor olyan összefüggésekben jelenik meg, amelyekhez eredeti lényege szerint nem tartozott, például televíziós vetélkedőkön, hivatalos művészek alkotásaiban.) Ebbéli érdeklődését a tradíciók és a modern kommunikációs eszközök kultúraformáló hatása iránt tanúsított kutatói nyitottsága is alakította. Korai szerkesztései a még meglévő hagyományos kulturális javak megőrzését, védelmét célozták (1977-ben a *Régi és új formák*, 1981-ben a *Régi famesterségek*, 1982-ben a *Gyermeki játékok*). A folklorizmus témája körül hazai és nemzetközi konferenciákat szervezett (pl. *UNESCO International Workshop Meeting on Traditional Culture and Creativity Today* – 1982, Kecskemét), köteteket szerkesztett angolul (*Tradition and Creativity*) és magyarul (*Hagyomány és kreativitás*). 1983-ban Niedermüller Péterrel közösen szerkesztette a *Folklór és kulturális alternatívák* kötetet. Szerkesztője volt továbbá a *Folklorizmus Bulletin* periodikának, valamint a *Folklór, társadalom, művészet* sorozatnak. 1983-ban A magyarországi folklorizmus címmel írta meg kandidátusi értekezését.

Érdeklődése az 1980-as évektől a kommunikációelmélet felé is kiterjedt. A *videó világa* című kötetében (1984) a videotechnikától a videoművészeti járja körül az új technikai/kommunikációs formát. 1988-tól egyetemi docensként tanít az Iparművészeti Egyetemen, ahol felkérték a videoművészeti szak tantervének kidolgozására és beindítására.

Rendszeresen felemelte hangját a tömegkommunikációs eszközök és a kortárs ünnepi és fesztiválkultúra felszínes, sztereotip és sok esetben hamis jellege miatt. Felismerte, hogy „a hagyományok iránti vonzalom, az ipari civilizáció és a tömegkommunikáció uniformizáló szerepének felismerése, az etnikai tudatosság erősödése, a kulturális többszólamúság igénye mind, mind egy nagy hiányérzet tünetei. Látnunk kell azonban, hogy ezek a kísérletek egészen nem léphetnek túl az utópián, amíg nem képesek tudatosítani azok csapdáinak lényegét.”

1989-ben megjelent, *Az ünnep megszállása* című tanulmánykötetében a kortárs kultúrakutatás barthes-i és baudrillard-i szemiotikai, modern mitológiakutatói áramvonalát implantálta a magyar tudományos közegbe. Itt megjelent tanulmányai a mindenkori politikai hatalom és a tömegkommunikációs eszközök kultúraformáló, manipulatív erejét és mechanizmusát mutatják be olyan esettanulmányokon keresztül, mint a Rákosi Mátyás 60. születésnapjára készült félnépi alkotások vagy a diktátort köszöntő képeskönyv szemiotikai elemzése. Zelnik már az 1980-as évek szocializmusa idején nyíltan kimondta, hogy a kommunista kultúrpolitika keresztény és nemzeti szimbólumok felhasználásával alkotta meg saját politikai vallását, benne a vezérkultusszal egyetemben. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az 1970-es években induló „népművészeti reneszánsz” televíziós megjelenítése valójában manipulatív, a szerkesztők prekonceptiói alapján megalkotott jellegű, ami nem más, mint a „folklorizmus folklórja”. Egyúttal rámutatott arra, hogy az így megjelenített művi etnikai identitáskép is elsősorban a politikai hatalom érdekeit reprezentálja, és szemben áll az autentikus etnikai identitással.

Az 1990-es évektől írásaiban a szemiotikai, folklorizmuskutatói aspektus mellett hangsúlyossá válik az ökológiai gondolkodásmód, valamint sajátos és egyedi tudományos-gondolkodói-irodalmi stílusa, központjába gyakran a transzcendenst állítva. Könyvei, írásai mélyen a keresztény kultúrában gyöke-

reznek, élénk tárva saját világképét s az ezen keresztül megvalósítani kívánt (nemzet)nevelő szándékát.

Amikor például a bor misztikumáról ír nagy ívű munkákat (*Zarándoklat a borhoz*, 2000; *A nagy szertartás*, 2010), nem csupán a bor kultúrtörténetét adja áttekintve a különböző kultúrák és vallások égisze alatt, hanem saját szavaival élve „egy szellemi zarándoklatra hívja olvasóit”, melyben feltárja többek között az egyiptomi, a babiloni vagy a zsidó vallás jellemzőit, de bevezeti a szimbólumok rejtelseibe, vagy rámutat napjaink materialista dominanciájú világának transzcendencia iránti igényére, és – a Grál-legendán, a szabadkőművességen vagy a fekete mágian keresztül – ennek vadhajtasaira is. Úgy ír a profán világ boráról, hogy közben nyilvánvalóvá teszi annak transzcendens kereteit és kapcsolódásait, a bor mint szimbólum mögött rejtőző szakrális tartalmakat.

Ekkor született olyan összegzése, mint a *Negyven év után*, ebben az általa „népművészeti reneszánsznak” nevezett összetett, az 1970-es évek elején alulról induló, a hagyományhoz visszaforduló kulturális mozgalmat tárja fel, amelynek személyesen is részese, egyik orientációs pontja és ideológiai formálójá is volt. Ám írásában nem elsősorban a jól ismert táncházmozgalomra fókuszál, hanem rámutat annak tágabb kontextusára: az irodalomban, építészetben, zenében, művészetekben megnyilvánuló, a hagyományt, transzcendenciát és nemzettudatot romboló kommunizmus körülményei közt halálra ítélt hagyományokban régi-új értékeket és formákat felfedező „fellegajtó-nyitogató nomád nemzedékre” és előzményére (Kós Károly). Kitér az építészetben megjelenő tendenciákra, az organikus építészet előfutáira (Makovecz Imre művésze; Csete György, és a hozzá fűződő, a panelházak embertelenségét oldani kívánó tulipános díszítés, valamint az ennek következtében kirobbanó, közel sem csak esztétikai „tulipán-vita”), de irodalmi kapcsolódásaira is (Csoóri Sándor, Nagy László). Már 1981-ben kiemelte, hogy a „nomád nemzedék” színre lépése nem csupán divat volt. Ahogy már a Kádár-korszak idején hangoztatta, „...első ránézésre úgy látszott, hogy ezek behatárolt szerepjátékok, de első ránézésre érzékelhető volt az is, hogy ezek a szerepek egy életformát idéztek meg. Lényegük nem az irracionális vágyódás elmúlt életmodellek kiüresedett rekvizitumaihoz, hanem azonosulás saját belső világuk értékeivel, azonosulás a körülöttük kiüresedő világot jobbra szervező erővel. [...] A hetvenes évek népművészeti mozgalmi az ünnep helyreállítására tettek kísérletet.” Ugyanígy emelte ki a táncházakról is, hogy fals eredményekre vezetne, ha azokat társadalmi, politikai konnotációik nélkül kezdenénk elemezni: „...egyre pontosabban látszik, hogy tévedtünk, mikor ezt a mozgalmat csak a népművészethez való viszonyában láttuk, láttattuk, s állandóan ezt az egy szálát bogozgattuk. Érdemesebb rákérdezni, hogy ez az ifjúsági mozgalom dezertálás volt-e, vagy csendes, visszavonult építkezés. Búvóhelyek-e csupán a kis közösségek, ahol az identitásvágy, ha szűk körön belül is, de a biztonság és a szabadság pilléreit alkothatja meg?”

A 2006-os *Tengerkönyv* az adriai közeg kiváltotta térbeli, gondolati, kulturális bolyongás, megidézve többek között Kodályt, Deák Ferencet, Mózeset, Salvador Dalít, a magyar történelem korábbi korszakait és eseményeit, miközben a gondolati sík középpontjában mindvégig a magyarság sorsa, a magyar kultúra mentése, továbbéltetése, a hagyományok megújító ereje marad. Eszme-

futtatásai nem válnak felszínessé vagy érzelmek által egyoldalúan befolyásolttá, hanem a kultúra egymástól gyakran időben és térben is távol eső szöveit keresztül nevel, tanít, önismeretre ébreszt.

Már 1988-ban, korát megelőzve fordult az ökológiai gondolkodás irányába, amikor leírta *A dolgok fájdalmas természetében*, hogy „...a modernizációs paradigmát napjainkban egyre fokozódó ütemben elkezdte felváltani az ökológiai paradigma. S e paradigmaváltás szempontjából már nincs jelentőségük sem a kritikátlan szerelmeseknek, sem a szeretni nem tudó kritikáknak.” *A zöld ember* című kötete a szerkesztésében megjelenő Ökotáj folyóirat tízéves jubileuma alkalmából látott napvilágot. A kiadvány tartalmazza Zelnik e folyóiratban megjelent írásait, kiegészítve néhány régebbi és újabb esszével, melyeket korábbi könyveiben vagy újságcikkekben publikált eredetileg. A könyv összefoglalása Zelnik ökológiai gondolatrendszerének, amely földünk háztartását egységes egésként tekinti, ahol a kulturális folyamatoknak meghatározó hatásuk van az az ökológiai egyensúly felbillenésében is. Az írások a szakralitástól a szimbólumképzésen át a politikáig széles spektrumot ölelnek fel, a kulturális és természeti környezetéért felelős alkotó gondolkodás köti őket össze.

Zelnik József írásaiban rendszeresen tükröt állít az olvasók és a társadalom elé, egyúttal szembeszállva a kialakított egysíkú, fals kultúráképpel és kultúraértelmezésekkel. Felhívja a figyelmet a kortárs materialista dominanciájú világ ideológia- és természetromboló hatásaira, arra, hogy „...nem eshetünk abba a tévképzetbe, hogy napjainkra alakult ki a világ helyes értelmezése, vagy másik oldalról, hogy mára vált szellemileg és lelkiileg legbetegebbé a világ [...]”. Kérdés, hogy ez a helyzet a történelemben először csak ma van, vagy minden nagy világtörténelmi jelentőségű szellemi, lelki váltás előtt mindig előáll ez a helyzet.” Zelnik azonban nem marad meg a kultúra milyensége fölött érzett egyszerű panaszkodás és a sérelmek felsorolása szintjén, hanem keresi a felelősöket, a felelős korszellem(ke)t, felelős történelmi korszakokat, társadalmi rétegeket, köztük nemcsak a mindenkori politikai elitet megnevezve, hanem az értelmiség felelősségét is kiemelve: „...mi, értelmiségiek sem értjük valójában, hogy ennyi balszerencse között mitől működik még mindig az ország, s ez a nép, az istenadta, a legveszélyesebb pillanatban mitől tud mégis sokszor olyan bölcsen dönteni. Talán attól, hogy istenadta, mert attól biztosan nem, amit tőlünk, értelmiségiektől kap... [...] Sejtésem szerint a magyar értelmiség még sohasem volt ilyen helyzetben a történelemben, hogy ennyire ne látta volna át a világfolyamatok és az azokból következő helyi ügyek lényegét.”

Műfajában, jellegében egyedülálló létfilozófiai-irodalmi írása a *Testamen. Leonardo evangéliuma* című könyve, amelyért 2007-ben, Olaszországban Becsület-keresztet kapott. A Kiss Tibor grafikus bonctermi anatómiai rajzai mentén felfűzött történetyszál látszólag szépirodalmi alkotás, amelyben Leonardo „megtalált” evangéliumát mutatja be, feltárva belső viaskodásait önmagával, a Sátánnal, a kor történelmi figuráival és múltbéli alakokkal. Az álmokból, naplószerű bejegyzésekből, párbeszédéből és gondolatfoszlányokból összeálló könyv valójában többször is megcsavart, idősíkokon kívül játszódó fikció, nem elsősorban irodalmi mű, hanem az ezredforduló Magyarországnak megfogalma-

zódó aggályok a létről. Arról, hogy az embernek van-e jövője, nem tépte-e még szét végérvényesen azt a köteléket, ami a természethez fűzi – istentagadással, fekete mágiával vagy éppen klónozással.

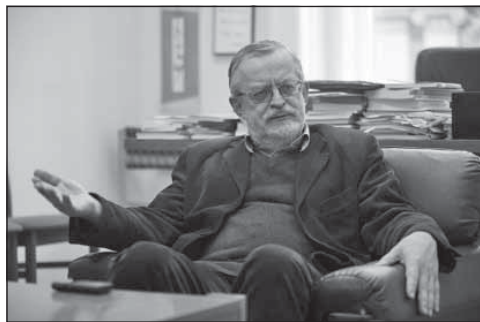
Zelnik József tanulmányai, könyvei soha nem száraz szakmai munkák, hanem olvasmányosan, írói stílusban, a kutatók és mindennapi érdeklődők számára alkotott áttekintések a néprajz, a teológia, az irodalom, művészettörténet és a művelődéstörténet határmezsgyéjén, amelyek egyszerre tanítanak, ébresztik rá az olvasót saját magának és kultúránknak szellemi és erkölcsi állapotára, a körülöttünk lévő világ természeti és kulturális tendenciáira. Mindvégig megmarad írásai középpontjában a magyarság sorsának és kultúrájának védelme, az egészséges nemzeti öntudat táplálása, értékeink tudatosítása és középpontba helyezése. Ahogy a *Tengerkönyvben* mondja: „léteznie kell a nagy mitologikus Agarthá mintájára egy Magyar Agarthának, ahová a több évszázados leveretés közben a magyar bölcsek hangyaszorgalommal lecipelték szellemi-lelki kincseinket, és hogy eljött az ideje érte menni ezeknek az értékeknek, és vannak, akik elkezdték ezt a munkát.”

(Az MMA felkérésére összeállította:
Povedák István)

Margócsy István

irodalomtörténész, kritikus (Nyíregyháza, 1949. július 23.)

(Hetven év – hetven sorban.) Hetven évvel nincs mit büszkélkedni; örövendeni is csak annak lehet, hogy így sok (?) évtized úgy telhetett el (nekem és velem), hogy sem háború nem tört ki, sem pedig az ország nem omlott össze – ahogy pedig itt Kelet-Európában szokás, s ahogy az előttem/előtünk járó generációk, apáink, nagyszüleink megtapasztalhatták.

A magam részéről „érdekes élettel” sem kevélykedhetem: vidéki városban (Nyíregyházán) születvén, Budapesten az egyetemet elvégezvén Budapesten telepedtem meg – nem könnyen, de mégiscsak beilleszkedvén a budapesti életbe és társaságba; megszoktam és megszerettem a nagyvárosi életet, s igényt tartok a nagyváros nyüzsgésére, zajára és széles kulturális kínálatára.

Olyan értelmiségi családban születtem, ahol már soknemzedékes hagyomány volt a tanári pálya, mondhatnám, természetesen választottam a bölcsészetet, s azon belül is az irodalom szakot. Kamaszkori szórakozásaim között is az olvasás vitte a vezető szerepet – ez lett a szakmám: az olvasás és az olvasás értelmezése. Gyermekkori olvasmányaim közül azt

idézném fel, amint az *Egri csillagok*-ban (amely regényt egyébként sürgősen eltávolítanám az iskolai tananyagból) a „barbár” török kioktatja Bornemisza Gergelyt, mondván: „Ti gyaur kutyák, eldobáljátok a papírokat, míg az igazhitű felszedi a papírszemetet is, mert hátha Allah neve van ráírva...” Azóta is szeretek (szeretnék) mindent elolvasni, műfajra és minőségre való tekintet nélkül, filozófiától kalandregényig, eposzoktól rejtvényűségig – hiszen mindenből, amit egyszer méltónak tartottak a leírásra, lehet valami tanulság vagy továbbgondolni való. Jó egyetemi pályafutásom volt: az Eötvös-kollégiumban és az Eötvös Könyvtárban jó barátokkal, kollégákkal élhettem, olvashattam és tanulhattam együtt, egy olyan időszakban, amikor az egyetem már nem támasztott nagyon sok gátat az elé, ha valaki tényleg tanulni akart volna.

Tanár lettem azon az egyetemen, ahol végeztem – negyven évig tanítottam magyar irodalmat, régebbit és újabbat: az a meggyőződésesem ugyanis, hogy nincs szakadék az irodalomtörténet és a ma keletkező irodalom között; a mai irodalmat ugyanolyan elkötelezettséggel és méltósággal kell olvasni, értékelni és kritikálni, mint a hagyománnyá rögzült régit, s viszont: a régi irodalmat ugyanolyan friss szemmel és kritikai éllel kell olvasni és mindig újrakanonizálni, mint ha ma keletkezett volna. Tanítani jó – de persze akkor, ha az ember azt is tudja, hogy a tanítás eredményessége meg sem közelíti az ősrégi gőzgépek hatásfokát.

Ritka szerencsém volt, mikor a hetvenes évek közepén, a véletlennek köszönhetően, szoros kapcsolatba kerülhettem a keletkező irodalommal, s a régi Mozgó Világ szerkesztőségében dolgozhattam pár évig, míg be

nem tiltották: beleláthattam, hogyan „zajlik” az aktuális irodalmi élet, s milyen csapdái lehetségesek az irodalompolitikának. Ekkor indult kritikusai tevékenységem is, amit máig szívesen folytatok: megítélésem szerint nagyon nagy szükség van arra, hogy a szép-irodalom parttalan termelését kritikai szemlélet (is) koordinálja és kommentálja, a határozott értékállításnak és értékelemzésnek jegyében – akkor is, ha persze az éles kritikának mindig megvannak a személyes hátulütői (mind az író, mind a kritikust illetően). Ennek (is) volt következménye, hogy barátaimmal együtt ki tudtuk használni a rendszerváltás által kínált nagy lehetőséget, s olyan (saját) folyóiratot alapíthattunk és működtethettünk (harminc éven át), amilyent mi akartunk. A 2000 című folyóirat, amely a magyar szabadelvűség jegyében kívánta (kívánja) képviselni a társadalmi gondolkodás, a szépirodalom, valamint a kulturális hagyományfrissítés egymáshoz tartozását és egységes voltát, a kilencvenes években meglepően nagy népszerűsége és olvasottságra tett szert – s remélhetőleg még egy darabig fenn fogja tartani magát.

Írtam sok (nem elég sok) tanulmányt a 18–19. századi magyar irodalomról, önálló könyvet Petőfi költészetének ma lehetséges (új?) értelmezéséről, a kilencvenes években bekapcsolódtam az akkor kibontakozó kultusz kutatásba is, mivel úgy láttam (látom), hogy a magyar irodalmat az átlagosnál mélyebben áthatja az irodalom kultikus szemlélete és tisztelete, s ez nagyon erősen befolyásolja az irodalmi közvélekedés gondolkodását. Több kritikagyűjteményt is közreadtam, annak reményében, hogy a kritikáimban foglaltak az éppen adott aktualitás elmúltával is visszatükröznek majd valamit egy lehetséges

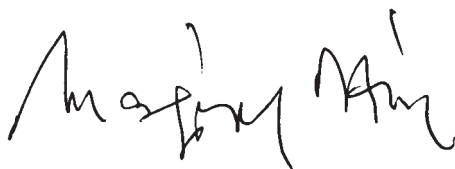
irodalmi gondolkodás stratégiájáról. Tevékenységem visszhangjáról nem panaszkodhatok – nem kevés író és tudós barátom van, akikkel el tudok beszélgetni azokról a kérdésekről, amelyek engem érdekelnek, s ez nem kevés; azt pedig, hogy írásaimnak mennyi az „objektív” értéke, úgyis csak az utánam következő olvasók fogják eldönteni

Elég sokat (nem elég sokat) utaztam: láttam a Volgát és a Niagara-víz-esést, megnéztem Isztambulban az Aja Szofia nagymecsetet és Madridban a bikaviadalt, láttam a ravennai mozaikokat és Párizsban a hatalmas Francis Bacon-életmű-kiállítást, úsztam a Tiszában, a görög tengerben, finn tavakban és Rügen szigetének krétapartjainál; két évig tanítottam magyar irodalmat Bécsben, s ez alatt az idő alatt végigélveztem a bécsi opera repertoárját. S ha szép idő van:

ott (itt) vannak a Pilis hegyeinek kirándulóhelyei.

Hadd fejezzem be kedvenc idézettemmel, Gottfried Keller német írótól, aki így szólt egyik elbeszélésében 1856-ban: „Mivel pedig a törvények és az indulatok, a megegyezések és a természetes ösztönök, a rend és a forradalom csak együttesen alkotják a teljes életet, és csak együttesen tudják előre vinni az emberek ügyét, hát nem lehetett megakadályozni őket mindebben, csak azt lehetett mondani nekik: 'Csináljátok, de aztán magatokra vessetek!'...”

Hetven sort írtam, de ez a hetven az én számológépem tördelésében hetven –, hogy mennyi lesz belőle a lapban, ki tudja? De hisz így működik minden írás – mi lesz belőle, ki tudja?

Gantner István

táncművész (Székesfehérvár, 1949. július 30.)

Már kisgyerekként éreztem valami késztetést, hogy zene hallatán mozognak és valamiféle színházi előadást produkálnak. Végül a fehérvári balettiskolában kötöttem ki, és ott hallottam Thurzó Sári nénitől, hogy létezik egy balettintézet Budapesten, próbáljam meg. Szüleim nem túlságosan lelkesedtek, de hála nekik, hogy elvittek felvételizni 1961-ben, ami akkoriban két napig tartott, és több mint ezer gyerekből válogattak. Sikerült. Jól haladtam, bár a második évfolyamban közölte velem Éhn Éva évfolyamvezető balettmester, hogy nem vagyok az a kimondott *danseur noble* alkat, de kiváló *demi karaktertáncos* lát bennem. Nagy meglepetésemre, a hatodik évfolyam végén az akkori igazgató, Hidas Hedvig közölte velem, hogy eltanácsolnak – nem szakmai elégtelenség miatt, hanem azért, mert mostanság 180 centiméteres testmagasságú táncosokra van szükség, én pedig 164 cm voltam. Alkatilag nem passzoltam a jövő táncosképebe.

Éreztem, hogy mindenképpen maradnom kell a táncosi pályán. Külföldi szerződés is szóba jött, de abban az időben (1967) igen nehéz volt megvalósítani. A Szegedi Balett vezetőjének, Imre Zoltánnak írtam, és válaszában szerződést ajánlott. Ugyanaznap kaptam táviratot a Honvéd Együttestől, ahova szintén felvettek. Az utóbbit választottam – később beigazolódom, helyesen. Még abban az évben Imre Zoli külföldön maradt, az együttes is szétment, viszont a Honvéd Együttes Novák Ferenc (Tata) vezetésével, remek táncosokkal, balettmesterekkel és a legjobb vendégkoreográfusokkal (többek között Eck, Fodor, Seregi, Györgyfalvai, Szigeti, Tímár) dolgozhatott.

Itt ismerhettem meg közelebbről a néptáncot, de igazából a balettalapú képzésemet akkor tudtam kamatoztatni, amikor a nyolcvanas években Novák elkezdte a táncszínházi előadásokat (*Magyar Elektra*, *Antigoné*, *Lúdas Matyi*). Ezekben talán sikerült a néptánc

és a balett ötvözetéből egy sajátos formanyelvet kialakítani. Sokat turnéztunk itthon és külföldön, valamint az akkori Zenés TV Színháznak is gyakori szereplői voltunk. Közös előadásaink voltak a Markó Iván vezette Győri Balettel is.

1977-ben színházi táncművészi, majd 1980-ban táncpedagógusi diplomát kaptam.

1991-ben mint táncos utolsóként kaphattam meg a Liszt-díjat, hiszen addig a zene- és táncművészek is kaphatták, 1993 óta viszont a táncosoknak a Harangozó-díjat adományozzák.

1993-tól szakmai nyugdíjban vagyok, de innentől mondhatom, hogy újabb lehetőséget kaptam, vagy 25 évre.

A Közép-Európa Táncszínházzal, a Sámán Színházzal, Pintér Bélával, Köllő Miklóssal, a Fortedanse és a Bozsi Yvette Társulattal is dolgoztam. Kivételes élmény volt, hogy a kortárs táncéletbe is belekóstolhattam. Az egykor honvédos kollégám, Horváth Csaba, aki ma az egyik legelismertebb koreográfus, több művében szerepet adott, számított rám. A legkedvesebb volt a *Duhaj* és az *Alkonyodó*.

Voltak színházi előadások is, amelyekben táncolhattam. Ma már a virtuóz táncok, mozgások elmaradnak, és a színpadi jelenlétben próbálom kamatoztatni az elmúlt évtizedekben megszerzett tudást, rutint, tapasztalatot és átadni magamból, olyan színpadi produkcióban, ahova hívnak és ahol szükség van rám.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy azt csinálhattam, amit szerettem. Ajánlani nem akarom a táncospályát senkinek, de aki valóban elhivatottságot, kellő kitartást érez magában, azt úgysem lehet lebeszélni erről a csodálatos, nem mindig fájdalommentes hivatásról.

Alkonyodó (Közép-Európa Táncszínház, partner: Lőrinc Katalin)

Gábor Kőrösi

Faragó Laura

énekművész (Pécel, 1949. augusztus 9.)

Református lelkészcsaládba születtem, s tizenegy testvéremmel együtt Pécelen nevelkedtem, hatodik gyermekként. Komolyzene vett körül, hisz minden testvérem zongorázott (azonkívül hegedülni, furolázni, csellózni tanultak), és az otthoni családi kórusunk szolgáltatta a karácsonyi muzsikát az egész rokonságnak. Életem *alfája* J. S. Bach volt, hiszen már gyermekkoromban megérintett Bach zenéje – majd Bartók Béla kórusművein keresztül eljutottam a „tisztá forrásig”, a magyar népdalokig. Szegeden végeztem a Tanárképző Főiskolát magyar-ének-zene szakon, s zenetanárait (számomra meglepetésként, tudtomon kívül!) beneveztek az első magyar televíziós népdalversenyre, a *Röpülj pávára*!-ra, melynek nagydíját, Segesdy György

gyönyörű pávaszobrát 1970. április 4-én vehettem át. Hogy az élet micsoda „kanyarokat” produkál! *Felszabadulási népdalversenyként* hívták életre a népzenei vetélkedőt (1945. április 4. nagyszabású megünneplésére), mégis a magyarság kirobbanó erejét zúditotta – a bolsevik diktatúra kellős közepén! – a nézőközönségre az egy évig tartó népzenei sorozat. Az egész ország magyar népdalokat énekelt a tévéképernyők előtt, Vass Lajos vezetésével. Nos, ekkor ismert meg az ország mint a *Röpülj, páva!* nagydíjasát, és én ekkor szembesültem azzal a ténnyel, hogy „annyit énekelhetek, amennyit csak szeretnék”. Ennek lassan ötven éve – és sajnos szembesülni kell azzal a ténnyel, hogy „*mégsem lehet annyit, amennyit szeretnék*”... Család, gyerekek, unokák, betegségek, nehézségek – és főleg a fizikális öregség.

De a lélek nem öregszik. Hiszen az *idő* nemcsak *múlik*, hanem *telik* is! Ez a „telítettség” – az öregkori boldogság!

Pályafutásomat két irodalmi remeklés – örök ujji lenyomat! – őrzi, a szavak csodálatos erejével: az egyik Lászlóffy Aladár írása, melyet 2000. január 22-ére, a magyar kultúra napjára készített népdalestem elé. Örök érvényű a cikk, hiszen ősi kultúránk jövőjéről pendít meg optimista hangzatokat. A másik írás Juhász Ferentől való, aki a balladák mélységét kozmikus mezőkbe röpteti – hátborzongató gyönyörűséggel. Büszke vagyok e két cikkre, és szeretném másokkal is megosztani, jelesül a Napút folyóirat kedves olvasóival. Pályafutásomat lassan befejezem, s közelgő búcsúhangversenymet szintén Bach dalai-val mint *ómegával* óhajtom lezárni. Így teljes a kör.

Faragó Lauráról. „A pódium pávája – Laura hangja. Ha igaz a lét gravitációjának Tamási Áron-féle törvénye: a magyar néphagyománynak is valahol ott-

hon kell lennie a világok szívérványában még ma is, amikor az élet megváltozott díszletei és szokásai úgy elrugaszkodnak mindentől, ami régi. A mi népünk

attól, hogy határok szelik, osztják el szálláshelyeit, még egyáltalán nem cse-repeiben érzékeli a maga művészetét, de igenis domború hasú, vidám színű csöcsöskancsóként áll az asztalunkon s nem holmi múzeumi polcon. Még mindennapjaink része, tartozéka. Az emberiség, így a magyarság döntő része is még egyáltalán nem valami elvont tudományos fantasztikus jövő steril elit-ségét éli, és megmaradásának döntő tényezője marad a kultúrája. A folyamatok végén úgyszólván ebben fejeződik ki, hogy megmaradtunk. Ma, amikor éppen azt akarják elhiteitni, hogy egyedül a mienk társtalan, vidékies, érdemtelen, nagyon erősen érezni érdemes, hogy a mi zengő anyanyelvünk éppúgy az idők végtelenjéből jön velünk és bársonyos, nagy meleg árnyalatok hordozóivá csiszolódott, mint bárkié bárhol a világon. A kultúrának pedig nem versenypályái vannak, hanem ő maga a megérkezés, ő maga egy utazó, vonuló mennyország. A miénk is az, hiába hiszik és mondják egyesek, hogy hova tartunk, ahová érünk, ott értelmetlenség ragaszkodni hozzá. Mi féltve érezzük, hogy éppen ez köt össze bennünket jóakarattal, a szépség szeretetében mindenkivel. Egy szegedi tanára aforisztikusan tömör vallomásának szellemi szerkezetére, miszerint Cegléden született, de lelke Nagykőrösön jött világra, Faragó Laura is mondhatja: Pécelen születtem, de lelkem a népköltészetben látta meg a napvilágot. A szépség, a tisztaság, a kultúra pódiumán valahányszor kigyúl az a páratlan sugárzás, felizzik az ívfény, amikor az ő hangja mutatja fel nekünk ezt a hangokban aranylő, gyönyörű múltat. Ez a múlt a mi jelenünk: attól, hogy élve éltethetjük, a legszegényebb népeknek, nyelveknek, nemzeteknek, így a magyarnak is ragyogóan gazdaggá teheti sorsát.” (Lászlóffy Aladár)

Ibolyás domb, föltámadt temető.

„Gyönyörű és nagyon fontos, hadd mondjam: küldetéses munkát vállalt és végzett Faragó Laura, a csodálatos hangú énekes-asszony, amikor könyvé gyűjtötte a Baranyában élő moldvai magyarok hit- és dallamvilágát. Ámulva és elvarázsolt szívvel olvastam ezeket a verseket és énekeket. Ámulatom fölé, mint a népmese varázs-szekere Bartók Béla hatalmas árnya borult, zöld zene-doboz, négy kristálykerekű gyémántláda, aminek kocsisa ugyan nem volt, de a szekér zöld illat-sátra alatt zongora, nagybőgő, hegedű és persze hangraforgó, ahogy Radnóti Miklós írta csoda-versében valamikor. Faragó Laura, ez a virág-torkú asszony énekével nekem mindig olyan volt, mintha egy gótikus katedrális kőcsipke-tornyában, a hideg kő-csőben egy fehér galamb száll, verdesve vérző szárnytollával a szárnyverdesés-hang, a lázas szívhang lüktetése emelkedik egyre feljebb, a végtelen felé, de az ablaktalan vak toronyból nincs kiszabadulás. Feledhetetlen ősi rabság ez, mégis mindenható és örök. Olyan ez a mesemámor-könyv, mint az ibolyás domb, a föltámadt temető. Jézus lépte illatú, Krisztus földi járása szagú és közben haláltalan, mint egy föltámadt temető! Az külön szép ebben az áldott könyvben, hogy gyűjtője egyre mélyebbre ás anyanyelvünkben, mint a kútásó a gyökeres, agyagos földcsőben, hogy végül a mélyben a hideg üresség oldalán, vagy alján a víz-eret megtalálja, az éltető szent anyagot életünk megváltó föld-szülte könnyeit. Áldás legyen munkáján és dicsőség!” (Juhász Ferenc)

Faragó Laura

Földi Péter

festőművész (Somoskőújfalu, 1949. augusztus 11.)

Hetven évet nehéz lefedni néhány mondattal, egy-két képpel.

Eltelt.

Hogy végezhettem volna többet és jobbat, az biztos, és a kényszerű igazságkeresés szándéka is – a képességek behatároltsága okán – csorbult. A vége meg nem is az elvégzettek szám-bavétele, hanem a foghíjak száma, amik utólag már alig pótolhatók. Egy-egy képi gondolat föltisztulásának pillanata talán emlékezetes, az őszinte felelősség terhét ellensúlyozza, igazolja.

A család: szüleim, feleségem, fiaim, unokáim, menyeim és a tanítványok szeretete az igazi „bizonyíték” eddigi életemről.

Szóval ami eddig történt, köszönöm!

Földi

Botos Ferenc

könyvtáros, tanár, költő (Budapest, 1949., augusztus 13.)

A budapesti „nyolc-ker”, a néhai Köztársaság (még korábban Tisza Kálmán) tér környéke születésem és korai gyermekkorom színtere. Akkoriban a téren még gázlámpák gyűjtogatása is járta: a környező utcákban lovas kocsik hordták a szenet és a jeget. Falak határolta udvarok, vadregényes pincelabirintusok, zezgugos lépcsőházak világa szolgált háttérül – markáns fordulattal – a Ferencváros Cooper és Verne hőseivel lassan

benépesülő képzeletnek. Itt éltem át 1956 erőrefelé igencsak tűzviharos napjait. A ház, ahol laktunk, aknabelövést kapott. A harcok csillapodtával édesapámmal kimerészkedve még láttunk égő gépágyút, vértelen arcú vattakabátos halottat, utóbbit az Erkel Színház előtt fúrt mély gödörben. Felső tagozatos koromban

– markáns fordulattal – a Ferencváros külső vidékére költöztünk. A Néplige-

ten is túl, a Határ út közelében épült az egyik legkorábbi lakótelep: még állt néhány ház a legendás „Villa Negrából” is. Igazi vagány környezetbe csöppenve, a tanulás mellett az utcán, a még létező grundokon is helyt kellett állnom. Labdarúgóálmaimnak egy korai szemüveg vetett véget. Középiskolába Kőbányán kezdtem járni, a mai Szent László (akkor még I. László) Gimnáziumba. Egy korai diákszerelmem és némi vegyész hajlamok annyira „bezavartak”, hogy átiratkozás után fél év vendégszereplés következett egy vegyipari szakközépiskolában. De végezetül – magánvizsgák közbejöttével – az egykori Ludovika épületében működő Bem József Gimnáziumban érettségiztem. Romantikus hajlamaim – valamint önismereti hiányosságok – arra késztettek, hogy egy mezőgazdasági főiskolára jelentkezzem. A vidéki szakmai gyakorlatokon a „helyiek” árgus szemekkel figyelték az ún. pestieket. Végül is jó eredménnyel államvizsgáztam. Azzal tisztában voltam, hogy téeszbe, állami gazdaságba nem megyek – nehezen, de felhajtottam egy budapesti székhelyű, szakmai jellegű állást. Ébredező politikai érdeklődésem (bizonyos irányokba ez idő tájt nem díjazták) évről évre elvitt bizonyos helyszínekre és eseményekre. 1972-ben – egy „nem hivatalos” március 15-ét követően – mindez egy izgatási perben végződött. Főügyész figyelemztetés, évekig tartó megfigyelés, nehezen szerzett állásokból való elbocsátások következtek. Akkoriban nőültem: feleségem áldozatos támogatása nélkül ezeket az éveket nehéz lett volna elviselnem. Végül a nyolcvanas évektől békén hagytak. Az ELTE levelező karán sikerült elvégezni a könyvtár-történe-

lem szakot. Könyvtárosként, tanárként egyetemen, vállalati műszaki könyvtárban, ipari szakiskolában egyaránt megfordultam. Nyugdíjba viszont már a feleségemmel közös vállalkozásból, egy kis gyógyszerárból mentem. Közben felcseperedő kisleányom ma már kinevezett bíró, fiúunokám idén ballag az általános iskolából. Az ún. rendszerváltás éveiről részletesen itt nem szólnék: szétfeszítené ezen írás kereteit. Annyit azonban megjegyznék, hogy érdekes, emlékezetes évek voltak. Azóta történelminek jegyzett eseményeken voltam jelen, néhány meghatározó személyiséggel találkoztam. A kezdeti eufória elmúltával feleségemmel együtt – a politikára figyelés helyett – inkább a természetjárást választottuk. Talán szabad így írnom: zarándoklelkülettel, bár napjainkra fogyatkozó egészséggel. Így csodálkozhattam rá a teremtés csodáira: a kövek világára, a sokszor csak asztallapnyi ősgyepekre, ritka virágokra, madarakra, állatokra. Egy eltűnőben lévő világ még felismerhető fragmentumaira. Úgy ötven körül kezdtem el írni: rövid szabadverseket, versprózákat, majd később haikukat. Ez idáig négy versfüzetem jelent meg. Folyamatosan publikálok irodalmi folyóiratokban, tematikus újságokban, online felületeken. Berda József írta egykor: a kimondhatatlant is meg kell próbálni kimondani. Ezt a tanácsot szeretném követni: ha dadogó szavakkal is. Amíg megengedtetik.

szó és szó között
görgetem emlékeim
a csend határán

Botos Ferenc

Csatári Bálint

geográfus (Karcag, 1949. augusztus 13.)

A világosi fegyverletétel századik évfordulóján születtem, Karcagon. Talán ez is befolyásolta soha nem szűnő szabadságszeretetemet, s azt, hogy az 1848-as forradalom százötvenedik évfordulóján, több száz ember előtt, Kecskemét város ünnepi szónoka lehettem. Alföldi ember vagyok, életpályám minden pontja e sajátos történelemmel és földrajzzal rendelkező nagytájhoz kötődik, amelyet én is éppen úgy szeretek mint a szabadságunk egyik jelképét, ahogy azt Szabó Zoltán a *Szerelmes földrajzában* egykor megírta. Odaadó gonddal nevelő szüleim révén ma

már szinte meseszerűnek tűnően szép volt a gyerekkorom egy takaros bihari faluban, Zsákán, ahová édesapámat az 1950-es évek elején nevezték ki községi állatorvosnak. „Hűség és türelem” – írta egyszer egy újságíró egy velem készült riport címéül. Bár rólam szólt, de azt hiszem, ez a két fogalom inkább a szüleimtől meg a többi nagykun kálvinista felmenőmtől örökölt érték volt számomra. Ötvenkét év után költöztek a szomszédunkba szüleim, ebbe a szépséges kiskunsági városba, ahol most élünk. De az én történetem még ott tart, hogy Berettyóújfaluban jártam középiskolába, az Arany János Gimnáziumba, ahol remek tanárok neveltek azzá, aki talán azóta is vagyok. Dolgos, érdeklődve figyelő, szolidáris közösségi emberre.

A következő alföldi életútállomásom Szeged, ahol 1973 nyarán matematika-földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet szereztem, felejtethetlen professzorok keze alatt. A diplomaosztóm napján megnősültem. Feleségem, Makai Eszter tanítónő, Túrkevéről költözött szegedi albérletünkbe, ahová hamarosan megérkezett első gyerekünk, Eszter. Ekkortájt alakult ki bennem az a kettősség vagy hármasság, ami aztán egész életem végigkísérte: a hivatás – azaz a kutatás és a tanítás – művelésének, valamint a családot összetartó gondoskodásnak a fontossága. A szegedi járás tanyáinak változásából védtem meg doktori értekezésem 1975-ben, de a magyar alföldi parasztság haza- és szabadságszeretetének, a tájjal való szerves együttélésének szimbólumát is jelentő szórványtelepülés-forma kutatása egész pályámon végigkísért. Még tavaly is publikáltam új cikket róluk. Hét év alatt újul meg egy ember – tartja a mondás. Az egyik ilyen hét esztendőm az volt, amit Berettyóújfaluban éltem meg, s tanítottam nagy kedvvel és örömmel volt alma materemben, 1982-ig. Itt született Márta lányunk. Ma is visszajárok volt diákjaim találkozóira, és örök élmény marad az is, hogy hasonló korú, fiatal pedagógus házaspárokkal gyerekek százait vittük táborozni a kisváros első lakótelepéről. Közben az MTA Földrajztudományi Kutató Intézete békéscsabai alföldi osztályához kaptam kutató tanári ösztöndíjat, majd hivatalosan is aspiráns lettem. Két évig az iskolám mellett hetente felkerestem a kutatócsoportot, ahol „legbelsőbb külső tagnak”

számítottam. A Sárrét faluföldrajzából készítettem el kandidátusi értekezésem, amit 1984-ben védtem meg. Ekkor már Kecskeméten éltünk, ahol az Alföld településeinek és a Duna-Tisza közének a regionális vizsgálatára, a csabaihoz hasonló kutatóműhely megszervezésére kértek fel. Itt dolgoztam kutatóként nyugdíjba vonulásomig. Családi boldogságunk beteljesedése volt, hogy itt is született egy gyermekünk, Bálint. A szűk családom öt tagja tehát az Alföld öt különböző városában született. Ha van predesztináció, akkor valószínű ez okozta, hogy a rendszerváltozás után felfutóban lévő modern akadémiai regionális kutatások nyomán megszerveződő MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete választott igazgatója lehettem másfél évtizeden át. Több nagy kutatási programot vezettem (Alföld I., II., Tisza, kistérségek vizsgálata, vidékkutatások stb.), és öröm volt fiatal kollégák sorát is a kutatói pályára segíteni. Rendszeresen publikáltam, miközben igyekeztem formálni a helyi közösségünk szemléletét is, újságcikkekkel, ismeretterjesztő előadásokkal. Elismeréseket kaptam bőséggel, de sokkal jobban örültem néha annak, ha a benzinkutas felismert, és azt mondta: érdekes volt, amit a kutatói töprengéseiben írt az új falvak keletkezéséről. Közben visszahívtak munkálkodni másik alma materembe, a Szegedi Egyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszékére. Pontosan 35 évet tanítottam címzetes docensként. Nagy, sőt örömteli feladat volt az újonnan induló egyetemi szakgeográfus-képzés tematikájának kidolgozása, az alaptárgyak (terület-, vidék- és településfejlesztés geográfiai alapjai) tanítása, a diákjaim nyári gyakorlatainak intézetünkbeli vezetése. Tizenkét tanítványom doktori fokozatot is szerzett a pályám során. A geográfus gyakran álmodik szakmai tanulmányutakról. Voltam Kubában, Japánban és számos európai országban, ahol tanulmányaim is megjelentek. A legtöbbször Lengyelországot kereshettem fel, ahol nemcsak a szakmát, a tudományt, hanem a szabadság- és hazaszeretetet, a valódi patrióta kutatói példamutatást, helytállást is megtanulhattam az ott alkotó professzoroktól. Közben családommal és a jó barátokkal, gyakran 30-40 fővel, az Alacsony- és a Magas-Tátra hegyeit jártuk húsz éven át minden nyáron. Ez az összesen több mint fél év az életemből megint az alföldi költőt juttatja eszembe, aki azt írta e hegyekről, ami nekünk is minden nyáron örömet okozott: „látni pedig a láthatár végén egész maga mivoltában azt a kis vakondtúrást, mit Tátrának neveznek” (Petőfi). Még hivatalos nyugdíjaztatásom (2011) után is ért olyan új kihívás, ami nagyszerű szakmai-hivatásbéli örömeket hozott. Két évig elnöke lehettem a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatnak, ahol kiváló elnökségi tagtársakkal és egy fiatal, tetterre kész intézeti csapattal segíthettük sok ezer, a magyar vidék felemelkedéséért dolgozó tagunk szakmai összefogását, munkáját. Közben családunk is szépen gyarapodott, s a legutóbbi karácsonykor már hat unoka ülte körül a 14 főre bővült családi asztalt. Amikor a Bács-Kiskun megyei Prima-díjat kaptam, 2008-ban, „mondani kellett” egy bölcsességet. Akkor Eötvös József szavai jutottak eszembe: „Ha van öröm a világon, akkor azt a tudomány és a szeretet adhatja.” Tartom ma is. Sőt hetvenévesen még inkább igaznak érzem.

Gábor Balin

Dávid Géza

oszmanista, történész (Budapest, 1949. augusztus 22.)

Mérlegkészítés idején nehéz ütős szavakba foglalni, amit el szeretnénk mondani. Ezért én most a könnyebb utat választom. Olyan idézeteket válogattam össze, amelyek egyrészt a megközelíteni vágyott belső egyensúlyt, a már-már elérhetetlen biztonságot és az áhított bizonyosságot találóan megfogalmazták, másrészt rávilágítanak a vélt fontosságunk korlátaira.

Reményik Sándor

Béke

Valami furcsa összehangolódás,
Valami ritka rend –
Széthúzó erők erős egyensúlya,
Mély belső bizonyosság idebent –
Bizonyosság arról, hogy élni jó.
Szenvedni elkerülhetetlen,
Szeretni tisztán: megistenülés,
Meghalni szép –
S a Kifejezést meglegelni mindezekhez.
Megtalálni a felséges Igét:
Az Igét mindezekhez:
A Béke ez.
Orkán ordíthat aztán odakünt,
Robbanhat ezer bomba: kárbament,
De kárt nem okozott.
Bent: Csend.
A Béke itt kezdődik.
Bent:
Csend.
Isten hozott.

Áprily Lajos

Kérés az öregséghez (részlet)

Öregség, bölcs fegyelmezője vérnek,
taníts meg hogy Csendemhez csendben érjek.

Ne ingerelj panaszra vagy haragra,
hangoskodóból halkíts hallgatagra.

Ne legyek csacska fecskéhez hasonló,
ritkán hallassam hangom, mint a holló.

(... ...)

Csak gyökeres szót adj. S közel a véghez
egy pátoasztalan, kurta szó elég lesz,

a túlsó partot látó révülésben
a „Készen vagy?”-ra ezt felelni: – Készen.

Kempis Tamás (1380–1471): *Krisztus követése* (részletek)

„Ha úgy látnád, hogy sokat tudsz, és mindent eléggé jól megértesz, vedd eszedbe, hogy sokkal több az, amit nem ismersz. Ne légy hát oly igen nagy bölcs, inkább valld meg tudatlanságodat!”

„Mondd csak meg, hol vannak most azok az urak és doktorok, akiket jól ismertél, amikor még éltek, és tudományuk miatt tündököltek! Javadalmuk másokra szállt: s nem tudom, egyáltalán emlékeznek-e rájuk. Míg éltek, úgy látszott, nem akárhik, most hallgat róluk a világ.”

Thomas More: *Prayer for Good Humour* (részlet)

Grant me, O Lord, a simple soul that knows to treasure all that is good and that doesn't frighten easily at the sight of evil, but rather finds the means to put things back in their place. Give me a soul that knows not boredom, grumblings, sighs and laments, nor excess of stress, because of that obstructing thing called "I." Grant me, O Lord, a sense of good humour.

T. S. Eliot

Hamvazószerda
(részlet)

Áldott nővér, szent anya, ki lelke a forrásnak,
lelke vagy a kertnek,
Ne túrd, hogy hamissággal hitessük magunkat
Taníts minket törődni nem törődni
Taníts meg ülni csöndesen
Még e sziklák között is,
Békességünk az Ő akaratában
És még e sziklák között is
Nővér, anya
És lelke a folyónak, lelke az óceánnak,
Ne légyen tőlem elrekesztve orcád

S a kiáltásom jusson el Tehozzád.

(Vas István fordítása)

Sokáig szinte mindent a szüleimnek köszönhettem, zseniális édesapámnak és a szolgáló szeretet mintájának, édesanyámnak. Később feleségemnek és négy lányomnak.

Magyarként aggódom népem jövőjéért, de reménykedem, hogy újra nőni fog a lélekszám.

Európaiként félttem a kontinenst, de bizakodom, hogy visszatér keresztény gyökereihez.

Katolikusként azt szeretném, hogy minél több emberhez eljusson az Örömhír az egész világon.

David Gere

Karinthy Márton

színigazgató, színházrendező, író (Budapest, 1949. szeptember 1.)

(Az első 7 folytatásos színházi évtizedem.)

Az első 10 évem (1949–59). A frissen államosított Nemzeti Színház első munkanapján születtem. Egy akkori kép a bizonyíték. A *Karenina Anna* üllőpróbáján, a rendező (későbbi főiskolai tanárom): Marton Endre, Bajor Gizi (*Karenina Anna*), Somlay Artúr (*Karenin*), Básti Lajos (*Vronszkij*) és apám, Karinthy Ferenc, a színház ifjú dramaturgja. Az évadnyitó társulati ülésen a színház párttitkára, Gábor Miklós, meglehet humornak szánva, szóvá is tette: „Elfogadhatatlan, elvtársak, hogy az új rendelkezés alapján, miszerint a színház dolgozói a frissen született gyermekek után fejenként 1-1 forintot adnak az újszülött szüleinek, Karinthy elvtárs azonnal hatalmas summát vehet fel ma született Marci fiára.” Születni tehát jó drámai pillanatban kell. (L. a negyedik 10 évem!) Óvodámat a „Rákosi Mátyás”, általános iskolámat a „Szamuely Tibor” nevezetűben végeztem. Legyen erről elég ennyi.

A második 10 évem (1959–69). Megalapítottam az első színházamat, a Vidám Miniatur Színházat. *Liliomfi* című előadásunk a házunk padlásától végigkísérte az általános iskolai, majd Fazekas-gimnáziumi éveim művészi előmenetelét.

A harmadik 10 évem (1969–79). Első színművészeti főiskolás korsza-

Fotó: Major Attila

kom. Erről szól *A vihar kapuja* című második könyvem, amelyből kiderül, hogy csodálatos főiskolás éveimet mégsem a felhőtlen boldogság jellemezte. Boldogtalanságom az állami színházakban eltöltött tanulóéveimre is kihatott. Színházi katonai éveimként tekintek erre a korszakomra (ha már általa megúsztam a valódi prágai bevonulást).

A negyedik 10 évem (1979–89). Hö-

köm Színpad Kulturális Kiszövetkezet álnéven megalapítottam a háború utáni első magánszínházat, amely azonnal hatalmasat bukott, ettől országos ismertségre tett szert. Társulatommal Thália szekerén végigturnéztuk az országot, majd a volt Haladás (leánynevé: Kispiszkos) moziban, a kelenföldi pampákon megnyílt a Karinthy Színház, és idén már a 37. évadát kezdi meg ugyanott.

Az ötödik 10 évem (1989–99). Második színművészeti főiskolás (adigra: egyetem) éveim. Doktori disszertációm summa cum laude eredménnyel zárta le második, az elsőnél sokkal boldogabb színművészeti éveimet.

A hatodik 10 évem (1999–2009). Megjelent *Ördöggyörcs, avagy Utazás Karinthyába* című első könyvem, amelynek sikere egész művészi pályámra visszahatott. 15 évvel az első megjelenés után már a harmadik kiadása van forgalomban, a töretlen

érdeklődés iránta 50 000 eladott példánynál tart. 2007-ben pedig a második könyvem is a boltokba került.

A *hetedik 10 évem* (2009–2019). Életem eddigi legmozgalmasabb, legsikeresebb korszaka. Megjelent *Okosan kell szeretni magyarságunkat* című beszélgetőkönyvem. 2013-ban színházi és írói tevékenységemet Kossuth-díjjal, Prima-díjjal és Újbudai díszpolgára megtisztelő címmel jutalmazták. Hozzá jött a szakma adományozta Vámos László rendezői díj. Színházam mára egész Budapest népszerű színházává vált. Családatyai helyzetem pedig lassacskán kettős nagypapasággá oldódott.

A *nyolcadik 10 évem?* Amikor 1988-ban, a színház felújításakor a

mellette működő papírbolt idős, kedves tulajdonosa azt kérdezte aggódva: „És mondja, Karinthy úr, ki fog ide színházba járni?“, megvontam a vállamat és dacosan tovább építkeztem. A színház 25 éves jubileumára érkező tömeget megpillantva a bácsi így köszöntött: „Könnyű magának, Karinthy úr, jó helyen van a színháza!”

Ez volt első 70 évem eddigi legnagyobb sikere. Ennél többet a következő 10 évemre se kívánhatok magamnak. És szeretve tisztelt nézőimnek, olvasóimnak sem. Úgy legyen!

Hogy maradhassak továbbra is, aki voltam s vagyok: Karinthy Márton s. k.

Karinthy

Kozma Mihály

labdarúgó (Tápé, 1949. szeptember 1.)

„Szeged híres város, Tápéval határos...” Amikor ott megszülettem, Tápé még kis falu volt. Szüleim egyszerű, szegény emberek, akik három fiút neveltek föl.

Nem kellett túl sok önéletrajzot írnom életem során, mert sok évet – huszonötöt – töltöttem a Budapesti Honvéd, új nevén a Kispest Honvéd labdarúgóklubnál.

Most eljött egy kis összegzés ideje a hetven év kapcsán.

A gyerekkoromat is végigfociztam, fontosabb állomások voltak a Csongrád megyei bajnokság (1964), majd a szegedi focicsapattal nyert bajnoki aranyérem (1967 – SZEAC NB I/B) és 2. hely a góllövőlistán, egyúttal az ifjúsági válogatottság, amikor csapatkapitány lehettem. Mindez alig tizennyolc évesen!

Majd életem nagy változása: a HONVÉD (így, csupa nagybetűvel), ahova 1969-ben leigazoltak. Ez az a klub, ahol a következő évtizedeket töltöttem. Először játékosként, azután egy kicsit edzőként, majd vezetőként.

Első válogatott mérkőzésén, Írorság ellen,
1969-ben (jobbra az első gólt szerző Dunai II Antal)

A sok-sok szép év, amiket sérülések bőven tarkítottak, 1972-vel kezdődött. Az olimpia előtti Európa-bajnokságon a csapat 4. lett, én pedig európai válogatott, olyan játékosok között, mint Beckenbauer, Müller, hogy a kor két kiválóságát említsem. Tagja lehettem a müncheni olimpiai csapatnak, ezüstérmesek lettünk. Ma már erre az éremre nagyon büszke vagyok.

1973-tól a Honvéd csapatkapitánya voltam közel tíz évig. Aztán az évek hozták a sikereket, de a sérüléseket is.

1975: Újpest–Honvéd-rangadó. Az újpesti Horváth Jóska olyan térsérülést okozott, hogy kérdéses volt, tudok-e még játszani... Fél év után sikerült újrakezdeni, a válogatottság azonban már csak álom maradt, csak tizenhétszer sikerült a címeres mezben pályára futnom. Csapatommal azonban kétszer nyertünk bajnokságot, először 1980-ban.

Ezután következett életem újabb nagy fordulópontja: 1981-ban Belgiumba szerződtek profi játékosnak. Egy év elteltével ismét a Honvédban fociztam, újból aranyérmes lett a csapat (1984).

Játékosként 396 bajnoki mérkőzés, 236 gól és három gólkirályság az eredményem. Evvel a teljesítménnyel olyan játékosokat követek a Honvéd rangsorában, mint Bozsik, Puskás, illetve Puskás, Tichy.

Majd eljött a búcsú pillanata is. 1984-ben járunk.

Újabb váltás: belekóstoltam, milyen edzőnek lenni. Az utánpótláscsapattal két évet dolgoztam.

A következő nagy változás az életemben, amikor kineveztek a szakosztály vezetőjének (1986–1995). Ez idő alatt az NB I-es klubok közül elsőnek megalapítottam az önállóan gazdálkodó klubot Kispest Honvéd néven (1991). Vezetésem alatt a csapat négy bajnokságot nyert (1988, 1989, 1991, 1993) és egy második helyezést ért el.

Munkámat Kispest Sportjáért és a Honvéd örökös bajnoka címmel ismerték el. Ez dióhéjban huszonöt év története.

Végül egy kicsit más: nem feledve, honnan indultam, milyen nehéz körülmények között éltünk, amikor olyan helyzetbe kerültem, egy kicsit próbáltam rászorulókon segíteni. Először Érden, ahol a feleségemmel élünk, hátrányos helyzetű gyerekek étkeztetéséhez járultunk hozzá két éven keresztül. Majd tavaly közel száz tápéi kisnyugdíjast támogattunk pénzadománnyal.

Nekem így lett kerek ez az elmúlt hetven év.

Dunai II Antal

Csákány Zsuzsa

vágó (Budapest, 1949. szeptember 11.)

Ez a dátum sajnos nem arról nevezetes, hogy 70 évvel ezelőtt világra jöttem. Nem fogom tudni itt felsorolni mind a hetven évem jelentős pillanatait, talán csak egy-egy kisebb kitérőt tennék a száraz életrajzból.

Édesapám Csákány György röntgenorvos, édesanyám Csákány Márta, 1957-től szinkronrendező. Testvérem

Csákány György nőgyógyász. 1949-től 1960-ig a Kossuth Lajos téren, az V. kerületben nőttem fel. Az általános iskola első négy évét a Szemere utcai általános iskola leányosztályában végeztem. 1960-ban elköltöztünk a II. kerületi Ady Endre utcába. Tanulmányaimat az Ady Endre 12 évfolyamos iskolában folytattam, és itt érettségiztem 1968-ban.

Mivel édesanyám szinkronrendező volt, ezért gyakran „kölcsonöztem” gyermekhangomat külföldi filmek gyerek szereplőinek. Hol mint főszereplő, hol mint mellékszereplő. Pontosan nem tudom, de kb. húsz filmben szerepelhettem. Partnereim – illetve én az övük – az akkori vezető színészek voltak. Csak néhányat, akik ma már nem élnek: Gordon Zsuzsa, Latabár Árpád, Kálmán György, Ladányi Ferenc... Ezért fordulhatott elő, hogy édesanyám kérésére megpróbálják felvételizni színész szakra.

Ezzel meg is leptem tanáiraikat, barátaimat, mivel a szinkronizáláson kívül semmi jelét nem adtam, hogy a szereplés bármilyen módja érde-

kelne. Az első rostán túljutottam, Gáti tanár úr értékelte csilingelő hangom, amelyen elénekeltam a Madárka, madárka, csácsógó madárka... kezdetű műdalt. A másodikon kiestem. Azért utóbb sajnáltam, hogy nem lehettem Kútvolgyi Erzs, Lukács Sanyi és a többiek osztálytársa. Szüleim baráti köre határozta meg végül

későbbi utamat. Színészek, filmesek, újságírók között nőttem fel. Legjobb barátjuk Révész Miklós akkori Mafilmigazgató volt. Ezért is egyenes út vezetett érettségi után a filmgyárba. 1968. szeptember 11-én, 19. születésnapomon léptem be a Mafilmbe mint vágóasszisztens-gyakornok.

Sokat dolgoztam a Nemzetközi Stúdió német, osztrák bér munkáiban, Magyarországon forgatott filmjeiben, mivel jól beszéltem németül. Nyelvtudásomat annak köszönhettem, hogy édesanyám összebarátkozott két magyar származású NDK-s kolléganőjével, akiknek velem egykorú gyerekei nekem is barátaim lettek. Négy éven keresztül minden nyaramat Kelet-Berlinben töltöttem. 1970-ben indult a Színház- és Filmművészeti Főiskola vágó szak második évfolyama, jelentkeztem rá, és fel is vettek. Esti iskolaként, munka mellett végeztük. Heti két alkalommal egész napos oktatás. Ha beosztottak filmbe, akkor nem mindig sikerült eljutnom az iskolába. Szerencsémre a filmgyárban olyan vágók és rendezők mellé kerültem,

akik mellett rengeteget tanulhattam. A főiskolán elméletet, a gyárban gyakorlatot.

Szécsényi Ferencné Médi, Petrovics Emil, Nemes Károly, Petényi Kati, Makk tanár úr – mindnyájuktól sokat tanulhattam. Gazdag Gyula, Rózsa János, Szabó István, Kardos Ferenc, és nem utolsósorban férjem, Jancsó Miklós, akiknek asszisztense, majd filmjeik vágója lettem.

1973-ban végeztem és kaptam diplomát. Ugyanebben az évben vághattam először önállóan Gazdag Gyula *Bástyasétány hetvennégy* című filmjét. A főcímen kettőnk neve szerepel mint vágóké, mivel nem voltam még hivatalosan kinevezve (a diplomával nem járt vágói kinevezés automatikusan). A Balázs Béla Stúdió filmjeiben való részvételem, hol mint asszisztens, a későbbiekben mint vágó, nagyban hozzájárult a tapasztalat és a jó értelemben vett rutin megszerzéséhez. Sajnos nem minden film került akkoriban a nézők elé. Előfordult, nem gyakran, hogy betiltották egy-egy munkánkat. Ez történt a *Bástyasétánnal*, ami majd tíz évet várt, mire bemutathatták. Volt filmünk, melyet csak szűk körben vetítettek. Mint például a *Határozat*, amely a Balázs Béla

Stúdióban készült, és amelyet csak a pártfőiskolán vetítettek, hogy „okuljanak” a hallgatók.

Sok film forgott, minden műfajban. Játékfilm évente legkevesebb húsz. Rengeteg dokumentumfilm, tudományos-ismeretterjesztő, tévéjátékok. Szerencsésnek mondhatom magam, mert remek filmekben dolgozhattam, tehetséges emberek között. Ezt igazolja filmográfiám (a címeket itt most nem sorolnám fel, bárki utánanézhet a neten, s maga eldöntheti). Negyven éven át dolgoztam, harminc játékfilmen és sok-sok rövid és egész estés dokumentumfilmen, tévésorozaton. Nemcsak a szakmai életem alakult jól, de a magánéletem is: 36 éven át Jancsó Miklós volt a társam, 1978-tól majd minden filmjének vágója voltam, és minden más munkájának részese lehettem. 1982-ben született Dávid fiunk.

A mai napig megnézek minden magyar filmet. És amikor csak tehetem, együtt vagyok Dávid fiam gyerekeivel, három kis unokámmal.

Hubert Ildikó

irodalomtörténész (Pápa, 1949. szeptember 14.)

Nagyon szomorú történelmi időben születtem, bár írhatnám azt is, hogy elég tragikusban. Érdekesnek csak azért mondom, mert az emberek nagy részének két élete volt ekkoriban: a látható, amelyhez egy utcai arc tartozott, és egy világ elől eltakart, tükör mögötti élet. Mindezt drámainak is tarthattam volna, ha nem gyerekként élem meg ezeket az esztendőket. Pápa városában azonban, mint egy nagy, titkos kertben, már a kezdet kezdetén néma szemlélődés segítségével töltődött emlékezetembe a nekem mindent jelentő kis világ: a párka nagynénik, a temető-

kertben megismert családok élete, a kisváros orosz és magyar repülőterrel körbezárt láthatatlan valósága, a megnyugtató platán- és hársfasorok, amelyek a városkában mindenütt ott kanyarogtak, az ablakokon nyugalmas délutánokon kihajló nézelődők, a zongoraórák érzelmekkel megtölthető világa, a Nagytemplom harangszava, és az a rengeteg közös olvasás Édesanyámmal és testvéreimmel, amely elfeledtette a rendszer okozta szorongás-büntetés sebeket.

Szülővárosomban, Pápán jártam általános és középiskolába, zeneiskolába 18 éves koromig. A középiskola elvégzése után Pécsre kerültem, a Tanárképző Főiskola magyar-ének-zene szakára. Itt Tillai Aurél karnagy, zeneszerző növendéke (is) voltam. A pápai énekkari fellépések (Szekeres Ferenc tanár úrral) már előtte elvittek a helikoni ünnepségekre (Kodály Zoltán „látására”, általa a megméretésre), fiatal tanár koromban pedig Ugrin Gábor kórusával a rádió- és zeneakadémiai fellépésekre. A szépség szakralitásába.

Pécsi éveim után szereztem meg az ELTE BTK-n a középiskolai tanári végzettséget magyar szakon, s az itt folyó régi magyar irodalmi speciál-szakkollégiumi munkának köszönhetően publikálni is ekkor kezdtem. Nem véletlen, hogy későbbi, bölcsészdoktori értekezésem témáját a 16. századból választottam. A korszak iránti szellemi gyarapodásomat nagyban ösztönözte az a műhelymunka az MTA Irodalomtudományi Intézetének reneszánsz osztályán (Klaniczay Tibor és Varjas Béla vezetésével), amelybe tanár ösztöndíjként (1976–1979) bekapcsolódhattam.

Budapestre kerülésemkor, mivel nem fővárosi lakos voltam, nagyon nehezen kaptam állást, végül, segítséggel, olyan általános iskolában tudtam elhelyezkedni, amely az állami artistaképző intézettel kapcsolódott egybe. A hetvenes években ez az iskola számtalan meglepetést tartogatott számomra. Mintha Fellini világának kulisszáit láttam volna felvillanni, s miközben nemcsak cirkuszdinasztiák neveit tanulgattam, láttam leszármazottaik koncentrált, kemény gyakorlását, amelyet fiatal koruk ellenére igen tudatosan vállaltak a cél eléréséért ebben a félig-meddig takarásban működő intézményben. A tanítás gyakorlatát (a szakmával és szeretettel való fegyelmelés módszereit) igazán ezekben az években sajátítottam el. Későbbi tankönyvkísérleteimben vagy a HUNRA konferenciaprogramjainak munkálataiban nagy hasznát vettem ebbéli tapasztalataimnak.

1988-ban a budapesti Tanárképző Főiskolára kerültem, majd annak az ELTE-vel való összevonása és a főiskolai kar megszűnése után nyugdíjazásomig, az egyetemen „megtűrt” (a jelző sokunkat érintett) főiskolai docensként tanítottam. Irodalmi konferenciák, a pusztinai csángók vendégül látása, tanítványaimnak az irodalmi kutatómunkához csalogatása és a szorgalmas munka eredményeként a publikálás öröme, továbbtanulásra ösztönzése... – és lehetne folytatni a sort azokkal a tevékenységekkel, ahol az értelmes emberi létet közösen megélhettem tanítványaimmal, leendő tanárkollégáimmal. Boldog tanár voltam, mert igen sok, emberileg és szakmailag többre hivatott hallgatót taníthattam. (Nyugdíjas éveim nagy öröme, hogy a valamikor különböző tanzsékeken oktató főiskolai kollégáimmal a *Kéveköttők* körében, immár tíz éve, évente többször találkozunk egymással színvonalas programok résztvevőiként, előadóiaként és az ország nevezetességeit felkereső barátokként.)

Öt évig – a Tanárképző Főiskolai Karon végzett főállású munkámmal párhuzamosan – a Károli Gáspár Egyetemen óraadó tanárként, és közel 30 éven át a VII. kerület Pedagógiai Szolgáltató Központjában (meghatározott óraszámban) szaktanácsadóként dolgoztam.

Természetesen szabadidőmben soha nem hagytam abba régi századaink kézíratainak, könyveinek faggatását. Beiratkoztam a Pázmány Péter Hittudományi Akadémiára, ahol teológiát tanultam Nyíri Tamás hallgatói csoportjában. Bár 1989 előtt nem volt éppen érdem, de az ember ekkorra már szerzett akkora bölcsességet, hogy alázatosan beismerje, kevés az értelem a lélek támasztéka nélkül, különösen akkor, amikor régi egyházi irodalommal foglalkozik.

Visszakanyarodva a szülőföldre: húsz éven át a Pápai Művelődéstörténeti Társaság budapesti elnökhelyetteseként tevékenykedhettem azokkal a Budapesten élő tudósokkal, művészekkel, írókkal, közéleti emberekkel, akiket nemcsak a *pápaiságuk* őrzése kovácsolt baráti közösséggé, hanem a tevékeny köszönet szándéka is. Hogy is feledhattük volna a valamikori pápai diák, Jókai Mór kőbe véssett gondolatát: *„Áldott legyen a láng, amely utamra rávilágított.”* Hetvenéves koromban is simogatnak ezek a sorok, s talán ezért jelentett nekem jóval többet pályám egy-egy állomásán a kitüntetések érdeménél az érem hordozta név szellemisége (Apáczai Csere Jánosé, Kölcsey Ferencé vagy Wosinsky Móré).

S bár ez a tallózgató visszatekintés egyben lezárása életutam hosszabb szakaszának, azért a rövid távú tervek megvalósításának vágya még itt motoszkál bennem. Jó lenne végre befejeznem Baróti Szabó Dávid (18–19. század) összegyűjtött verseinek kiadási munkálatait, Sóvári Soós Kristóf (16. század) imáinak sajtó alá rendezését s egy 19. századi kézirat közzétételét. Ahogy meg kellene valósítanunk férjemmel elhatározott tervünket is: elutaznunk Magyarország régen látott vagy meg sem ismert helyeire, olykor kettesben, olykor a negyven éve meglévő baráti társasággal, amelyben kíváncsiak tudtunk maradni egymás családi és szellemi eseményeire, közös világunk dolgaira. S hogy mindez lehetséges lesz-e, az már nemcsak az én szándékomon múlik.

Hubert Hubil

Tuncsik József

cselgáncsozó (Debrecen, 1949. szeptember 23.)

Győzelem
Erdélyi Endre
ellen (Buda-
pest, 1974,
fotó: Petro-
vits László)

(Hetven sor hetven évről)

Tégláson születtem 70 éve mint egy nagy család ötödik gyermeke.
Büszke birtokunkat elsöpörte a történelem szele.
Szegénység, éhezés... lelőtt katona képei,
gyermekkorom fájdalmas emlékei.
Iskolába indulás előtt a paprikát locsoltam meg.
Úgy láttam, a palántasor hossza több kilométer lehet.
Iskola, tanulás – szerettem. Itt bontakozott ki az első plátói szerelem.

14 évesen többre vágytam, s mindent hátrahagyva
felszálltam a Budapestre induló vonatra.
Kőművesnek tanultam, a sportokat szerettem,
kipróbáltam egy s mást, végül a cselgáncsra leltem.

Sok utazás, sok vereség és győzelem,
évekig csupa-csupa küzdelem.
Megfigyeltem külföldön a világ népét,
s megismertem a magam magyar lelkét.
Megjártam Mongóliát és Kubát,
vittünk oda jó sok dzsúdóruhát.
A Szovjetunióban megfagyott a leheletünk,
Japánban a cseresznyefa-virágzásban gyönyörködtünk.

Boldoggá tett '73-ban született kisfiam, Tamás.
Budaörsön felépült a családi ház.
Tibor fiam jött '76-ban, a második gyermekem,
közben Kijevben Európa bajnoka lettem.
Az olimpiára jogosított sikerem,
s Montrealban a bronzérmét átvettem.
Életem legmeghatározóbb élménye volt az olimpia,
értékét megadta a belé vetett hit s a sok munka.

Hosszú volt a bejárt út, s új út nyílik annak, ki ily magasra jut.

Sok új barát, s újabb új utak.

Barcelonában még egy bronz s a spanyol bikaviadal.

Az egyéni sikernél is többet adott a franciák felett aratott csapatdiadal.

Edzőként dolgoztam ezután, sok volt az ügyes, tehetséges gyerek.

Budaörsön alapítottam szakosztályt, majd Pakson.

A Testnevelési Egyetem támogatásával

új iskolai rendszerben a dzsúdó benne lehet.

Utazások újra a junior válogatott keretedszöjeként –

sok ügyes, tehetséges fiatal adott reményt.

Sikeres volt a paksi dzsúdóiskola:

dobogóra állt Magyarország olimpiai bajnoka.

A honvágy újra Budaörsre hazahoz:

Budaörsön építettünk új utánpótláscsapatot.

Magyar bajnokok és újabb remények,

míg a politika leépítette az egészet.

Alapítottam szakosztályt még vagy három helyen,

a fiataloknak értelmes célja legyen.

Tamás, Tibor fiam is cselgáncsozott sokat,

néha még próbára teszik a veterán dzsúdósokat.

Eszter, a legkisebb gyermekem, boldogan nyerte dzsúdóban a Mikulás Kupát,

később együtt fogtuk be két lovát.

Nyergeltünk, fogatoztunk, s közben dolgoztunk sokat,

Idamajorban (Törökbálinton) ismertük meg a lovas barátokat.

Milyen jó a sikeres embernek – ki irigy, így gondolja.

Elbújtam egy tanyán a gyűlölet elől nyugodt, boldog hétköznapiakba.

Szeretem a szürke hétköznapiakat, az őszinte, egyszerű barátokat.

Szép volt az életünk (15-20 éve) hajdanán: lovak s szürkemarha-gulya a tanyán.

Kisleányom lószeregetete a család hétvégéit megszervezte.

Megnőttek a gyerekek, születtek sorban az unokák,

s láttuk újra: az élet értelme a család.

Minden más csak ezt építi, erre készít fel.

Az olimpiai érem jelentése is ez: küzdeni kell.

Játszunk szerepeink szerint az élet színpadán.

Tapsot akkor kapunk, ha jól játszunk – talán.

Megéltünk 70 év alatt

lesöpört padlást,

katonaságot,

sportsikert egyéni élet és a munka terén.

Sok-sok munka után rájövünk,

hogy amit adok, csak az az enyém.

Kis unokám szeme rám ragyog, ez életem jutalma:

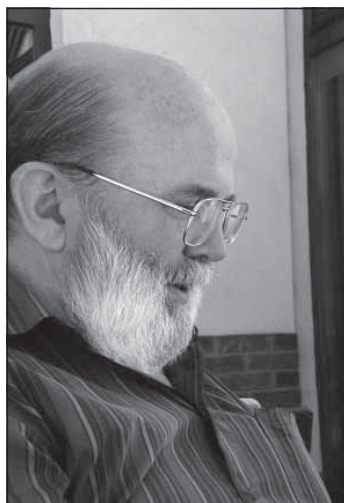
„Találd ki, mit hoztam neked, papa!”

Turcsán János

Tóth László

költő, író, irodalom- és művelődéstörténész, műfordító, szerkesztő
(Budapest, 1949. szeptember 26.)

Még a 20. században születtem, s noha lassan már két évtized is eltelt a következőből, igazából kicsit még mindig ott maradtam amabban, miközben egyre zavarodottabb pillantásokat vetek erre a mostanira. Gyermekkoromban azonban, édesapám halála után – ötévesen – anyámmal Csehszlovákiába költöztünk, a szüleimhez (elveszítve magyar állampolgárságomat,

Fotó: Görföl Jenő

s rám akasztva a csehszlovákot), így gyakorlatilag azóta rovom az utakat felváltva a magyar és a szlovák főváros közti, kétszáz kilométer hosszúságú és nagyjából ötven kilométer szélességű térben, keresve identitásom hol a többségi, hol a kisebbségi magyar keretek között. S ebből, azaz kétlakiságomból is következik sehová nem tartozásom, két hazában (is) gyökerező örök hontalanságom, noha mindkettőben otthonomat tudom, de onnan, ahol éppen vagyok, mindig a másakra tekintek mérsékelt nosztalgiával, s mindig ott néznek kissé idegenként rám, ahol vagyok.

Tizennyolc éves koromtól újságot és könyveket írok és szerkesztek, azaz akár *hivatásos olvasónak* is tarthatom magam. Ezen belül sok mindennel foglalkoztam, és a célszerűnél több minden érdekel ma is – írtam verset, mesét, gyermekverset, regényt, drámát, esszét, irodalmi és színházi

tanulmányt és kritikát, három-négy kötetet is megtöltenek irodalmi interjúim; készítettem irodalom-, sajtó-, színház- és művelődéstörténetet, illetve ötkötetnyi népmese-feldolgozást; írtam képzőművészekről és műkedvelő mozgalmakról; négy nyelvből – szlovákból, csehéből és valamennyit lengyelből, kevéskét pedig oroszról – fordítottam verset, elbeszélést, regényt, gyermekirodalmat, szín-

művet, tanulmányt, esszét, történeti monográfiát; szerveztem alapítványokat és kisebbségtudományi folyóiratot; könyvkiadókat hoztam létre és irányítottam, különböző irodalmi és könyvszakmai bizottságokban, kuratóriumokban, szervezetekben dolgoztam... – de hadd ne soroljam tovább a célelvűség felől akár szememre is vethető szétforgácsoltságom bizonyítékait. E már-már idegesítő sokféleség egyetlen magyarázata: egész életemen végighúzódo heves vágyam, hogy önmagam legyek (lehessek), így műveim is túlnyomórészt a kötött egyéni és közösségi identitások kérdései köré szerveződnek.

Többször is belevágtam a család-alapításba, melyek közül a jelenlegi – ez idáig a leghosszabb – tűnik már tizennegyedik éve a leginkább működőképesnek. 1985-ben visszaköltöztem Magyarországra – most a csehszlovák állampolgárságomat vesztve

el és újból megszerezve a magyart –, de 2005-től újból Szlovákiában élek, most már magyar állampolgárként. Négy gyermekem közül három él; a legkisebb tizenkét éves múlt, s négy unokám mindegyike idősebb nála. Jártam – többször is – Párizsban, Rómában, s még vagy tucatnyi országban, ahol pedig nem, oda nem is vágytam igazán. Fővárosomból három is van: Budapest, Prága, Pozsony, melyek közül egyedül a közepsőben nem éltem még huzamosabb ideig, pedig – valahányszor szinte holdkórosan, elvárásoltan járva utcáit és hallgatva a cseh beszédmuzsikát – mire sem vágytam volna jobban, de erről, úgy látszik, most már örökre le kell mondanom... Esetleg e tekintetben is bíznom kellene még az élet határtalan kreativitásában és dús fantáziájában?

Van – még 1994-ből – József Attila-díjam, s vagy féltucatnyi további egyéb, melyek sorolásától azonban most eltekintenék... Könyveim száma – egybevéve eredeti műveimet, fordításaimat és a nevemhez köthető szerkesztéseket, összeállításokat – meghalad(hat)ja a százat, melyek közül ezúttal csak az alábbiakat emelném ki: versesköteteim – *A hangok utánzata* (1971), *Istentelen színjáték* (1981), *Ötödik emelet, avagy Egy éden bugyrai* (1985), *Hármaskönyv* (1994), *Átváltozás, avagy Az „itt” és az „ott”* (összegyűjtött versek és értelmezések, 1967–2003), *Kötelen, avagy Amint az ég...* (2008), *Wittgenstein szóvivője,*

avagy Mondatok a 'mondatlan' és a 'mondhatatlan' regényéhez (2018); mesekönyveim – *A boszorkány por-szívója* (meseregény, 2004, 2014), *Az ellopott nagymama és további régi-új mesék* (2015); íróportréim, interjúköteteim – *Vita és vallomás* (1981), *Szó és csend* (1994), *Hatszempközt, avagy Korbúcsúztató* (1998); tanulmány- és esszéköteteim: *Párhuzamok, kitérők* (1991); *Elfeledett évek* (1993), *Lapszél* (1997), *Egy öngyűjtő feljegyzései, avagy Eszmék, rögeszmék, toposzok* (2009), *Határsértők – Önarckép másokban* (2015), *Amikor az író olvas* (2016); színháztörténetem – *A komáromi magyar színjátszás története I–II.* (1997, 1998), „...nagy haszna a teátrumnak”. *Régi s új színháztörténeti dolgozatok Komárom és Pozsony múltjából* (2017); a velem készült beszélgetésekből állt össze – *A szövegember* (2014). A műveimmel s azok visszhangjával, illetve az életemmel, pályámmal kapcsolatos egyéb adatok megtalálhatók pillanatnyilag erősen feltöltésre szoruló honlapomon (lásd: www.tothlaszlo.sk).

(Alter Egon Tóth Lászlóról írt, a Cédrus Művészeti Alapítvány 2017-es Önlexikonában olvasható szócikke nyomán)

Huzella Péter

zeneszerző, gitáros-énekes (Budapest, 1949. szeptember 27.)

Emlékszem, kb. 20-21 lehettem, a metrókocsi ablakában néztem az arcomat, és tudatosult bennem, hogy fiatal vagyok.

Rengeteg időm van, vannak céljaim, rengeteg ötletem, itt, a felnőttkor küszöbén.

Döbbenet konstátálom mostanában, hogy még mindig úgy érzem, rengeteg időm van, vannak céljaim, rengeteg ötletem, csak egy egészen más arc néz vissza a metrókocsi ablakából.

Mögöttem a néhány építészként eltöltött, aztán a kalákás húsz év, és amióta egyedül játszom, csak úgy elsuhant még pár évtized.

Voltak komoly példaképeim, akiknek nyomába se érek, van három felnőtt gyerekem, akikre felnézek, négy unoka, akik ha csak rám néznek,

elolvadok. Volt egy remek kutya, aki rengeteg mindenre megtanított, és volt két olyan gitárom is, mint a nagy példaképeknek.

A dalszerzés még mindig varázslatos és kinyomozhatatlan titkait keresem, és mámoros érzés, ha egyik-másik dalom sikerül. Ilyenkor napokig csak lebegek.

A Kaláka együttes és Huzella Péter
(OSZK, 2017)

A koncertezés és a vele járó utazások soha nem fárasztottak, bármikor nekiindulok ma is boldogan.

Kevés barátom van. Csodálatos emberek. Bölcsék, erősek, szépek. Sosem hazudunk egymásnak.

Ennyire gondoltam, és köszönöm, hogy életem során nem volt háború, és a hazám is megszabadult végre.

Huzella Péter

Fekete Gizi

színművész (Cibakháza, 1949. szeptember 29.)

(„A sorsom találkozott a vágyaimmal.”)

– Sosem felejték el egy viszonylag jelentéktelen mondatot a Hegedűs a háztetőnből. Fekete Gizi drámaává avatta...

– ...hogya „el kell pusztulni tőled”? Golde szavajárásában egyszerűen van benne a zsörtölődés – a legkritikusabb pillanatokban vágja Tevje fejéhez – és az a nagy szeretet, ami összekapcsolja ezt a két embert. És tudod, mi történt? Gregor Jóska azt mondta, Szolnokon Törőcsik Mari hasonlóképpen kulcsmondattá tette ugyanezt a frázist...

– Megadatott neked, hogy húsz év elteltével újból eljátszhasd egyik első szerepedet, amely azonnal országos hírt hozott számodra. Nem is akármit: a Tragédia Éváját. A nők nőjét. Ritka tapasztalat lehetett.

– Egy színésznőnek az is hatalmas ajándék, ha egyszer Éva lehet. Akkor már nem élt hiába! Évát játszani azt jelenti, hogy mindent eljátszott a pályán. Benne van minden nőalak. Föl lehetne sorolni a hatalmas Shakespeare- meg Molière-hősnőket, akik egy-egy képben megjelennek. Az első Évám tapasztalatlan volt, naiv, ártatlan. És rettenetesen boldog! A második Évám? Szintén boldog volt, de a naivsága, ártatlansága elveszett már. Inkább megfontolt volt. Talán kicsit bölcs. Talán kicsit érett. Talán kicsit asszonyi.

– Az első előadás igazi legenda volt, annál is inkább, mivel ezzel

nyílt meg a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház. Ádámként akkor is, másodszor is Szalma Tamás állt az oldaladon. Lucifert pedig Gábor Miklós alakította...

– Nekem már az is fölfoghatatlan volt, hogy Gábor Miklós mellett állhatok... Kicsi gyerek voltam, amikor a Valahol Európában vetítették. Nekem Gábor Miklós volt a nagy álom, a nagy csoda.

A nagy példakép. Sohasem gondoltam, hogy egy nap majd vele játszhatom. A legnagyobb öröm az volt, hogy szeretett és biztatott.

– Furcsán hangozhat, hogy egy magadfajta kvalitású színésznőt is el-elfog a kicsinyhitűség, a kételkedés...

– Nem szeretek hazudni. Főleg önmagamnak nem. Nem is akarok. Én ilyen vagyok: sokszor kishitű és sokszor gyáva. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy egyre ritkábban fordul ez elő, mert tudatosan nevelem magam. Mindazonáltal ma is az önkívületig tudok izgulni, ha például hosszú szünetet követően játszom újra egy szerepet, és úgy érzem, nem volt elég lehetőség a fölfrissítésre.

– Mennyire alakítható a színész? Vagy inkább az a kész színész ismerve, hogy a maga törvényei szerint alakítja a megoldásait?

– Akadt dolgom olyan rendezővel, aki csökönyösen ragaszkodott a fixa ideájához. Nem hagyta, hogy én bo-

gozzam ki magamból a szerepet, hanem erőszakosan rám akart húzni valamit, amihez semmi közöm. Nem ez az ideális. Szinetár Miklós csodálatos pedagógus volt, kivételes érzéssel indított útnak minket. A főiskoláról meg egyenesen a világ legcsodálatosabb színészpédagógusa, Ruszt József kezébe kerültem. Olyan legenda volt, akinek a tanításait mindannyiunknak, akik vele dolgozhattunk, kötelességünk életben tartani. A mester és tanítvány kapcsolat kicsit olyan, mint a szerelem. Valami furcsa, nagy találkozás, amit nem lehet megmagyarázni. Hogy mennyire ismert, arra jellemző: mindig mondogatta, hogy negyvenévesen leszek kész. Boldoggá tett, amikor azzal fogadott: beértem, érett színésznőnek lát.

– *Tudja egy pályakezdő színész, hogy hová szeretne eljutni a pályán?*

– Nem! Én legalábbis csak anynyit tudtam, hogy mindig százszázalékosan akarok teljesíteni. De nem fordult meg a fejemben semmiféle „innen oda”. Mindig azt hittem, hogy már készen vagyok... És mindig rájöttem, hogy ez még mind semmi. Valahányszor egy kicsit előbbre jutottam, ráébredtem, honnan léptem előre. Csak a mögöttem lévő utat láttam. De nem volt előttem út. Legfurcsább tapasztalataim egyikét kezdő színésznőként szereztem Kaposvárott. Számomra Olsavszky Éva volt a csillogó, nagy színésznő. Igazi csillag. Sohasem felejttem el, amikor összegördült a függöny. Üres és ijesztő lett minden. Előadás után meggörnyedve, kicsit összezuhánva ballagtunk haza ketten. Nem volt csillogás, nem volt társasági élet. Akkor éreztem először, hogy akármilyen volt a mai előadás, az most megszűnt. Vége. Nem lehet rá hivatkozni, nem lehet fölakasztani a falra. Holnap egy újat kell fölépíteni.

– *Két holnap között... A színész élete eszerint hiánylét?*

– Az. Hiánylét. Nekem ezt kitölti a család. Anélkül borzasztó lehet. A két holnap közt nekem mindig ott voltak a gyerekek. Ők is az énem egészét kapták, és nem a színésznői részét.

– *Cibakházán, Debrecenben, polgári szülők gyermekeként hogyan bukkant felszínre a művészi elhivatottságod?*

– A cirkuszban! Én ugyanis előbb akartam színésznő lenni, mint hogy színházban csak meg is fordultam volna. De lenyűgözött a vándorcirkuszok varázsa. Nem is a mutatványok. Jóval inkább a csillogás, a fények, az adrenalin. Az „aznap esti másállapot”, ahogyan az ember a közönség előtt létezik. A mai napig sem tudom eldönteni, hogy amikor a légtornász keze kicsúszott a partnere kezéből, mi is

Makszim Gorkij: *Zikovék* – Szofja szerepében, partnere Safranek Károly (Sohin) (Szegedi Nemzeti Színház, 1979, rendező: Ruszt József)

történt valójában. Anyukám igyekezett megnyugtanni, hogy ez mind a hatás érdekében történik. Én azonban nem tudtam ebbe belenyugodni. Hogy képesek ezek megtéveszteni ennyi embert? Oroszlánszagot éreztem, holott csak egy gebét vezettek körbe. Volt ebben valami titok.

– *Hová helyeznéd a hangsúlyt: a színész olyasvalaki, aki fontos gondolatokat közvetít, vagy olyasvalaki, aki megmutatkozik?*

– A gondolatnak kell megmutatkoznia! A közvetítendő szituáció, személyiség, helyzet, lelkiállapot. Eszközök. Médium.

– *És ha olyasvalami médiumának kell lenned, amivel nem vagy képes azonosulni?*

– Na az nem megy. Amiben nem érzem jól magam, abban nem működik a médiumságom. Ezért kell mindig elérnem, hogy akármi áron, de meglegyen a jó közérzetem. Csak akkor tudok közvetíteni, ha én mint „médium” boldogan föl tudok oldódni. Ha valamivel nem értek egyet, megkeresek benne valamit, amit el tudok fogadni. Vagy amivel már annyira nem tudok azonosulni, hogy szinte boldogan közvetítem az ellenérzésemet. Amikor Gaál Erzszi a *Bernarda Alabán* azt követelte meg tőlem, hogy bújjak bele egy valóságos koporsóba, az bizony lelki próbatétel volt.

– *A történet azt példázza: hártya-vékony a határ a színész személyes és színpadi létezése, intimitása között. Van egyáltalán határ?*

– Ahogy a Zerlinén dolgoztam, megdöbbenem, mi mindent hozott föl a szerep személyes életemből. Olyasmiket, amikkel magam sem szembesültem soha, és nem is szívesen teszem. Nagyobb bátorság ezt megmutatni, mint, mondjuk, levetni egy ruhadarabot. Na de éppen ez a

színház titka. Ha elmondanám, mi mindent idézett föl bennem Zerline, akár egy gyónásban vagy egy pszichoanalízisben, szertefoszlana a titok. A néző nem az én küzdelmeimre kíváncsi. A színház dolga az, hogy a néző a saját meg hasonlásaival, vívódásaival szembesüljön, nem pedig a színészéivel. Ha megmarad a misztikum, a néző akkor találja meg a saját mélységeit. A katarzis a titok által valósulhat meg.

– *Tudatosan védekezel a klisék ellen?*

– Mindenképp jót tesz, ha a színészt minél szélesebb skálán foglalkoztatják. Akkor nem annyira fenyeget a klisék veszélye. Valószínűleg könnyebb lenne azon a bizonyos egyetlen sínen végighaladni. Sok színésznő így tesz. Azt hiszem, nem húzgálok ki fiókokat. Az az érdekes, hogy sohasem keresek hangot. A figura megteremt. Az a kis lény, aki akkor belém költözik.

– *Semmi „beéneklés”?*

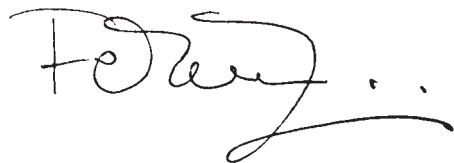
– Beéneklés van. De az lelki beéneklés. Odarakni a lelkemet arra a magasságra vagy abba a mélységbe, ahol a figura van. Nagyon fontos.

– *Amikor az Egyedül című monodramát játszottad, Kaló Flórián azt mondta neked egy tévéinterjúban: egy-egy percre az az érzése támad, mintha Domján Edit állna a színpadon...*

– Magam is azt hiszem, hogy eljött ezekre az előadásokra. Nagy ajándék volt az a szerep, annál is inkább, mivel nagyon készültem a személyes találkozásra. Nagyon szerettem a művészetét és a lényét. Közel állónak éreztem az egyéniségét a magaméhoz. Szerettem volna kiérdekelni a barátságát. Aztán, mire a Madách Színházba kerültem gyakorlatozó színészként, ő már nem élt. Engem a családi élet mentett meg, ha nem is egy öngyilkosságtól,

de az összeomlástól mindenképpen, ami egy színésznőt bármikor utolérhet. Miután én mindkettőt százszázalékosan akartam csinálni, nyugodt és kiegyensúlyozott vagyok. És még valami. Ahogy nyolc éve is megígértem önmagamnak: dolgozom személyes és színészi éneimen. Minden szerep, minden rendező hozzátesz valamit, és ma már ki merem mondani: öles léptekkel haladtam előre az elmúlt évek során. Miért is titkolnám: kegyetlen harcot vívtam ezért. A *Reviczky*, a *Pillantás a hídról*, a *Mikszáth külföldi házasságai*, a *Hedda Gabler* mind előhoztak valami újat. Az a sok

kételkedés, ami bennem volt egykor, nincs többé. Azt hiszem, nem alaptalanul éreztem, hogy a *Zerline* egy új Fekete Gizit mutatott. Többé nem kell rebbenő kismadárnak lennem a kalitkában. Büszke vagyok arra, aki ma vagyok. Ma már úgy látom: a sors, amely osztályrészemmé lett, valahogyan találkozott a vágyaimmal.

(Marton Árpád interjúja)

Zentai Péter László

szerkesztő (Miskolc, 1949. október 7.)

(A piros pulóver.) 1985 kora őszén a Könyvvilág című lap főszerkesztőjeként jutottam el Varsóba, a szocialista országok szocialista könyvszakmai lapjai szocialista konferenciájára. Ezeknek az ún. baráti összejöveteleknek az égvilágon semmi értelmük nem volt. Ugyan miben állapodhattunk volna meg a hithű lipcsei vagy a keményvonalas orosz testvérlappal?

A Könyvvilág az idő tájt Magyarország egyik legszabadabb orgánuma volt. A nyolcvanas évek elején a politika igazából még nem figyelt fel rá, pedig havonta több mint 80 000 példányban hagyta el a nyomdát, s eljutott a világ szinte minden, hungarikumot gyűjtő könyvtárába Tokiótól Berlinen át New Yorkig. Azt is csak évtizedekkel

később tudtam meg, hogy Erdélyben, a Felvidéken, a Vajdaságban a magyarul olvasók szellemi kincsként, kézzől kézre adták a hozzájuk eljutott példányokat. Kezdő lapszerkesztőként hamar rádöbbsentem, hogy milyen hihetetlen lehetőségeket is kínál egy nem ellenőrzött, kizárólag könyvekről tudósító lap. Ha az ember jól választott recenzenst, a szorgalmasan működő cenzúra mellett is volt lehetőség az igazság kimondására. Olyan szerzők írtak rendszeresen a Könyvvilágba, mint Kiss Gy. Csaba, Balassa Péter, Csengey Dénes, Nagy Gáspár. Az orvosi könyvekből egy Antall József nevű múzeumigazgató szemlézett, a műfordítói rovatot Göncz Árpád indította, s a gyakorta szilenciumra ítélt Konrád György, Eörsi István vagy Csurka István is itt kaphatott nyilvánosságot.

A Varsóban az asztal körül ülő lapszerkesztők számára nyilvánvaló volt, hogy együttműködésről, pláne cikkek kölcsönös cseréjéről szó sem lehet. Így aztán konferenciánk röpké három óra alatt befejeződött. Ott álltam hát Varsóban minden feladat és cél nélkül, s volt még két teljes napom.

Az utcán sétálva éppen azon tanakodtam, melyik múzeumot nézzem meg, netán kiránduljak Varsó környékére, amikor is összetalálkoztam korábbi főnöknőmmel, Rózsával. Ő hozzám hasonlóan a szocialista országok szocialista könyvszakmai irányítószervezetei végtelenül szocialista konferenciájáról jött ki. Azt javasolta, tartsak vele, másnap lesz az állami delegációk búcsúfogadása a főváros környéki egyik régi királyi kastélyban. Örömmel mondtam igent.

Emlékszem, szokatlanul jó idő volt, októberben bőven húsz fok felett, s talán a nagy meleg volt az oka, vagy a „rum és az átkozott likőr”, a hivatalos delegáltak, sűrűn emelgetvén a poharakat, úgy berúgtak, mint a tők. Nekem nem akaródzott vizespohárból vodkát inni, unatkozva bókásztam a kastély hatalmas parkjában, amikor összeakadtam az orosz delegáció tolmácsával, egy szép, nyúlánk, hosszú szőke hajú lengyel lánnyal. Nem volt dolga, a pártfogoltjai már semmi értelmeset nem tudtak mondani. Beszédbe elegyedtünk, legalább gyakoroltam az orosz. Aziránt érdeklődtem, mit tanácsol, hova érdemes elmen-nem. Épp sorolni kezdte a háborús rombolás után megmaradt emlékhelyeket, amikor hirtelen az az ötletem támadt, felkeresném a mártírhalt fiatal pap, Jerzy Popiełuszko sírját. A Könyvvilág főszerkesztőjeként a magyar ellenzék szinte minden tagjával volt kapcsolatom, s a neves lengyel-szakértőt, Kiss Gy. Csabát gyakran faggattam, mi is valójában a Szolidaritás. Tőle tudtam, hogy a mozgalmat támogató fiatal varsói lelkészt egy vidéki istentiszteletről hazafelé tartva három lengyel államvédelmis tiszt megtámadta, szinte felfoghatatlan brutalitással félholtra verték, majd egy zsákba kötözve a Visztulába fojtották. A bestiális gyilkosság hatalmas felháborodást keltett egész Lengyelországban, temetése a Szolidaritás mozgalom legnagyobb kisugárzású rendezvénye lett, a hatalommal való szembenállás szimbóluma. Még Popiełuszko templomának nevére is emlékeztem, s mivel annak kertjében temették el, azt kérdeztem a szép tolmácsolánytól, hogy jutok a Kosztka Szent Szaniszló-templomhoz, mert másnap elmennék oda.

Ettől a kéréstől a beszélgetés hangulata egy csapásra megváltozott. A kislány megfogta a kezem, s csillogó szemmel, villámgyorsan magyarázni kezdte, a szállodámtól hányas számú villamossal hány megállót kell megtennem, s ha leszálllok, merre induljak el. Majd saját magának is ellentmondva hirtelen azt javasolta, menjünk együtt, az ominózus megállónál szálljak le, s ő ott fog várni rám. Másnap reggel még mindig nagyon jó idő volt, így kabát nélkül indultam el, egy élénkpiros pulóvert vettem magamra. Már a villamoson jutott eszem-be, hogy illendő lenne virágot vinnem, így a következő megállónál leszálltam, s vettem egy szép csokrot. Ezzel sok időt veszítettem, két szerelvényre föl sem fértem, s mikor a harmadikra felszálltam, végig azon bosszankodtam, megvárakoztatom a helyes lengyel tolmácsolányt. Talán emiatt, először föl sem tűnt, hogy a villamoson mindenki virágot szorongat. Akkor vettem mindezt észre, amikor a nyolcadik megállóhoz közeledve már olyan szorosan álltunk, hogy mindannyiunknak a fejünk fölé kellett tartani a csokrokat, egy virágerdő volt az egész kocsi.

A következő meglepetés akkor ért, amikor a lépcsőről lelépven partnernőm a nyakamba ugrott, szájon csókolott, s olyan túlradó szeretettel ölelt át, mintha régóta a babája lennék. Hüledezve tapasztaltam azt is, hogy hihetetlenül nagy tömegbe csöppentem. Azt kérdeztem új barátnőmtől, miért vagyunk ilyen sokan? Nagyon furcsán nézett rám, láthatólag nem is értette igazán, mit akarok. Arra gondolhatott, ma reggelre valamiért elment a józan eszem. Válaszából kiderült ugyanis, hogy főhajtásomat Jerzy Popiełuszko halálának pontosan az egyéves évfordulójára sikerült időzítenem, teljesen véletlenül.

Szolidaritás-karszalagot viselő, nagydarab szőke önkéntesek terelték a tömeget a Szent Szaniszló-templom előtti, fák szegélyezte, hatalmas, téglalap alakú térre, amely zsúfolásig megtelt. A legalább százezres sokaság némaságában is lenyűgöző erőt sugárzott. Mikor a templomtérre értünk, egészen elől, a kéttornyú székesegyház ugyancsak dupla torkolatú bejáratával szemben, kéznyújtásnyira a kerítéstől, ha jól emlékszem, a második sorban kaptunk helyet. A templom két tornyát egy hosszú terasz kapcsolta össze. Épphogy körülnézhettem, mikor az erkélyen megjelent a templom plébánosa, fölemelte a kezét, s megáldotta a hallgatóságot. Orosztudásommal egészen jól megértettem, amit lengyelül mondott. A pap azzal folytatta, mekkora öröm, hogy a Szolidaritás három, még szabaddal élő vezetője is el tudott jönni az évfordulóra, majd sorban maga mellé hívta őket. A mögöttem felcsattanó mennydörgésszerű „vivát” sem nyomta el nevüket. A legutolsó hallatán döbbszemtem meg igazán: Waleśa helyettese, a Szolidaritás külpolitikusa nem más volt, mint az én egyetemi lengyel barátnőm bátyja, Bogdan Lis. Ott állt a tömeg fölé magasodva, szakállasan, széles mosollyal, ökölbe szorított kezét a feje fölé lökve...

A Szent Szaniszló-templom lelkésze ekkor közös imára szólított fel minket, s a százezres tömeg nagy robajjal egyszerre borult térdre – kivéve egy piros pulóvert viselő, kezében virágot szorongató fiatalembert, aki úgy állt látványosan egyedül, élénk színű pulóverében, mint egy lángra lobbant magányos fa a pusztaságban. Térdelő társnőm könyörögve nézett fel rám, rángatta a kezemet, húzott lefelé, térdeljek le én is, de valami megmagyarázhatatlan okból megmakacsoltam magam, dacosan állva maradtam, valami olyasmit motyogtam, hogy nem vagyok hívó – mintha ennek ott és akkor lett volna bármiféle jelentősége. A téren körbepillantva hirtelen tudatosult bennem, Petyuskám, most téged vesz az összes kamera, Európa minden számottevő tv-csatornája, a CBS-től a CNN-ig. Ha valaha feltűnő akartál lenni, most aztán sikerült. Ennél könnyebben beazonosítani valakit, mint téged, nem is lehet, s ha jól belegondolsz, nemhogy haza, de még a szállodáig sem fogsz eljutni...

Mindeközben elfogott valami különös eufória, megrendülten éltem át, hogy hitetlenként részese vagyok egy fantasztikus, nagy közös imádságnak.

Elöl álltam, ezért a tömegből az első között tehettem le a virágot a mártír pap sírjára, amelyen akkor még nem a mostani, töredezett szélű, hatalmas márványkereszt feküdt, hanem csak egy egyszerű, földbe szúrt fakereszt, s úgy rémlik, köré kövekből Lengyelország körvonala volt kirakva, bár erre már nem mernék megesküdni.

A szálloda felé tartva arra számítottam, a térbe torkolló két utcát a státiális lengyel hadsereg vagy a rendőrség le fogja zárni. Megtehették volna. Becserkészhették volna a három körözött Szolidaritás-vezetőt is, de vélhetően

megrettentek az összetartó, együtt mozduló, némaságában is hihetetlen erőt és eltökéltséget sugárzó tömegtől. A piros pulóveres hiteltelenre sem csapott le a titkosrendőrség, a repülőtéren a bőröndömet sem nyitották ki, pedig a szép tolmáclánytól kaptam néhány szamizdatot, amelyeket baj nélkül hazahoztam a barátaimnak.

Edin Rlu

Thomka Beáta

irodalomtörténész, fordító

(Torontálvásárhely, Jugoszlávia – ma: Szerbia, 1949. október 13.)

Az esszé kultúráján belüli helyének megbecsülése egyben azt jelenti, hogy úgy válhatott kiemelkedő gondolkodói és írói opusok hangsúlyos kifejezésformájává, hogy alkalmasnak mutatkozott a stílus, nyelv, lélek, alkotás, hit, erkölcs, történelem és megannyi más nagy kérdés megvitatására. A korábbi időszakok minderre irodalmi keretben reflektáltak. A nagy

gondolkodók, nagy szellemek értékes esszé hagyományt hagytak örököül, minthogy írók voltak. Az a vita tehát, amit az újabb kor folytat tudomány és irodalom, a szakmai traktátus és az esszé viszonya és az utóbbi létjogosultsága körül, nem csupán a gondolkodás irodalmi pretenzióit, hanem az irodalom szellemi lehetőségeit és tájékozódási igényét is korlátozza vagy elvitatja.

Egy orgonaakkord terében. Vonós, majd fúvós hangszerek, dobok s ismét

fúvósok, majd vonósok szólaltatják meg egy rendkívül erőteljes hatású zenemű kezdő akkordjait, melyeket a szerző a világteremtés, a napfelkelte aszociációival ruházott fel (R. Strauss: *Also sprach Zarathustra*). Mindezen zenei utalások mintha eltörpülnének abban a visszhangzatként ható orgonaakkordban, mely az első zenei egység végén felhangzik, vagy

– mintha fel sem hangozna, csupán tovább mondaná az elhangzottakat. Az orgona természetéből következően zeng, zeng tovább egy olyan hangegyüttes, mely függetlenedik a felismerést, a diadalt, a látvány s látomás bemérhetetlen szélességét sugalló zenei képtől. Az orgona felhangzása ebben a zeneműben váratlan, vagy talán nem is váratlan, hisz „a költészet és a zene bensőséges kapcsolatából fakadó” formáról van szó. E néhány akkord mégis tartósan cseng tovább ama benső hallás terében, melyben immár nem a tényleges hanghatások-

ra, hanem egyéb, csupán bensőnkkel felfogható hatásokra vagyunk érzékenyek. Újabb kiterjedése ez az akkord annak a térségnek, melyet nem zeneműveknek, hanem körülírható és nyelvvvel megérzékíthető tereknek s e terek befogadásának szenteltünk e könyvben.

A fény s a kopárság összképében álltak mozdulatlanul, gyertyaszerűen a ciprusok. Sötét, csúcsíves örökzöldjükkal először találkozott. Két, majd újabb két évtized múltán látta ugyanazokat a fákat. Utolsó távozásakor mintha a legszörnyűbb világégésen át vitte volna a repülőtér felé kapaszkodó út. Makacs és rejtélyes erdőtüzek tomboltak, melyeknek vöröslő fénye éjszakánként néma jelként tette fenyegetővé a vidéket. E csapásokkal egy időben az adriai partokra nem jellemző kánikula tombolt, állt a levegő, az esti órákban a frissülés, enyhülés helyett valami elviselhetetlen forróságu légáramlás tört a tájra és lakóira. Szomjat jelezve, tikákolva hörgött a tüdőbe tóduló, sem oxigént, sem

nedvességet nem tartalmazó szaharai levegő.

A lázongások ekkor kezdődtek a térségben, ám senki sem sejtette, hogy mi következik, a rettenetes éveket, amikor a jóslatok tényekké válnak, vészre vész jön, amire azt mondjuk: történelem. Egy fa húsát lehet rajongva szeretni, egy ciprust is meg lehet siratni. Akkor csupán pár száz négyzetkilométer illatos cserje, semmiből sem táplálkozó, kopár sziklafalból, föld nélkül, víz nélkül élő szikár növény, néhány zöldellő dombhát volt a veszteség. A város még érintetlenül állt. Nem tudta, hogy e nyár végi búcsú végleges lesz. Nemcsak a Konavle felé eső lejtők görcsösen kapaszkodó bokrait s a ciprusokat nem látja többé, hanem a mindenkori birodalmi törekvéseknek, töröknek és osztráknak, Velencének és Napóleonnak is oly kitartóan ellenálló, azokat túlélő, természet és esztétikum rejtélyes, nagy összefogásából született várost sem – épen, háborítatlanul és fenségesen.

Thomka Beata

Nagy László

labdarúgó, edző (Buzsák, 1949. október 21.)

Született a fiú (ez vagyok én, Nagy László) egy népművészetéről híres kis faluban, Buzsákon. Alig múlt kétéves, és máris egy másik csodálatos faluban, a Balaton déli oldalán fekvő Fonyódon találta magát. Ide költözött a család.

Itt cseperedtem fel bátyámmal és nővéremmel együtt, valamint egy gömb alakú golyóval, ami fűzős volt, és focilabdának hívták. Imádtam ezt a játékot, ha tehettem, akkor minden időmet a pályán töltöttem. Apám is focizott, megyei szinten, majd technikai vezető lett a csapatnál. Amikor csak lehetett, vitt magával. A játék iránti szeretetem csak fokozódott a tévé megjelenésével. Az 1960-as olimpiára vettük első készülékünket. Sok-sok külföldi focimeccset lehetett látni, bennük Puskás Ferenc (Real Madrid) játékát.

Elérkezett az idő (1962), amikor bemutatkoztam a Fonyódi Petőfi FC ificsapatában. Innentől aztán nem volt megállás. Az általános iskola befejezése után, követve testvéreimet, Budapestre mentem tanulni. Majd az olimpiai bajnok Bene Ferenc segítségével az Újpesti Dózsánál próbáltam szerencsét (1965). Az akadályt sikeresen vettem. A számlélrát végigjárva eljutottam a felnőttcsapathoz, ahol 1968 áprilisában mutatkoztam be. A sikeres bemutatkozásnak, az utána következő mérkőzéseknek és remek, fantasztikus társaimnak köszönhetően (Göröcs, Dunai, Bene, Zámbó – sorolhatnám a hetvenes évek nagy Újpestjét), akik mindenben segítettek, részt vehettem a mexikói olimpián. Hihetetlen és csodálatos érzés volt ott állni és hallgatni a magyar himnuszt nyakunkban az aranyéremmel!! Hazaérkezésünk után még egy meglepetés ért, a Parlamentben a Sportérdemérem arany fokozatát kaptuk. Indulásnak fantasztikus volt: előbb lettem olimpiai bajnok, mint csapatommal első helyezett. Később ez is elérkezett. Azt hiszem, mindent elértem játékosként, ami Magyarországon elérhető. Közben 1970-ben megnősültem, és ezt követően két nagy szerelmem lett: a család és a foci.

Játékos pályafutásom befejezése után az edzői munkát választottam. Hasonlóan játékos pályafutásomhoz, itt is minden lépcsőt végig kellett járni: dolgoztam ifikkal, tartalék csapattal, NB III., NB II., majd szeretett csapatomnál, az Újpestnél a felnőttednél. Az NB I.-ben még Siófokon. Az edzői munkám teljesítményét nem én minősítem. Voltak sikerek, de szégyenkezni sehol nem kellett. Újpest: ezüstérem, a Siófokot az NB I.-ben tartottam, teremtornát nyertünk, Tököl, Felcsút, NB III. bajnoki cím, majd a Felcsúttal, melynek játékosa volt Orbán Viktor, megnyertük az NB II.-t. (Így a miniszterelnök két aranyéremmel büszkélkedhet.) 2013-ban visszavonultam. Ami nem változott: a család és labdarúgás szeretete.

Büszke vagyok elért eredményeimre, kitüntetésemre, valamint arra, hogy nevelő egyesületek városának, Fonyódnak a díszpolgára lehetek. Külön öröm számomra, hogy fantasztikus játékosok és edzők (Baróti, Lakat, Illovszky...) segítségével értem el eredményeimet.

Heilig Gábor

zeneszerző, szövegíró, előadóművész (Budapest, 1949. október 27.)

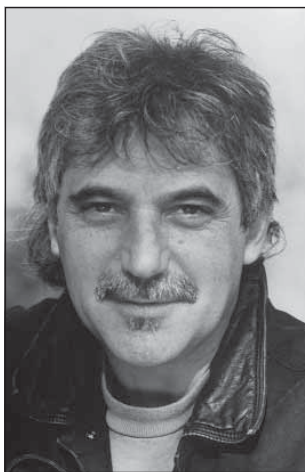
– Árulkodik-e a vezetőnév érdekes családfáról?

– Igen. A saját családfámat nem kutattam. A Heilig német név, jelentése: szent. Két lehetőség van: vagy sváb, vagy zsidó név. Nem rejtelem, az utóbbi vagyok.

– Impulzus érte-e otthon, a rokonságban a zene iránt?

– Igen, véletlenül megtaláltam édesanyám háborúban elpusztult öccsének a tangóharmonikáját. Ezzel indult minden.

– Feleségével és fiával muzsikálók hármast alkotnak. Teljes a harmónia? A büszkeség egymás sikerei miatt?

Zenélnek, lépnek föl együtt?

– A harmónia teljes. Szakmai féltékenység eszünkbe se jutott soha. A fiunkból nagyszerű muzsikus lett, basszusgitáros. Erősen benne vagyunk egymás életében a szó jó értelmében. Lépünk föl együtt – párosan: vagy Tamással, vagy Vikivel. (Eszményi Viktória – a szerk.)

– A sokrétű zeneszerzés és az előadóművészet súlya – lehet azonos vagy hasonló a pályáján?

– Világéletemben ösztönösen törekedtem a szakmán belül a több lá-

bon állásra. Ezért sokszor fogták rám, hogy elaprózom a tehetségemet. Még ha igazuk van is, nekem akkor is igényem volt rá, nem bánok semmit sem.

– Milyen szerepet játszik a jókedv, a humor magánéletében és muzsikusként?

– Meghatározót. A legnagyobb örökségemnek tartom a szüleimtől, ami létezik. Élethosszabbító, életminőségjavító. Szörnyű lehet nélkülük élni.

– Több zenekarban játszott alapemberként. Egy-egy mondatral jellemezné mindegyiket?

– A Kati nélküli Kerek Perc – egy barátságból kialakult pályakezdet. Apostol együttes – hatalmas lehetőség és hatalmas ugrás; bármennyire is fájt otthagynom a kis zenekarom, a Kerek Percet, lépnem kellett. Na-

gyon sokat tanultam. Gemini – a szakmát egyik-másik oldalról ott ismertem meg; odáig nem gondoltam, hogy ez üzlet is. Bojtorján – zeneileg jól, emberileg rosszul éreztem magam. 100 Folk Celsius – 14 év röhögés, világjárás, siker, isteni társaság. Favágók – minden tapasztalat és rutin összesűrítése, könnyedén örömenélve.

– Milyen visszatérni annyi év után
a 100 Folk Celsiusba?

– Vegyes. A negatív az, amiért viszsza kellett mennem: meghalt a frontember, Orbán Józsi. A pozitív: ugyanolyan jó viszonyban folytattuk húsz év után, mint ahogyan abbahagytuk. Megígérem, hogy az elkövetkező hetven évben innen már csak egy helyre megyek.

– Változott-e az esztendők alatt vér-
mérséklete, a világról alkotott képe?

– Akinek semmije nem változik ennyi év alatt, annak valami baja van. Nagyon szerencsés generáció tagjának tartom magam; ebben az országban még nem volt olyan hetven év, hogy megússzuk háború nélkül. A jövőképem, hazudnék, hogy a legoptimistább, de vigasztalásképpen ezt írjuk inkább az életkorom számlájára...

1000

(Kérdező: Szondi György)

Lezsák Sándor

költő, politikus (Kispest, 1949. október 30.)

Nő vagyok, feleségem Lezsák Sándorné Sütő Gabriella, a Lakiteleki Népfőiskola igazgatója. Három felnőtt gyermekem van: Levente (46) lovas kaszkadőr, Gabriella (45) régész, Anna (42) igazgatóhelyettes a Lakiteleki Népfőiskolán. Nyolc nagyszerű unoka nagyapja vagyok.

1975-ben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, magyar-történelem szakon szereztem diplomát.

1968–1969: kocsikísérő, rakodómunkás, könyvtári segédmunkás voltam. 1969–1974-ig képesítés nélküli tanító voltam Lakiteleken, a szikrai tanyasi iskolában. 1974-től 1994-ig

általános iskolai tanárként dolgoztam Lakiteleken. 1969–1985 között a helyi művelődési ház népművelőjeként, amatőr színjátszó csoport vezetőjeként is dolgoztam.

1984-től a Magyar Írók Szövetségének (1989-től: Magyar Írószövetség) tagja, 2017-től a választmány tagja vagyok. 1985-ben a Bethlen Gábor Alapítvány vidéki titkára, 2009 óta a kuratórium elnöke vagyok. 1987. szeptember 27-én lakiteleki házunk kertjében tartottuk az ellenzéki találkozót. Az MDF alapító szervezője, 1988. szeptember 3-ai megalakulását követően a párt elnökségi tagja, 1996–99 között a párt országos elnöke, 1999–2005 között alelnöke voltam. 2004 novemberében kizártak az MDF-ből. 2006-tól a Nemzeti Fórum elnöke vagyok.

1991-ben megalapítottuk feleségemmel a Lakitelek Alapítványt és Népfőiskolát, melynek a kuratóriumi elnöke vagyok.

A Lakiteleki Népfőiskola kollégiumai, elsősorban a Klebelsberg Kollégium, a Karácsony Sándor Kollégium, a nyári szabadegyetemek munkája élményforrás volt, és bizonyította, hogy a bűvópatakokból felszínre tört a népfőiskolai gondolat, és korszerű formában képes közösségi tereket létrehozni, akár önellátó falvakat is működtetni. Rendkívüli személyiségek munkássága bontakozott ki az elmúlt közel három évtizedben. Hétköznapi küzdelmük történetének lényege, hogy a valóság jegyesei, akik az észszerűség, az empátia, a gyakorlati érzék biztonságával úgy alakították környezetüket, hogy a közösség jutalma a lélekben is gazdagító sikerélmény.

Feladatunk a magyar minőség megerősítése, tudatosítása, ami egyúttal élményforrássá is válhat. Ezért is tesztek meg mindent a magyar értékekről, hungarikumokról szóló törvény gyakorlati megerősítésére. Itt sok olyan lépés van, amit a választások után tudtunk csak megvalósítani, mert több költségvetési forrásra van szükség. Ne csak felülről nézve szülessen újjá a magyar nemzet, hanem a gyakorlatban, a kis falvakkól szemlélve is.

(Jelmondatom: Nincsen tehetségtelen gyermek és felnőtt. Nincsen érték nélküli település. Csak tehetségtelen politika van, amely képtelen olyan helyzeteket teremteni, hogy az emberek és a település helyzetbe kerüljön, hogy

meg tudják mutatni a bennük rejlő értéket, képességet. Kedvenc mondásaim: Ember nélkül semmi nem lehetséges, intézmény nélkül semmi nem tartós. / Meg kell próbálni a lehetetlent, hogy elérjük a lehetőséget.)

A békés egymás mellett élésködés után megújuló nemzeti önismeret, egészséges veszélytudat lesz képes az Alaptörvényünkben foglalt Kárpát-medencei magyarságot megtartani, fejleszteni, megújítani.

Egy érdekes történet: A Madách Gimnáziumban volt egy latin-görög szakos tanár, Muraközy Gyula. Nem tanított minket, ám egyszer bejött egy magyarórára helyettesíteni. Megállt előttünk, megkérdezte: – Mit tanulnak? Hol tartanak magyarból? – Kölcsey Himnuszát – mondtuk. – És tudják? – kérdezte. – Kívülről – válaszoltuk –, végig. – És belülről? – Döbbsent csend volt. – Belülről? – És mondják, a Himnusz vagy a Szózat szerint kell élni? – Az addig nevetgélő osztály elnémult. Megfogott minket valami. Hogy is van? „Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar...”, „Isten, áldd meg a magyart...” Igen, e kettő legyen az életvezetők! Hitben és cselekvésben élni és szolgálni egy nemzetet, amely erős kell hogy legyen gazdaságban, politikában, erkölcsben és belső akaratban, amely segít ellenállni a kísértéseknek, támadásoknak. Nem elég kívülről fölmondani a Himnusz, belülről is érezni és tudni kell!

2004 márciusától a Mindszenty Társaság ügyvezető elnökeként dolgozom.

1994–98 között megyei listán, 1998–2012-ig a tiszakécskei választókerület parlamenti képviselője voltam. 1998–2002 között az oktatási és tudományos bizottság elnöke, 2002–2006 között a kulturális és sajtóbizottság alelnöke, 2003-ban kezdeményezője és társelnöke voltam az óvoda- és iskolabezárások okait vizsgáló parlamenti bizottságnak. 2006 óta a Fidesz-frakció tagja vagyok, és az Országgyűlés alelnöke. 2012 áprilisától Bács-Kiskun megye 4. számú választókerületének elnöke vagyok.

A 2018. évi országgyűlési választásokon a Fidesz-KDNP jelöltjeként Bács-Kiskun megye 4. számú választókerületében (Kiskunfélegyháza) újra egyéni mandátumot szereztem. Az Országgyűlés alakuló ülésén 2018. május 8-án ismét alelnökké választottak.

Verseskötetek: Békebeli Éjszaka (1983), Fekete felhő, teafű (1988), Társai elmentek Megváltót nézni (2015), Misi, a puska és a lódenkabát (2018)

Dráma, színmű: Nyolcvan vödör levegő (1988), Atilla fia, Csaba királyfi (2017)

Rockopera-versek: Szörényi Levente: Atilla, Isten kardja (1993)

Politikai írások: Iskola a politikában (2007), Himnusz kívülről, belülről (2012, Spangel Péter interjúkötete), A rozsdás kések ellenében – Válogatott írások (2018)

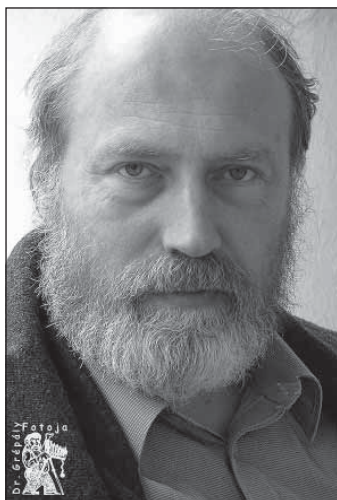
Megzenésített versek: Száz évre dall (2016, Énekmondó Együttes)

Gyermekversek: Színitanoda (2016, Létai Márton rajaival)

Levél Szendrői

Dávid István

orgonaművész (Székelyudvarhely, Románia, 1949. november 1.)

(Magamról – másoknak.) Hogy mit vállaltam, amikor igent mondtam a kedvesen megtisztelő sorokra, azt csak most mérem fel, midőn egy számomra más – bár nem idegen, de mégis eltérő – klaviatúra elé kényszerülök. Makacsul fülemben „összhangzik” az e szösszenet megírására invitáló felkérés „autentikus” zárata: „de jó, be jó!”, ha én is „elkövető” lennék. Hát erre valóban illik valamit reagálni, lehetőleg úgy, hogy mások is megértsék – sokszor átvitt értelmű – gondolataimat. Eddig általában másokról gyűjtöttem magamnak forrásértékű anyagot, információt vagy hangzásélményeket, majd megírni próbáltam úgy, hogy mások lehetőleg értsenek és gazdagodjanak belőle. Vagy katartikus élménnyel távozzanak egy-egy szakrális, netán világias légtérben életre keltett egykori orgonamű vagy

eleddig soha meg nem szólalt improvizáció elhangzása kapcsán.

Kisgyermekkoromban kezdtem zenét tanulni, egy olyan, boldog vidéki kisvárosban, mint Székelyudvarhely, ahol addigi életem legfontosabb feladata az volt, hogy a református parókia kapujában figyeljem, mikor érkezik a Szejké fűrdőről a bivalyszekér a hetente várt borvízzel. Hatan voltunk testvérek, mindenki tanult zenét valamilyen hangszeren. Nekem, a legkisebbnek egy harangkészlet jutott, de hétéves koromban beléptem a „komolyzenészek” sorába, és zongorát kezdtem tanulni. Testvéreimmal időnként azt „játszottuk”, hogy a másik szobából hallgatva meg kellett keresnem, melyik hangot ütötték le a billentyűsoron. Legtöbbször sikerült eltalálnom.

Szüleim, majd feleségem egész családja a történelmi Magyarország teljes területéről származik: Hódmezővásárhelytől Háromszékgig, a Szilágyságtól Felvidékig és Baranyától az Őrvidékig terjedt a rokonság. Hosszú évekig csak gondolatban találkozhattunk. Két főváros volt állandó beszédtema a családban: Budapest és Kolozsvár. Udvarhely és az egykori „székely anyaszék” már Magyar Autonóm Tartományként fogadott magába. Csak idézőjelesen szolgált rá nevére, hiszen hét évtizeddel ezelőtt még a születési anyakönyveket is a Kárpátokon kívüli „nyelvjárásban” írták.

Családunk többszörösen megszervezte az „ellenforradalmat”, Kolozsváron élő irodalomtörténész bátyám és tanár unokanővérem a leginkább. No meg a magyar közösség egésze és a Bolyai Egyetem, melyet utána vontak össze a román egyetemmel. Édesapámat szolgálati okok miatt ezután hívták meg Kolozsvárra és lett az Erdélyi Református Egyház püspökhelyettese, majd később a Protestáns Teológia rektora. Költözésünk után amolyan nagyvárosi forgatagba csöppentem. Bekapcsolódtam a Farkas utca történelmi környezetébe, szellemi vonzáskörébe: iskolák, egyetem, filharmónia, csodás műemlékekkel tűzdelt

városrész. Mindezek együttes zenei, képzőművészeti esztétikai hatása volt kamaszkorom meghatározó élménye, melyben hamar otthonra leltem. A korábban zongorázó zenészpálántát a csodás műemlék templomban „fertőzte” meg az orgonaművészet. Édesapám több kedves beszélgetés során igyekezett ebbe az irányba terelni. Zeneakadémiai éveim alatt indítottuk el a máig tartó *Nyári orgonaaudíciók* sorozatot. Évek múltán, beszámolván szüleimnek külföldi és hazai hangversenyélményeiről, sokszor visszaköszönt emlékeinkben a korábbi kedves ösztökélés. Hálás vagyok, mert művészi pályám a „tiszteld atyádat és anyádat!” parancsolatában gyökerezhetett. Megadatott, hogy Európa-szerte orgonálva ennek mélyebb értelmét is átérezsem, megtapasztaljam. És hozzátegyem a magamét: tiszteld népedet, a rád hagyományozott kultúrát, és szeresd felebarátodat! Sok mindenben átsegített eddig, függetlenül attól, hogy rövidebb vagy hosszabb ideig melyik országban voltam, hol volt az otthonom. Pályám során, a brassói fekete templom karzatától a budapesti Zeneakadémia csodálatos szentélyén át az egykori Szovjetunióban tapasztalt, parancsszóra kiűresített templomokig sokfelé voltam. Úgy érzem, hogy a lelkileg kiűresedni látszó, de lihegve nyüzsgő mai Európa mégis rejteget tartalékot azoknak, akik a számukra rendelt évtizedeik alatt a transzcendenst folyamatosan keresik. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen megszerzett egyházzenei doktorátus juttatott el oda, hogy a lelki-szellemi tartalmakat komplexitásukban tudjam szemlélni. Bár korábban könyvet írtam Erdély műemlék orgonáiról, és több mint fél évszázada vagyok a művészi pályán, számos cikk, tanulmány és előadás van mögöttem, még rengeteg tennivalóm lenne. De ezekre csak lépésről lépésre, fokozatosan ébreszt rá az, aki a „rendelt idők” Ura. Hatalmas segítség az életben!

A jelenlegi Magyarországon élünk már több mint harminc esztendeje. Ugyanennyi jutott korábban Kolozsvárból, no meg tíz év Székelyföldön. Diákjaimtól mindig sokat tanulok, remélem, ők is tőlem, továbbgörgetjük egymás gondolatait, ízlelgetjük egymás tapasztalatait. Fiatalos pimaszsággal kérdezték nemrégiben: „No és merre billen a mérleg?” Hálás és megelégedett vagyok azért, mert úgy érezhetem, hogy ennek a mérlegnek elveszett a nyelve! Sohasem mérícskéltem az életben. Inkább egy szerves folyamatnak éreztem eddigi évtizedeimet, melyben a művészi léthez nélkülözhetetlen inspiráció megszületésében a gondviselés és a szeretet játszott fő szerepet. Ebben a korban már meglehetősen alázatot kíván az, hogy a mai generációt megértsem és lelkileg is közel kerüljek hozzájuk. Mint a Károli Gáspár Református Egyetem szenátusának a közelmúltban leköszönt tagja, életkora miatt amolyan „kifutó modellként”, a további jelöléssel kapcsolatos tájékoztató levélben olvashattam: „A tanár úr sajnos – és hála Istennek! – már nem jelölhető újra. A sajnos-t mindenki érti, a hála Istennek meg arra vonatkozik, hogy nem látszik rajta!” Ezt írta körlevelében alig negyvenes intézetvezető utódom. Mindig értékeltem – főleg fiatalabb pályatársaimnál – a humort és akár a finom öniróniát is, ha volt ilyen. Így valóban könnyebb és szebb dolog végigvinni azt, ami megadatott számunkra. De mégis az Albert Schweitzer-i gondolattal illene zárnom e hálával tűzdelt hetvenkedést: tiszteld az életet és embertársadat, minden körülmények között! És akkor valóban együtt mondhatjuk: „DE JÓ” – hogy megértük!

Kántor Péter

költő, műfordító (Budapest, 1949. november 5.)

Alig négy évvel a második világháború befejezése után kezdődött a saját személyes történetem. Ugyanabban az évben, amikor apai nagybátyámat, aki a háború alatt Franciaországban az ellenállás tagja volt, majd 1946-ban családjával hazaköltözött, koholt vádak alapján letartóztatták és megölték. Szüleim bátor-ságuknak és a szeren-csének köszönhetően

túléltek a háborút, nem úgy népes számú vidéki rokonságom, melyet szinte kivétel nélkül Auschwitzban pusztítottak el. Mindezt csak fokozatosan fogtam fel, apránként rágva meg az alig megrághatót, s nyeldekelve a megrághatatlant. A néhány megmaradt gyerekkori fotó alapján csillogó szemű, vidám kisfiú voltam. 1956-ban kezdtem iskolába járni, a forradalom őszén lettem első osztályos. 1968-ban érettségiztem, éppen amikor a magyar

csapatok bevonultak Csehszlovákiába megvédeni az államszocialista szovjet rendszert, ami 1989-ben mégiscsak összeomlott. 1949-es megalakulásától, egyben születésemtől kezdve 1989-ig a Magyar Népköztársaságban, 1989-től 2012-ig a Magyar Köztársaságban, 2012 óta pedig Magyarországon élek. Mindvégig a Duna partján, a pesti oldalon.

Költő vagyok, de a „foglalkozása” rubrikába mindig azt írom be: író. Hogy miért? Talán mert sosem akartam jobban kilógni a világ rendjéből, mint amennyire muszáj. És írónak lenni, az már majdnem civil foglalkozásnak számít. Egy kis jóindulattal, persze.

Kántor Péter

Dukkon Ágnes

irodalomtörténész (Győrszemere, 1949. november 11.)

Életem folyamán annyi kisebb-nagyobb önéletrajzot kellett fogalmaznom (az egyetemi felvételihez, később pályázatokhoz, álláskeresésekhez), s nem okozott fejtörést, mit, hogyan, mennyit írjak: az elérendő cél lebegett előttem, s ez egyszerre meg is határozta az önéletrajz jellegét. Most pedig – a kedves fölkérő levél megérkezése óta, melyet hajdani egyetemi csoporttársam, Szondi György küldött – már két hete nem tudom elkezdni, mert ez a fordított perspektíva, a visszatekintés egyszerre túl sok mindent fölkavart.

Megpróbálom gondolatban, nagy léptekkel újra végigjárni azt a hét évtizedet, előtte azonban kicsit hosszabban elidőzőm a „gyökereknél”.

Győrszemerén, a Sokorói-halomvidék nyugati oldalán fekvő településen születtem – egészen pontosan Győrszemere-hegyben, mely a régi térképeken még Szőlőhegy néven szerepel. Felmenőim nagyobbik része mind apai, mind anyai ágon a 19. század elejétől dokumentálhatóan ebben a Győrtől alig 20 kilométerre fekvő községben élt. Az anyai ág református, a parókián meglévő anyakönyv tanúsága szerint egyik ükapám, Horváth János „szőlővámos” (vagyis szőlőbirtokot bérlő), az ő János nevű fia (1860-ban született) „földműves”, akinek feleségétől, Barabás Zsófiától tizenegy gyermeke – nyolc fia és három lánya – született, köztük hatodikként anyai nagyapám, Horváth Miklós. Egy fiuk kivándorolt Amerikába a 20. század első évtizedében, s ott is maradt, egy másik az első világháborúban elesett, a többi Horváth maradt az ősök helyén, Szemerere-hegyben. Nagyapám is megjárta az első világháború frontjait s a hadifogságot, ahonnan 1920-ban szabadult. Mindenkre emlékszem anyám nagybátyjai és nagynénjei közül, legtöbbjük hosszú életet élt, nagyapámnak is nyolcvanhét év adatott. Ez azt is jelenti, hogy ezen az ágon mintegy nyolcvanvan vagyunk másod-unokatestvérek (ennyi dédunoka!) – s ennek a létszámnak nagyobb része ott él/élt Szemerén.

Anyám anyai ága különösebb és tragikusabb sorsú: Sikos János dédapám, számadó juhász, Vas megyéből vándorolt Szemerére, a dédanyám, Császár Lovas Rebeka pedig a Veszprém megyei Nyárádról származik, ők is protestáns (református és evangélikus) vallásúak. Hét gyermekük közül kettő fiatalon meghalt (az első világháborúban, betegségben), egy pedig – János bátyánk – az első világháborúban orosz hadifogságba került, Omszkba, onnan több társával sikerült megszökniük, de csak Kelet felé tudtak menekülni. Így jutott el Japánba valamikor 1919 táján, ahol aztán végleg ott is maradt, mert hol a történelem viszontagságai, hol egyéni gondok miatt nem tudott hazajönni, ott alapított családot, s tehetsége révén lett belőle gyárigazgató. 1967-ben látogatott haza japán feleségével, idős emberként, tökéletesen megőrizve magyar

nyelvét, de tudott jól japánul, oroszul, angolul és németül is. Dédanyámat még volt szerencsém ismerni: 88 évesen, 1956 őszén halt meg. Nagyanyám, Sikos Eszter 1901-ben született, s 1991-ig élt. Emlékszem, halála előtt egy-két évvel még rétest sütött nekünk, sok mesét és borzongató boszorkánytörténetet hallottam tőle, most sajnálom, hogy akkor nem jegyeztem le közülük az érdekesebbeket. Miklós nagyapámnak és Eszter nagyanyámnak hét gyermeke született. Anyám, Ágnes a második volt a sorban, csodálatos, erős személyisége kilencvenéves korában is derűt, szeretetet sugárzott ránk, humorérzékét, optimizmusát is mindvégig megőrizte... Apám, Dukkon József sajnos korán eltávozott tőlünk: 45 évesen agyvérzésben meghalt. Háborúból neki is jutott bőven, nemcsak a nagyapák nemzedékének: 1943–46 között front, hadifogság, majd besorozás az újjáalakult hadseregbe. Nagyon fájdalmas úr maradt utána; szerette a tréfát, ha jókedve volt, vagy bánata, elővette a citeráját, és órákig játszott, énekelt. Gyerekkorunkban a két öcsémmel együtt lelkesen hallgattuk a citerázását, s ha néha sikerült megkaparintanunk a hangszert – no, abban nem volt sok köszönet, sokáig tartott a helyrehozatala. A szüleim egyébként szintén gazdálkodók, földművesek voltak, amíg a téesz el nem vette azt a néhány hold földet, s aztán úgy folytatták, ahogy tudták, ahogy az 1960-as évek elejétől az összes hasonló sorsú és helyzetű család Magyarország falvaiban.

Az apai ág, a Dukkon ősök szintén a 19. század elejétől vannak jelen Sze­merén, de az nem volt annyira népes, mint az anyai vonal, apámnak csak egy bátyja volt. Nagyapám, Dukkon Gábor elmondása szerint az ő dédszülei Rábapordányból költöztek ide, nemesi telekkel bíró, gazdálkodó evangélikusok. A 20. század elején az akkori református lelkész, Jakab János feljegyzéseket készített a falu történetéről, levéltári források és a parókiákon fennmaradt dokumentumok felhasználásával. Ezeket a feljegyzéseket 2015-ben a falu önkormányzata más anyagokkal kiegészítve szép kiadásban közreadta (*Gyórszemeréről szeretettel*). Innen lehet tudni, hogy az egyik ős, Dukkon Ferenc részt vett az 1809-es, Napóleon elleni nemesi felkelésben, a kismegyeri csatában (Petőfi éles gúnnyal említi a nemesi had „győri vitézségét”, „a sok hős láb[at], mely ott úgy futott”, viszont Jókai árnyaltabb és egyúttal méltányosabb képet ad róla *A névtelen vár* című regényében). A névről annyit: a 19. század első felében a Duchon írásmód váltakozott a mára rögzült Dukkon alakkal – dédszüleim sírkövén már ez utóbbi olvasható. A családi hagyomány a 16. század végén a Magyar Királyságban megtelepedett francia hugenottákhoz vezeti vissza az „eredetmondát”; annyi bizonyos, hogy az 1600-as évektől kezdve több Duchon nevű protestáns (evangélikus) lelkészt, illetve köznemest számontart Nagy Iván történeti munkája, a *Magyarország családai*, s köztük a fent említett 19. századi személyek is szerepelnek. Régi adósság ennek a szálnak a föl­kutatása, talán majd erre is sor kerül egyszer...

De vissza kell térnem az idő mélyrétegeiből, bár csábító a lefelé egyre tá­guló, messze kanyarodó ágak követése – mert a kérdés mégiscsak az, hogy a magam elmúlt hatvankilenc esztendejéről mit tudok elmondani. Amiért ez az alámerülés történt, abból az egységélményből ered, amelyről József Attila *A Dunánál* című verse szól: az Idő egészében titokzatosan velünk lévő „százezer ős” emlékezetéből; abból az érzésből, hogy egy hatalmas folyó kis hulláma vagyok, mely éppen itt és most vált láthatóvá a Nagy Egészből...

Középiskolai tanulmányaimat a Ménfőcsanakai Gimnáziumban végeztem 1968-ban, máig hálás vagyok azért a négy évért, a semmiből létrehozott „parasztgimnázium” tanáraiért, akik közül sokan a legjobb győri középiskolákból jártak ki hozzánk tanítani. De a legtöbbit Asbóth Márta (Varga Lászlóné) tanárnőnek köszönhetek, s nemcsak a nagyszerű magyar- és oroszórákat: hitte, és ezt a hitet erősen belém plántálta, hogy egy falusi gimnáziumból be lehet kerülni az ELTE Bölcsészettudományi Karára. Igaza lett, így történt: az ELTE BTK magyar–orosz szakán szereztem diplomát 1973-ban. Eötvös-kollégistaként nagyon jó szellemi útravalót kaptam mind a tanári munkához, mind a tudomány műveléséhez. Egy tanévet tanítottam a szombathelyi Nagy Lajos Gimnáziumban (s azóta is ápoljuk a kapcsolatot a volt osztályommal, a most már hatvanéves „gyerekekkel”), három tanévet a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola orosz tanszékén, egy félévet a JATE-n. Egyetemi doktori fokozatot szereztem 1975-ben régi magyar irodalomból, kandidátusi fokozatot 1990-ben orosz irodalomból, habilitáltam 1999-ben szintén orosz irodalomból. 2004-ben megszereztem az MTA doktora tudományos fokozatot (*Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben* c. könyvemmel).

1977 óta Budapesten dolgozom. Előbb a 2003 szeptemberében megszűnt (beolvasztott) ELTE Tanárképző Főiskolai Kar oktatójaként, majd 2003–2008 közt az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében, 2008-tól nyugdíjazásomig (2013) egyetemi tanárként a Szláv és Balti Filológiai Intézet orosz tanszékén. Azóta professor emeritusként „boldogítom” a diákokat – hol az orosz tanszéken, hol a magyar szakon. Két évig voltam külügyi és tudományos főigazgató-helyettes az ELTE TFK-n, tíz évig az Irodalomtudományi Tanszék vezetője. A felsőoktatásban töltött pályám első nagyobb szakaszában, 1974-től 1990-ig orosz szakosként „működtem”, 1990-ben, az orosz nyelvoktatás visszaesésekor kerültem a TFK Irodalomtudományi Tanszékére, s most, nyugdíjasként párhuzamosan zsonglörködöm mindkét szakommal. 1993 óta a BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola tanáraként és témavezetőként is tevékenykedem. Sokszor volt alkalmam opponensként doktori értekezések bírálatát elvégezni PhD és MTA doktori védéseken.

Kutatási témáim mindkét szakomhoz kötődnek: a régi magyar irodalomból elsősorban a 16–17. század világa, műfaji és eszmetörténeti kérdések. A régi kalendáriumok kutatását immár négy évtizede művelem a hazai és nemzetközi mezőnyben. Orosz irodalomból pedig a 19. század, mélyebben Dosztojevszkij életműve érdekelt. Külön nagy szellemi kaland volt még a magyar–orosz irodalmi kapcsolatok közel két évtizedes tanulmányozása: egyik tanárom, Zöldhelyi Zsuzsa kapcsolt be egyetemista koromban ebbe az orosz irodalom magyar recepcióját összegyűjtő, feldolgozó és kiadó munkába, melynek eredménye négy vaskos kötet, 1983 és 1993 között. Publikációim – könyvek, tanulmányok, recenziók, lexikoncikkek – e három szakterülethez kapcsolódnak. 2014-ben *Az Aranykortól az Ezüstkorig – Fejezetek az orosz kritika és irodalomtudomány történetéből* c. könyvemért megkaptam az Év Ruszistája kitüntetést, és vele a Lihacsov-díjat.

1980–82-ig Krakkóban a Jagello Egyetem orientalisztikai tanszékén magyar lektorként dolgoztam, 2006–07-ben pedig vendégprofesszorként régi magyar irodalmat tanítottam a Bécsi Egyetemen. Nagyon jó időszak volt mind-

kettő. A Szolidaritás felszálló ágában kerültem Krakkóba, a Kádár-korszak hazai állóvizéhez képest fantasztikus volt (és persze borzongató is) mindaz, amit ott tapasztaltam. Azóta is „hazajárok” Lengyelországba, nemcsak Krakkóba, sok jó ismerősöm, kollégám van más városokban is. Orosz szakosként jól megismertem a Szovjetunió – majd 1991 után Oroszország – egyszerűnek nem nevezhető világát is: a mindennapi élet abszurdításai közt csodálatos találkozások, barátok, szellemi élmények, hatalmas utazások (Közép-Ázsia, Kaukázus, majd a közelmúltban az Altaj hegység) szinte egész könyvre való emléke gyűlt össze bennem.

Visszagondolva arra, hogy miért „ragaszkodott” vagy ragadt hozzám egy életre mindkét szakom (a „normális” tudományos pályák egyik szak vagy rokon területek köré szerveződnek): az idegen nyelvek, kultúrák varázsa nagy erővel hatott rám már egészen korai időktől. Emlékszem, egyik „amerikás” nagybátyámtól megtanultam az angol számneveket, a Jókai-regények magyarító jegyzeteiből pedig a latin, német szavakat böngésztem. Ez a kíváncsiság az idők folyamán tizenegy nyelv különböző szintű elsajátítására vezetett, közülük négyet most is aktívan tudok használni (orosz, német, angol, lengyel). A kutatásban a passzívan ismert nyelvek is nagy segítségemre voltak, vannak. A nyelvtudásnak jó gyakorlati hasznát vettem a nemzetközi konferenciákon és külföldi kutatásokban, az orosz és lengyel utakon kívül Granadában, Jénában, Cambridge-ben, Oxfordban, Párizsban, Prágában, Szófiában, Zürichben volt alkalmam hosszabb-rövidebb szakmai szereplésre. (Voltak érdekes kalandok is: 2001-ben oroszra tanítottam egy amerikai diplomatát, fél év alatt elég jó szintet sikerült elérnie. Budapestről Kazahsztánba, Almatiba irányították, ezért volt szüksége az orosz nyelvre.)

Nagy vonalakban ilyen kép áll össze; hála a Napútnak, mert egyébként nem jutott volna eszembe mindezt így összeszedni.

Fogarasi Klára

fotótörténész, néprajzkutató (Gödöllő, 1949. november 12.)

(Honnan... hová...? – Naplórészlet, 2019. február 4.) Életem legnagyobb részét a Néprajzi Múzeum történeti fotói között töltöttem, a hagyományok és képek vonzásában. Kiállítások, albumok, cikkek – felejthetetlen találkozások kísérték ezeket az éveket a gyűjtések, terepmunkák és kutatások során. Szenvedélyes érdeklődésem ma is eleven a fényképek és azok befogadása, használata iránt, hiszen a kutatást nem zártam le, sőt a fotózás és a képhasználat mai formái felé fordulva a változások iránya is élénken foglalkoztat. Korántsem volt azonban ez az út egyenes és előre eltervezett, sőt teljesen más irányból: a modernitás (modern irodalom és festészet) iránti érdeklődés és végzettség felől érkeztem ide, tudományszakot váltva.

Első generációs értelmiségiként a címben feltett kérdésen morfondírozva adódik a kérdés: felnőttkorba érve milyen volt az indulás? Mi jellemezte ezeket az éveket? A vágyak, kísérletek, próbálkozások közötti botladozás; a mérhetetlen tudásszomj csillapítására könyvtárakban olvasással

töltött hosszú, boldog órák; a közeli és távoli Mesterek iránti rajongás, és készülődés a hön óhajtott Hivatásra, a tanításra... Ebből végül kevés jutott – de amit akkor, ott a tanítványaimmal átéltünk, az életünk legszebb élményei között kitörölhetetlenül megmarad, mint ahogy (akkor és azóta) a támogatók, barátok jóindulatú segítségével, vagy a fizetett ellenlábaskok mesterkedései, megalázó gúnyolódásai is. (Utóbbiakról az esettanulmányok nemcsak remek jellemrajzok, de izgalmas korrajzok is minden időben.) Célszerűbb itt mégsem róluk, hanem a korai évek egy lelkesítő, emlékezetes barátságáról szólni. Annál is inkább, mert akiktől a bátorítást és megtisztelő érdeklődést kaptam, nemcsak nagy művészek, szellemóriások a magyar művelődéstörténetben, hanem emberként is példaként élnek sokunk előtt. Mert minden mondatukkal, megnyilvánulásukkal – őszintén és hitelesen – adtak erőt, hitet, bátorítást munkához, élethez, a létezéshez. Olyan közvetlenséggel és magától értetődően, ahogyan csak a bátor, tiszta, nagy elmék képesek – akiktől távol áll minden kicsinyes irigység, gúnyos megjegyzés, lesajnáló, leminősítő mondat, a másik ember megszégyenítése. A jó példákat érdemes elővenni, hiszen mindannyian ismerjük a pillangóhatás törvényét, a kimondott szavak (elménkből) kitörölhetetlen) romboló vagy pozitív – magasságokba röpítő – erejét. A 21. századba érve a gondjaink szaporodtak, a feladatok sürgetőbbé, a fiatalok tanácstalanabbá váltak. Érdemes ezért egy 80. évéhez közeledő, látnoki képességekkel a torz jövőt is maga elé képzelő festő-

művész vízióit megidézni, aki a maga rendkívüli hosszú életében nemcsak a rémségek feloldását volt képes megvalósítani, hanem dacos-harcos alkotókedvéből születő műveit szegezve szembe minden emberi hitványsággal és gonosszággal, hogy azok – halála után is – a jó ügyek iránti elkötelezettség üzenetei legyenek.

1981-ben Hatvan városában élünk, ekkor jelent meg második írásom a Hevesi Szemle című megyei lapban *Hogy elevenek legyenek világaink* címmel, Palasovszky Ödön művészetéről. A megjelenést követően egy levél érkezett Lossonczy Tamás festőművésztől, Palasovszky közeli barátjától, amelyben nemcsak lelkes szavakkal illette a munkát, de ez a levél kezdetét jelentette egy ekkor induló – számomra ma is pozitív energiákat adó, megtisztelő – barátságnak 1981-től 1985-ig, melyet levelezés, személyes találkozások (Budán és Hatvanban), telefonbeszélgetések követtek. Ennek köszönhetően született meg Lossonczy Tamás kiállítása Egerben 1984-ben, amelynek társrendezője lehettem, és amelyhez egy 21 oldalas kiállítási vezető is készült. További ajándék volt számomra az az elkészült magnófelvétel, amelyet – felkérésemre – Lossonczy Tamás kedves zenéiből állított össze – szöveggel kísérve –, és egy névre szóló, dedikált grafikája. Sajnos, tervezett kötetünk, amely az 1981–1982-ben készült 24 varázslatos (légies és izgalmas) grafikát és a hozzá írt tanulmányt tartalmazta volna, nem jelent meg. A levelekben erről is szó esik, de minden további részlet adalékot szolgáltat az akkor hetvenes éveinek végét taposó mester gondolkodásmódjáról, emberi tartásáról, a művészettel való mély elkötelezettségéről, törhetetlen alkotókedvéről, életszeretetről, és törődő figyelméről

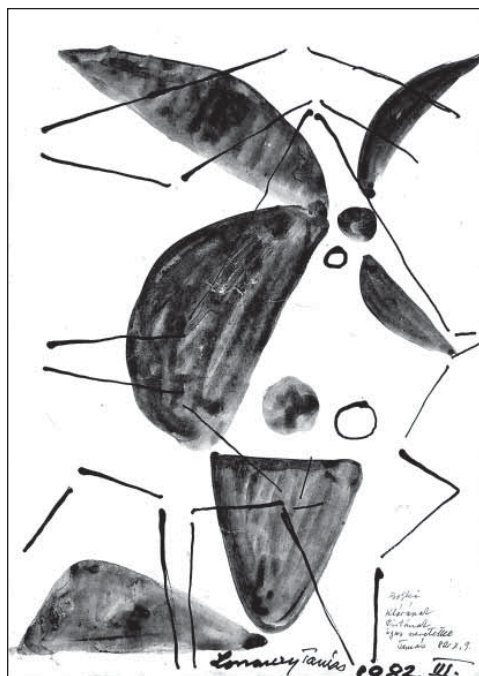
azok iránt, akikben tetten érte a világ jobbítására irányuló szándékot.

„Mindenki a sarat tapossa, csak van, aki közben a csillagokra néz.”
(Oscar Wilde)

Részletek Lossonczy Tamás leveleiből

„Kedves Klára Asszony! (...) Az ember, ha ezt a címet egyáltalán megérdemli, természetesen dolgozik. És természetesen elmélyülten: örökké szüntelenül kutatva, új és újabb lehetőségek, területek, lelőhelyek után. – Palasovszky-terveinket mégse szabad elfelednünk. És nem is felejtjük ugye. Remélve, hogy sikerül bennünket meglátogatni, sok jó szép alkotást, gazdag írásokat kívánunk: Lossonczy Tamásék, 1981. dec.”

„Nagyon meghatottak gondolatai a közös célért történő együttműködésről. Az ilyen munka gazdagodást, lendületet ad... Egyébként részemre

az egyedüli kipróbált módszer az, hogy nincsenek kipróbált módszereim. Vagyis állandóan alakulok, változok. A munkáimban mutatom meg belső világomat. – Élni, változni, csak nem egy állapotba belefagyni – belemeredni. (...) Ami a tanulmányában van, az egészen mélyre ás bele a dolgok veséjébe és szívébe, a keletkezés, a művészet legbelsőbb rétegeibe, az ember isteni és ördögi mivoltába egyaránt. (...) Száz szónak is egy a vége: én a tanulmánnyal, az eredeti rajzokkal és kitűnő gyönyörű fotókkal felszerelve indulok útnak, igazságunk és becsületes jó ügyünk tudatában. (...) Mindnyájukat ölelem. Kézcsókkal híve: Lossonczy Tamás” (1983. I. 9.)

(...) „Bizakodó nem vagyok a közel jövőre vonatkozólag, de a távolabbira annál inkább. Nem is érdekel már, hogy megérem-e. Az emberiség oly tehetséges öngyilkos terveiben... gáncsoskodó a jó ellen. (...) Üritsük hát poharunkat közös terveink valóra váltására.” (1983. X. 26.)

Magnós gondolatcsokor

„Ha művészetről-életről beszélek, ki nem hagyhatom a madarakat, ezeket a gyors csacsogású, éneklő, indulatos élőlényeket, akik egyik pillanatban a felhők közt repülnek, hogy a másikon a földre szálljanak közénk. Ezért az előszó legyen valamely kedves madaré, égi-földi társunké. Hallgassuk hát figyelemmel madarunknak előszavát! (*Madárdal-felvétel.*) Ez után a bevezető után, a nem is oly békés madárdalt követi az ember zenéje. Füleljünk az emberi fájdalom hörgésére, hiszen a már-már ugatáshoz hasonló gyötrelmeinknek válunk fültanúivá. Egyazon közös világunk élőlényeinek legbelső egy töről fakadó zokogását halljuk. Természeti katasztrófákban, tüzesőben, gyilkos indulatok könyör-

telen összecsapásában omlik össze és születik újra világunk. (*Sztravinszkij.*) Most azonban találomra hallgassuk meg a madarak örömkórusát... Mert! E kis művészek önfeledt üzenete valószínű gyógyír a zakatoló gépek között az idővel versenyző ember számára. (*Madárdal.*) A madárdalt pedig kövesse ismét az emberi lélek ujjongó zenei visszhangja. (*Corelli-szonátarészlet.*) A magunk művészetének ebből a csodájából ugyanaz a létet dicsőítő öröm csendül a mennyei magasságokba. Most következő zenei példánkon a tenni akaró, erőtől duzzadó határozottság tölt el bennünket. Nem is csoda! Hiszen jókedv, humor árad ebből a pezsdítő muzsikából. (*Dandrien, vigyázat! ne túl erősen!*)

Nem illő a technika segítségével magnóba mondani a technika elmarasztalását vagy csak hátulütőit is. Szükségszerűen jut eszembe persze a bombavetőgép, a robotbombázó, a csillagok háborúja, de még a kisebb hátulütőit se említeném, hiszen a gyógyító technika, a telefon, az utazás megkönnyítése, gyorsítása áldásos dolog. De még akkor is ott a levegőszennyezés, a láрма. A rengeteg biológiai ártalom. És nincs borzalmasabb valamely, fák és madarak nélküli világban élni. Ha ez egyáltalán életnek nevezhető még! (...) Elborzadok hát egy madarak és fák nélküli világtól, amelyben csak mérnökök és robotok vannak, mert költőkre és festőkre nincs szükség. Hisz ott a rajzoló- és festőgép. Mint egykoron a lovat dicsőítettük, úgy dicsérjük most a gépeket, miközben sok mindenről szeretünk megfeledkezni. Vajon okkal? (*De Falla: Háromszögletű kalap.*)

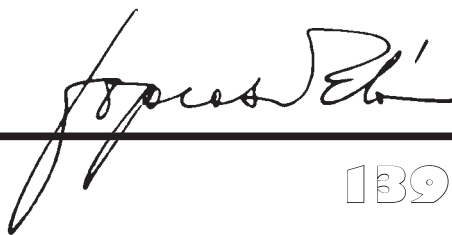
Most pedig egy másik hasonló zenei példa, melyben a földi és kozmikus technika találkozásának vagyok tanúja. Másik oldalunkat mutatja a

következő zene. Egyrészt az artikulált tagolt beszéd váltakozása beszédhangokra alig hasonlítható artikulátlan, tagolatlan indulatkitörésekkel, másrészt viszont a gázturbinák, sugárhajtóművek, rakéták és lézersugarak kozmikus technikájának bolygóközi suhanó világával van dolgunk. De hogy a technika nem minden, inkább édeskevés, és mivel a rendetlenség útjai kiszámíthatatlanok... – gondoljunk csak arra, hogy az idézetek, montázsok, váltakozó önálló, sőt egyéni gondolatrendszerékké konglomerálódnak, lenyűgöző szellemi őserdővé! A gyors és lassú, a ritmikus és aritmikus, a hangos és halk, tervezett és improvizált váltakoznak akár a hajdani és a holnap folyamatossága. Mindez elmondhatatlan, hiszen témákról még csak beszélhetünk, de a mély tartalmát csak a következő zene érinti, akár a képek esetében is. A képet elmesélni nem lehet – látni kell. (*Baudi Fantasma.*) Végül felvetődik a kérdés, hogy festő létemre miért szólok annyit a zenéről? Bolykiné Fogarasi Klára, a Hatvany Lajos Múzeum igazgatója megtisztelő figyelemmel kért fel ennek a tekercsnek elkészítésére. Tulajdonképpen én most is és örökösen képekre gondolok, festményekben, rajzokban gondolkozok, miközben zenéről, a világ dolgairól beszélek, mert a képekbe belesűrűsödik a mindenség. (...)

Én a tetszetősséggel szemben a szépség erejében hiszek. Hány művész büszkélkedik azzal, hogy már a kiállítás megnyitásának napján eladta összes képét, itthon és külföldön egyaránt. Az én képeim viszont nem ilyen kapósak, másrészt ha egy képemtől meg kell válnom, úgy fáj az nékem, mintha karomat vagy lábamat vágnák le. Ennek oka igen egyszerű. Mert úgy vélem: képeim csak együtt érthe-

tők meg igazán. Rögeszme? Tévhit? Lehet! Szeretném munkáimat mégis lehetőleg együtt tartani, miközben reménykedem, hogy majdcsak akad egy olyan gyűjtő, aki képeimet egybegyűjtve őrzi meg, és teszi lehetővé, hogy a művészetem iránt érdeklődők e képek világát megismerhessék. A képeknek ilyen együtt tartása persze sok áldozatot követel a magamfajtatól.

Neveltséges dolog ilyen gyűjtőre számítanom? Sok mindent tart neveltségesnek az ember, ami később az emberiségnek javára válik. Meggyőződés dolga ez. Hit dolga is. A jövőbe vetett hit dolga. Én pedig hiszek a hatalmas gonoszságok pöffeszkedése mellett a szerényen meghúzódó és annyszor megalázott jónak az erejében. »Az élet az erős butaké« – mondta Ady Endre, és ez roppant gyakran gondolkodtatott el az idők folyamán. Feladatom nagyon elmélyülten alkotni, követve a bennem élő jó szellemet, amit a görögök Eudaimonionnak neveztek, a lelkiismeret és a számunkra kimért idő szavát. A pálya hegyes-völgyes, hol mély szakadéokban, majd hegycsúcson találom magam. Ha valami könnyen kezd menni, olyankor gyanússá válok magam előtt. A nehezebbik és újabb oldal vonz, mert nyugtalanul örökre új tájak felé kíváncszom. Fő ellenségeim a csüggedés és az elbizakodottság. Szó, mint száz, tagadhatatlan tény az, hogy önmagammal és az anyaggal örökre küzdő, gyógyíthatatlanul elégedetlen ember vagyok. Minden lépésért meg kell küzdenünk az életben. A képek nem hullanak az ölünkbe. Amiről beszéltem, nem pályám emlékezete, igyekeztem pályám tanulságát adni."

Nemes Ferenc

szobrászművész (Dunaföldvár, 1949. november 16.)

Iskoláim: Faipari Technikum, Budapest (1964–68), Erdészeti Akadémia, Leningrád, a faanyag kémiai technológiája szak (1968–73).

Munkahelyek: Szatmár Bútorgyár, Mátészalka (1973–76), Fa- és Építőipari Szövetkezet, Dunaföldvár (1976–82), asztalos kisiparos (1982–94), szellemi szabadfoglalkozású (1994-től a nyugdíjazásig).

A családi elvárások miatt fel sem vetődött a lehetősége annak, hogy más, esetleg képzőművészeti pályát válasszak.

A technikumban kollégiumi nevelőtanárom Csiky Tibor volt, aki időnként megengedte, hogy csiszoljuk a készülő szobrait, és apróbb feladatokat kaptunk a Vásárhelyi Pál Kollégiumban rendezett kiállításokon. Mindez elegendőnek bizonyult egy életre szóló elköteleződéshez.

A felkészülésemben sokat jelentett, hogy 1966–67-ben a József Attila Szabadegyetemen hallgattam egy-egy szemesztert a modern festészeetről, szobrászatról, vetített képes előadásokon. Két, a Balaton-melléken lakó osztálytársammal a Kápolna-tárlatokat látogattuk. Közülük az egyik, Fenyvesi Tóth Árpád a közelmúltban hunyt el, jelentős képzőművészeti életművet hagyva maga után.

Számomra minden iskola és munkahely úgy volt érdekes, hogy mit tudtam belőle az alkotásaimhoz lényegi belső tartalmuk alapján kamatoztatni. Tanulmányos volt, hogy egyetemi éveim alatt megismertem „belülről” is egy nagyhatalmat, a kémiai, szilárdságtani órák pedig tele voltak konceptuális fogalmakkal.

Már az első, az interferencia jelenségét vizsgáló grafikáimnál is fontos szempont volt, hogy többváltozós rendszerekben fogalmazzam meg a lényegüket.

Azóta is ezen megfontolások szerint dolgozok, készítek reliefeket, festményeket, grafikákat és képverseket is. A káosz-katasztófa és a játékelmélet tanulmányozása szolgál a munkáim élményanyagául, de a társadalmi és a pénzügyi világ alakulása is érdekel. Csak a Magyar Szobrász Társaságnak vagyok tagja, mindeddig csak ott állítottam ki, ahova hívtak, és pályázatokon sem veszek részt.

A Csiky-tanítványokból alakult Rend-Rendszer csoporthoz és a múlt évtől az acb Galériához tartozok, ahol komoly kutatómunkát is végeznek. A történelem „rehabilitációs ingáját” figyelve próbálom az életmű-élőlényemet nevelgetni (ahol a lengésidő emberöltőnyi ütemezéssel mérhető).

Nemes Ferenc

Hála József

geológus technikus, etnográfus (Alag, 1949. november 23.)

1949. Az 1950-ben Dunakeszihez csatolt, Pest melletti Alagon születtem, apai ágon versenylószakember, anyai vonalon uradalmi cseléd (Magyar Lovaregylet) felmenőktől.

1952. Az első emlékem: a közelünkben felrobbant lőszerraktár keltette légnyomás betöri az ablakokat, az üvegcserépek szinte befednek a kiságynban.

1953–1955. Halvány emlékek. Egy fennmaradt kép: a pesti lóversenypályán ülök egy apám által vezetett lovon. A háttérben istálló, rajta felirat: „Éljen az első öt éves terv!”

1956–1964. Alighogy elkezdtem iskolába járni, Pesten kitört a forradalom. Hazaküldtek minket „szénszünetre”. Résztvétele az eseményekben: a szomszédunk dugós puskával kiállított a kapu elé „őrségbe” – így köszöntöttem a fővárosból érkezve a főutcán teherautóval végigszáguló forradalmárokat. Boldog gyerekkor szerető, felejtethetetlen szüleim óvó szárnyai alatt (halotti poraikban is legyenek áldottak!) – tisztos szegénységben. Gondtalan évek az alagi általános iskolában, kiváló tanárokkal, jó eredménnyel. Életem első másfél évtizede idilli természeti és színes társadalmi környezetben telt, szorgalmas, paradicsomtermesztésükről messze földön híres dunakeszi parasztok és az Alagon 1896-ban uradalmat alapító Magyar Lovaregylet angol, német, osztrák, cseh, morva stb. származású

és magyar trénerai, legendás zsokéi és lovászai körében. Voltam vízi úttörő, és rendszeresen ministráltam (!). A nyári szünetekben belekóstoltam a paraszti munkákba, illetve a helyi konzervgyárban, a „bőrösöknél” (bőripari szövetkezet) és apám mellett a versenylóistállókban dolgoztam. Főleg a természet érdekelt. Nagy, rendszeres csavargá-

sokat tettem a Duna-part-lóversenypálya-Fóti-tó háromszögben (majd egyre tágítva a területet: a Pilisben, Vác környékén), éveken át, Csibész kutyámmal, aki olyan okos volt, hogy épp csak beszélni nem tudott. Madarakat, halakat fogtam és tartottam, aztán egyre inkább az ásványok és kőzetek világa kötötte le figyelmemet.

1964–1968. 1964-ben felvételt nyertem az ország egyetlen geológiai technikumába. Nagyon nehéz négy év következett. Katonás rend, fegyelem – cserébe tanítás nem középiskolás fokon, valamint a heti rendszeres tanulmányi kirándulásokon és a nyári „termelési gyakorlatokon” az egész ország bejárása, megismerése. Bár könyvtárba már általános iskolás koromban jártam, és 14 éves korom óta olvastam természettudományos és irodalmi lapokat, látóhatárom ebben az időszakban tovább szélesedett: az ásványtan, kőzettan, földtan stb. mellett egyre inkább érdekelt a szépirodalom, a film, a színház, és persze a beatzene is. Fellini, Antonioni, a fran-

cia új hullám, Jancsó! *Egy őrült naplója* (Darvas Iván), *Tóték* (Latinovits Zoltán). Beatles, Rolling Stones, Illés, Omega – és hosszan sorolhatnám. Erre az időszakra esett az első külföldi út (Csehszlovákia, 1965) és az első nagy szerelem (Gy. K., Petőfibánya, 1967).

1968–2011. Négy évtized a hazánkban elsőként alapított (1869) állami tudományos kutatóintézményben, a nemzetközi hírű és rangú Magyar Állami Földtani Intézetben, nagyszerű tudósok, kutatók és kiváló emberek körében (1968-tól geológus technikus, 1983-tól tudományos munkatárs, 1990-től tudományos főmunkatárs). Ez az intézmény volt életem fix pontja, a „kályha”, ahonnan sokfelé elindultam, de soha ott nem hagytam. E periódust alább kissé részletezem.

1969–1971. Két év katonaság Vácon. Elfecsérelt idő – sok tanulsággal.

1971–1978. Földtani térképezés Észak-Magyarország hegyvidéki területein. Az első tanulmányom (1976) és az első újságcikkem (1977) megjelenése. Házasságkötés (1974), fiunk születése (1975). „Nagy generáció” és „nomád nemzedék”. Mindkettőnek aktív tagja voltam. Farmer, hosszú haj, kalotaszegi tarisznya. Autóstoppal Lengyelországba, csavargások Erdélyben, Gyimesben (Orbán Balázs nyomdokain és a híres könyvében leírtakat követve, az „angyalkás” turistatérképpel). Rockkoncertek és táncház, Ifipark és Kassák Klub (Halmos–Sebő). Egyetemi Színpad, Kossuth Klub, filmklubok, dzsesszklubok. És megérint a költészet varázsa – mindenekelőtt Nagy László! Persze Ady és József Attila is. Aztán a jeles prózaírók. A nagy klasszikusok mellett a kismesterek (Csáth Géza, a Cholnokyak és mások) felfedezése. Nagy beszélgetések és ívások a kor ifjú költőitánjaival (Szervác Jósikával, Novák Béla Dénes-

sel és másokkal). A Palócföldön, Erdélyben és Gyimesben megérint a népi kultúra, a táncházakban elvarázsol a népzene, és sorra jelennek meg a fontosabbnál fontosabb könyvek (Kallós Zoltán, Kós Károly, Erdélyi Zsuzsanna, Vargyas Lajos művei, „a Kósa–Filep”, a „Kósa–Szemerkenyi” stb.). Mindezek hatására eltökélt szándékom: irány a néprajz szak! 1978-ban sikeres felvételi.

1978–1983. Csodálatos öt év az ELTE néprajz szakán, nappali tagozatosokkal, munka mellett. A katedrán az összes élő és leendő klasszikus! Mint száraz szivacs a vizet, úgy szívtam magamba a tudást. Öt év alatt talán öt óra hiányzás, ha két spec. koll. a kötelező, akkor én négyre járok – szaktárgyakból végig jeles (nem dicsekvésképpen, csak a lelkes érdeklődésemet szemléltetendő).

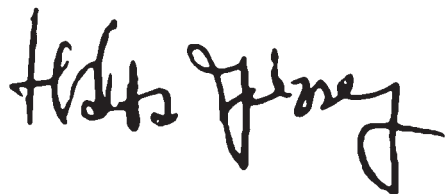
1983–2011. A Földtani Intézetben a Tudománytörténeti Gyűjtemény gondozása – gyarapítás, nyilvántartás, a kutatók segítése, ezekkel párhuzamosan kutatás, publikációk készítése, kiállítások és konferenciák szervezése, elhunyt jeles geológuselődök sírjainak gondozása stb. Adjunktusként bekapcsolódás az egyetemi oktatásba (1986-tól, ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszék), különféle tisztségeket betöltve részvétel a Magyarhoni Földtani Társulat és a Magyar Néprajzi Társaság munkájában. Doktorálás (ELTE, 1987). A néprajzban sokféle témában (anyagi kultúra, folklór, tudománytörténet) kutattam, mint a méhecske: virágról virágra szálltam. Fő gyűjtési területeim voltak: a Palócföld, a Börzsöny, az Ipoly mente, a történelmi Hont vármege, a Gerecse, Vác és Fót környéke, Kalotaszeg, a Székelyföld.

Tudom, hogy kettős életet éltem, sőt elapróztam magam. Ha dönteni tudok valamelyik diszciplína mellett,

és azon belül kitarok egy téma beható vizsgálatánál, talán tudós is lehettem volna. Így „csak” kutató voltam, talán a jobbak közül való. Mindenesetre hiányosságaimat igyekeztem szorgalommal, kitartással, pontossággal pótolni. Írtam néhány száz rövidebb-hosszabb cikket, mintegy hetven könyv címlapján vagy kolofonoldalán szerepel a nevem (kb. egytucatnyin szerzőként). Talán lesz közöttük egy-két maradandó... Biztató jel (de az öregség jele is), hogy egy-két tanszéken már kötelező olvasmány vagyok.

Summa summarum: elapróztam magam. De nem bánom! Szép és jó volt. Így volt szép és jó. Kár, hogy nemsokára vége... Addig is, ha a jó Isten enged még néhány, egészségben és munkakedvben eltöltendő évet, folytatom elaprózott életemet a Földtani Társulatban, a Néprajzi Társaságban, a Honismereti Szövetségben, a Néprajzi Hírek, valamint a Honismeret szerkesztőjeként – és szerető családom körében...

Életem során sokan segítették előrehaladásomat, de nincs hely mindannyiójuk felsorolására. Álljon itt legalább azoknak a neve, akik sorsom alakulására a legnagyobb hatással voltak: Hála József Iovász (apám); Hála Józsefné (sz. Vavrik Terézia) háztartásbeli (anyám); Uray György általános iskolai történelem-ének szakos tanár; Bardócz Béla geológus; Bersényi Iván középiskolai történelem-orsz szakos tanár; Hámor Géza geológus; Tálas István etnográfus, egyetemi tanár; Paládi-Kovács Attila etnográfus, egyetemi tanár; Barabás Jenő etnográfus, egyetemi docens; Halász Péter agrármérnök, néprajzkutató; Hála Józsefné (sz. Iván Irén, a feleségem); Hála József Balázs (fiunk); Hála Noémi (unokánk). Hálás köszönet mindenkinek mindenért!

Temesi Ferenc

író (Szeged, 1949. november 30.)

Fotó: Kaiser Ottó

(70?) Sose hittem, hogy megérem a hatvanat. Majdnem úgy is lett, de túléltem. Hetven? Lehetetlen. És tessék. Itt áll a küszöbön. Bárki megöregedhet. Minden, amit tennie kell, hogy elég sokáig éljen. Tovább kell lélegezni, mondta Marx. Nem a Karl, hanem Groucho, az amerikai humorista.

Az emberek szeretnek számokba kapaszkodni. Jobb hetvennek lenni, mint emléknek. Az éltes kor olyan, mint a szerelem: nem lehet eltitkolni. Ha nem Guillotine doktor a fodrászod, megőszülsz, ami nem más rajtad, mint Isten hószínű graffitije. Nem az évek számítanak az életedben, hanem fordítva: az élet az éveidben. Egy öreg kalap álljon hetykén. Csak a saját utadon

érheted el a hetvenet, írta Mark Twain. Másén nem. Nem olyan rossz az öregség, ha az alternatíváját nézzük. A barátaink java lenn van, mint a krumplinak.

A hetven az öregség felnőttkorba lépésének ideje: kiválsz a megbízhatatlan hatvanoidok sorából. A fajborból óbor lesz, a lóréből ecet. Ha viszont az őszbe csavartan képes vagy meglátni a szépet, bévül nem öregszel meg. Tizennyolc maradsz, ötvenkét éves tapasztalattal.

Ha elfelejtetd fiatalságodat, nem érdemled meg az öregséget. Ami mindent elvesz, ami jó, de egyet megad: vissza tudsz nézni. Fiatalon lehetsz eget verő tehetség, de a nagyságot csak az évgyűrűk adják meg a fának is. Ebben a világban, amelyben a jelen késpengén táncol, a jövő csak amolyan szólásforma, csak a múlt biztos. Az élet egy szín: mire megkedvelnéd, valaki jön, kezében egy radírral. Hetvennek lenni nem bűn, mondá Golda Meir izraeli miniszterelnök asszony. Ó, ha újra hetven lehetnék, mondta a magyarok közt méltán népszerű Clemenceau, amikor nyolcvanévesen szép lányt látott. Whitman szerint az öregség kiszélesedés. A világmindenség gőgösségének felfogása.

Szerencse kell az élethez. Huszonhárom évesen már kiterített hulla voltam az országút mentén. Harmincvalahány, amikor Kínában a halántékomnak szánt légpuskagolyót a kivilágított luxushajón az ablaküveg állította meg, és potty, az asztalomra hullott. Negyven körül egy éjjel lezuhantam a szigligeti Öreghegyről. Hatvan, amikor a főorvos azt mondta a kórházban a rezidensnek: „Hát, kolléga, ennek, szegénynek már írhatja a halotti bizonyítványát.” Ha jól számolom, ez öt. Sors bona, nihil aliud.

Senki sem mondhatja bizonyosan, hogy megéri-e a holnapot. Hetvenévesen is élj a mának. Fiatalon is ezt tetted, csak akkor annyi idő volt, hogy pazarolhattad. Hetven körül minden napot, órát és percet meg kéne becsülnöd, mert már torkodig ér az idő.

Én hiszek Istenben, miért félnék a haláltól. Ha eljön az én időm is, követem barátaimat. Egyik temetőből a másikba ámolýgok, és képtelen vagyok megszokni. Tata, erre a kis időre már minek hazamenni, mondták a viccben. Tata, ratatata! Mark Twain például a kedvenc napilapját mindig a halálozási rovatnál nyitotta ki. Ha nem volt benne a neve, dolgozott tovább. Hát valahogy így.

Az élet olyan, mint egy folyó, mindig elmenőben, és mindig jövőben. Ott vagy, és már nem is vagy ott. Hiába fagyasztja be a kor, a jég alatt folyik tovább az életvized. De te mulsz el, nem az idő. Az idő a part, ő az, aki marad. A halhatatlanság pedig, amiben főként művészek hajlamosak hinni, vagy itt van a sarkon túl, vagy nincs is. És mégis, mi dolgozunk tovább. A legszebb dallamokat öreg hegedűkön játsszák.

A hajlott kor nem véd meg a szerelemtől. Van szerelem, szex és minden egyéb hatvan fölött. Egyre többen lesznek Európában az öregek. Az öregségben az egyik legszebb az, hogy feladjuk dolgaink nagy részét. Ami különben is fölösleges volt. Se mehetek, se tehetek. Pedig nem öregszünk meg teljesen. Az egyik dologban érettek vagyunk, a másikban gyerekesek. Fiatalabb éveinkben keressük a bajt. Korosodván a bajok keresnek meg minket. Mindened fáj, ami meg nem, az nem működik. Ha az atyaidó összefog az anyatermészettel, amúgy nincs sok esélyed.

Einstein élvezte az öregkort, mert természetes, gyermeki kíváncsiságát meg tudta őrizni – minek okából sosem érezte éltesnek magát. A magány csak

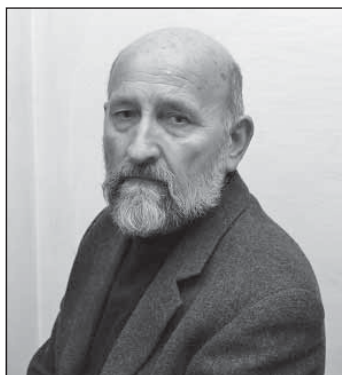
fiatalon fáj, korosodván egyenesen pompás, írta. És még hozzátette: „Sokan még mindig éretlennek tartanak, de ez nem baj, mert amit ők érettnak gondolnak, az maga a halál.”

Sose vagy elég öreg ahhoz, hogy fiatalabbá ne válj. Ahogy öregszünk, már egyre kevesebb dologtól félünk. Mire megvénülünk, rengeteg mindent megtanultunk. Csak emlékezni kéne rá.

Bocskay Vince

szobrászművész (Szováta, Románia, 1949. december 16.)

Egyszerű polgári családban születtem. Apám Bocskay Vince asztalosmester, anyám Boross Irén háztartásbeli. Felmenőim a kismarjai Bocskai család leszármazottaiaként 1212-ig vezethetők vissza. Felmenőim ága a fejedelem ágától 1478-ban válik külön. Apai nagyapám, Bocskay Ferenc kőműves a 20. század elején Görgényüvegcsúrról költözött Szováta-ra. Itt született apám 1907-ben, aki 1935-ben a kolozsvári írószövetségtől megvásárolta Petelei István – jeles erdélyi novellaíró (1852–1910) – szováta-i telkét, és oda 1937-ben asztalosműhellyel egybekötött lakást épített. Ebben a házban születtem én. Anyai nagyapám, Boross Ferenc fűrész-mester családjával Galocásról költözött Szováta-ra 1938-ban. Szüleim – mindketten római katolikusok – 1939-ben kötöttek házasságot Szováta-n. Negyedik gyerekként születtem, ketten éltük meg a felnőttkort. Kisgyermekként semmivel sem voltam tehetségesebb az átlagnál.

1959-ben, negyedikes elemistaként láttam életem első kiállítását, amely az akkor már Szováta-n élő Kusztos Endre neves festő- és grafikusművész nevéhez fűződött. Ez az élmény olyan hatással volt rám, hogy attól kezdve kedvet kaptam a rajzoláshoz. Mindent lerajzoltam, ami

a kezem ügyébe került, empirikusan, szakirányítás nélkül. Két év elteltével tanítóm, Nemes Sándor biztatására sikeresen felvételiztem a Marosvásárhelyi Zene- és Képzőművészeti Szakközépiskolába. Ott olyan kiváló szakirányítóim voltak, mint Piskolti Gábor, Nagy Pál, Bordi András, festőművészek, valamint Burda Zoltán, Józsa Gerő és Bordi Géza, elméleti tanárok. A középiskola kilencedik osztályát követően szakosodás folytán a szobrász szakot választottam, Hunyadi László és Izsák Márton szobrászok palléroztak tovább. A művészeti szakközépiskolában a szakórák a híres, Bernády György által épített gyönyörű szecessziós művelődési palotában zaj-

a kezem ügyébe került, empirikusan, szakirányítás nélkül. Két év elteltével tanítóm, Nemes Sándor biztatására sikeresen felvételiztem a Marosvásárhelyi Zene- és Képzőművészeti Szakközépiskolába. Ott olyan kiváló szakirányítóim voltak, mint Piskolti Gábor, Nagy Pál, Bordi András, festőművészek, valamint Burda Zoltán, Józsa Gerő és Bordi Géza, elméleti tanárok. A középiskola kilencedik osztályát követően szakosodás folytán a szobrász szakot választottam, Hunyadi László és Izsák Márton szobrászok palléroztak tovább. A művészeti szakközépiskolában a szakórák a híres, Bernády György által épített gyönyörű szecessziós művelődési palotában zaj-

lottak. Ugyanott van a képtár a híres Bernády-gyűjteménnyel, ahol a magyar festészet és szobrászat remekei rám mint képzőművész-növendékre ugyancsak ösztönzőleg hatottak. Ebben a hajlékban láttam először és szerettem meg a színházat.

Érettségi vizsga után 1968-ban felvételt nyertem a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Egyetem szobrász szakára, Virgil Fulicea és Löwith Egon voltak a tanárim, de a számomra legmeghatározóbb egyéniség Kós András szobrászművész, tanszékvezető – az építész Kós Károly fia – volt. Az egyetemi évek hat esztendőt öleltek fel, ami kimondhatatlanul sokat jelentet, számomra nem csupán szakmai, de művelődési szempontból is. Mellékfoglalkozásként a Kolozsvári Állami Magyar Operában világosító és statisztamunkát vállaltam, ami bőséges anyagi haszon mellett sokat jelentett zenei műveltségem fejlesztésében is. Színházi tapasztalataimat megpróbáltam a diákszínpadon is hasznosítani címszerepet vállalva az akkor már nagy sikerű szerző, Páskándi Gáza egyik abszurdoid drámájában.

Az egyetemen délelőtt zajlottak a kurzusok a szobrászműtermekben, délután pedig elméleti órák Mátyás király szülőházában, amely tőszomszédságában van Bocskai fejedelem szülőházának. Az első két év a szakmában való tájékozódással, önmagam keresésével telt el. Nagyon izgalmas és tanulságos volt az addig még nem gyakorolt életnagyságú portrék, aktok rajzolása és mintázása, vagyis a szakma alapjainak az elsajátítása. Harmadévben kezdtem eligazodni a szobrászat berkeiben, fokozatosan rátalálni a saját hangomra. Ebben az irányban próbáltam kialakítani a formanyelvemet. Nem tagadhatom, hogy ebben tudat alatt szerepe volt a koráb-

ban látott drámáknak, mint például Örkény István *Tóték* című tragikomédiájának vagy Páskándi Géza *A boszszúálló kapus* című abszurdoidjának. Mint ahogy minden jó, az egyetem hat esztendeje is nagyon hamar eltelt. Hatodév végén államvizsgáztam. Államvizsgamunkaként három szobrot mutattam be a szobrászat háromféle klasszikus anyagában, fában, kőben és fémben. Fába faragtam egy áldott állapotban levő fiatal lányt, márványba egy lányportrét, és ólomöntvényként Nerót, a véreskezű diktátort aktábrázolásban, ókori császári pózban. A három munka közül ez utóbbi készült groteszk hangvételben. A *Nero* cím csak álca volt, mert a szobor tulajdonképpen Ceaușescu diktátort jelenítette meg. És mindez történt 1974-ben, a Ceaușescu-diktatúra kiteljesedésének idején. Az államvizsga megvédésén a bizottság tagjai látták, hogy kit ábrázol a szobor, de senki sem merte kimondani, hogy „a király meztelen”.

1974-ben kitűnő eredménnyel végeztem, amiből a kihelyezéskor előnyöm származott. Így választottam rajztanári állást az akkor jó helynek számító szülővárosomban, Szovátán. Egyévi tanítás után, 1975 őszén bevo-nultam Máriaradnára katonának. Hat hónap katonai szolgálat után folytattam a rajztanítást. Ezzel egyidejűleg az alkotómunkát is elkezdtem. Más lehetőségem nem lévén, egyelőre terrakottában dolgoztam. 1977 tavaszán Székelyudvarhelyen megrendeztem az első egyéni kiállításomat Nagy Levente grafikussal együtt. Még ez év őszén házasságra léptem Kiss Margittal. Abban a tömbházlakásban volt a két négyzetméteres műtermem, ahol laktunk. Továbbra is terrakottákat készítettem, amelyeket a korondi kerámiagyárban égettem ki. 1978 őszén hozzáfogtunk a műteremlakás építéséhez. Az

akkori kommunista szemlélet miatt csak háromszintes lakás építésére kaptam engedélyt, ami anyagilag nagyon megterhelt. Az építkezés hat évig tartott, amíg beköltözhettünk az új házba, de végre igazi műteremben dolgozhattam. Ezalatt 1979-ben és 1980-ban megszületett két lányunk, Eszter és Anna. Az építkezés ideje alatt nagyon kevés idő jutott alkotómunkára. Ennek dacára időnként kiállításaim nyíltak Marosvásárhelyen, Csíkszeredán, Sepsiszentgyörgyön, Székelyudvarhelyen, Kézdivásárhelyen, Gyergyószentmiklóson és Kolozsváron. Mindez nem jöhetett volna létre a feleségem önzetlen támogatása nélkül, aki minden tőle telhető tevékenységet magára vállalt az én alkotómunkám érdekében. Az építkezés mellett az idő legérdekesebb részét a tanítás foglalta el. A tanári állásomról nem mondhatam le a szobrászat érdekében, mert abból nem tudtam volna a családot fenntartani, különösképpen mert a groteszk hangvételű munkáim nem voltak összhangban a kor ideológiájával. 1989-ben végre megdőlt az úgynevezett „népi hatalom” diktatúrája, és így számomra is más lehetőségek kínálkoztak. Kiállíthattam immár az anyaországban is, Budapesten, Százhalombattán és Nyíregyházán. Ami addig elképzelhetetlen volt a magamfajta alkotó számára, pályázatok vagy megbízások révén alkalmam nyílt köztéri alkotások elkészítésére. Szinte minden esztendőre jutott egy köztéri szobor. Csak olyan megbízást fogadtam el, amely témájában nem ellenkezett erkölcsi vagy esztétikai szemléletemmel. Gyakran nyertem, de ugyanúgy buktam is el pályázatokat. A bukás sohasem tört le, sőt megerősített a hitemben, építkeztem belőle. Mindig azt tartom szem előtt, hogy a szobor az alkotót, a kritika pedig a kritikust mi-

nősíti. A munkáimat sohasem tudtam könnyedén megalkotni. A szobraim ötleteit sokáig hordozom magamban és nagyon hosszú ideig vívódom, amíg önfegyelemmel és határtalan türelemmel, valamint kitartással létrehozom. Csak olyan munkát bocsátok közszemlére, amelyet a magam megítélése szerint elfogadhatónak tartok. Talán ez az oka, hogy életkoromhoz képest aránylag kevés alkotásom létezik. Több esetben semmisítettem meg kész munkámat, mert rájöttem, hogy nem méltó a megmaradásra. Munkálkodásom folyamatában két tényező nyomaszt. Egyik a nem akármilyen örökölt név, a másik a Petelei szelleme, ahol lakom és dolgozom. Részben ezek azok a kihívások, amelyeknek erkölcsileg és minőségileg igyekszem megfelelni.

Két úton haladok. A kis szobraim groteszk hangvételűek, mert groteszk az egész világ, ami körülvesz. Az emberben a legszélsőségesebb elemek fonódnak egymásba. Ez jellemzi az esendő embert. Az emberközpontú munkásságomnak főképpen ez az oka. Köztéri szobraimban elhagyom a groteszket, annak nincs helye. Ott a monumentalitásra törekszem, legfőképpen a forma által hordozott eszme monumentalitására. Ezt igyekszem követni a szobor belső arányai révén is, mert az eszme monumentalitását csak monumentális arányrendszerrel lehet megjeleníteni.

Körülbelül 25 köztéri szobrom áll az országban és az anyaországban. Ezeknek nagy része jelentős személyiségek portrészobra – Petőfi, Bernády György, Mikes, Apor Vilmos püspök, gr. Mikó Imre, Patachich Ádám érsek, Bod Péter, Márton Áron püspök, Szent László, Sütő András, Deák Farkas, Kálvin –, de van néhány szimbolikus emlékmű is. Szobraimban általában az életszerűségre,

de nem az életkép-jellegre törekszem. Nem vagyok újító szobrász, de a hagyományokra építve örök érvényű igazságokat követek. Alkatomnál fogva elkerültek az elvont művészeti áramlatok.

1974-től 2014-ig tartott a tanári szolgálatom. Ez idő alatt 14 esztendőt a székelyudvarhelyi Palló Imre Művészeti Szakközépiskolában is tanítottam. 2014-ben nyugalomba vonultam, de csak a tanításból. Azóta több időm jut a műteremben gondtalanul dolgozni. Két lányunktól hat unokánk született, ami mindennél nagyobb boldogsággal tölt el.

Munkásságomat számos díjjal ismerték el: az EMKE Kolozsvári testvérek díja (1995), Magyar Művészetért Díj (2007), Pro Cultura Hungarica díj (2009).

1994-től az újraalakult Barabás Miklós Céh tagja vagyok. 2005-ben a Magyar Művészeti Akadémia is sorai-ba fogadott. 1976 és 1981 között a Marosvásárhelyi Műhely tagja voltam. 2010-től tagja vagyok a Románia Képzőművészek Szövetségének, 2014-től pedig a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének. Egész életem folyamán szerencsésnek mondhatom magam a házaséletben és a szakmában egyaránt. Tudom, hogy hol a helyem, és hogy nem vagyok több, mint aminek látszom. Boldogabb az életem, mint amilyet valaha magamnak álmodtam.

tyworken Hince

Péter Ágnes

képzőművész (Szabadszállás, 1949. december 18.)

Vallomás, tanúskodás, magántörténelem 70 sorban?

Nehéz egy nyílvesszőt arra bírni, hogy visszafelé repüljön.

Papír, ceruza – már picikoromban elég volt, hogy egy varázslatban élhessek... nagy szerencsém volt az, hogy Budakeszin, kisgyerekként befogadott egy rajzsakkör. A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában, a mai Kisképzőben festőnek tanultam. Mégis szobrász lett belőlem, s azóta is minden fontos, ami a térben van. Minden, anyagi vagy lelki, szellemi vonatkozásban... Hat év főiskola (ma: képzőművészeti egyetem) után, pályakezdőként az életemben a fordulatot néhány magyarországi művésztelepen tett látogatás hozta meg.

A kezdeti anyagi kilátástalanságot oldotta a kiválóan felszerelt műhelyek sora. Karjaim meghosszabbításaként éltem meg azt, hogy más és más anyagokkal kísérletezhettem, az addig hozzáférhetetlen technológiákról nem is beszélve, amik a képzésből teljes mértékben hiányoztak. A gyári háttérű mű-

helyek nemcsak hogy fedelet adtak a fejünk fölé, de tágitották is a látóterünket. Országszerte a szoborparkokba készíthettünk nagy léptékű alkotásokat. Minden nagy léptékű munka egy külön kaland lett. A köztéri szobrok kivitelezéséig tartó feladatok megtanítottak projektszerűen gondolkodni. Bármit is tervezek, az a munka a dokumentálásával végződik. Ezzel a szemlélettel készülnek a műalkotások, de ezt kell a művészetszervezéshez és a tanításhoz is hozzálátni.

A nagy méretű alkotásaim mellett kisplasztikákat, éremsorozatokat is készítettem. Egy részük közgyűjteményekbe, múzeumokba került. Elsősorban viaszvesztéses bronzöntéssel vagy viasz és ólomlemez felhasználásával dolgoztam. Kiállítási munkáim különféle anyagok alkalmazásával születtek, homok, fluoreszkáló fénypor, vas, krómacél, vagy valójában maga a fény a legjellegzetesebb.

Kutatásaim a krómacél egy különös felhasználási módjához vezettek. Oly módon csiszolom a vékony acéllemezt, hogy annak nagyon mély térérzete legyen. Mindig mögé is néznek az anyagnak, mert ez a többdimenziós jelenség nem könnyen hihető. Kiállításaimon olykor egy-egy tárgyat állítok ki a teremben, de van, hogy egész plasztikacsoporttal alkotok rendszereket. Állhatnak a térben vagy lehetnek falra szerelvek. Grafikai munkáim között hagyományos technikák mellett a kísérletező elektrográfiák érdekelnek. Többször fotóalapú képelemeket helyezek szokatlan összefüggésbe, így hozok létre újabb összefüggésű jelentéseggyütteseket. Ehhez számítógépes programok kellenek.

A két dimenzió már csak a monitoron érvényes felület, a tér egy megint másfajta érzékeltetéséhez, a videóhoz fordultam. Kísérleti filmek készítéséhez újabb programok kezelésének ismerete kell. Ahhoz, hogy ma is a nem iskolai keretek között elsajátítható ismeretekkel rendelkezünk, szobrászművészekkel újabb és újabb művésztelepi együttléteket szerveztünk. 1991-ben megalapítottuk a Symposion Alapítványt, amelyben összefogtuk a magyarországi alkotótelepeket, szümpozionokat. Ez a szervezés nagyon fontossá vált mindenkinek, aki ebben a típusú, nem könnyű alkotási munkában részt vett...

Kutatás, alkotás, innováció minden művésztelepi munkára jellemző, még ha csak látenszen is. Tudjuk, hogy a szümpozion-módszer a leghatékonyabb, több ezer év óta létező tudásátadási forma. Helye van az oktatásban. Az általam vezetett művésztelepen, a Nemzetközi Velencei-tavi Symposionon nemzetközi, szakmaközi, többgenerációs és egyetemközi munka folyik. Kísérletezés, térségi kihívások, ami bekerülhet az egyetemek művészeti karaira továbbgondolásra. Nagyon fontos, hogy hassunk a környezetünkre, és az is, hogy legyenek újabb tanítványok. Most egy új, a szümpozion-módszerre szerveződő iskolát szeretnék nyitni.

Családommal nagyon szerencsés vagyok. Férjem, Gáts Tibor népihangszer-készítő, a népművészet mestere, népi iparművész, számos díj tulajdonosa. Világszerte ismert gyönyörű citerái, ütőgardonjai egyre keresettebbek. Két fiunk és két unokánk van.

Kárpáti Tamás

festőművész (Budapest, 1949. december 25.)

1974-ben végeztem a Képzőművészeti Főiskolán, tulajdonképpen ettől az időponttól számítom az életemet, ez a születésem időpontja, szóval még nem vagyok hetvenéves, bár az életrajzomban így szerepel. Ekkor indultam el azon az úton, ahol negyvenöt éve küzdök nap mint nap azért, hogy azokat az érzéseket próbáljam valahogy a festékbe áramoltatni, amik már akkor is bennem voltak.

Azt próbálom elérni, amiről tudom, hogy lehetetlen, csak megközelíteni lehet, és azt is csak isteni segítséggel. Az emberi alkotás hasonlít az isteni teremteshez, annak halvány utánzata: Isten lehelt lelket a holt anyagba, az ő lehelete szállt az élettelenbe.

Ez a gyönyörű küzdés tölti ki az életemet, ha valami sikerül, érzem, hogy isteni segítséggel történhetett. Mámoros érzés, ha látom, inkább érzem, hogy nemcsak festék van a vásznon, hanem valami megmagyarázhatatlan zendül meg.

Ez legtöbbször akkor történik meg, amikor hagyom a képet is „dolgoz-

ni”, hasson vissza rám, és nem ragaszkodom foggal-körömmel saját elképzelésemhez, vázlataimhoz. Ez egy gyönyörű párbeszéd, vállalom a töredékeségemet, alázattal lehetek „ura” a képnek. Persze sokáig ragaszkodom festés közben saját elgondolásaimhoz a képen, de amikor már mindent megtettem, hogy úgy

legyen, ahogy én akarom, és nem érzem jónak, akkor lemondok a görcsös önmagamról és a pillanatnyi érzésem szerint átfestem a képet, s akkor váratlanul, csodaszerűen megoldódik a hosszú kínlódással végigküzdött probléma.

Igen, akkor találom meg magam, ha lemondok magamról. Az abszolúthoz, a Teremtőhöz kellene mérni mindent, a relativizálás megöl minden egyediséget.

Minden művészet szakrális.

Kárpáti Tamás

Zoltán András

nyelvész, szlavista (Sopron, 1949. december 25.)

Apai ágon őseim kiskőrösi tótok, nagyapám magyarosított *Zostyákról* Zoltánra. Ő aztán feleségül vette nagyanyámat, a soltvadkerti *Katzenbach* Ilonát, így a családi nyelv náluk egyből a magyar lett, s apám nemzedékéből már senki sem tudott „von Haus aus” sem németül, sem szlovákul. A család Pesterzsébetre költözött, innen apám útja a soproni evangélikus teológiára vezetett, ott megismerkedett anyámmal, aki szintén vegyes, de magyar–német nyelvű evangélikus tanítói családból származott, maga is tanítóképzőt végzett, és a háború alatt tanított is néhány évig egy bácskai német tannyelvű iskolában. A szlovák felmenők ellenére tehát szláv nyelvtudást a családból nem hoztam magammal.

Az orosz lett az első idegen nyelv, amelyet formálisan tanulni kezdtem, mégpedig a korabeli előírások szerint 5. osztályos koromban. Ez Hegyeshalomban történt, ahová édesapám állomáshelyeit követve 1958-ban költöztünk. Az orosz gyakorlati szempontból ott és akkor teljesen felesleges nyelvnek bizonyult, használatára a vasfüggöny közvetlen közelében semmiféle lehetőség nem kínálkozott, hozzánk az ország más részéből még a magyarok is csak külön engedéllyel jöhettek látogatóba, így „szovjet turistát” sem Hegyeshalomban, sem gyermekkori nyaralásaim helyszínén, a szintén a nyugati határsávba tartozó Sopronban nem lehetett látni, de az osztrák határ közvetlen közelében még szovjet katonaság sem állomásozott. Így számomra az orosz kezdetben olyasfajta tananyag volt, mint amilyen apám nemzedékének a latin lehetett: ezen kezdtem alaposabban tanulmányozni egy indoeurópai nyelv szerkezetét. Ebben viszont szerencsém volt: egy igen kiváló, latin szakosból átképzett orosztanár tanított az általános iskola felső négy osztályában, a szigorú, de nagy tudású, sok nyelvet ismerő Deák Lajos tanár úr. Valószínűleg mindketten jól jártunk ezzel a találkozással: neki ritkán adódott tantárgya iránt valamennyire is érdeklődő tanítványa, én pedig igen komoly, bár nem túl gyakorlati, de nyelvtanilag jól megalapozott tudásra tettem szert nála. Valószínűleg az ő példája nyomán kezdtem el én is tankönyvből-szótárból egy másik idegen nyelvet is tanulni, mégpedig a lengyelt. Az elméleti orosz után valami olyan nyelvet is akartam tanulni, amelynek az országába még el is juthatok, az akkor számomra elérhető szűk kínálatból irodalmi és történelmi olvasmányaim alapján a lengyel tűnt a legszimpatikusabbnak.

Középiskolába Sopronban jártam, a Széchenyi István Gimnáziumba, ahol német tagozatos osztályba kerültem. Kiváló tanárom volt dr. Ruhmann Margit személyében. Magánúton angolt is tanultam, s a gimnáziumban a hajnali fakultatív latinórának is állandó látogatója lettem. 1968-ban érettségiztem, az ELTE Bölcsészettudományi Karára jelentkeztem orosz–német szakra. Tanulmányaimat egy szűk évnyi katonáskodás után 1969 őszén kezdhettem meg. Nyelvészetből az orosz

szakon Balczyk Emil ószlávórái voltak rám a legnagyobb hatással, ahol feltárultak előttem a két tanult szláv nyelv, az orosz és a lengyel korábban részben már sejtett, de most rendszerré összeálló szabályos hangmegfelelései és ezeknek történeti okai. Balczyk a proszemináriumon megkövetelte, hogy az elemzett ószláv szöveg minden egyes szavát etimológiai szempontból is elemezzük, így a szavak eredete iránti, többé-kevésbé mindenkinben meglévő kíváncsiság itt kezdett nálam tudományos érdeklődés formáját öltetni. Az első év végére megérett bennem az elhatározás, hogy a szlavisztikát választom tanulmányaim fő területéül, ezért a második évtől a német szak elhagyásával orosz–lengyel szakon folytattam tanulmányaimat.

Az egyetem befejezése után (1974) az ELTE Bölcsészettudományi Karának Orosz Filológiai Tanszékén lettem két évig tudományos továbbképzési ösztöndíjas, majd a megfelelő tudományos titulusokat megszerezve és az egyetemi számarlétra összes fokozatát megjárva egész szakmai pályafutásom alatt ez a tanszék (illetve jogutódai) volt a munkahelyem, legfeljebb mellette vállaltam mellékállásban más egyetemek és főiskolák meghívására hosszabb-rövidebb ideig másutt is oktatómunkát (Pécs, Bács, Szombathely, Nyíregyháza). 2016. évi nyugdíjba vonulásom óta is vezetem az orosz nyelvészeti doktori programot, valamint vendégprofesszorként működöm a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

Kutatómunkám fő irányát a szláv nyelvtörténet jelentette, ehhez azonban itthon hiányoztak a források. Az 1970-es évek végén már nagybeteg Balczyk Emil arra biztatott, hogy pályázzak külföldi aspirantúrára. Így lettem levelező aspiráns 1980-ban négy évre a moszkvai Lomonoszov Egyetem Bölcsészettudományi Karának Orosz Nyelvészeti Tanszékén, ahol a világhírű Borisz Andrejevics Uszpenszkij professzor lett a témavezetőm. A középkori lengyel–orosz nyelvi kapcsolatok legrégebben dokumentálható korszakára irányuló kutatómunkám egyre inkább a lengyel és az orosz nyelvterület közötti köztes vidékre, az óukrán és az ófehérorosz nyelvemlékekre kezdett koncentrálni, mivel a források egyre világosabbá tették, hogy e „nyugatorosz” zóna nyelvi és kulturális hagyományainak ismerete nélkül nem kaphatunk reális képet a *Slavia Latina* és a *Slavia Orthodoxa* kölcsönhatásáról ebben a korai periódusban.

Még moszkvai éveim alatt hívta fel Hadrovics László a figyelmemet az ófehérorosz Attila-történetre. Végül 1996-tól kezdve kezdtem el behatóbban foglalkozni ezzel a nyelvemlékkel, amelynek számtalan érdekes vonatkozása van. A reneszánsz kori magyar–lengyel–fehérorosz nyelvi és irodalmi kapcsolatok eme egyedülálló emlékével több tanulmányban is foglalkoztam, majd elkészítettem a mű modern kiadását is, amelyet 2004-ben az azóta fájdalmasan korán elhunyt nagyszerű kollégám és barátom, Udvari István adott ki Nyíregyházán.

Már a hetvenes évektől Balczyk Emil, majd Hadrovics László biztatására foglalkoztam a szláv–magyar nyelvi kapcsolatok kérdéskörével, később Király Péter és Vékony Gábor felkérésére is dolgoztam ki egy-egy témakört. Az utóbbi években munkásságom nagy részét ez az anyag teszi ki. Az eddig fel nem ismert régi szláv jövevényszavaink közül talán sikerült néhánynak meggyőző etimológiát találnom. Örömmel látom, hogy nem teljesen visszhang nélküliek ezek a munkáim, s akadnak fiatal kutatók is, akik eredményesen művelik ezt a területet is.

Fekete László

keramikus- és szobrászművész (Budapest, 1949. december 26.)

Azok közé a művészek közé tartozom, akik valóban igen sokat kaptak otthonról, a szülőktől. Elsősorban azt, hogy a magyar modern művészet legjobbjaival már igen korán személyes közelségbe kerülhettem, egészen pici gyermekként, hiszen a Vajda Lajos, Bálint Endre, Korniss Dezső óriás hármából ket-

tőt igen jól ismerhettem, és ott volt még a többi kiválóság is: Anna Margit, Jakovits József, Vajda Júlia és mások. Később Schaár Erzsébet és Vilt Tibor vált közeli személyes ismerőssé, de ez már a fiatal felnőttkor kezdetén volt.

Nem, természetesen barátságról nem beszélhetek, hiszen a különbség túl nagy volt ehhez. De édesanyám kerámiaműhelyében dolgozott Babarczy Marika, Babarczy László édesanyja, Vajda Magdi, Vajda Mihály édesanyja, és sokan mások is, akik a munkaidejük alatt igazán érdekfeszítő dolgokról beszélgettek Anna Margittal, Vajda Júliával, Jakovits Józseffel, Drégely Lászlóval és másokkal. Anyám műhelye sokuk számára igazán életmentő volt az ötvenes-hatvanas években, amikor az ő művészetük még a keményen tiltott kategóriába tartozott. Persze arra is emlékszem, hogy ez a helyzet mekkora keserűséget okozott nekik, ezt már kicsit nagyobbacska gyerekként is pontosan éreztem. Jakovits József például „mellőlem” disszidált 1963-ban, addig ugyanis állandóan őmellette agyagoztam, ami-

kor a gipszformákból gombokat nyomott. Egészen mély, ólmos keserűség áradt belőle... Anna Margitban is csak egyre gyűlt a fájdalom és a csalódottság, Kornissról, Bálintról már nem is beszélve! Persze apám, Fekete Nagy Béla fájdalma, visszaszorítottsága is ott dolgozott bennem. Mint a Szentendrei és az Európai

Iskola egyik remek festője, ő sem rúghatott labdába ezekben az időkben. Ő sem, pedig ő aztán igazán kivette a részét a fasizmus elleni küzdelemből, hiszen 1944-ben anyámmal együtt mintegy 1000-1200 zsidót mentett meg az akkori kis kerámiaműhelyükben készített hamis papírjaikkal. De természetesen ez sem számított: aki „absztraktul” (vagy nem „szocreálul”) fest, az magára vessen! Így apám már 1948-ban teljesen lemondott a művészeti tevékenységről, de nagy szerencséjére volt egy építész diplomája is a tarsolyában, és annak birtokában elmehegetett dolgozni az Ipartervbe, ahol aztán az ötvenes években a legnagyobb magyar erőművek tervezésében és felépítésében vehetett részt.

Evvel némiképpen érintettem a másik meghatározó emléksort is, ami nekem kivételesen sokat jelentett és jelent manapság is: szüleim 1944-es embermentő tevékenységére gondolok, ami példátlan bátorságot, kiállást, önfeláldozást követelt tőlük. Illetve szerencsére önfeláldozást nem, hiszen bámulatos és alig-alig hihető mázli-

sorozattal megúszták a lebukást 1944 júniusától 1944 decemberéig. Akkor aztán jó érzékkel eltűntek Budapestről, és, mint ahogy később kiderült, ez a lépés megmentette az életüket, mert már nagyon forró volt a talpuk alatt a talaj, Budapest felszabadulásáig már nem tudták volna itt megúszni. (Vagy ki tudja?) Lementek Székesfehérvárra, mivel a hadmozdulatokból láthatták, hogy az a város hamarabb fog felszabadulni, mint Budapest. Ott aztán apám elszenvettede addigi életének legnagyobb csalódását, amikor is a bevonuló szovjet csapatok hősei „mindent” megcselekedtek, amit addig az általuk legrosszabbnak tartott nyilaspropaganda állított...

Ezt a csalódást apám sohasem heverte ki teljesen, de legalább ez is döntő mértékben járult hozzá ahhoz, hogy 1947-ben már ne akarja meghosszabbítani párttagságát. Ekkor már ugyanis tudta, „ezektől” már kilépni sem tanácsos, azt is nagyon rossz néven vehetik... Evvel rendes távolságra került a politikától, mert azt gondolom, ha közel marad hozzá, akkor őt is nagy valószínűséggel bevonták volna egy perbe 1949-ben, hiszen ő ritka nagy mester volt papírhamisításban. Az ilyeneket pedig nem igazán tűrhette Rákosi elvtárs, pláne még ha valamit mérészeltek is tenni, például itthon álltak ellen! Még hozzá kivételesen bátran. Persze ez csak az én feltételezésem, de talán nem járok messze az igazságtól.

Apám 2012-ben kapta meg a Világ Igaza kitüntetését, posztumusz. Anyám csak azért nem kaphatta meg, mert ő zsidó származású.

Tehát sok minden más mellett ezek a körülmények azok, amik a gyerek- és fiatal felnőtt éveimet döntően meghatározták. Persze sok utazás mellett, amire azért volt módunk, mert anyámnak igazán jól ment a műhelye.

Így egészen kicsi koromban elkezdhettem agyagozni, már 1953-ban, amikor Sztálin elvtárs halála után újra engedélyezték anyám aprócska műhelyének a működését. Ezt 1949-ben tiltották be mint súlyosan rendszerellenesnek. Az emberiség nagy vezérének halála után viszont már úgy gondolták az elvtársak, hogy ez az aprócska magáncég már nem fogja súlyosan veszélyeztetni a kommunizmus dicsőséges felépítésének folyamatát. Így is lett, és 1956-ra már újra remekül ment a műhely. Ennek köszönhetően igen gyakran ebédelhettünk a Mátyás Pincében (is), és ennek következtében mint hatéves gyerek jelen lehettem Sinkovits Imre szavalásán a Petőfi-szobornál. Igen, éppen aznap is ott ebédeltünk, és amikor kimentünk az étteremből, ott volt már az óriási tömeg. Sok minden a tök véletlenes múlik. Így ez lett az az első saját emlékem a történelem menetéről, mégpedig az egyik legfényesebb időszakáról, amire még most is világosan emlékszem. Viszont nem mentünk tovább a tömeggel a Rádió elé az első lövöldözésre... Ezt is megúsza a család. Nem sokon múlt, mert anyám nyilván nagyon szeretett volna a fiatalsággal tartani, de egy hat- és egy kilencéves fiúcskával ez nem lett volna nagyon jó. Vagy tán megérezett valamit, hogy ez mibe is fog torkollani? Ki tudja?

Anyám 1956-ban el akart menni, de apám nem, így nem Alaszkában nőttek fel, az volt ugyanis anyám kedvenc úti célja. Már 1939. szeptember 3-án el akart menni oda prémvadásznak, amikor is kijöttek egy párizsi moziból. Amikor bementek, még nem volt háború, amikor kijöttek, már háború volt. De apám akkor is haza (vagy „haza”) akart jönni. Így nagy nehezen visszavergődtek Olaszországon keresztül. Ez rendkívül nehéz volt, sok viszontag-

ságon mentek keresztül. Közvetlenül a hazatérésük után megalapították a Henger utcában az első kerámiaműhelyüket, ahol később, 1944-ben a hamis papírokat is gyártották.

Szóval agyagoztam, agyagoztam, és már elég korán eldől, hogy én ezt nem is fogom abbahagyni egyhamar. Így is lett, manapság is „agyagozom”.

Az első és legfontosabb saját jogú kivételes szerencse 1992-ben ért el, amikor is a műfajom világszinten is legfontosabb kiállításán/versenyén Japánban (Mino) elnyertem a szakma legfontosabb New York-i galériásának, Garth Clarknak a különdíját, és utána meg is hívott állandó tagnak, Közép- és Kelet-Európából egyedülként. 1992-ben én kezdeményeztem a műfaj első kisebb csoportosulásának, a Terra Csoportnak a megalakulását.

Háromszor is elnyerhettem a műfaj legjelentősebb hazai versenyének/kiállításának első díjait Pécsen az ottani kerámiabiennálékon és -quadriennálékon: 2004-ben, 2008-ban és 2017-ben. Azt hiszem, ezt leginkább a most, igen korán elhunyt Sárkány Józsefnek köszönhetem, aki a Janus Pannonius Múzeum főmuzeológusa volt, és aki igen jelentős mértékben járult hozzá, hogy a műfaj előtérbe kerüljön. Korai halála óriási veszteség mindannyiunk számára, de főleg a szobrászoknak és keramikusoknak. A pécsi országos szobrászati és kerámiakiállítások megszervezését nagyrészt, illetve az utóbbi időkben az ő erőfeszítésének köszönhattuk.

Az Egyesült Államokban négy önálló kiállítást is rendezhettem a világ egyik vezető galériás környékén, New York 57. utcájában, a Garth Clark Galériában: 1994-ben, 1997-ben, 1999-ben és 2001-ben. Csoportos kiállításokon meg olyan óriások agyagból készített műveivel szerepelhet-

tem együtt, mint Picasso, Malevics, Rauschenberg, Lichtenstein, Caro, Sottsass és mások, a „csak” keramikus világnagyságokról nem is beszélve, mint például Voulkos, Arneson, Ryce.

Sajnos a galéria 2005 és 2007 között megszűnt, és nem tudott hasonló kvalitású intézmény a helyébe lépni.

Így nem maradt más hátra, mint hogy hozzákezdtem nagy méretű szoborterveim megvalósításához, még a válság idején. Ha a galéria tovább fut, és egy-két évenként nem túl nagy méretű szobrokat kellett volna csinálnom az egyéni kiállításaimra, akkor ezeket a jelentősebb méretűeket nem tudtam volna létrehozni. Így sikerült ebből az igen rossz eseményből valamennyire jól kijönnöm. Például az egyik nagy méretű szoborcsoporttal nyertem el 2017-ben a harmadik pécsi első díjamat a kerámiaquadriennálén. A másik viszont a 2014-ben megrendezett legnagyobb európai szakmai kiállítás/versenyen szerzett nekem jelentős megtiszteltetést Németországban, Koblenz mellett, a Westerwald Múzeumban.

Igen, „szobrokat” írtam, mivel az amerikai szerepléseim legfontosabb eredménye az, hogy hat nagy és jelentős amerikai képzőművészeti múzeumba is be tudtam kerülni a műveimmel, számos (kb. 50-60) magángyűjtemény mellett.

Többé-kevésbé négy-öt fajta irányban dolgozom, egymástól szinte teljesen eltérő stílusban. Sokan csodálkoznak rajta, hogy ezek a különbözőségek hogyan férnek meg bennem. De megférnek. Egyiket sem hagyom véglegesen abba, hol ezt, hol azt veszem elő, és az okozza a legnagyobb fejtörést, hogy éppen melyiket is folytassam. Az erről való döntés a legnehezebb.

Sajnos valamennyire jogosnak is kell tartanom a szobrászok ódzkodá-

sát az agyagból dolgozóktól, mert valóban nem kevés ócskaság kerül ki a kezük közül. Ez az anyag túl könnyen megmunkálható, túl olcsó is a többi szobrászati alapanyaghoz képest, és ezért igen sok nem igazán átgondolt művel találkozhat az, aki egy-egy kerámiakiállításra betéved.

A műfaj világszinten is vezető galériájába való bekerülesem valóban meg-

változtatta az egész életemet és a szakmai pályafutásomat is. Nem is tudom, mi lett volna velem akkor, ha ez nem történik meg. Talán Csepelen lehettem volna valamilyen iskolában művész-tanár. Talán. Hogy megéljek valahogy.

Fehér Juli

Mészáros Mária

üvegtervező, szobrász- és keramikusművész (Tiszaszentimre, 1949. december 26.)

Hát, december 26. nem egy jó dátum a megszületésre! Jézus Krisztus nagy konkurencia... Ráadásul, ha kihúzom még pár napig, akkor nem ebben, hanem a következő évi kiadványban szerepelek!

De megszülettem Tiszaszentimrén, ami külföldi pályafutásomat tekintve rendszerint homlokráncolásra, visszakérdezésre és elírásokra ad okot. Számomra is meglepő módon az utóbbi időben egyre jobban ragaszkodom ahhoz, hogy minden „s” és minden „z” a helyén legyen. (Ez már valami öregkori nosztalgia?)

Az általános és középiskolát Szolnokon végeztem, volt egypár kitűnő tanárom, akikre mindig szívesen és hálával emlékszem vissza, és akik segítettek abban, hogy megtaláljam a „saját utamat”. Rajzolni Bokros László festőművésznél tanultam a szolnoki művésztelepen.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemre és az Iparművészeti Főiskolára felvételiztem. Az előző sikerült. Két évet végeztem el magyar–német szakon, közben – hogy valami szórakoztató is legyen az életemben – játszottam az akkor még létező Egyetemi Színpadon, és persze újra próbálkoztam az Iparművészeten. 1972-ben felvettek, így ott folytattam tovább tanulmányaimat a szilikát szakon. Az üveg érdekelt mint viszonylag új anyag a figuratív szobrászatban. Mesteremnek Schrammel Imrét tekintem, aki „hivatalosan” ugyan nem volt tanárom, de tőle tanultam a legtöbbet a felejthetetlen szünidei közös munkák alkalmával.

1982 óta Hollandiában élek és dolgozom. Rendszeresen kiállítok európai és amerikai galériákban, több munkám található múzeumokban és magángyűjteményekben. Bármennyire hihetetlen – néha magamnak is! –, kizárólag ebből élek.

Van egy lányom, akit a legsikeresebb alkotásomnak tekintek.

Mária Mészáros

Bakonyi Péter

író, költő, újságíró, szociológus (Debrecen, 1949. december 28.)

Hetven felé...

Gyerekkor?

Az ég látványa kisimult Veronika-kendő:
fényes rubint arc kék-fehér textílfővenyen...
s a fátyol mögött – mint vasalatlan kis horpadás,
mint fuvallatnyi folt a múlt szőtteséről –
egy ablak nyílik, s pillantás múlva bezárul...

Nappal az ember nem olyan esendő,
mint éjszakára lesz, s ha lenne valaki más
mellette mindig, mikor messzi üregéből
a szakadozott, hókult felhőköpenyen
át a vörösülő hold rá ijesztőn visszabámul

– akár egy óriási, virrasztó bagolyszem –,
talán a legősbibb hideglelés se volna
olyan dermesztőn s kiegészően reménytelen
(ahogy csapatoknak – csata nélkül is leverten),
hogy egyre szorongatóbban féljen a haláltól...

Mert ha valaki egyszerűen csak állna felettem,
ahogy megesetten s részvéttelenül fekszem
ott, és mint egy mesehőst, magához karolna,
vagy egyszerűen csak hozzáérhetne testem –
az talán adna elég erőt: kilátni a homályból...

De hogyha nincs, aki nincs: könnyű feladni,
ráébredvén: nyeretlen sorsjegyed van mától;
bármit terveztél is, időd csak feleannyi;
s ha telne rá, se lehet hosszabb a gyerekkor,
hiába volna elixír, génzseni, csodarabbi...

Gyerekkor?! Hisz már az enyém is együtt lép velem!
Vagy már nélkülem? Túl korán: őrző-rácsomon
át! S csak attól félek, lassan már hiába terelem...
Apaságom létigéit önnön múltamból másolom:
volt egyszer, hol nem volt... édes anyaszerelem...

Családfa

Legtöbbjük nem volt senki se:
paraszt, kocsmáros, varrónő, anya...
Éltek és haltak, ahol apáik laktak,
csak egy fedélnek kellett lennie
a fejük felett, külváros meg tanya
volt a lakóhelyük, kutyák ugattak...

Egyik jegyző se tartotta becsben őket:
nem hajtogattak cserzett macskabőrt,
még a „zsellérrang” is nagyobb volt...
s ha rájuk küldték az adószedőket,
nem akadt hős, aki a kardjába dőlt,
ősei „ősbűnéért” mind együtt lakolt...

S hiába lehettek „fajra” lombosabbak
az ágai e ritkásan nőtt szomorúfűznek,
mint sok vastag nyakú póri bokornak,
meg hogy velük se voltak sokkal rútabbak
a hazai telek: e népek mindig csak menekültek...
s csak fáztak, fohászkodtak, szaporodtak...

Anyám apadó tején én is ugyanúgy csüngtem,
ahogy a többi hasonszórú a horpadt soron:
elszívta előlünk a gyár! De mind nőttünk tovább,
bár csak egy repedt csörgő maradt a kezünkben,
s alig akadt pár vér-barát, elszánt eszme-rokon,
kivel a piszkos idő ne lett volna még mostohább...!

Dialógus

Egyik emlékből lecke lesz, másikból áhítat...
vagy fekély... vagy hamis tudat, melyre felesküszöl,
vagy mint maró köd bújik beléd, s mohón átítat
és éget mint porladó parázs, élősködő üszök...
s egy régi perc leterítheti bármelyik álmodat...

A gyermekkor? Dermesztő, hajnali gyársikoly...
széles, macskaköves, lószagú főutcák...
nyers vadkörteízű szelek... alkonyatkor
mint riadt kisbarmok, futnak haza a fruskák...
s minden kölyök fél sírokra ülő madárrajoktól!

Mint lepke-tapintás, egy régi hang libabőröz
engem azóta is, ahányszor hasonló felfakad:
árva farkas-eb sír... s esténként valaki lövöldöz
valahol... vért vedlenek a vékony házfalak...
lassan már papot hívnak, ha csak héja köröz...

S én mégsem emlékszem egyetlenegy silány,
boldogtalanná aprult percére sem gyerekkorom
táguló tíz-esztendeinek: „Akire *valaki* vigyáz –
mondta anyám –, bátrabban ül a motoron”...
a varjúra meg azt mondta: fekete sirály...

De biciklit se kaptam, nemhogy még motort!
S mikor asszonyanyámhoz ijedten odabújtam,
mert az udvarunkban egy éhes purdó kotort
a házi szemétben – kivetetten és elvadultan,
a dühöm volt a nagyobb, bár oda sírás sodort...

Meséljek még? Én megértettem korán, hogy mit
s miért, csak szerettem volna még tovább játszani,
mielőtt végleg eldobom majd a gombfocit,
mert bár a sírás athéni bennem, a düh spártai:
az ember halaszt, s reméli: nihil reliqui facit...

Analízis

Aztán már elég harapós lettem nagykölyöknek,
mint üres asztalok mellől hergelt kóbor ebek,
mikor már nem hullik közjük lerágott borda,
mi ok lett volna, hogy végre világgá szökjenek,
de mégis mind itt bagzanak ma is, itt költenek,
s itt ürítenek, mint vadak a frissen elásott holtra...

Felnőve értettem csak meg, hogy az ember milyen cseppnyi
mint élőlény (nem az úrból nézve), s hogy ha még közelebb
hajolsz hozzá, a bőre szagán érezheted, hogy nincsen nála gyávább
szerves parány, ki öl és rombol szünettelen, de félős mérlegre menni
istene előtt, s talán az a leghangosabb épp, aki a legjelentéktelenebb:
reszket, mint állat hídon, de vak s kevésbé: gyűlölné érte, ha szánnád...

S öreg lettem. Családom bokra mégis csupán egy fűcsomó a sziklafalon.
Bár van asszonyom, fiam, testvérem s három-négy álmos szépöcsém,
a vén nagyasztalt összezsukva se érzük körül majd a halotti toromon,
úgy elfogytunk világharc, kór-sarc s tarka génnyomor idéltlen kezén-közén...
Én mindig azt hittem, születni készülünk sokáig: kilenc hónapnyi csend
egy magzatburokban! De nem: a meghaláshoz kell a több elő-idő! Itt idebenn...

Hűség

Így most már ráérek verseket írni,
hisz bármikor meghalhatok...
Régebben csüngtem, szinte síri
daccal – s ahogy egy gyerek nyafog –
az élet mellén, mert féltem hinni:
nincsen, amiről lemaradhatok.

De engem az isten már kifizetett:
„Itt egy kölyök, és elszámoltunk –
mondta. – Lány vagy fiú legyen?”
„Ha dönthetnénk, változna a dolgunk? –
kérdeztem vissza. – Létünk a gyereken
függ, bármily közel legyen is a holtunk!”

Engem az isten hát jól kifizetett:
„Hogy ne unatkozz: nevelj gyereket!” –
mondta, s adott egy üres életet.
E néhány évre, ami még hátralehet,
jobb kedvtelést már úgyse lelhetek:
s eső közben kergethetem a felleget...!

Így aztán, most már tényleg ráérek:
edzésekről zongoraórákra megyek
vele vígan, és senkivel se cserélek,
ha a kölyköm veri a billentyűzetet!
Értelmetlenek még azok a régi, szorgos évek
is e botló létzajok nélkül, s terméketlenek...

„Ez sületlenség! – sikolt fel erre az agy. –
Egy raklapra tenni fel minden zsákot!?”
De őt a szív kontrája azonnal lecseréli:
„Amennyit másnak adsz, csak annyi vagy!”
Mi hát a jó? Hallgatni életszerűbb? Vagy inkább megéri
még kimondani egypár félig megfejtett igazságot...?

„Badar beszéd! Inkább csak építsd, költő,
tenmagadat, halálig, s ne áldozz a közre
annyi percet!” – ordít fel erre tüdő s a hörgő,
de a szív nem hagyja, hogy bárki fölözze:
„Mi lesz, ha jön majd az Úr mosolyt letörő
kérdése a kapushoz odafent: Ember jött-e?”

Kotorék

De már nem szeretem a hús felhőcseppeket
arcomhoz csapódni, mint ifjú, csupasz szél
koromban, mikor még együtt kergettük a delet...
S bár emléjére még vissza-visszadob unottan
e cafka hon: még soká szívjam, cibáljam, holtam-
ig, akár, de ez kintorna már, s nem nekem zenél...

Én megváltoztam, mint bonviván hangja ködben,
s néha már kész volnék akár magamat temetni el...
De akkor beszédet ki mond?! Hogyha összetöppen,
s csak gügyög, mint megilletődött halott a saját torán,
vagy csak ül fakón egy szomszéd sír repedt kövén az ember,
nem több, mint egy leégett nádasra hulló kimúlt kormorán...

Bauer Zs'

Nagy Varga Vera

etnográfus, muzeológus (Jászberény, 1949. december 28.)

Kutatásaim, írásaim egyik része az 'anyagi kultúra' vizsgálatával foglalkozik, másik része pedig 'társadalomnéprajzi', lényegében a művelődéstörténet témakörébe sorolható vizsgálódás. Alkalmazott módszerem a budapesti ún. Tálasi-iskola történeti néprajzi módszere volt.

Kétnyelvű, magyar-orosz felmenőkkel rendelkező családban nevelkedtem, Jászberényben. Elődeim között mindkét ágon voltak kézművesek és földművesek egyaránt: a közép-ázsiai telepés orosz nagyanyám második házasságkötése 1920-ban a magyar hadifogoly nagy-

apámmal lehetővé tette, hogy gyermekeikkel megmeneküljenek a sztálini kuláküldözés megsemmisítő brutalitása elől. 1935-ben a Szovjetunióból a magyar állampolgárságukat megőrző, egyes házasságban élő hadifoglyok hazatelepülhettek: feltétel volt, hogy a magyar külügyminisztériumnak be kellett mutatniuk az egyházi házasságkö-

tés anyakönyvi kivonatát. Édesanyám, a legkisebb gyermek hétéves volt ekkor, az első osztályt még a Taskent melletti faluban végezte, ahol saját földjükön gazdálkodva jómódban, bőségben élt a család.

Gyermekkoromban szerettem a Zagyva szürke agyagját, amiből várokat gyúrtam, majd száradás után kifestettem. Amióta emlékszem, hároméves koromtól mindig rajzoltam valamit; a Bercsényi-iskola rajzszakoskóról, Borsányi Kati nénivel jártunk a Jász Múzeumba, ahol cserépedényeket és szücs ködmönök hímezéseit másoltuk hosszasan elmerülve a kompozícióban és a színekben. Megtiszteltetés volt, hogy hetedikéves koromtól az iskolai önképzőkör elnöke lehettem, ami az évfordulós ünnepségek rendezésében való részvételt, március 15-i ünnepi beszéd írását és előadását, és több alkalommal versmondást is jelentett. Élénk volt a sportélet, a talajtornától a futáson keresztül a kézilabdáig lelkes résztvevő voltam. Nagyon szerettem az iskolát, könnyen tanultam és mindenre kíváncsi voltam. Csodálatos asszonyok tanítottak: elsőben Boriska néni, másodikban Jolika néni, és még mások.

Az otthoni élet 1959 után nehézre vált: a földeket állami tulajdonba vették, édesapám nem lépett be a térszabó, ezért alkalmi munkákra kényszerült. Ez volt a térszabó második hulláma sok kegyetlen mozzanattal: a hozzánk járó agitátor végső érvként az asztalra helyezte a szolgálati fegyverét, így vélte meggyőzni szüleimet.

Az általános iskolai osztályfőnökömnek, Gizi néninek is köszönhetem, hogy felvettek a szolnoki középiskolába, ahol az osztálynaplóba be volt jegyezve nem rendszerhű családi származásom, és feltehetően két évig ezért nem vettek fel kollégiumba, albérletben lakó externista voltam. A „próbaidő” alatt kinevezett osztálytitkárként kellett bizonyítanom, hogy „közösségi ember” vagyok az otthoni háttér ellenére. A harmadik évtől a Chartiaux Renéné, Babszi néni által

vezetett kollégium igazi otthonná vált, és a tanulmányi versenyre, egyetemi felvételre való felkészítést is jelentett: 1967-ben országos orosz nyelvi versenyen második helyezést értem el. A rajzolás ekkor még szórakoztatott: 1966-ban az építőtáborok karikatúra-rajzversenyén országos második helyet értem el az alcsiszigeti építőtábori élmények humoros esszenciájával. Szerettem a tájékozódási futóversenyeken való, térkép utáni keresgélést: ezt a csoportot Szurmay Ernő igazgatónk vezette.

A közgazdasági szakközépiskolában Dienes Erzsébet magyarnyelv- és irodalomtanárom honismereti szakoskóról készítettem az első néprajzi témájú dolgozatokat; elsőként a jászberényi szücsmesterségről írtam, ami Kresz Máriának például annyira elnyerte a tetszését, hogy öreg szücsmesterem nótájából *A szücslegény az Úristen legkedvesebb remeke* kezdetű szakaszt többször is idézte munkáiban. Boldog voltam, amikor egyetemista koromban, személyes találkozásunk alkalmával megdicsért ez a kiváló szakember. A másik pályamunka a juhtartásról és tejfeldolgozásról készült. Meglepetést jelentett számomra, amikor néhány évvel később a Damjanich Múzeum – Szabó László szerkesztésében – más diákmunkákkal együtt megjelentette. Ez volt az első publikációm.

Az ELTE orosz-néprajz szakán végeztem 1976-ban. A klasszikus orosz irodalom szeretete és a családi orosz nyelvű együttlétek emléke átsegített a szovjet témák okozta nehézségeken. Magas színvonalúak voltak az órák és orosz nyelvtörténeti előadások és szemináriumok, amelyeket különösen kedveltem.

A Néprajzi Intézetben Tálasi István professzortól az anyagi kultúra

témakörében hallgattam előadásokat, és őt választottam a jázsági népi baromfitartás témaköréből írott szakdolgozatomhoz. Ez tőle kapott, kötelezően feldolgozandó téma volt. A második év végén házasságot kötöttünk Kocsis Gyula néprajz-történelem szakos egyetemi hallgatóval, akivel az elkövetkező évtizedekben több szakmai feladatot közösen vagy egymást segítve végeztünk. 1974-től a ceglédi Kossuth Múzeumban kezdtük meg a múzeumi munkát: férjem igazgatóként, én néprajzos-muzeológusként. Első nagy vállalkozásunk a ceglédi hagyatéki leltárak és végrendeletek kutatása és megjelentetése volt, ezek a visszajelzések szerint a további történeti és néprajzi kutatások számára forráskiadványként szolgálnak mindörökre. Megyei szervezetben dolgozó szakemberként kötelezően vettem részt a Börzsöny, Tápiómente és a Pest megye népművészete témájú monografikus kutatásokban és dolgoztam fel különböző témákat.

Izgalmas, új kutatás volt a református gyülekezet házassági kapcsolatainak vizsgálata, amelynek eredményei megerősítették a tudományunkban dogmaként kezelt „háromváros” (Erdei Ferenc nyomán) külön útját, kapcsolatrendszerét. Addig is nyilvánvaló volt, hogy Nagykőrösnél húzódik az ö-ző dialektus határa, ami a hódoltság után betelepülő, eltérő eredetű lakosságnak is bizonyítéka. Másfelől a települések jogállása is különböző volt: Cegléd 18. századi vezető református családjainak a Nagykunság vezető rétegébe tartozó családokkal voltak szoros kapcsolatai, nem pedig például a kőrösi nemesi családokkal.

Tájmúzeumban dolgozó muzeológusként a Kossuth-hagyományokat ápoló Turini Százas Küldöttség Mú-

zeumbaráti Kör évfordulós összejöveleinek programja, az évkönyv szerkesztése, az októberi „múzeumi hónap” előadásainak összeállítása közben Cegléd mezőváros történetével és néprajzával ismerkedtem. A baráti kör (eredeti jogon) tagjai bizalmukba fogadtak, és élettörténeteik hasonlóak voltak családom történetének egyes fejezeteivel. A rendszerváltozás után lehetőségem volt az ún. kulákok, a parasztság felső rétegének valós sorsát „beemelni” a társadalomnéprajzi kutatás keretei közé. (Megyei tudományos konferencián volt olyan elnök, aki előadásom után azt a megjegyzést tette, hogy „ez nem néprajz”.) A ceglédiekről 1994-ben magyar nyelven az ún. zöld könyvben; 1996-ban, Párizsban pedig angol nyelven jelent meg közleményem.

1986-tól végeztem választott témaként a komáromi asztalosközpont kutatását, és a további kutatási feladatok meghatározását sikerült összeállítanom. Az Iparművészeti Főiskolán elvégeztem Csilléry Klára négy féléves környezetkultúra-kollégiumát.

Régi tárgyakhoz kapcsolódó érdeklődésem vitt a Református Egyház zsinati iroda Molnár Ambrus esperes által vezetett műemlékfeldmérő csoportjába, és ennek révén a határokon túli református gyülekezetekhez. Írtam úrasztali fatányérokra és egyéb faedényekre, összefoglalóan az ungi református gyülekezetek történetéről. Tagja vagyok a Református Egyház DC egyháznéprajzi szekciójának.

Gémes Balázs (Romológiai Intézet, Szekszárd) meghívására segítettem a cigány néprajzi gyűjtőpályázatok megszervezésében, és egyénenként foglalkoztam a pályázókkal. Kocsis Gyulával együtt Pest megyében évtizedekig bíráltuk az önkéntes néprajzi gyűjtők dolgozatait és tartottuk velük

a kapcsolatot, ez Ceglédre rendelt megyei feladat volt.

Hofer Tamástól kaptam a felkérést a *Társadalom* című néprajzi kézikönyvben tematikus, az egész Kárpát-medencére kitekintő összefoglaló tanulmány készítésére *Műrokonság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság* címmel. Ennek a kutatásnak hozadéka az egyházi és liturgikai tanulmány, a 'csoport' jelentésű szavak körülhatárolása, továbbá a 'cinkos és cimborá'.

1994–1998 között a Pest Megyei Közgyűlés kulturális és oktatási bizottságának tagjaként elhatározásom szerint dolgoztam a Kossuth Múzeum épületének felújításáért, korszerűsítéséért: két lépcsőben 40 millió forint ráfordítással, külső és belső felújítás, valamint fűtéskorszerűsítés valósult meg. Benedek Péter festőnek állandó kiállítást rendeztem, ez, sajnos, már több mint egy évtizede bezárt.

Múzeumi munkahelyem (és még öt kollégámé) a megyei múzeumi szervezetben létszámleépítéssel szűnt meg 2007-ben. Szerencsés vagyok, mert a korai nyugdíjazás következtében több időt tölthettem a családommal, két gyermekemmel és két unokámmal. A közelmúltban elhunyt két tudóstársam, Gyula és Erzsébet szellemi örökségének megmentésére és hagyatékának gondozására is több időt szánhatok.

Ebben a számvetésben nagyobb hangsúly került a gyökerekre, mert ez a szakmai önéletrajzokból mindig kimaradt. Az egyetem elvégzése után nem fogadtam el a nekem szánt pécsi állást, inkább a Jászsággal szomszédos tájat választottam, a ceglédit (ahol gyermekkoromban sok szép nyarat töltöttem), mert én az Alföldön vagyok otthon.

E számunk más szerzői, szereplői

Bognár Antal (1951) – író, újságíró, szerkesztő, Budapest

Druzsín Ferenc (1940) – irodalomtörténész, egyetemi magántanár, Budapest

Marton Árpád (1972) – kulturális újságíró, Szeged

Rojkó Annamária (1962) – újságíró, szerkesztő, Budapest

Szondi György (1946) – bolgarista, műfordító, főszerkesztő, Budapest

Tarján Tamás (1949–2017) – kritikus, eszéista, irodalomtörténész

Hetvenhét jeles hetvenes

Január Kovács katáng Ferenc, Ungár Anikó, Tomasevics Zorka, Balla Zsófia, Botlik József

Február Schneller István, Luzsicza Árpád, Ördögh Csilla, Veróci Zsuzsa, Gáti Oszkár, Zempléni Mária, Hollai Kálmán, Aknay János, Rostás-Farkas György

Március Borbás Gabi, Marno János, Jankovics József, Doncsev Antoni, Reviczky Gábor

Április Nagy Zoltán Mihály, Reményi József Tamás, Gedó György, Szőnyiné Szerző Katalin, Pannonhalmi Zsuzsa

Május Haas János, Schuster Lóránt, Nógrádi György, Entz Géza, Nagy Gábor, Pál Ferenc

Június Váncsa István, Gáts Tibor, Szalay Sándor, Barbinek Péter, P. Papp Zoltán, Galkó Balázs

Július Gulyás Buda, Maracskó Gabriella, Dunai Tamás, Lantos István, Nagy Gábor, Zelnik József, Margócsy István, Gantner István

Augusztus Faragó Laura, Földi Péter, Botos Ferenc, Csatári Bálint, Dávid Géza

Szeptember Karinthy Márton, Kozma Mihály, Csákány Zsuzsa, Hubert Ildikó, Tuncsik József, Tóth László, Huzella Péter, Fekete Gizi

Október Zentai Péter László, Thomka Beáta, Nagy László, Heilig Gábor, Lezsák Sándor

November Dávid István, Kántor Péter, Dukkon Ágnes, Fogarasi Klára, Nemes Ferenc, Hála József, Temesi Ferenc

December Bocskay Vince, Péter Ágnes, Kárpáti Tamás, Zoltán András, Fekete László, Mészáros Mária, Bakonyi Péter, Nagy Varga Vera

Ára: 1000 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

